JACK WEATHERFORD

GENGHIS-HAN

și nașterea lumii moderne

BESTSELLER *THE NEW YORK TIMES*

„Se citește precum *Iliada*... Pe jumătate carte de călătorii,
pe jumătate narațiune epică."
The Washington Post

CORINT ISTORIE

JACK WEATHERFORD

GENGHIS-HAN
și nașterea lumii moderne

Imprint coordonat de
Ion M. Ioniță

JACK WEATHERFORD

GENGHIS-HAN
și nașterea lumii moderne

Ediția a II-a

Traducere din limba engleză de Alina Popescu
Prefață de Călin Felezeu

CORINT ISTORIE
-2021-

JACK WEATHERFORD a predat antropologia la Macalester College în St. Paul, Minnesota. Este doctor al Universității din California, San Diego, și a primit titlul onorific de doctor în științe umaniste al Colegiului Chinggis Khaan din Mongolia. Specializat în etnografie, antropologie și sociologie, a studiat istoria triburilor amerindiene din America de Nord, a celor din Amazon și, ceva mai recent, istoria vechilor mongoli. De-a lungul timpului, a primit diverse premii: Minnesota Book Award (de două ori, în 1989 și 1992), Anthropology in the Media Award (1992) și Mass Media Award of the National Conference of Christians and Jews (1994). Este autorul mai multor cărți de antropologie și istorie, printre care amintim: *Indian Givers* (1988), *Savages and Civilization* (1994) și *The History of Money* (1997).

Coordonare editorială: Dan Criste
Redactare: Maria Nicula, Florin-Răzvan Mihai
Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrație copertă: Genghis-han așezat alături de soția sa într-un cort, împreună cu mai mulți supuși. Miniatură din *Istoria mongolă în versuri* (Persia, secolul al XV-lea). © DeAgostini/Getty Images.

JACK WEATHERFORD, *Genghis Khan and the Making of the Modern World*
Copyright © 2004 by Jack Weatherford
This translation published by arrangement with Crown Publishers, an imprint of the Crown Publishing Group division of Random House, Inc.
All rights reserved.

Toate drepturile asupra acestei ediții în limba română aparțin
CORINT ISTORIE, un imprint al CORINT BOOKS,
str. Mihai Eminescu, nr. 54 A, București.

www.edituracorint.ro

ISBN: 978-606-793-980-4

Descrierea CIP este disponibilă și poate fi consultată la Biblioteca Națională a României.

Prefață

Eternul spirit al lui Genghis-han

De la lectura biografiei lui Petru cel Mare, scrisă de Robert K. Massie, nu am mai întâlnit o lucrare atât de fascinantă ca aceasta a lui Jack Weatherford, dedicată lui Genghis-han și nașterii lumii moderne. Cu un extraordinar simț al realității, dublat de expertiza istoricului avizat, autorul ne introduce într-o aventură intelectuală incitantă și plină de surprize nebănuite. Suntem conduși în lumea ancestrală a lui Genghis-han despre care făuritorul independenței Indiei contemporane, Jawaharal Nehru, spunea că „este fără îndoială cel mai mare geniu și comandant militar din istorie". Societatea creată de Genghis-han, care are în spate zece milenii de conflicte între triburile nomade și popoarele civilizate, străvechea luptă a vânătorului și păstorului împotriva agricultorului, a fost ultimul mare imperiu tribal din istoria omenirii. Chiar dacă în termeni biblici avem de-a face cu înfruntarea dintre Cain, lucrător al pământului, și Abel, păstorul, lumea creată de Genghis-han este nu numai cel mai întins imperiu din istorie, ci și creuzetul unei națiuni, cea mongolă și, prin extensie, a întâlnirii întregii umanități. Deși moștenitor al unui trecut tribal, hanul mongol a influențat decisiv atât propriul popor, cât și formarea lumii moderne. Da, o lume modernă, cu comerțul, cultura, economia și comunicațiile specifice viitoarelor mari state seculare.

Genghis-han a creat serviciul militar profesionist, s-a dedicat comerțului global și domniei legii seculare internaționale, prin aceasta dovedindu-se un pionier al lumii moderne.

Autorul acestei impresionante biografii încearcă și reușește pe deplin, prin argumente istorice solide, să dinamiteze falsa imagine creată în jurul hanului mongol, de personaj malefic, întruchiparea răului absolut, de către o propaganda partizană. Chiar dacă unii autori l-au asemuit cu Timur Lenk, Genghis-han nu a avut ca principiu politic fundamental terorismul de stat și cruzimea excesivă ca instrument de guvernare. Dimpotrivă, după un război de anihilare între păstorii nomazi și agricultorii sedentari, a integrat lumea într-un amalgam mongol de culturi. Atitudinea și perspectiva acestui sincretism s-a maturizat odată cu înaintarea în vârstă a liderului și cu acumularea de noi și noi experiențe de viață. Dorința marelui han a fost să creeze o lume nouă și mai bună pentru mongoli. Dacă inițial oștile mongole au distrus unicitatea culturilor care le-au ieșit în cale, dărâmând zidurile de apărare care le izolaseră, în schimb, cu trecerea timpului, au sfârșit prin a construi punți de legătură.

Genghis-han și faptele sale au fost ca un impuls inițial sau, dacă vreți, asemenea vibrațiilor unui clopot, care se simt mult timp după ce acesta a încetat să mai sune. Faptele și influența sa continuă să reverbereze până în zilele noastre, chiar dacă personajul istoric în sine a dispărut de mult de pe scena istoriei.

Cel despre care părintele limbii și literaturii engleze moderne, Geoffrey Chaucer, ne spunea cu admirație că este: „Bărbat frumos era și norocit / Și trai ținea la curte – așa slăvit / Că seamăn să-i găsesc putință n-am/ Acest monarh tătarul Cambinskan" este un personaj legendar, a cărui viață abia prin lectura acestei cărți începem să o deslușim la justa ei valoare. Prin biografia sa, Jack Weatherford privește în altă cheie tăvălugul

mongol și efectele sale. Dincolo de distrugeri și tragedii umane inerente ciocnirilor dintre civilizații, avalanșa mongolă a adus cu sine cunoașterea și întrepătrunderea mai multor culturi și civilizații. China a cunoscut Persia și Orientul Apropiat, medicii persani cu adâncile lor cunoștințe de chirurgie vor influența pozitiv medicina chineză. Europa ia contact nemijlocit cu tehnologia orientală, iar meșteșugarii ei ajung să ridice edificii grandioase la curtea marilor hani. Ideile inovatoare circulă nestăvilit la fel ca și negustorii pe căile sigure puse la dispoziție de han și de Pax Mongolica. Se reformează în toate domeniile, pregătindu-se terenul pentru transformările uluitoare ale secolelor ce urmează.

Neverosimil, la prima vedere, marele câștigător al acestor punți de legătură a fost continentul european. De la tipar până la cartografie, de la medicină la astronomie sau de la armament și praf de pușcă la gastronomie, Europa își va clădi pe aceste baze viitoarele valori prin care ulterior își va clama cu putere și, uneori, cu emfază superioritate. Și totuși Marele Han și urmașii săi au fost acei vizionari care prin toleranța religioasă, prin grija față de educație, prin rigoarea și stabilitatea economică, prin stimularea comerțului și a științei au făcut aceste lucruri posibile.

În încheiere, credem că ne aflăm în fața unui eveniment editorial și, felicitând Editura Corint pentru inițiativă, îndemn călduros cititorii la o lectură incitantă, fascinantă și plină de învățături. Căci, nu-i așa, parafrazând o veche butadă „cine nu cunoaște istoria riscă să o repete", aș zice „e oare vina noastră că ne-am uitat istoria?".

Prof. univ. dr. CĂLIN FELEZEU

Tinerilor Mongoliei:
Să nu îi uitați niciodată pe cărturarii mongoli dornici să-și sacrifice viața pentru ca istoria voastră să nu se piardă.

Slăvitul crai, pe nume Cambinskan,
Aşa vestit era la vremea lui
Că pe acel tărâm n-a fost şi nu-i
Domn înzestrat ca el cu toate câte
*Sunt de la un rege-ncoronat cerute.**

Geoffrey Chaucer,
„Povestea scutierului",
în POVESTIRILE DIN CANTERBURY (cca 1395)

* Traducere în limba română de Dan Duţescu, Editura Hyperion, Chişinău, 1993, p. 408. Deşi Jack Weatherford menţionează, în citatul din originalul acestui volum, explicit numele lui Genghis-Han, Chaucer foloseşte un nume pentru regele Tartariei, care doar aminteşte de numele Marelui Han al mongolilor, anume Cambinskan (n. tr.).

Familia regală a Marelui Imperiu Mongol
Yeke Mongol Ulus

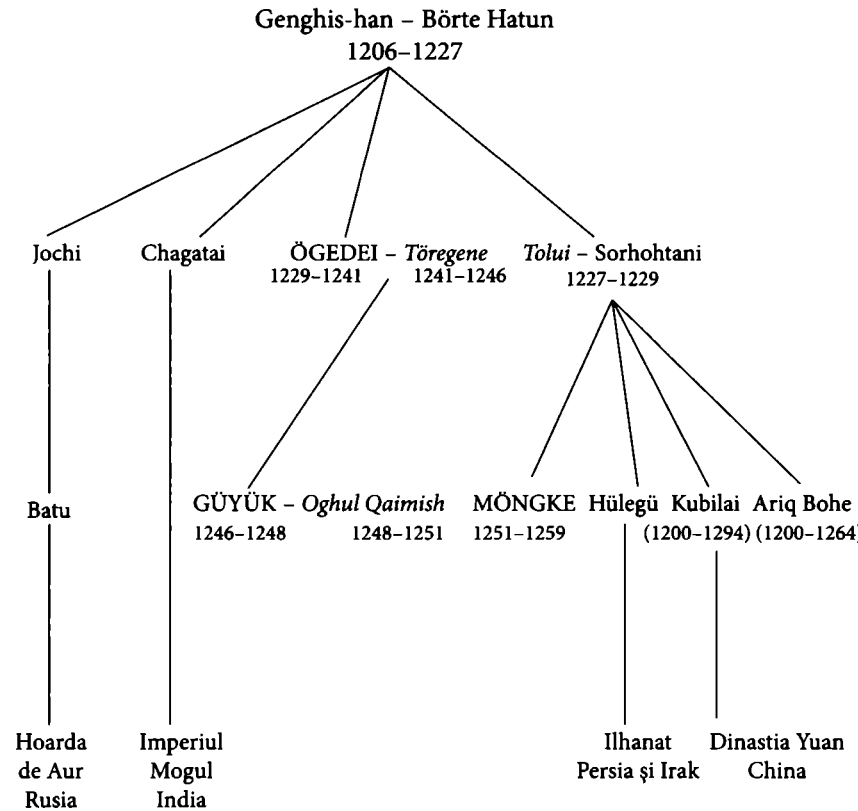

MARELE HAN
Regent
Datele se referă la domnii
(Datele dintre paranteze se referă la domnii contestate.)

Introducere

Cuceritorul dispărut

Genghis-han a fost un om de acțiune.*[1]

WASHINGTON POST, 1989

În 1937, sufletul lui Genghis-han a dispărut din mănăstirea budistă** situată în inima Mongoliei, pe Râul Lunii, sub lanțul întunecat al munților Shanh, unde preoții credincioși îl protejaseră și îl veneraseră timp de secole. În anii 1930, acoliții lui Stalin au executat aproximativ treizeci de mii de mongoli, într-o serie de campanii îndreptate împotriva culturii și religiei lor. Trupele sovietice au distrus mănăstire după mănăstire, au împușcat călugării, au violat călugărițele, au spart obiectele de cult, au jefuit bibliotecile, au ars scripturile și au demolat

* În limba română, există mai multe variante ale numelui său – de la Genghis-han și Ginghis-han până la Gingis-han și chiar Cinghis-han; deși o consider pe ultima mai apropiată de varianta mongolă Chinggis Haan, am optat, la cererea editurii, pentru varianta Genghis-han, în conformitate cu normele Dicționarului Enciclopedic, Ed. Enciclopedică, 2004. Cu toate acestea, opțiunea pentru denumiri cât mai aproape de originalul mongol se va observa pe tot parcursul acestei traduceri (n. tr.).

** Mănăstirea budistă Shanh (*Shanh Hiid*) este una dintre cele mai vechi de pe teritoriul Mongoliei, fiind întemeiată în 1647. Se află în provincia Ovorhangai, la 25 km sud-est de orașul Harhorin, în bazinul legendarului râu Orhon (n. tr.).

altarele. Din câte se spune, cineva a salvat întruparea sufletului lui Genghis-han, din Mănăstirea Shanh, şi a dus-o spre păstrare în capitala Ulaanbaatar, unde i s-a pierdut definitiv urma.

De-a lungul veacurilor, în stepele nesfârşite şi ierboase ale Asiei Centrale, păstorul-războinic şi-a purtat Stindardul Spiritului, numit *sulde*, alcătuit din smocuri de păr din coada celor mai frumoşi armăsari ai săi, legate de prăjina de lemn a unei suliţe, chiar sub vârful de metal. Ori de câte ori aşeza tabăra, războinicul înfigea stindardul în faţa intrării, pentru a-şi declara identitatea şi a-i fi paznic pe vecie. Acest simbol rămânea întotdeauna afară, sub bolta Eternului Cer Albastru*, pe care mongolii îl venerau. Fluturate de briza aproape constantă din stepă, cozile de cal întrupau puterea vântului, a cerului şi a soarelui, stindardul transpunând aceste forţe vitale ale naturii în trupul războinicului. Vântul îi inspira visele şi îl încuraja să îşi ducă la îndeplinire destinul. Unduirile şi răsucirile părului de cal în bătaia vântului îl îndemnau să meargă tot înainte, momindu-l să părăsească un loc şi să caute mereu altul, să găsească păşuni mai bune, să exploreze orizonturi şi aventuri noi, să îşi făurească singur destinul în viaţa pământească. Uniunea dintre om şi stindardul său ajungea atât de profundă, încât, la moartea războinicului, se spunea că spiritul său trecea pentru totdeauna în acele smocuri de păr. Cât timp acesta era în viaţă, stindardul cu cozi de cal îi purta destinul; după moarte, el îi găzduia sufletul. Rămăşiţele sale pământeşti erau degrabă abandonate la cheremul naturii, dar sufletul îşi continua existenţa veşnică în acele smocuri de păr, inspirând generaţiile următoare.

---

* *Tengri*, sau Tatăl Cer Albastru, este şi astăzi venerat sub diverse forme şi se află în centrul *tengrismului*, un sistem religios animist, şamanist şi totemic, comun mai multor popoare provenind din stepele Asiei Centrale, printre care mongolii şi hunii (n. tr.).

Genghis-han avea un stindard făcut din cozi de cai albi, pe care îl folosea în timp de pace, și unul din păr de cai negri, care îl călăuzea în vreme de război. Cel alb a dispărut destul de repede, însă cel negru a supraviețuit, ca păstrător al sufletului său. În veacurile ce au urmat morții hanului, poporul mongol a continuat să venereze stindardul ce îi găzduia sufletul nemuritor. În secolul al XVI-lea, un descendent al său, lama* Zanabazar, a construit mănăstirea a cărei misiune specială era aceea de a-i arbora și păzi stindardul. Prin furtuni și viscole, invazii și războaie civile, cei peste o mie de călugări ai Ordinului Pălăriilor Galbene, aparținând budismului tibetan, l-au păzit cu sfințenie, dar s-au dovedit neputincioși în fața regimurilor totalitare ale secolului al XX-lea. Călugării au fost uciși, iar Stindardul Spiritului a dispărut.

Lui Genghis-han, nu soarta i-a făurit destinul; și l-a făurit el singur. La început, părea puțin probabil că va avea vreodată destui cai încât să își alcătuiască un Stindard al Spiritului, și cu atât mai puțin că va ajunge să îl urmeze pe tot cuprinsul pământului. Băiatul care avea să devină Mare Han a crescut într-o lume de violență tribală extremă, definită de crime, răpiri și luări în sclavie. Ca fiu al unei familii de excluși, lăsată să moară pe întinderile stepelor, probabil că nu a întâlnit mai mult de câteva sute de oameni de-a lungul întregii sale copilării, iar despre o educație formală nici nu se poate vorbi. Din aceste începuturi aspre a deprins, în cele mai cumplite detalii, gama completă a trăirilor omenești: dorință, ambiție și cruzime. Pe când nici nu ieșise bine din copilărie, și-a ucis fratele mai mare, a fost capturat și luat în robie de un clan rival și a reușit să scape din mâinile acestuia.

---

* Preot-călugăr budist (în Tibet, Mongolia și Calmîchia) (n. tr.).

În aceste condiții terifiante, băiatul a dovedit un instinct de supraviețuire și de auto-conservare ieșite din comun, însă n-a dat niciun semn al izbânzilor sale viitoare. Îi era frică de câini și plângea din nimic. Fratele său mai mic era mai puternic decât el, întrecându-l și la tirul cu arcul, și la trântă; fratele vitreg îi dădea ordine și se lua de el. Totuși, în aceste circumstanțe degradante, marcat de foame, umilință, răpire și sclavie, băiatul și-a început lunga ascensiune către culmile puterii. Încă înainte de anii adolescenței, își formase deja cele două relații principalele ce aveau să îi definească viața. A jurat credință și prietenie veșnică unui băiat puțin mai în vârstă decât el, care, în tinerețe, i-a fost cel mai apropiat prieten, dar care, mai târziu, avea să se transforme în dușman neîmpăcat; și a găsit-o pe fata pe care o va iubi veșnic și pe care a făcut-o mamă de împărați. Înclinația dublă, către prietenie și dușmănie, conturată în anii tinereții, a fost o constantă a vieții lui Genghis-han și trăsătura de caracter ce l-a definit prin excelență. Îndoielile chinuitoare privind dragostea și paternitatea, ce s-au născut în așternutul conjugal sau la lumina flăcărilor din vatra familiei, au fost proiectate pe scena monumentală a istoriei universale, lumea fiind înecată în valurile ambițiilor, dorințelor și temerilor sale personale.

An după an, i-a învins, pe rând, pe toți cei mai puternici decât el, până ce a cucerit toate triburile din stepele mongole. La vârsta de 50 de ani, când majoritatea marilor cuceritori lăsaseră deja în urmă zilele gloriei militare, stindardul îl chema pe Genghis-han să își părăsească îndepărtatele tărâmuri de baștină și să înfrunte oștile neamurilor civilizate, care, de secole, hărțuiau și luau în sclavie triburile nomade. În ultimii ani de viață, și-a urmat stindardul prin deșertul Gobi și dincolo de Fluviul Galben, în China, mergând din victorie în victorie prin ținuturile central-asiatice ale turcilor și persanilor, și peste munții Afganistanului, până la Indus.

În cursul nesfârşitelor sale cuceriri, armata mongolă a dat războiului o dimensiune intercontinentală, purtându-şi bătăliile pe mai multe fronturi, întinse pe mii de kilometri. Tehnicile inovative de luptă ale lui Genghis-han au făcut din cavalerii europeni în armuri grele nişte relicve vetuste, înlocuite rapid cu unităţi de cavalerie disciplinate. În loc să se bazeze pe fortificaţii cu rol defensiv, el s-a folosit în chip strălucit, pe câmpul de luptă, de elementele viteză şi surpriză, perfecţionând în acelaşi timp tehnicile de asediu până într-acolo, încât a pus capăt erei cetăţilor împrejmuite cu ziduri. Genghis-han şi-a învăţat poporul nu numai să îşi ducă războaiele pe distanţe uriaşe, ci şi să îşi întindă campaniile militare de-a lungul anilor, al deceniilor chiar, până ce trei generaţii şi mai bine s-au trezit prinse într-un conflict continuu.

În douăzeci şi cinci de ani, oastea mongolă a subjugat mai multe naţii şi teritorii decât au reuşit să cucerească romanii în patru secole. Genghis-han, alături de fiii şi nepoţii săi, a supus cele mai dens populate civilizaţii ale secolului al XIII-lea. Fie că socotim în funcţie de numărul total al popoarelor înfrânte, de suma ţărilor anexate ori de suprafaţa totală ocupată, concluzia este aceeaşi: Genghis-han a cucerit de două ori şi mai bine faţă de oricare alt conducător din istorie. Copitele cailor ce îi purtau pe războinicii mongoli au tulburat apele tuturor râurilor şi lacurilor de la Oceanul Pacific până la Marea Mediterană. La apogeul lui, imperiul se întindea, neîntrerupt, pe 28-30 de milioane de kilometri pătraţi, un spaţiu aproximativ de dimensiunile Africii şi cu mult mai vast decât cel al Americii de Nord, adică teritoriile Statelor Unite, Canadei, Mexicului, Americii Centrale şi Insulelor Caraibe, la un loc. Acoperea ţinuturi nesfârşite, de la tundra înzăpezită a Siberiei până la câmpiile fierbinţi ale Indiei, de la orezăriile din Vietnam până în lanurile de grâu din Ungaria, şi din Coreea până în Balcani. Majoritatea

oamenilor din ziua de azi trăiesc în ţări cucerite odinioară de mongoli; pe harta lumii moderne, cuceririle Marelui Han cuprind treizeci de ţări, cu o populaţie de peste trei miliarde. Cel mai spectaculos aspect al acestor izbânzi este acela că, sub domnia lui, întreaga naţiune mongolă nu depăşea un milion de oameni, adică mai puţini decât angajaţii unora dintre corporaţiile moderne. Din acest milion, Genghis-han şi-a recrutat o armată nu mai mare de 100 000 de oameni – un grup ce ar putea cu uşurinţă să încapă pe unul dintre marile stadioane moderne.

În termeni americani, marea realizare a lui Genghis-han ar putea fi înţeleasă dacă Statele Unite, în loc să fie fondate de un grup de comercianţi educaţi ori proprietari de plantaţii bogaţi, ar fi fost întemeiate de unul dintre sclavii ei analfabeţi, care, doar prin forţa impresionantă a personalităţii sale, prin charismă şi determinare, ar fi eliberat America de dominaţia străină, ar fi unit oamenii, ar fi creat un alfabet, ar fi scris o constituţie, ar fi decretat libertate religioasă universală, ar fi inovat arta războiului, ar fi condus armata din Canada până în Brazilia şi ar fi deschis rute comerciale într-o zonă de liber schimb care ar fi înglobat continente întregi. La orice nivel şi din orice perspectivă, dimensiunile şi amploarea victoriilor lui Genghis-han desfid limitele oricărei imaginaţii şi pun la grea încercare resursele explicaţiilor ştiinţifice.

Din galopul cavaleriei sale, Genghis-han a redesenat graniţele lumii secolului al XIII-lea. Arhitectura lui nu a lucrat cu piatră, ci cu naţiuni. Nemulţumit de puzderia de mici regate, le-a alipit în unităţi statale mai mari. În Europa Răsăriteană, mongolii au unit o duzină de mici principate şi oraşe slave, creând un singur şi cuprinzător stat rus. În Asia de Est, în decursul a trei generaţii, au creat statul chinez, înnădind rămăşiţele Dinastiei Sung, din sud, cu ţinuturile jurchezilor din Manciuria, cu

cele ale Tibetului, la apus, cu Imperiul Tanguților*, din vecinătatea deșertului Gobi, și cu teritoriile uigurilor din Turkestanul de Est. Odată cu extinderea stăpânirii lor, au creat țări precum Coreea și India, care au supraviețuit până în perioada modernă, aproape între aceleași granițe trasate de cuceritorii mongoli.

Imperiul lui Genghis-han a adus laolaltă și-a amestecat numeroasele civilizații din vecinătatea lui, dând naștere unei noi ordini mondiale. În 1162, anul nașterii lui, Lumea Veche era alcătuită dintr-o serie de civilizații închise, care nu știau nimic despre nicio altă lume dincolo de granițele vecinilor imediați. Niciun chinez nu auzise de Europa, după cum niciun european nu auzise de China, și, din câte se știe în prezent, nimeni nu călătorise dintr-o parte în cealaltă. La moartea lui, în 1227, Genghis-han crease între ele o punte diplomatică și comercială ce a supraviețuit, neclintită, până în zilele noastre.

După ce a spulberat sistemul feudal al privilegiului aristocratic, Genghis-han a construit o orânduire nouă, unică, bazată pe meritul individual, loialitate și realizări. A preluat târgurile izolate și somnoroase, înșirate de-a lungul Drumului Mătăsii, și le-a organizat într-o rețea, în cea mai întinsă zonă de liber-schimb din istorie. A micșorat taxele pentru toată lumea, abolindu-le de-a dreptul în cazul medicilor, dascălilor, preoților și instituțiilor de educație. A dispus efectuarea unui recensământ regulat și a creat primul sistem poștal internațional. Imperiul lui nu a fost unul care să acumuleze avuții și comori; dimpotrivă, a distribuit cu generozitate bunurile câștigate în urma războaielor, astfel încât acestea să reintre în circuitul comercial. A creat o legislație internațională și a recunoscut jurisdicția supremă a Eternului Cer Albastru asupra tuturor popoarelor. Într-o vreme în care majoritatea conducătorilor

* Identificat cu Regatul Xia de Vest (n. tr.).

se socoteau mai presus de lege, Genghis-han a insistat că, în fața legii, și vlădica, și opinca răspund în mod egal. A acordat libertate religioasă pe teritoriile stăpânite de el, cerând, totuși, loialitate desăvârșită din partea supușilor de orice religie. A insistat asupra domniei absolute a legii și a abolit tortura, dar a organizat campanii de proporții pentru a-i găsi și pedepsi cu moartea pe tâlharii puși pe prădăciuni și pe asasinii ce răspândeau teroarea. A refuzat să ia ostatici, instituind, în schimb, o practică inedită, aceea de a acorda imunitate diplomatică tuturor ambasadorilor și solilor, inclusiv celor trimiși de dușmanii cu care se afla în război.

Genghis-han a lăsat în urmă un imperiu cu fundații atât de solide, încât acesta a continuat să se dezvolte timp de încă un secol și jumătate. Ulterior, în veacurile ce au urmat prăbușirii lui, descendenții Marelui Han și-au continuat, totuși, stăpânirea asupra unor imperii mai mici și a unor țării întinse, din Rusia, Turcia și India până în China și Persia. Aceștia deținеau o colecție pestriță de titluri – han, împărat, sultan, rege, șah, emir și Dalai Lama. Vestigiile imperiului lăsat moștenire de Genghis-han au rămas în mâinile urmașilor săi, vreme de șapte veacuri. Mogulii, de pildă, unii dintre membrii acestei dinastii au stăpânit în India până în 1857, când britanicii l-au alungat pe împăratul Bahadur-șah al II-lea și i-au scurtat de cap pe doi dintre fiii săi și pe nepot. Ultimul monarh descendent din linia Marelui Han, Alim-han, emirul de Buhara, a rămas pe tronul Uzbekistanului până în 1920, când a fost înlăturat de valul revoluției sovietice.

Istoria i-a condamnat pe cei mai mulți cuceritori la morți timpurii și tragice. La treizeci și trei de ani, Alexandru Macedon a murit în Babilon, în împrejurări misterioase, generalii săi

exterminându-i, ulterior, familia și împărțindu-și între ei imperiul. Patricienii romani, foștii săi aliați, l-au înjunghiat pe Iuliu Cezar, în plin Senat. După ce a suferit distrugerea și pierderea tuturor cuceririlor sale, Napoleon, singuratic și plin de resentimente, a sfârșit prin a-și înfrunta moartea ca unic prizonier pe una dintre cele mai izolate și inaccesibile insule ale planetei. Cu toate acestea, Genghis-han, ajuns până la vârsta de aproape șaptezeci de ani, a murit în patul său de campanie, înconjurat de familia iubitoare, de prietenii credincioși și de oștenii loiali, întotdeauna gata să își riște viața sub comanda lui. În vara lui 1227, într-o campanie împotriva tanguților din Regatul Xia de Vest, situat pe Fluviul Galben, Genghis-han a murit – sau, după cum spun mongolii, care se feresc să pomenească vreodată de moarte ori boli, „s-a ridicat la ceruri". În anii ce-au urmat morții sale, taina cu privire la cauzele exacte ale decesului, păstrată cu cerbicie, a născut numeroase speculații, iar mai târziu a inspirat legende care, lustruite de curgerea timpului, au început să treacă drept adevăr istoric. Plano di Carpini, primul emisar european la curtea hanilor mongoli, scria ca Genghis-han a murit lovit de un fulger. Marco Polo, care a călătorit mult prin Imperiul Mongol, în vremea domniei lui Kubilai*, nepotul lui Genghis, povestește că Marele Han a căzut răpus de o rană de săgeată la genunchi. Unii au pretins că fusese otrăvit de niște dușmani necunoscuți. O altă versiune indică drept cauză a morții un blestem aruncat de regele tangut, împotriva căruia pornise război. Una dintre poveștile răspândite de detractorii Marelui Han spune că regina tangută, căzută prizonieră, și-a introdus în vagin un dispozitiv care i-a sfâșiat lui Genghis organele sexuale, condamnându-l la o moarte în chinuri groaznice.

* Acesta este numele sub care este cunoscut în limba română (n. red.).

Contrar nenumăratelor povești care circulă pe seama sfârșitului său, faptul că Genghis a murit într-un *ger** de nomad, care nu se deosebea prea mult de iurta în care văzuse lumina zilei, dă măsura succesului său în conservarea stilului de viață tradițional; ironia face ca, preocupat să perpetueze modul tradițional de viață mongol, Genghis să fi schimbat din temelii societatea umană. Oștenii au însoțit trupul neînsuflețit al hanului lor până pe tărâmurile de baștină din Mongolia, unde a fost înmormântat în mare taină. A fost înhumat de apropiații săi în pământul strămoșesc, fără mausoleu, fără templu, fără piramidă, fără măcar o cât de mică piatră funerară care să marcheze locului odihnei veșnice. Potrivit credinței mongole, trupul celui decedat trebuie lăsat în pace și nu are trebuință de vreun monument, pentru că sufletul l-a părăsit deja; acesta trăiește veșnic, în Stindardul Spiritului. După înmormântare, Genghis-han s-a topit discret în vastele întinderi ale Mongoliei de unde își făcuse apariția. Ultima sa destinație rămâne necunoscută, iar în lipsa unor informații sigure, oamenii și-au dat frâu liber imaginației, inventând istorii proprii și adăugând poveștii nenumărate înfloriturі. O versiune des întâlnită spune că oștenii din cortegiul funerar au omorât toți oamenii și toate animalele care le-au ieșit în drumul lung de patruzeci de zile, și că, după înmormântarea secretă, opt sute de călăreți au luat în copitele cailor întreaga zonă, pentru a șterge orice urmă a mormântului. Apoi, potrivit acelorași versiuni debordând de imaginație, călăreții au fost, la rândul lor, uciși de către un alt

* Denumirea mongolă a iurtei tipice popoarelor nomade din regiunea Asiei Centrale. Făcută din pâslă groasă, ridicată pe un schelet de lemn și strânsă cu ușurință, călduroasă iarna și răcoroasă vara, cu intrarea mereu în direcția opusă vântului, *ger*-ul reprezintă, și astăzi, modelul tipic de locuință mongolă, atât în regiunile rurale, cât și în marile orașe, unde se ridică adevărate cartiere de iurte (n. tr.).

pâlc de soldaţi, pentru a nu putea divulga locul de îngropare; şi aceşti din urmă soldaţi au fost ucişi de un alt grup de războinici, în acelaşi scop.

După înmormântarea secretă în glia străbună, soldaţii mongoli au izolat zona pe o distanţă de câteva sute de kilometri pătraţi. Nimeni nu avea voie să pătrundă, cu excepţia membrilor familiei lui Genghis şi a unui trib de războinici special pregătiţi, postaţi acolo cu misiunea de a elimina orice intrus. Vreme de aproape opt secole, zona aceasta – Marele Tabu, sau *Ih Horig**, aflat în adâncurile Asiei – a rămas inaccesibilă. Toate secretele imperiului creat de Genghis-han par să fi fost închise între graniţele misteriosului său tărâm de baştină. Chiar şi după prăbuşirea Imperiului Mongol, şi după ce părţi din Mongolia au fost invadate de armate străine, localnicii au continuat să împiedice orice încercare de pătrundere în sanctuarul strămoşului lor. În ciuda convertirii mongolilor la budism, succesorii lui Genghis au interzis preoţilor să ridice vreun altar, vreo mănăstire ori vreun alt monument care să marcheze locul odihnei sale veşnice.

În secolul al XX-lea, autorităţile sovietice au continuat să păzească cu străşnicie zona, pentru ca aceasta să nu devină un loc de întrunire a naţionaliştilor mongoli. În loc să îl numească Marele Tabu, ori să folosească vreo altă denumire istorică amintind, chiar şi vag, de Genghis-han, sovieticii i-au dat titulatura birocratică de Zonă de Maximă Securitate. La nivel administrativ, ea a fost despărţită de provincia în care se afla şi subordonată direct guvernului central, care, la rândul lui, era strict controlat de Moscova. Zona de Maximă Securitate, cu o întindere de un milion de hectare, a fost şi ea înconjurată cu o Zonă de Securitate, având o întindere aproximativ

* Măsoară aproximativ 240 de km pătraţi şi este situată în provincia mongolă Hentii Aimag (n. tr.).

egală. Pentru a împiedica traversarea acestor perimetre, autorităţile epocii comuniste nu au construit aici nici drumuri, nici poduri. Sovieticii deţineau o bază aeriană fortificată şi, destul de probabil, un depozit de armament nuclear, situate între Zona de Securitate şi capitala Mongoliei, Ulaanbaatar. O întinsă bază terestră bloca intrarea în perimetrul interzis, armata rusă folosind această zonă pentru exerciţii de artilerie şi manevre blindate.

Mongolii nu au făcut descoperiri tehnologice, nu au fondat nicio religie nouă, au scris foarte puţine cărţi sau opere literare şi nu au dat lumii culturi noi ori metode agricole revoluţionare. Meşteşugarii lor nu ştiau nici să ţească pânza, nici să toarne metalul, nici să facă obiecte de ceramică. Nu ştiau nici măcar să facă pâine. Nu produceau nici porţelan, nici vase de lut, nu pictau tablouri şi nu înălţau edificii. Totuşi, pe măsură ce oastea lor cotropea cultură după cultură, ei au adunat toate aceste meşteşuguri şi le-au purtat de la o civilizaţie la alta.

Singurele structuri permanente ridicate de Genghis-han au fost podurile. Chiar dacă dispreţuia înălţarea de castele, forturi, oraşe sau ziduri, în traversarea lui prin tot acest ţinut, probabil că a construit mai multe poduri decât orice alt cuceritor din istorie. Acestea traversau sute de râuri şi fluvii, uşurând deplasarea armatelor şi a bunurilor. Mongolii au deschis, în mod deliberat, lumea către un nou tip de schimburi, nu doar cu bunuri, ci şi cu idei şi cunoştinţe[2]. Ei au fost cei care au adus mineri germani în China şi medici chinezi în Persia. Transferurile variau – de la unele de mare însemnătate, la unele de-a dreptul banale. Prin ei s-a răspândit folosirea covoarelor, şi tot lor le datorăm aclimatizarea în China a lămâilor şi morcovilor aduşi din Persia, dar şi pătrunderea în Occidentul european a

tăieței, cărților de joc și ceaiului, originare din China. Au adus un fierar din Persia să facă o fântână în stepele pârjolite ale Mongoliei, au recrutat un nobil englez să le servească de tălmaci în armată, și au dus obiceiul chinez al luării de amprente, tocmai în Persia. Au finanțat construcția de biserici creștine în China, de temple și stupe budiste, în Persia, și de școli coranice musulmane, în Rusia. Mongolii au străbătut lumea, nu numai în chip de cuceritori, ci și de agenți culturali fără rival în istorie.

Mongolii care au moștenit imperiul lui Genghis-han au dovedit o energie inepuizabilă în a pune în circulație produse și bunuri de consum și în a le combina în moduri ce au dat naștere la produse complet noi și la invenții fără precedent. Când inginerii lor cu înaltă calificare, proveniți din China, Persia și Europa, au combinat praful de pușcă chinezesc cu aruncătoarele de flăcări musulmane și au pus în aplicare tehnologia europeană a turnării de clopote, rezultatul a fost apariția primului tun, o dimensiune complet inedită a inovației tehnologice, din care s-a născut vastul arsenal modern de toate calibrele, de la pistoale până la rachete. Deși fiecare dintre invențiile acestea avea o importanță în sine, impactul cu adevărat semnificativ a venit din felul în care mongolii au selectat și combinat diversele tehnologii, obținând hibrizi neobișnuiți.

În inițiativele lor politice, economice și intelectuale, mongolii au arătat un zel internaționalist fervent și constant. Au căutat nu doar să cucerească lumea, ci și să instaureze o ordine globală bazată pe liberul schimb, o legislație unică și un alfabet universal, cu care să se scrise în toate limbile. Nepotul lui Genghis, Kubilai-han, a introdus banii de hârtie, care trebuiau folosiți peste tot, și a încercat să creeze școli primare care să asigure o educație universală de bază tuturor copiilor,

pentru a elimina analfabetismul. Mongolii au rafinat şi combinat diverse calendare, creând unul pe zece mii de ani, mai precis decât oricare altul dinaintea lui, şi au sponsorizat cele mai extinse hărţi compilate vreodată. I-au încurajat pe negustori să călătorească pe uscat pentru a ajunge în imperiul lor şi au trimis exploratori, pe mare şi pe uscat, până în Africa, cu misiunea de a le extinde reţeaua comercială şi diplomatică.

În aproape toate ţările atinse de influenţa mongolă, distrugerea şi şocul iniţial al cuceririi de către un trib necunoscut şi barbar au lăsat rapid locul unui avânt fără precedent în schimburile culturale, în extinderea comerţului şi în progresul civilizaţiei. După ce au măcelărit aristocraţia de cavaleri războinici a Europei, dezamăgiţi de sărăcia generalizată de pe continent, în contrast vădit cu bogăţiile Chinei şi ale ţărilor musulmane, mongolii au făcut cale întoarsă, fără a se mai sinchisi să cucerească oraşe, să jefuiască ţări sau să le înglobeze în imperiul aflat în plină expansiune. În final, Europa a avut cel mai puţin de suferit, dar cel mai mult de câştigat de pe urma acestui contact, prin intermediul unor negustori, precum familia Polo din Veneţia, şi al schimbului de soli între hanii mongoli, papii şi regii europeni. Noile tehnologii şi cunoştinţe, ca şi bogăţia acumulată din comerţ au stimulat apariţia Renaşterii, o perioadă în care Europa şi-a redescoperit rădăcinile culturale, dar, mai important, a absorbit noi tehnologii din Răsărit: fabricarea hârtiei şi a armelor de foc, busola şi abacul. După cum observa omul de ştiinţă englez Roger Bacon[3], în secolul al XIII-lea, izbânzile mongole nu s-au datorat doar supremaţiei militare; mai degrabă, „succesul le-a venit pe calea ştiinţei". Deşi mongolii „sunt doritori de războaie", au ajuns atât de departe pentru că „şi-au închinat timpul liber principiilor filosofiei".

În perioada Renașterii, influența mongolă pare să fi schimbat fiece aspect al vieții pe continentul european – tehnologia, războiul, îmbrăcămintea, comerțul, mâncarea, arta, literatura și muzica. Pe lângă noile tehnici de luptă, mașinării și alimente exotice, până și cele mai mundane aspecte ale vieții de zi cu zi au suferit schimbări, europenii trecând la țesăturile mongole și îmbrăcând pantaloni și jachete în locul tunicilor și robelor de odinioară, cântând la instrumentele muzicale cu arcușul adus din stepe, în loc să ciupească corzile cu degetele, și pictându-și tablourile într-un stil inedit. Au adoptat până și exclamația mongolă „ura!", ca strigăt de bravadă și îmbărbătare reciprocă.

Cu atâtea realizări strălucite, nu e deloc surprinzător că Geoffrey Chaucer, părintele literaturii engleze, a închinat cea mai lungă dintre *Povestirile din Canterbury* cuceritorului asiatic Genghis-han, conducătorul mongolilor. Chaucer a scris cu o nedisimulată admirație față de Marele Han și de izbânzile lui. Cu toate acestea, tot este de-a dreptul surprinzător că învățații Renașterii au făcut astfel de comentarii la adresa mongolilor, când întreaga lume îi privește, astăzi, ca pe întruchiparea sălbaticilor însetați de sânge. Potretele schițate de Chaucer ori Bacon nu seamănă deloc cu imaginile familiare nouă din cărțile ulterioare sau din filme, care îi înfățișează pe Genghis-han și oastea lui ca pe niște hoarde dezlănțuite, râvnind după aur, femei și sânge.

În ciuda numeroaselor imagini și ilustrații ce îl înfățișează pe Genghis-han, nu avem niciun portret făcut în timpul vieții lui. Spre deosebire de alți cuceritori, Marele Han nu a îngăduit nimănui să îi facă portretul, să îi sculpteze chipul or să îi graveze numele sau imaginea pe vreo monedă, iar singurele descrieri ce ne-au rămas de la contemporanii săi sunt mai degrabă de natură să ridice semne de întrebare, decât să ofere

informații. După cum spune textul unui cântec mongol modern despre Genghis-han, „ți-am plăsmuit în minte chipul, însă mințile ne-au rămas ca o pânză goală"[4].

În lipsa unor portrete sau a unor descrieri mongole, lumii nu i-a rămas decât să și-l imagineze după dorință. Nimeni nu a îndrăznit să îi picteze portretul la mai puțin de o jumătate de secol de la moartea lui, iar de atunci încoace, fiecare cultură a proiectat asupră-i o imagine proprie. Chinezii ni-l înfățișează ca pe un bătrân unchi binevoitor, cu bărbuță și ochi goi, mai asemănător unui înțelept chinez pierdut în reverie, decât unui fioros războinic mongol. Un miniaturist persan ni-l arată în chip de sultan turc așezat pe tron. Europenii și l-au imaginat ca pe barbarul *par excellence*, cu o figură agresivă și ochi cruzi și ficși, urât din cap până în picioare.

Secretomania mongolă a lăsat o grea moștenire istoricilor moderni care doreau să scrie despre Genghis și imperiul său. Biografii și istoricii au avut la dispoziție foarte puține materiale din care să își construiască narațiunea. De pildă, știau cronologia orașelor cucerite și a armatelor înfrânte; însă existau puține date sigure despre originea, personalitatea, motivațiile și viața lui personală. De-a lungul veacurilor, zvonuri neîntemeiate pretindeau că, la scurtă vreme după moartea lui, cineva apropiat hanului scrisese toate aceste informații într-un document secret. La existența misteriosului document fac referire atât învățații chinezi, cât și cei persani, unii pretinzând chiar că l-au văzut cu ochii lor, în perioada de glorie a Imperiului Mongol. La aproape un secol de la moartea lui Genghis-han, istoricul persan Rașid al-Din spune despre aceste scrieri că sunt „o cronică autentică", redactate „în limba și cu slovele mongole"[5]. Dar, în același timp, ne avertizează că documentul este păstrat în trezorerie, sub pază, fiind „ascuns aici și ferit de priviri străine". Și

subliniază că „nimeni care ar fi putut înțelege și pătrunde" textul mongol „nu a avut vreodată prilejul să o facă". După prăbușirea dominației mongole, urmele acestui document par să se fi pierdut, iar în timp, majoritatea cercetătorilor importanți au ajuns să creadă că, de fapt, nici n-ar fi existat, că se înscrie și el în seria de mituri țesute în jurul lui Genghis-han.

Cărturarii au urmat și ei exemplul pictorilor din diverse culturi, care l-au înfățișat conform unei viziuni locale. Din Coreea până în Armenia, ei au născocit tot soiul de legende și povești fanteziste despre viața Marelui Han. În absența unor informații credibile, și-au oglindit în ele propriile temeri și fobii. Cu trecerea timpului, cărturarii au început să pună în balanță atrocitățile și agresiunea comise de personaje precum Alexandru, Cezar, Carol cel Mare ori Napoleon, cu realizările lor sau cu misiunea specială pe care aceștia au avut-o în istorie. Totuși, în cazul lui Genghis-han și al mongolilor lui, partea pozitivă a fost dată uitării, în timp ce așa-zisele lor crime și brutalitate au fost exagerate. Genghis-han s-a transformat în prototipul barbarului, al sălbaticului însetat de sânge, al cuceritorului nemilos care distruge de dragul de a o face. Genghis, hoarda lui și, într-o mare măsură, popoarele asiatice au devenit, la grămadă, caricaturi unidimensionale, simbolul a tot ce exista dincolo de limesul civilizației.

În perioada Iluminismului, la finele secolului al XVIII-lea, imaginea aceasta terifiantă apare în *Orfanul din China*, al lui Voltaire, o piesă despre cucerirea Chinei de către Genghis-han: „Este numit regele regilor, focosul Genghis-han, ce pustiește ale Asiei mănoase câmpuri". Spre deosebire de elogiul adus de Chaucer hanului mongol, Voltaire îl descrie drept „tiranul nimicitor... ce cu trufie... calcă pe leșuri de regi", dar „nu este decât un sălbatic ostaș scit, născut cu sabia în mână și nărăvit la sânge" (Actul I, scena 1). Portretul făcut de Voltaire ni-l

prezintă pe Genghis ca pe un ins ce detesta înaltele virtuți ale civilizației și a cărui motivație izvora din pofta sălbatică a barbarului de a necinsti femeile din lumea civilizată și de a distruge ce nu era în stare să înțeleagă.

Poporul lui Genghis a fost botezat în fel și chip – tătari, mugali, moguli, moali și mongoli –, nume care au trezit întotdeauna aceeași rezonanță odioasă. Când oamenii de știință ai secolului al XIX-lea au vrut să demonstreze inferioritatea populațiilor asiatice și amerindiene, le-au clasificat drept *mongoloide*. Vrând să explice de ce mamele din rasa albă superioară dau uneori naștere unor copii cu retard, medicii au afirmat că trăsăturile faciale ale acestor copii demonstrează „limpede" că una dintre strămoașele lor a fost violată de un războinic mongol. Asemenea vlăstare degenerate nu aparțineau rasei albe, ci aceleia mongoloide. Bogătașii capitaliști, care își etalau averile și se comportau în mod nedemocratic și antiegalitarist, au primit denumirea generică de *moguli*, termenul persan pentru mongoli.

Nu a trecut mult timp până ce mongolii au ajuns țapi ispășitori și pentru eșecurile și tarele altor națiuni. Când Rusia nu a mai putut ține pasul cu tehnologia occidentală sau piept forței militare a Japoniei imperiale, motivul invocat a fost teribilul jug tătăresc pus pe grumazul țării de către Genghis-han. Când Persia a ajuns în urma vecinilor săi, motivul a fost acela că mongolii îi distruseseră sistemul de irigații. Când China a rămas în urma Japoniei și Europei, a dat vina pe crunta exploatare și represiune a țării de către mongoli și de către stăpânitorii manciurieni. Când India a capitulat în fața colonizării britanice, de vină a fost lăcomia rapace a dinastiei mogule. În secolul al XX-lea, politicienii arabi[6] au mers până într-acolo, încât și-au asigurat susținătorii că musulmanii ar fi inventat bomba atomică înaintea americanilor, dacă mongolii n-ar fi incendiat,

vai, magnificele biblioteci arabe și nu le-ar fi ras de pe fața pământului orașele. Când bombele și rachetele americane i-au alungat de la putere, în 2012, luptătorii talibani au echivalat invazia americană cu aceea mongolă. În consecință, pentru a se răzbuna, au masacrat mii de oameni din Hazara, descendenți ai armatei mongole care trăiau în Afghanistan de opt secole. Anul următor, într-unul dintre ultimele discursuri adresate poporului irakian, ținut în contextul invaziei americane ce avea să îl înlăture de la putere, dictatorul Saddam Hussein aducea mongolilor acuzații similare.

Adevărul despre Genghis-han se pierde în valurile de retorică politică, pseudoștiință și imaginație cărturărească, și poate că nu va mai ieși niciodată la suprafață. Comuniștii din secolul al XX-lea au interzis accesul spre ținutul său de baștină și spre locurile unde și-a început ascensiunea spre culmile puterii, păzindu-le cu strășnicia arătată de războinicii mongoli în veacurile anterioare. Documentele mongole originale, așa-numita *Istorie secretă a mongolilor*, au fost nu doar ținute secrete, ci au dispărut fără urmă, topindu-se în adâncurile istoriei în chip și mai misterios decât a dispărut însuși mormântul lui Genghis-han.

În secolul al XX-lea, două evenimente au oferit prilejul nesperat de a rezolva unele dintre aceste mistere și de a corecta o parte din relatările despre Genghis-han. Primul eveniment a fost descifrarea manuscriselor conținând valoroasa istorie pierdută a Marelui Han. În ciuda ignoranței și a prejudecăților față de mongoli, cărturarii din diverse epoci au relatat întâlniri ocazionale cu miticul text despre viața lui Genghis-han. Asemeni unui animal rar ori a vreunei păsări considerate dispărute, aceste presupuse întâlniri au trezit mai degrabă scepticism decât interes științific.

În cele din urmă, în secolul al XIX-lea, o copie a documentului, scrisă cu ideograme chinezești, a fost găsită la Beijing. Cercetătorii au citit cu ușurință ideogramele, însă textul nu părea să aibă nicio logică, deoarece cuvintele fuseseră scrise într-un cod ce folosea caracterele chinezești pentru a reprezenta sistemul fonetic mongol din secolul al XIII-lea. Tot ce au reușit să înțeleagă a fost micul rezumat în chineză care însoțea fiecare capitol. Rezumatele ofereau o schiță incitantă a textului în sine, dar grosul documentului a rămas indescifrabil. Din pricina tainelor ce îl învăluiau, cercetătorii au botezat documentul *Istoria secretă a mongolilor*, nume sub care continuă să fie cunoscut și astăzi.

În cea mai mare parte a veacului al XX-lea, descifrarea *Istoriei secrete* a reprezentat un pericol mortal în Mongolia. Autoritățile comuniste au ținut cartea departe de ochii oamenilor de rând și ai cercetătorilor, de teamă că aceștia ar fi putut fi influențați negativ de perspectiva vetustă, neștiințifică și nesocialistă a textului. Dar în jurul *Istoriei secrete* s-a născut și s-a dezvoltat o mișcare culturală subterană. Printre nomazii din stepe, povestea șoptită a recent descoperitei istorii s-a răspândit din om în om, din tabără în tabără. În sfârșit, se găsise o istorie care le spunea povestea din perspectivă mongolă. Mongolii fuseseră mai mult decât niște simpli barbari care hărțuiseră civilizațiile superioare din vecinătatea lor. Pentru nomazii mongoli, revelațiile din *Istoria secretă* păreau a veni de la însuși Genghis-han, care se întorsese printre ai lui să le dea speranță și curaj. După mai bine de șapte secole de tăcere, puteau, în sfârșit, să îi audă iarăși cuvintele.

În ciuda represiunii autorităților comuniste, nația mongolă părea hotărâtă să nu mai piardă aceste cuvinte. Scurta liberalizare a vieții politice adusă de moartea lui Stalin, în 1953, și de primirea Mongoliei în familia Națiunilor Unite, în 1961, a insuflat curaj poporului mongol, care s-a simțit liber să își

re-exploreze trecutul. În 1962, s-a emis o serie limitată de timbre care comemora naşterea, cu opt secole în urmă, a lui Genghis-han. Tomor-ochir, al doilea om în ierarhia guvernului mongol, a autorizat ridicarea unui monument din ciment care să marcheze locul naşterii Marelui Han, în apropiere de râul Onon, şi a sponsorizat o conferinţă ştiinţifică, a cărei misiune era să evalueze aspectele pozitive şi pe cele negative ale influenţei Imperiului Mongol asupra istoriei universale. Atât timbrele, cât şi linia simplă desenată pe monument înfăţişau imaginea stindardului din cozi de cal dispărut, acel *sulde* cu care Genghis a cucerit lumea şi în care i se odihnea sufletul.

Chiar şi după aproape opt veacuri, stindardul continua să aibă o semnificaţie atât de profundă pentru mongoli şi pentru unele dintre popoarele cucerite de ei, încât simpla sa reprezentare pe un timbru a fost interpretată de ruşi drept un act de reviriment naţionalist şi de potenţială agresiune. Sovieticii au reacţionat cu furie iraţională la temerea că statul lor satelit ar putea urma o cale independentă sau, şi mai rău, că ar putea trece de partea celuilalt colos din vecinătate, China, fost aliat şi pe-atunci duşman al Uniunii Sovietice. În Mongolia, autorităţile comuniste au retras timbrele şi au închis gura cercetătorilor. Pentru crima de a fi demonstrat ceea ce oficialii de partid au catalogat drept „înclinaţii către idealizarea rolului jucat de Genghis-han"[7], Tomor-ochir a fost înlăturat din funcţie, fiind ulterior exilat pe teritoriul ţării şi, în cele din urmă, ucis cu lovituri de topor. După ce şi-au epurat partidul, comuniştii mongoli şi-au îndreptat atenţia către lucrările oamenilor de ştiinţă locali, pe care partidul i-a înfierat drept *elemente antipartinice*, *spioni chinezi*, *sabotori* sau *paraziţi*[8]. În decursul campaniei antinaţionaliste ce a urmat, autorităţile l-au azvârlit pe arheologul Perlee în închisoare, unde a avut parte de un tratament

extrem de dur, singura sa vină fiind aceea că fusese profesorul lui Tomor-ochir şi că studiase în secret istoria Imperiului Mongol. Profesori, istorici, artişti, poeţi şi cântăreţi, toţi erau în mare pericol dacă aveau vreo legătură cu istoria epocii lui Genghis-han. Pe unii dintre ei, autorităţile i-au executat în secret. Unii cercetători şi-au pierdut posturile şi, evacuaţi din locuinţe împreună cu familiile, au fost lăsaţi la cheremul climei aspre a Mongoliei. Li s-a refuzat asistenţa medicală, mulţi fiind trimişi în exil în diverse puncte de pe uriaşa hartă a Mongoliei.

În perioada aceasta de epurări, Stindardul Spiritului ce-i aparţinuse lui Genghis-han a dispărut fără urmă, şi este foarte posibil să fi fost distrus de sovietici, ca pedeapsă colectivă. Dar, în ciuda acestei represiuni brutale, sau, poate, tocmai datorită ei, numeroşi cercetători mongoli au demarat un studiu independent al *Istoriei secrete*, riscându-şi viaţa în căutarea unei reale înţelegeri a trecutului lor calomniat şi distorsionat.

În afara Mongoliei, cercetătorii din numeroase ţări, mai ales din Rusia, Germania, Franţa şi Ungaria, au lucrat la descifrarea textului şi la traducerea lui în limbi moderne. Lipsiţi de accesul la resursele din Mongolia, au trudit în condiţii deosebit de grele. În anii 1970, lucrarea a fost publicată, capitol cu capitol, în mongolă şi engleză, sub atenta îngrijire şi cu analizele lui Igor de Rachewiltz, un cercetător australian pasionat de străvechea limbă mongolă. Cam în aceeaşi perioadă, americanul Francis Woodman Cleaves, lucrând independent, a realizat o meticuloasă traducere personală, pe care Harvard University Press a publicat-o în 1982. Totuşi, pentru a da înţeles textelor, e nevoie de mai mult decât de o simplă descifrare a codului şi de traducerea documentelor. Chiar şi în traducere, textele rămân dificil de înţeles, deoarece grupul căruia i-au fost în mod evident destinate era unul extrem de restrâns, din sânul familiei domnitoare,

presupunând așadar o cunoaștere profundă, nu numai a culturii mongolilor din secolul al XIII-lea, ci și a geografiei ținuturilor locuite de ei. Contextul istoric al manuscriselor și semnificația lor biografică rămân aproape inaccesibile în lipsa unei analize detaliate, la fața locului, a hărții evenimentelor.

Al doilea eveniment important s-a petrecut pe neașteptate, în 1990, anul prăbușirii comunismului și încetării ocupației sovietice în Mongolia. Armata sovietică s-a retras, avioanele au decolat, iar tancurile au făcut cale întoarsă. Lumea mongolă din măruntaiele Asiei se deschidea, în sfârșit, către exterior. Treptat, unii temerari s-au aventurat în zona interzisă. Vânătorii locali s-au furișat dincolo de granițele ei, pentru braconaj în văile dens populate cu animale sălbatice, păstorii au sosit să își pască turmele de-a lungul marginilor ei, iar aventurierii de ocazie i-au străbătut cărările. În anii 1990, mai multe echipe străine, dotate cu tehnologii de ultimă generație, au venit aici în căutarea mormintelor lui Genghis-han și ale celorlalți membri ai familiei sale; cu toate că au făcut numeroase descoperiri fascinante, nu au reușit să își atingă scopul final.

La origine, cercetarea mea a fost un studiu despre rolul popoarelor tribale în istoria comerțului internațional și a Drumului Mătăsii care leagă China de Orientul Mijlociu și Europa. Am vizitat situri arheologice și biblioteci și am participat la întruniri științifice organizate în diverse puncte de-a lungul rutei ce leagă Orașul Interzis din Beijing și inima Asiei Centrale de Palatul Topkapî din Istanbul. Începând cu prima deplasare, din 1990, în Buriatia, regiunea mongolă a Siberiei, am urmat calea bătută de mongoli prin Rusia, China, Mongolia, Uzbekistan, Kazahstan, Tadjikistan, Kîrgîzstan și Turkmenistan. Am petrecut o vară întreagă, călătorind pe străvechea rută migratorie a

triburilor turcice, care s-au revărsat din ţinuturile lor de baştină din Mongolia şi au ajuns până în Bosnia şi zona mediteraneeană. Apoi am înconjurat vechiul imperiu, aproximativ pe ruta marină urmată de Marco Polo: din sudul Chinei până în Vietman, trecând apoi prin Strâmtoarea Malacca, ajungând în India şi, în final, prin ţările arabe ale Golfului Persic, până la Veneţia.

În cursul acestor numeroase călătorii, am obţinut foarte multe informaţii, dar mai puţină înţelegere decât sperasem. Chiar şi cu aceste lipsuri, mi-am zis că sunt aproape de finalul investigaţiei mele când, în 1998, am venit în Mongolia să îmi închei proiectul cu o privire de ansamblu asupra zonei unde Genghis-han îşi petrecuse tinereţea. Mi-am imaginat că această descindere avea să fie scurtă şi cea din urmă. Ei bine, ea s-a transformat într-o şedere de cinci ani, în care am muncit mai intens decât mi-aş fi putut imagina. Am descoperit că mongolii erau în culmea fericirii că sunt în sfârşit liberi, după secole de dominaţie străină, şi că bună parte din entuziasmul lor se concentra în direcţia cinstirii memoriei lui Genghis-han, părintele naţiunii. În ciuda faptului că numele său a devenit rapid un bun comercial, apărând pe sticle de vodcă, pe ciocolată şi pe pachete de ţigări, şi a numeroaselor cântece compuse în onoarea lui, ca personaj istoric, Marele Han încă lipseşte din peisaj. Nu e vorba numai de sufletul lui, care lipseşte dintre zidurile mănăstirii, ci şi de adevăratul lui chip, care lipseşte şi din istoria mongolilor, nu doar din a noastră. Cine a fost acest om?

Fără să am vreun merit în asta, am sosit în Mongolia într-un moment în care, brusc, părea posibil şi un răspuns la această întrebare. Pentru prima dată în ultimii opt sute de ani, zona interzisă în care Genghis-han îşi petrecuse copilăria şi unde fusese îngropat a fost deschisă, concomitent cu descifrarea

manuscriselor *Istoriei secrete*. Misiunea era mult prea dificilă pentru un singur om, dar, lucrând alături de o echipă formată din specialiști în diverse domenii, am început să găsim răspunsuri.

În calitate de antropolog, am colaborat strâns[9] cu arheologul dr. Kh. Lkhagvasuren, care avea acces la majoritatea informațiilor adunate de profesorul și mentorul său, dr. Kh. Perlee, cel mai important nume din arheologia mongolă a secolului al XX-lea. Treptat, cu mijlocirea doctorului Lkhagvasuren, am cunoscut și alți cercetători care petrecuseră ani întregi, lucrând în secret și aproape invariabil singuri la studii pe care nu le putuseră așterne pe hârtie sau publica. Profesorul O. Purev, membru al Partidului Comunist, își folosise poziția privilegiată de cercetător oficial al istoriei partidului, pentru a studia ritualurile șamaniste ale mongolilor, pe care le-a folosit drept ghid în descifrarea înțelesurilor ascunse ale *Istoriei secrete*. Colonelul Kh. Shagdar, din Armata Mongolă, a profitat de perioada când a fost detașat la Moscova, pentru a compara strategiile militare și victoriile lui Genghis-han, descrise în *Istoria secretă*, cu versiunea existentă în arhivele militare rusești. Un politolog mongol, D. Bold-Erdene, a analizat căile politice folosite de Genghis-han pentru a câștiga și a acumula putere. Cele mai cuprinzătoare și detaliate studii au fost efectuate de geograful O. Sukhbaatar, care a străbătut aproape un milion de kilometri de-a lungul și de-a latul Mongoliei, pe urmele aventurii lui Genghis-han.

Echipa noastră astfel alcătuită și-a început munca. Am comparat cele mai semnificative texte primare și secundare, dintr-o duzină de limbi, cu relatările oferite de *Istoria secretă*. Am stat cocoșați deasupra hărților și am dezbătut înțelesul exact al unor documente și analize mult mai vechi. Deloc surprinzător, am descoperit discrepanțe uriașe și o mulțime de contradicții greu de reconciliat. Mi-am dat aproape imediat seama că Sukhbaatar

era un literalist, un empirist autentic, pentru care fiece rând din *Istoria secretă* era adevărat, şi că îşi luase asupră-şi misiunea de a găsi dovezi ştiinţifice în sprijinul acestor idei. Purev, pe de altă parte, considera că niciun rând din *Istorie* nu trebuie luat în sensul său literal. În opinia lui, Genghis-han a fost cel mai puternic şaman din istorie, iar textul este un manuscris al misterelor, care consemnează, în manieră simbolică, ascensiunea lui către acest statut. Dacă s-ar dezlega aceste mistere, s-ar obţine din nou schiţa traseului pe care un şaman trebuie să îl parcurgă pentru a cuceri şi controla lumea.

De la începutul muncii noastre colective, a fost evident că nu puteam să analizăm feluritele opinii şi interpretări contradictorii, fără ca, mai întâi, să identificăm locurile unde s-au desfăşurat evenimentele. Testul suprem al veracităţii fiecărui text avea să fie confruntarea cu realitatea de pe terenul unde se spunea că se întâmplaseră lucrurile. Cărţile mai pot minţi, geografia, nu. O examinare rapidă şi exhaustivă a principalelor puncte de pe hartă a răspuns la o serie de întrebări, dar a şi ridicat numeroase altele. Ne-am dat seama că trebuia nu doar să găsim locul precis, dar, pentru a înţelege mai bine ce se întâmplase acolo, trebuia să fim prezenţi în exact aceleaşi condiţii meteorologice. Am revenit în diverse locuri, în anotimpuri diferite. Punctele de interes erau împrăştiate într-un peisaj de mii de kilometri pătraţi, dar zona cea mai importantă pentru scopul cercetării noastre se afla în misteriosul şi inaccesibilul perimetru închis încă din momentul morţii lui Genghis-han. Din pricina stilului de viaţă nomad al acestuia, munca noastră s-a transformat într-un proiect peripatetic, un soi de arheologie a mişcării, iar nu a unui sit anume.

Imaginile din satelit înfăţişau un peisaj mongol lipsit de şosele, dar traversat de mii de cărări ce, în aparenţă, duceau spre

toate colțurile stepei, dincolo de deșertul Gobi și prin trecătorile munților; dar toate se opreau la marginea zonei *Ih Horig*, zona tabu. Ca să intri în ținutul de baștină al Marelui Han, trebuia să treci prin regiunea-tampon pe care sovieticii, pentru a împiedica orice acces, o ocupaseră și o fortificaseră. Când aceștia au părăsit în grabă Mongolia, au lăsat în urma lor un peisaj suprarealist: cratere săpate de proiectilele de artilerie, presărate cu carcasele de metal ale tancurilor, camioane stricate, avioane dezmembrate, proiectile moarte și bombe neexplodate. Aerul este sufocat de vapori stranii, iar cețuri neobișnuite apar și dispar. Niște sculpturi metalice contorsionate se ridică la câțiva metri înălțime, rămășițe bizare ale unor structuri cu destinație incertă. Clădiri năruite, care, odinioară, au găzduit echipamente electronice secrete, se ghemuiesc pustii printre dune de nisip îmbibat cu ulei de mașină, lipsite de viață. Echipamentele rămase în urma programelor militare mai vechi sunt împrăștiate pe tot cuprinsul stepei răscolite. Băltoace întunecate și misterioase, pline cu substanțe chimice neidentificate, produc irizații ciudate în lumina strălucitoare a soarelui. Resturi înnegrite de origine incertă plutesc în lichidul stătător, iar marginile băltoacelor sunt presărate cu oase de animale uscate de soare, cu petice de blană și smocuri de pene. Dincolo de acest cimitir modern al ororilor – în cel mai șocant contrast imaginabil – se întinde ținutul de baștină al lui Genghis-han, netulburat și inaccesibil: mai multe sute de kilometri pătrați de pădure virgină, munți, albii de râuri și stepe.

Intrarea în Zona de Maximă Securitate a reprezentat mai mult decât un salt înapoi în timp; a fost un prilej unic de a descoperi lumea lui Genghis-han, aproape în aceeași stare în care a lăsat-o. Regiunea a supraviețuit asemeni unei insule pierdute, înconjurată, dar și apărată de cele mai cumplite orori tehnologice ale secolului al XX-lea. Cu accesul îngreunat de copaci

căzuți, tufișuri dese și bolovan uriași, bună parte din acest peisaj a rămas impenetrabil, unele colțuri primind, doar ocazional în cursul ultimelor opt secole, vizita unor patrule militare. Această zonă restricționată este un monument viu închinat memoriei lui Genghis-han; în zilele în care am străbătut-o, ni s-a părut că ar fi putut să apară în orice clipă, galopând în susul râului sau de-a lungul crestei, spre a-și așeza iarăși tabăra în locurile pe care le-a iubit nespus; trăgând o săgeată în direcția unei gazele în plină goană, făcând copcă în gheața ce acoperă râul Onon sau plecându-se spre a se ruga lui Burhan Haldun, muntele sfânt ce a continuat să îl vegheze în moarte, cum a făcut-o și în viață.

Echipa noastră s-a apropiat de *Ih Horig*, precum niște detectivi care investighează locul unde s-a produs, recent, o crimă. Cu *Istoria secretă a mongolilor* drept principal ghid, am străbătut câmpia și am cercetat, de la înălțimea unor movile și dealuri, acest peisaj de început de lume. În stepa deschisă, departe de reperele clare ale munților, râurilor și lacurilor, ne-am bazat pe sprijinul de neînlocuit al păstorilor obișnuiți să se deplaseze pe întinderile ierboase, așa cum marinarii sunt obișnuiți să străbată mările. Un grup în continuă reconfigurare, alcătuit din studenți, cercetători, păstori și călăreți mongoli, ne-a însoțit pretutindeni, dezbătând cu înflăcărare răspunsurile la întrebările ce făceau obiectul investigației mele. Raționamentele și răspunsurile lor erau invariabil mai bune decât ale mele; ba, mai mult, ridicau probleme la care eu nici nu mă gândisem. Ei știau mult mai bine decât mine cum gândesc păstorii și, deși se găseau pe un teren necunoscut, identificau cu mare ușurință locurile unde strămoșii lor și-ar fi putut ridica taberele sau direcțiile în care s-ar fi putut deplasa. Ocheau dintr-o privire locurile unde ar fi fost prea mulți țânțari pentru o tabără de vară

sau care, din pricina expunerii la intemperii, n-ar fi fost nimerite pentru una de iarnă. Mai important, erau dispuși să își testeze ideile; de pildă, să galopeze dintr-un punct într-altul, ca să vadă cât timp le lua, sau să compare modul în care un anume tip de sol și ierburi transmitea sunetul copitelor de cal, în comparație cu altul. Știau ce grosime trebuie să aibă stratul de gheață de pe un râu, pentru ca traversarea călare să se facă în siguranță, când se putea traversa cu piciorul, și când gheața trebuia spartă și traversarea făcută prin apa rece.

Calitatea descriptivă a unor toponime ne-a îngăduit să le redăm în limba mongolă și să le plasăm cu ușurință în peisajul din jur. Manuscrisul povestește că Genghis-han a devenit pentru prima oară șef de clan, pe malurile Lacului Hoh, lângă Muntele Hara Jirugen, adică Lacul Albastru, lângă Muntele în Formă-de-Inimă. Identitatea acestui loc a fost păstrată peste veacuri și oricine îl poate găsi cu ușurință. Alte toponime, asociate cu nașterea Marelui Han, cum ar fi Dealul Ugerului sau Lacul de Fiere, s-au dovedit mai problematice, din pricina faptului că nu știam cu siguranță dacă numele se referea la o caracteristică vizuală a locului respectiv or la un eveniment petrecut acolo, dar și a schimbărilor de formă ce pot surveni în cazul unor lacuri și dealuri supuse, vreme de opt secole, la secetele și eroziunea specifice acestei regiuni.

Treptat, am pus cap la cap elementele poveștii, pe cât de bine ne-au îngăduit dovezile de care dispuneam. Identificând locurile în care Genghis-han și-a petrecut copilăria și refăcând șirul evenimentelor, la fața locului, am izbutit să corectăm imediat o serie de concepții greșite despre viața lui. Deși, de pildă, am dezbătut îndelung care dintre delușoarele înșirate de-a lungul râului Onon este acela unde Genghis-han a văzut lumina zilei, a fost limpede că râul ce străbătea ținuturi păduroase și

mlăştinoase nu semăna deloc cu stepa în care trăiesc majoritatea nomazilor şi unde cei mai mulţi istorici au presupus că a crescut Genghis. Această distincţie a scos în evidenţă diferenţa dintre el şi alţi nomazi. Am înţeles atunci de ce *Istoria secretă* pomeneşte mai adesea de vânătoare decât de păstorit, în legătură cu copilăria Marelui Han. Peisajul în sine leagă primii ani de viaţă ai lui Genghis mai degrabă de culturile siberiene, din care, afirmă *Istoria secretă*, s-ar trage şi mongolii, decât de cele turcice, ale triburilor ce vieţuiesc în imensitatea câmpiei. La rândul ei, această informaţie ne-a influenţat decisiv înţelegerea tacticilor militare utilizate de Genghis pe câmpul de luptă, dar şi a tratamentului diferit aplicat duşmanilor: civilii erau o turmă de animale pe care le mânai din loc în loc, în vreme ce soldaţii erau animale ce trebuiau vânate.

În această perioadă de cinci ani, echipa noastră a avut de înfruntat o varietate de situaţii şi condiţii. Temperaturile variau cu până la şaizeci de grade – de la maxime de peste 37 de grade, în spaţiile lipsite de umbră, la minime de minus 40 de grade, la care nu mai socotesc şi frigul iscat de vântul tăios, pe care l-am îndurat în stepa Horhonag, în ianuarie 2001. Am trecut şi prin amestecul de neşanse şi oportunităţi specific călătoriilor în aceste zone. Iarna, maşinile ne-au rămas blocate în zăpadă, primăvara în noroi, iar vara în nisip; ba, pe una ne-au luat-o apele în timpul inundaţiilor. Taberele noastre au fost adesea distruse de vânt şi viscol, sau în toiul unei petreceri bine alcoolizate. Ne-am bucurat de minunata abundenţă de lapte şi carne din ultimele veri ale secolului al XX-lea. Dar în anii de debut ai noului veac, am trecut şi prin greul unei foamete care afectează animalele şi pe care localnicii o numesc *zud*, când caii şi iacii mureau literalmente sub ochii noştri, iar jivinele de toate mărimile îngheţau peste noapte.

Cu toate acestea, în munca noastră nu a existat nici măcar un moment de îndoială ori de pericol. Prin comparație cu greutățile vieții păstorilor și vânătorilor care locuiesc permanent în aceste regiuni, ale noastre au fost doar simple neplăceri. Invariabil, un episod neprevăzut care promitea să fie neplăcut sfârșea prin a mă învăța ceva nou despre acest pământ și locuitorii săi. După ce am parcurs călare, într-o singură zi, aproape 80 de kilometri, am descoperit că cei 4,5 metri de mătase legați strâns în jurul mijlocului țin organele interne la locul lor și previn greața. Am mai descoperit că este important să am iaurt uscat în buzunar, la drumuri atât de lungi, când nu e timp să te oprești și să gătești o masă caldă, dar și cât de bine prinde veșmântul mongol gros, numit *deel*, atunci când călărești pe șei de lemn. Întâlnirea cu un lup, la poalele muntelui Burhan Haldun, a fost, în ochii însoțitorilor noștri, o binecuvântare și nicidecum un pericol, iar nenumăratele dăți în care ne-am pierdut sau am întâmpinat probleme serioase ne-au furnizat noi lecții de orientare și de răbdare până ne venea cineva în ajutor. Am aflat cât de intim își cunosc mongolii lumea și cât de multă încredere poți avea în judecata lor ascuțită, în însușirile lor fizice și în generozitatea cu care îți oferă ajutor.

Această carte prezintă principalele descoperiri făcute de expediția noastră, fără a intra în prea multe amănunte despre vreme și hrană ori despre paraziții și bolile cu care ne-am luptat, nici despre ciudățeniile personalității fiecărui cercetător ori ale oamenilor întâlniți pe drum. Volumul se concentrează exclusiv asupra misiunii noastre: să îl înțelegem pe Genghis-han și impactul pe care l-a avut asupra istoriei universale.

Prima parte cuprinde povestea ascensiunii sale la putere în stepă și a forțelor care i-au conturat viața și personalitatea, din momentul nașterii, în 1162, până în acela al unificării tuturor

triburilor şi al fondării naţiunii mongole, în 1206. A doua parte urmăreşte intrarea mongolilor pe scena istoriei, odată cu Războiul Mondial Mongol care s-a întins pe cinci decenii (din 1211 până în 1261) şi continuând cu războiul purtat de nepoţii lui Genghis-han, unul împotriva altuia. A treia parte examinează secolul de pace şi renaşterea mondială pe care s-au construit instituţiile politice, economice şi militare ale societăţii moderne.

Partea întâi

DOMNIA TERORII ÎN STEPĂ: 1162–1206

Națiunile! Ce sunt națiunile? Tătari! și huni! și chinezi! Precum insectele se năpustesc. În van se zbate istoricul să le facă memorabile.

Din dorința unui singur om sunt atât de mulți oameni. Lumea este populată de indivizi.[1]

Henry David Thoreau,
ÎNSEMNARE DIN JURNAL, 1 mai 1851

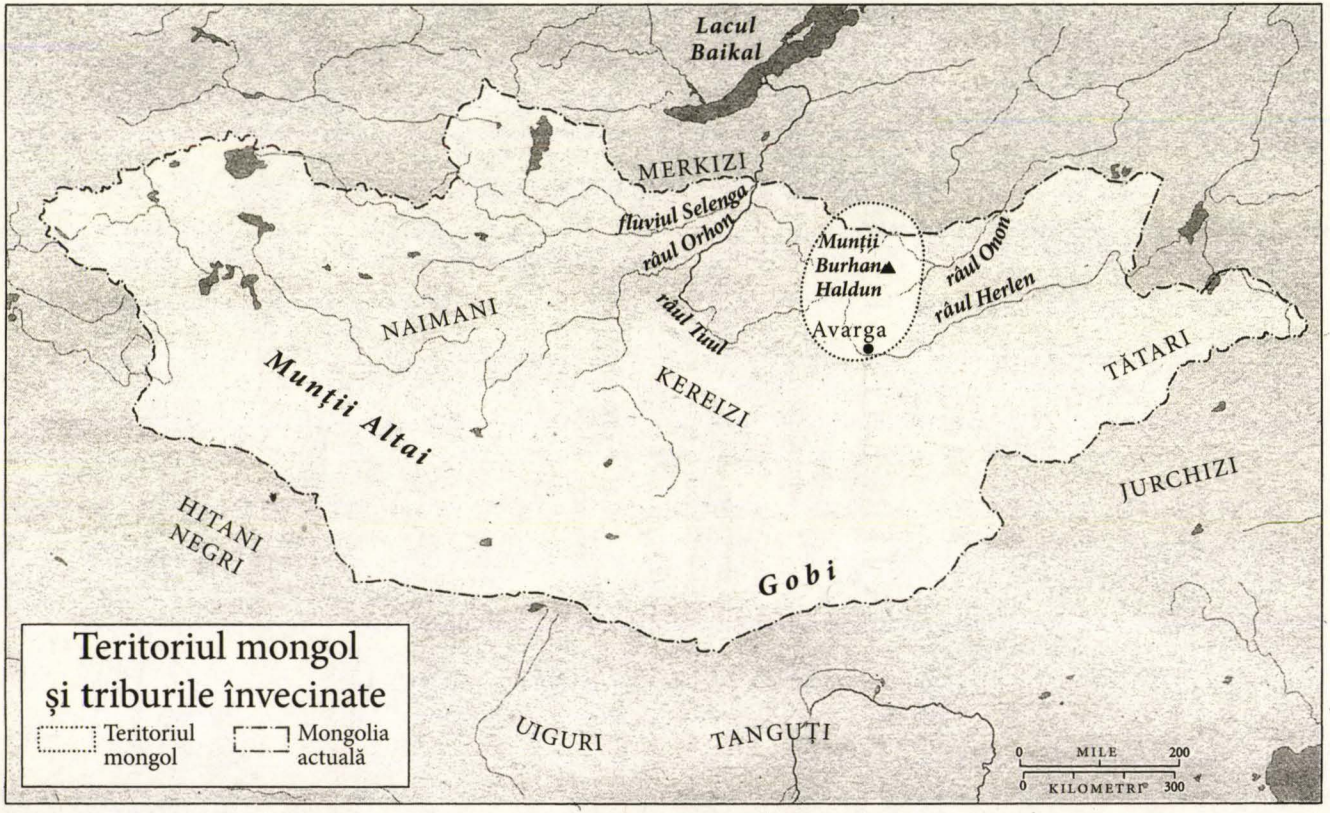
Lacul Baikal
MERKIZI
fluviul Selenga
râul Orhon
Munții Burhan Haldun
râul Onon
râul Herlen
NAIMANI
râul Tuul
Avarga
TĂTARI
Munții Altai
KEREIZI
JURCHIZI
HITANI NEGRI
Gobi
UIGURI
TANGUȚI
Teritoriul mongol și triburile învecinate
Teritoriul mongol
Mongolia actuală
0 MILE 200
0 KILOMETRI 300

Capitolul 1

Cheagul de sânge

Are foc în priviri şi lumină pe chip.

ISTORIA SECRETĂ A MONGOLILOR[2]

Din miile de oraşe cucerite de mongoli, istoria nu aminteşte decât de unul în care Genghis-han a binevoit să intre. De regulă, după ce îşi asigura victoria, se retrăgea cu întreaga suită într-o tabără mai îndepărtată şi mai plăcută, lăsându-şi războinicii să îşi îndeplinească misiunile. Într-o zi de martie a anului 1220, Anul Dragonului, cuceritorul mongol şi-a încălcat ciudatul obicei, conducându-şi cavaleria până în inima oraşului Buhara, una dintre cele mai de seamă cetăţi stăpânite de sultanul Horezmului, situată în Uzbekistanul actual. Deşi nu era nici capitala imperiului, nici un nod comercial de seamă, Buhara ocupa, totuşi, un loc de o copleşitoare importanţă emoţională în lumea musulmană – Nobila Buhara era centrul pietăţii religioase cunoscut sub denumirea de „bijuteria şi încântarea întregului Islam". Perfect conştient de valoarea propagandistică a cuceririi şi intrării în această cetate, Genghis-han a pătruns triumfător prin porţile oraşului, a trecut pe lângă puzderia de case din lemn şi tarabe, şi s-a oprit în inima aşezării, dominată de clădiri din cărămidă şi piatră.

Intrarea în Buhara reprezintă încununarea celui mai îndrăzneţ atac-surpriză din întreaga istorie militară. În timp ce o parte a armatei sale a urmat ruta directă din Mongolia, pentru a lua cu asalt oraşele de frontieră ale sultanului de Horezm, Genghis, în fruntea unei divizii de războinici, a traversat în mare secret o distanţă mai mare decât acoperise vreo armată până atunci – 3 200 de kilometri de deşert, teren muntos şi stepă – făcându-şi apariţia în spatele liniilor duşmane, unde era cel mai puţin aşteptat. Până şi caravanele de negustori ocoleau Kîzîl Kum, legendarul Deşert Roşu, făcând sute de kilometri în plus, numai să nu îl străbată; şi evident că exact acesta a fost motivul pentru care Genghis-han a ales să lanseze atacul de aici. Împrietenindu-se cu nomazii din regiune, a izbutit să îşi conducă armata pe un traseu necunoscut până atunci, prin inima de piatră şi nisip a deşertului.

Ţinta lui, oraşul Buhara, se afla în centrul unei oaze fertile ce se întindea pe malurile afluenţilor fluviului Amu Daria, locuită în majoritate de tadjici şi de persani, dar condusă de reprezentanţi ai unor neamuri turcice, proaspeţii fondatori ai Imperiului Horezmid, una dintre multele unităţi statale efemere de acest tip din epocă. Sultanul Horezmului făcuse greşeala fatală de a-şi atrage duşmănia lui Genghis-han, jefuind o caravană de negustori mongoli şi desfigurându-i pe solii trimişi de Marele Han să negocieze o cale spre un comerţ paşnic. Deşi se apropia de şaizeci de ani, când Genghis a auzit de atacul asupra oamenilor săi, nu a ezitat o clipă, adunându-şi disciplinata şi experimentata oaste şi conducând-o, încă o dată, pe calea războiului.

Spre deosebire de aproape toate celelalte mari armate din istorie, mongolii se deplasau cu lejeritate, fără o coloană de aprovizionare. Aşteptând sosirea lunilor de iarnă spre a traversa deşertul, soldaţii şi caii lor aveau nevoie de mai puţină

apă. Roua care se forma în acest anotimp ajuta iarba să crească, aceasta furnizând ceva hrană pentru cai și atrăgând animale sălbatice pe care oștenii le vânau nerăbdători, asigurându-și astfel propria hrană. În loc să transporte mașinării de asediu masive și echipamente greoaie, mongolii luau cu ei un corp de ingineri, care se deplasa cu rapiditate și construia pe loc instalațiile necesare asediului, cu materiale găsite în împrejurimi. Când, după traversarea deșertului, au întâlnit primii copaci, i-au tăiat și din ei au făcut scări, mașinării de asediu și alte instrumente folositoare în timpul atacului.

Când avangarda mongolă a zărit prima așezare de după ieșirea din deșert, pâlcul de oaste și-a schimbat imediat ritmul rapid de mers și s-a transformat într-o coloană înceată și greoaie, vrând să dea impresia că este o caravană de negustori, iar nu războinici gata de atac. Și astfel, armata dușmană a trecut la pas prin porțile orașului, înainte ca vreunul dintre apărători să își dea seama cine sunt de fapt și să sune alarma.

După apariția-surpriză din inima deșertului, Genghis-han nu s-a grăbit să atace imediat Buhara. Știa că locuitorii nu puteau să primească întăriri din cetățile de graniță asediate de armatele lui, deci avea suficient timp la dispoziție să fructifice elementul surpriză creat, manipulând cu cruzime frica și nădejdea orășenilor. Obiectivul acestor tactici era foarte simplu și invariabil același: să înspăimânte dușmanul, determinându-l astfel să se predea fără luptă. Capturând mai întâi câteva orășele din vecinătate, oastea mongolă îi pusese pe fugă pe locuitorii acestora, care se refugiaseră între zidurile Buharei, aglomerând orașul și băgând și mai tare spaima în localnici. Lovind adânc în spatele liniilor inamice, mongolii au declanșat imediat haosul și un val de panică în tot regatul. După cum scrie cronicarul persan Ata-Malik Juvaini, când oamenii au

văzut ţara „potopită de călăreţi şi cerul negru ca noaptea de praful stârnit de cai, fură cuprinşi de spaimă, frica şi groaza punând stăpânire pe toţi"[3]. În pregătirea asaltului psihologic asupra unui oraş, Genghis-han începea prin a da locuitorilor două exemple cu privire la ce îi aştepta. Oferea comunităţilor dimprejurul oraşului termeni de pace extrem de generoşi, iar aceia care acceptau şi se alăturau mongolilor erau trataţi cu mare indulgenţă. După cum spune acelaşi cronicar persan, „cel care nu luptă şi se supune lor scapă şi nu e supus spaimei şi înjosirii ce-o aduce asprimea lor"[4]. Cei care nu se supuneau erau pedepsiţi cu o severitate ieşită din comun, mongolii adunând laolaltă prizonierii, ca pe animale, şi folosindu-i drept carne de tun în următorul lor atac.

Tactica aceasta a stârnit panică printre apărătorii de neam turcic ai cetăţii Buhara. După ce a lăsat în fortăreaţa oraşului o garnizoană de numai cinci sute de oameni, restul armatei, în număr de vreo 20 000 de oşteni, a fugit, sperând că mai era ceva timp până la sosirea grosului forţelor mongole. Dar, abandonând cetatea şi împrăştiindu-se, soldaţii din Buhara nu au făcut decât să declanşeze capcana întinsă de Genghis-han. Războinicii mongoli, care erau deja pe poziţii şi îi aşteptau pe fugari, i-au secerat în ritm de voie.

Populaţia civilă s-a predat şi a deschis porţile, dar micul contingent din fortăreaţă a continuat să îşi sfideze asediatorii, sperând ca zidurile masive să îi ajute să reziste la infinit. Pentru a evalua mai corect situaţia, Genghis-han a luat hotărârea fără precedent de a intra în oraşul cucerit. Primul lucru pe care l-a făcut după ce a ajuns în centru, înainte să accepte jurământul de supunere al locuitorilor, a fost să le ceară să aducă nutreţ pentru cai. Hrănirea războinicilor mongoli şi a cailor acestora a fost interpretată drept un semn de supunere din partea localnicilor;

mai important însă, primind hrana și nutrețul, Genghis-han a arătat că îi acceptă ca vasali, cu dreptul de a fi protejați de armata mongolă, dar și cu obligația de a se supune ordinelor lui.

Din vremea cuceririlor sale în Asia Centrală ne-a rămas una dintre puținele descrieri ale înfățișării lui Genghis-han, pe-atunci în vârstă de aproximativ 60 de ani. Cronicarul persan Minhaj al-Siraj Juzjani, care îi privea pe mongoli cu ochi mai puțin îngăduitori decât ai confratelui Juvaini, scrie că era „un bărbat de statură înaltă, cu o construcție viguroasă, voinic la trup, cu păr rar pe față și aproape alb, cu ochi de pisică, stăpânit de demonii vigorii, discernământului, geniului și înțelegerii, trezind evlavie și teamă, un măcelar, drept și hotărât, un nimicitor al dușmanilor, iute la faptă, sângeros și crud"[5]. Datorită capacității sale ieșite din comun de a distruge orașe și de a înfrânge oști mult mai numeroase decât a sa, cronicarul mai spune despre Genghis-han că „era iscusit la vrăji și înșelăciune, fiind tovarăș cu o seamă de diavoli".

Martorii spun că, după ce a ajuns călare în centrul Buharei, Genghis-han s-a apropiat de moscheea cea mare și, dat fiind că era cea mai impozantă clădire din cetate, a întrebat dacă în ea locuiește sultanul. Când i s-a spus că acolo locuiește Dumnezeu, nu sultanul, Marele Han nu a zis nimic. Pentru mongoli, singurul Dumnezeu era Eternul Cer Albastru care se întinde din orizont în orizont, înspre cele patru zări. Dumnezeu veghează asupra întregului pământ; nu poate fi închis într-o casă de piatră, ca un prizonier în celulă sau ca un animal în cușcă; nici nu este posibil, așa cum pretindeau locuitorii Buharei, ca vorbele lui să fie capturate și închise între scoarțele unei cărți. În trecut, Genghis-han simțise adesea prezența divinității și auzise vocea lui Dumnezeu, vorbindu-i direct, în imensitatea ținuturilor muntoase în care se născuse. Urmând

aceste cuvinte, ajunsese cuceritorul unor cetăți măreţe şi al unor neamuri numeroase.

Marele Han a coborât de pe cal, ca să treacă pragul marii moschei, singura clădire de acest fel în care a fost văzut intrând vreodată. După ce a intrat, le-a ordonat cărturarilor şi preoţilor să dea de mâncare cailor lui, absolvindu-i astfel de orice pericol şi punându-i sub protecţia sa personală, aşa cum se întâmpla cu aproape toţi slujitorii divinităţii care ajungeau în puterea lui. Apoi i-a chemat să se înfăţişeze la moschee pe cei mai bogaţi 280 de locuitori ai Buharei. În ciuda unei experienţe urbane limitate, Genghis înţelegea foarte bine resorturile emoţionale omeneşti. Dinaintea celor strânşi în interiorul moscheii, a urcat cele câteva trepte până la amvon, după care s-a întors să înfrunte elita Buharei. Prin interpreţi, le-a ţinut o lecţie severă despre păcatele şi greşelile comise de sultanul lor şi de ei înşişi. Nu oamenii de rând erau de vină; ci „peste mai-marii voştri cade povara acestor păcate. Dacă nu v-aţi fi făcut vinovaţi de păcate grele, Dumnezeu nu ar fi trimis asupra voastră o pedeapsă ca mine"[6]. Apoi, unul câte unul, au fost daţi în seama unui războinic mongol, care urma să îi însoţească şi să le confişte averea. Genghis-han şi-a prevenit ameninţător prizonierii de vază să nu se ostenească să le arate bogăţiile de la suprafaţa pământului; pe acelea, mongolii le puteau găsi şi singuri. Ce li se cerea era să îi conducă la comorile ascunse ori îngropate.

Odată demarată jefuirea sistematică a oraşului, Genghis-han şi-a îndreptat atenţia asupra atacării gărzii turcice care rezista încă, sfidător, între zidurile citadelei. Deşi nu erau familiarizaţi neapărat cu mongolii, locuitorii oazelor urbanizate din Asia Centrală, precum Buhara şi Samarkand, văzuseră numeroase armate barbare, venind şi plecând de-a lungul veacurilor. Înainte însă, armatele tribale, oricât de curajoase şi disciplinate ar

fi fost, nu constituiseră o amenințare serioasă, deoarece, câtă vreme aveau apă și mâncare, forțele militare din centrele urbane erau capabile să reziste la infinit, la adăpostul zidurilor masive ce înconjurau fortărețele. După toate criteriile, mongolii n-ar fi trebuit să pună vreo problemă deosebită soldaților de carieră bine instruiți cu care au dat piept la Buhara. Deși, în general, războinicii mongoli dispuneau de arcuri excelente, fiecare om era personal responsabil de făurirea sau procurarea acestor arme; în consecință, calitatea lor varia semnificativ. Similar, oastea mongolă era compusă din toți bărbații națiunii, a căror pregătire se baza în mare măsură pe duritatea vieții de păstor pe care o cunoscuseră încă din copilărie; și, cu toate că erau rezistenți, disciplinați și devotați misiunii lor, nu beneficiaseră de selecția și de pregătirea profesională ce îi caracteriza pe apărătorii Buharei. Cel mai de seamă factor în favoarea oștenilor adunați la adăpostul masivelor ziduri de piatră era că nicio armată tribală nu reușise vreodată să stăpânească tehnologia complexă a asediului. Dar Genghis-han le rezervase o surpriză.

Atacul a fost gândit ca o impresionantă demonstrație de forță, dar publicul nu era populația deja supusă a Buharei, ci armata și populația din Samarkandul aflat la orizont, următoarea oprire pe harta lui Genghis. Invadatorii mongoli au adus în scenă instrumentele de asediu proaspăt construite – catapulte de diverse tipuri și mărimi, cu ajutorul cărora aruncau nu doar pietre și foc, așa cum procedau, de veacuri, armatele asediatoare, ci și recipiente cu lichide inflamabile, dispozitive explozive și materiale incendiare. Au fost aduse și arbalete uriașe, montate pe roți. Echipe numeroase au împins pe câmpul de asediu turnuri mobile dotate cu scări retractabile, de unde mongolii puteau să tragă, de sus în jos, în apărătorii de pe ziduri. Concomitent cu atacul de suprafață, echipe de mineri au

început să sape pe sub zidurile citadelei, cu scopul de a-i slăbi și nărui zidurile. Pe lângă această demonstrație uluitoare de forță tehnologică în aer, pe pământ și pe sub pământ, Genghis-han a alimentat tensiunea psihologică, obligând prizonierii, care, în unele cazuri, erau chiar tovarășii de arme ai apărătorilor, să atace în valuri citadela, până când leșurile lor umpleau șanțurile și creau metereze umane peste care alți prizonieri împingeau mașinăriile de asediu.

Mongolii au creat și au folosit arme împrumutate de la diversele popoare cu care au venit în contact, alcătuind prin această acumulare de cunoștințe un adevărat arsenal universal, ce putea fi adaptat la orice tip de situație. Pentru armele incendiare și explozive, mongolii au experimentat cu tipuri anterioare de armament, care, în timp, se vor transforma în mortierele și tunurile armatelor moderne. Din descrierea lăsată de Juvaini se desprinde limpede confuzia martorilor, care nu înțelegeau prea bine ce se petrecea în jurul lor. Cronicarul persan spune că asaltul mongol era „asemeni unui furnal încins, hrănit din afară cu ajutorul unor bețe zdravene înfipte în măruntaiele lui, în vreme ce din pântecele acestui furnal țâșnesc în aer puzderie de scântei"[7]. Armata lui Genghis-han împletea ferocitatea și viteza caracteristice luptătorului din stepe cu cea mai sofisticată tehnologie militară produsă de civilizația chineză. Pe câmpul de luptă, Genghis și-a aruncat cavaleria rapidă și bine antrenată împotriva pedestrimii inamice, și în același timp, prin intermediul noilor tehnologii de bombardament, a neutralizat calitatea defensivă a zidurilor citadelei, folosind focul și mașinării de distrugere nemaiîntâlnite, pentru a străpunge fortăreața și a-i teroriza pe apărători. Sub ploaia de foc și moarte provocată de mongoli, oamenii din spatele zidurilor, războinicii sultanului, „s-au înecat în marea de nimicire", după cum se exprimă Juvaini.

Genghis-han recunoștea faptul că războiul nu e o întrecere sportivă sau o simplă înfruntare între doi rivali, ci o mobilizare totală a unui popor împotriva altuia. Victoria nu îi surâdea celui care juca după reguli, ci aceluia care făcea regulile și le impunea adversarului. Triumful nu putea fi unul parțial. Ci numai unul complet, total și de necontestat. Sau nu era deloc. Pe câmpul de luptă, asta însemna folosirea fără îngrădire a factorilor teroare și surpriză. Pe timp de pace, asta însemna respectarea cu sfințenie a câtorva principii simple, dar solide, a căror menire era să creeze legături de loialitate printre oamenii de rând. La nesupunere se răspundea cu moarte, iar la credință, cu protecție și siguranță.

Atacul împotriva Buharei este socotit un succes, nu doar pentru că locuitorii orașului s-au predat, ci și pentru că, la aflarea veștilor despre campania mongolă, armata ce apăra capitala, Samarkand, a capitulat la rândul ei. Sultanul a fugit dincolo de granițe, iar tăvălugul mongol și-a continuat înaintarea. Genghis-han însuși a condus grosul oștirii dincolo de munții Afganistanului, până pe malurile Indusului, în vreme ce un alt detașament a înconjurat Marea Caspică, prin Munții Caucaz, ajungând pe câmpiile Rusiei. Vreme de exact șapte secole, din acea zi a anului 1220 și până în 1920, când a survenit ocupația sovietică, descendenții lui Genghis-han au condus cetatea Buharei, în calitate de hanii și emirii celei mai longevive dinastii de familie din istorie.

Capacitatea lui Genghis-han de a manipula oameni și tehnologii oglindea experiența practică acumulată de-a lungul a peste patru decenii de conflict aproape neîntrerupt. Geniul său militar, darul de a trezi sentimente de loialitate în inimile supușilor, sau nemaivăzutul lui talent organizatoric la scară globală, nu s-au născut în urma unui singur eveniment crucial.

Toate aceste calităţi nu se trăgeau din vreo iluminare spectaculoasă ori dintr-o educaţie clasică, ci decurgeau dintr-un ciclu neîntrerupt de lecţii pragmatice, adaptare experimentală şi revizuire constantă, alimentate de o minte incredibil de disciplinată şi de o voinţă neclintită. Cariera lui de războinic începuse cu mult înainte ca majoritatea oştenilor din armata care asedia Buhara să se fi născut măcar, şi din fiecare bătălie învăţase ceva nou. Fiecare ambuscadă îi aducea noi supuşi, dar şi noi cunoştinţe de tactică militară. Cu fiecare luptă, căuta să insereze noile idei în ţesătura veşnic schimbătoare a tacticilor militare, a strategiilor şi armamentului. Se poate afirma că nu a purtat niciodată acelaşi război de două ori.

Povestea băiatului destinat să devină cel mai mare cuceritor din istorie începe cu şase decenii înainte de cucerirea oraşului Buhara de către armata mongolă, într-una dintre cele mai izolate locuri din inima Eurasiei, aproape de graniţa dintre Mongolia şi Siberia. Legenda spune că mongolii se trag din munţii împăduriţi, unde Lupul Cenuşiu-Albăstrui s-a împerecheat cu Frumoasa Căprioară Roşcată, pe malurile unui lac uriaş. Din pricină că, după moartea lui Genghis-han, mongolii au închis definitiv graniţele acestui ţinut, nu posedăm nicio descriere istorică a lui. Toponimele munţilor şi lacurilor de pe cuprinsul său sunt practic necunoscute în literatura de specialitate, până şi hărţile moderne dând nume contradictorii acestor forme de relief, într-o multitudine de grafii.

Acest teritoriu al clanurilor mongole ocupa doar o mică parte din nord-estul ţării cunoscute astăzi cu numele de Mongolia. În prezent, ţara se întinde mai ales de-a lungul şi de-a latul platoului înalt din regiunea central-nordică a Asiei, situat în afara razei de acţiune a vânturilor aducătoare de ploi ce

bat dinspre Oceanul Pacific, datorită cărora s-au dezvoltat civilizațiile agricole din îmbelșugatele zone de coastă. Prin contrast, vânturile care mătură platoul mongol bat mai ales dinspre nord-vest, din ținuturile arctice. Ele își descarcă povara săracă de precipitații peste munții din nord, lăsând partea de sud a țării să sufere de secetă. Această regiune este cunoscută sub denumirea de *govi* sau, pentru urechile străinilor, Gobi. Între pustietatea nemilosului Gobi și munții cu precipitații moderate, din partea de nord, se întind nesfârșitele stepe care, vara, dacă primesc suficientă ploaie, înverzesc. Pe cuprinsul lor, păstorii își mână turmele din loc în loc, căutând pășuni bogate.

Deși nu se înalță la mai mult de 3 000 de metri deasupra nivelului mării, lanțul Munților Hentii constituie una dintre cele mai vechi formațiuni geologice de pe planetă. Spre deosebire de Himalaya, un lanț tânăr și crestat, accesibil numai cu echipamente speciale, străvechii Munți Hentii au fost tociți de milioane de ani de eroziune continuă, astfel că, depunând un efort mediu, pe timp de vară un cal și un călăreț pot ajunge oriunde, cu excepția câtorva piscuri. De o parte și de alta sunt presărate mlaștini care, în iernile aspre, îngheață complet, formând o singură masă solidă. Șeile mai adânci de pe flancuri adună zăpadă și apă care îngheață iarna, dând naștere unor formațiuni ce seamănă cu ghețarii, dar care, în scurtele luni de vară, se prefac în superbe lacuri de un albastru intens. Dezghețul de primăvară supraalimentează lacurile și face ca apa să se reverse de pe coastele munților sub forma unei rețele de mici râuri. Acestea se varsă pe întinderea stepelor care, în verile mănoase, sunt acoperite de iarbă verde ca smaraldul, dar care pot să rămână de un maroniu pârjolit ani în șir, atunci când vremea e nefavorabilă.

Râurile care se preling pe versanții Munților Hentii sunt mici și înghețate pe aproape tot parcursul anului – chiar și în mai,

când gheaţa este încă destul de groasă ca să susţină greutatea unei echipe călare şi, uneori, chiar şi pe aceea a unui jeep supraîncărcat. Vastele stepe care umplu reţeaua formată de aceste râuleţe au fost autostrăzile pe care mongolii s-au deplasat spre diverse colţuri ale Eurasiei. Spre apus, întinderea aceasta ierboasă ajunge până în Ungaria şi în Bulgaria, ambele situate în marginea de est a Europei. Spre răsărit, se întinde până în Manciuria, şi ar atinge chiar ţărmurile Pacificului, dacă în cale nu i-ar sta un lanţ subţire de munţi de coastă, care izolează Peninsula Coreeană de restul continentului. La sud de deşertul Gobi, stepa recâştigă din avântul pierdut, ajungând până în inima Asiei, unde face joncţiunea cu întinsele terenuri agricole de pe malurile Fluviului Galben.

În ciuda blândeţii reliefului, clima poate fi cumplită şi se schimbă din senin. Aceasta este ţara extremelor absolute, unde oamenii şi animalele lor luptă continuu cu vremea nefavorabilă. Mongolii spun că, în munţii aceştia, poţi să treci, într-o singură zi, prin toate anotimpurile. Chiar şi în mai, calul se afundă uneori atât de adânc în troienele de zăpadă, încât numai capul i se mai zăreşte.

Aici, pe malurile râului Onon, s-a născut cel care a condus lumea sub numele de Genghis-han. În contrast puternic cu frumuseţea locului, istoria sa umană fusese deja marcată de lupte şi greutăţi, cu mult înainte ca el să vadă lumina zilei, în primăvara lui 1162, Anul Calului în calendarul asiatic. Pe un mic deal izolat şi neîmpădurit, de pe care se zăreşte fluviul aflat la orizont, Hoelun, o tânără frumoasă, ajunsă acolo în urma unei răpiri, se chinuia să dea naştere primului său copil. Înconjurată de străini, Hoelun trecea prin chinurile naşterii departe de familia care o crescuse şi de lumea pe care o cunoştea. Locul

acesta nu era căminul ei, iar bărbatul care o răpise, făcând-o soția lui, nu era cel cu care se măritase.

Cu doar puțină vreme înainte, destinul părea să îi rezerve o cu totul altă viață; pe-atunci era soția unui alt tânăr războinic, Chiledu, din tribul Merkid. Acesta călătorise până în stepele de răsărit, spre a o găsi și a o cere de nevastă de la tribul ei, Olhunuud, vestit pentru frumusețea femeilor sale. Potrivit tradițiilor stepei, tânărul trebuia să le facă daruri părinților și să muncească pentru ei, poate chiar ani la rând, înainte să primească îngăduința de a se însura cu fiica lor și a se întoarce cu ea la tribul său. Odată căsătoriți, cei doi au pornit singuri într-o lungă călătorie, ce putea să dureze săptămâni în șir. *Istoria secretă* ne spune că ea călătorea într-un micuț car negru tras de un bou și un iac, iar soțul ei, foarte mândru, călărea alături, pe un cal sur. Hoelun nu avea, probabil, mai mult de șaisprezece ani.

Au traversat cu ușurință stepele, urmând cursul fluviului, după care s-au pregătit de intrarea în munții al căror lanț îi despărțea de ținuturile merkizilor. Nu îi mai așteptau decât vreo câteva zile de drum greu prin văile izolate ale munților, înainte de a coborî în câmpia mănoasă unde păștea turmele tribului. Tânăra mireasă ședea pe capra micuțului car negru și nici nu bănuia măcar că un pâlc de călăreți era pe punctul de a declanșa un atac violent ce avea să schimbe nu doar cursul vieții ei, ci al însești istoriei universale.

Un călăreț singuratic, ieșit la vânătoare cu vulturul său, îi privea pe Hoelun și Chiledu din înaltul unei stânci din vecinătate. Fata și carul ei promiteau să fie o pradă mai de preț decât orice i-ar fi putut aduce pasărea răpitoare.

La adăpost de privirile tinerilor însurăței, vânătorul se întoarse la tabăra unde îl așteptau cei doi frați ai săi. Prea sărac ca să își permită daruri demne de o asemenea mireasă, și poate

nevrând să muncească pentru părinții ei, așa cum cerea datina, vânătorul alese cealaltă metodă de a-și lua o nevastă, foarte răspândită în stepă: răpirea. Cei trei frați porniră în urmărirea prăzii neștiutoare. Când s-au năpustit asupra celor doi, Chiledu s-a îndepărtat imediat de car, spre a le distrage atenția. Conform așteptărilor, atacatorii s-au luat după el. În zadar a încercat să scape, ocolind pe la poalele muntelui ca să se întoarcă lângă soția lui. Hoelun știa că Chiledu nu reușise să îi ducă de nas pe dușmani, mai ales că aceștia se aflau pe propriul teritoriu, și că, în scurtă vreme, se vor întoarce. Deși abia adolescentă, fata hotărî că singura cale prin care își putea salva soțul era să rămână pe loc și să se predea. Dacă fugea cu Chiledu, călărind pe un singur cal, ar fi fost prinși amândoi, iar el ar fi fost ucis. Dar dacă bărbatul fugea singur, doar ea cădea în mâinile răpitorilor.

Istoria secretă ne spune că, spre a-și convinge soțul să îi urmeze planul, Hoelun i-a zis: „De scapi cu viață, vei găsi fecioare așteptându-te pe orice meleag și-n orice car. Găsește-ți altă mireasă și spune-i *Hoelun*, în amintirea mea"[8]. Apoi, tânăra s-a dezbrăcat iute de veșmânt și i-a poruncit proaspătului ei soț „să fugă neîntârziat". Ca semn al despărțirii, i-a aruncat veșmântul și i-a spus: „Ia asta cu tine, pentru ca mirosul meu să te însoțească pe tot drumul."

În cultura stepelor, mirosul are o semnificație extrem de importantă și de profundă. Dacă reprezentanții altor culturi se îmbrățișează sau se sărută în semn de rămas-bun, nomazii din stepe se adulmecă reciproc, un gest ce echivalează cu un sărut pe obraz. Mirositul are o profundă încărcătură emoțională și se manifestă la diverse niveluri, de la adulmecatul familial dintre un părinte și copilul său, până la acela cu valențe erotice, dintre doi îndrăgostiți. Răsuflarea și mirosul unic al corpului unei

persoane sunt considerate parte din sufletul ei. Întinzându-i soțului său veșmântul, tânăra Hoelun i-a oferit acestuia o amintire, încărcată de adânci semnificații, a iubirii ce îi purta.

Din acea zi, pe Hoelun o aștepta o viață lungă și plină de peripeții, însă destinul a făcut în așa fel încât să nu își mai întâlnească niciodată prima dragoste. Fugind de răpitorii soției lui, Chiledu strânse lângă obraz veșmântul ei și se întoarse de atâtea ori să privească în urmă, încât pieptul și umerii îi erau biciuiți de lungile cozi împletite. În vreme ce, sub ochii ei, Chiledu străbătea în goana calului trecătoarea și se pierdea în depărtare, Hoelun dădu frâu liber emoțiilor ce o stăpâneau. Potrivit *Istoriei secrete*, țipătul tinerei fu atât de puternic, încât „răscoli apele Ononului" și „zgâlțâi pădurile și valea".

Răpitorul ei, și omul destinat să îi devină următorul soț, se numea Yesügei și se trăgea dintr-un grup etnic mic și neînsemnat, care într-o bună zi avea să fie cunoscut cu numele de mongoli. Momentan însă, era un simplu membru al clanului Borjigin*, supus mai-puternicelor sale rude din neamul Taichiud. Mai mult decât statutul social al răpitorului ei, pe Hoelun o îngrijora faptul că respectivul avea deja o soție sau o concubină, pe Sochigel, și un fiu cu aceasta. Asta însemna că Hoelun trebuia să lupte pentru a-și câștiga o poziție în noua ei familie. Dacă avea noroc, cele două urmau să locuiască separat, fiecare în *ger*-ul ei, adică într-o iurtă cu cupolă, alcătuită din pături de fetru legate în jurul unei structuri din lemn; oricum, s-ar fi aflat, zilnic, una în vecinătatea celeilalte.

Hoelun crescuse pe întinderile acoperite de ierburi, unde, în orice direcție ai fi privit, ochiul cuprindea spații vaste și unde mari herghelii și numeroase turme de vaci, oi și capre

* Numele de familie al lui Genghis-han și al succesorilor săi. Autorul îl scrie sub forma *Borijin* (n. tr.).

păşteau şi se îngrăşau în lunile de vară. Era obişnuită cu o dietă variată şi bogată, constând în carnea şi laptele furnizate de traiul în mijlocul stepelor. Prin contrast, micul trib al noului ei soţ îşi ducea zilele la periferia lumii pastorale, unde stepele se întâlneau cu poalele împădurite ale munţilor şi iarba săracă nu putea hrăni turme numeroase. S-a văzut obligată să se adapteze la o dietă mai austeră, alcătuită mai ales din carne de vânat: marmote, şobolani, păsări, peşti şi, ocazional, câte o antilopă sau o căprioară. Printre triburile nomade ale stepelor, mongolii nu ocupau vreun loc de cinste. Erau consideraţi nişte necrofagi care se băteau cu lupii pentru acelaşi vânat mic, şi care, atunci când se ivea prilejul, le furau păstorilor animalele şi femeile. În lumea lor, statutul lui Hoelun era doar ceva mai răsărit decât al unei unelte vorbitoare.

O poveste foarte răspândită spune că primul ei născut a venit pe lume, ţinând strâns în pumnul drept ceva misterios şi prevestitor de rele. Cu gesturi delicate, dar neliniştite, tânăra mamă i-a desfăcut palma, dând la iveală un cheag de sânge întunecat, mare cât nodul degetului. De undeva din pântecul cald al mamei lui, băieţelul înşfăcase cheagul şi îl adusese cu el în lumea de afară. Ce să creadă o fetişcană îngrozitor de singură, lipsită de experienţă şi de ştiinţă de carte, despre straniul semn din palma fiului ei? După mai bine de opt veacuri, încă ne mai chinuim să găsim răspunsul la întrebările ei: Cheagul era o profeţie sau un blestem? Prevestea noroc sau ghinion? Era cazul să fie mândră sau să se neliniştească? Să spere sau să se teamă?

În secolul al XII-lea, stepele erau locuite de zeci de triburi şi clanuri, în combinaţii veşnic schimbătoare, aşa cum e caracteristic stilului de viaţă nomad. Dintre toate triburile din stepă, rudele cele mai apropiate ale mongolilor erau tătarii şi

hitanii, la răsărit, manciurienii, ceva mai departe, iar la apus, neamurile turcice din Asia Centrală. Aceste trei grupuri etnice erau strâns legate, cultural și lingvistic, de o seamă de triburi din Siberia, de unde probabil că se trăgeau toate. Situați între tătari și triburile turcice cu care străinii îi confundau adesea, mongolii mai erau numiți și turcii albaștri sau tătarii negri. Vorbeau limbi altaice, un nume derivat de la Munții Altai, aflați în vestul Mongoliei, vag înrudite cu japoneza și coreeana, dar foarte diferite de chineză sau de alte limbi tonale din Asia.

În ciuda faptului că triburile turcice și tătarii se uniseră deja, formând mai multe confederații tribale, mongolii continuau să rămână divizați, trăind într-o puzderie de grupuri puțin numeroase, conduse de o căpetenie, sau *han*, și alcătuite, în general, pe criteriul rudeniei. Mongolii pretind că au o identitate proprie, diferită de a grupurilor etnice turcice și tătărești. Își arogă, și astăzi ca și atunci, o descendență directă din neamul hunilor, întemeietorii primului imperiu al stepelor, în veacul al III-lea. *Hun* este termenul mongol pentru ființă omenească, strămoșii huni fiind numiți *hun-nu*, oamenii soarelui. În secolele al IV-lea și al V-lea, hunii au părăsit stepele mongole și s-au răspândit în toată lumea, din India până la Roma, cucerind ținuturi întinse. Cum însă nu au reușit să mențină contactul dintre clanuri, au fost rapid asimilați de culturile subjugate.

La scurtă vreme după răpirea lui Hoelun, Yesügei plecase la război împotriva tătarilor și ucisese un războinic de-al acestora, pe nume Temugin Uge. Întors acasă puțin după nașterea fiului său, i-a dat băiatului numele de Temugin*. Cum oamenii stepelor nu primeau, în cursul vieții lor, decât un singur nume, alegerea acestuia era încărcată de simboluri, adesea

* Cum numele Marelui Han este consacrat în această formă în limba română, am optat pentru folosirea ei (n. red.).

pe mai multe paliere: numele transmitea nou-născutului caracterul său, determinându-i soarta. Este posibil ca alegerea numelui Temugin să fi avut rolul de a sublinia vechea dușmănie dintre mongoli și tătari, dar semnificația exactă a acestui nume a făcut și face obiectul unor dezbateri științifice nu lipsite de imaginație. Nici ce anume dorea tatăl să transmită fiului, dându-i numele dușmanului ucis, nu este foarte limpede. Cel mai puternic indiciu privind semnificația lui este furnizat de tradiția mongolă de a da copiilor nume derivate din aceeași rădăcină. Din cei patru copii născuți de Hoelun după Temugin, cel mai mic fiu a fost numit Temüge, iar cea mai mică fată, și singura, a primit numele Temülün. Toate trei numele par să aibă o rădăcină comună în verbul *temul*, ce apare într-o serie de expresii mongole care înseamnă a se năpusti, a fi inspirat, a avea o gândire creativă și chiar a avea o imaginație bogată. După cum mi-a explicat un student mongol, cuvântul își găsește cea mai bună ilustrare în „privirea din ochii unui cal care galopează încotro îl mână dorința, nu călărețul".

În ciuda izolării lumii mongole, triburile care trăiau aici nu erau complet rupte de evenimentele internaționale. Vreme de secole înainte de nașterea lui Genghis-han, civilizațiile chineză, musulmană, hindusă și creștină se infiltraseră pe teritoriul Mongoliei, dar prea puține din elementele lor s-au dovedit adaptabile la condițiile vitrege din stepe. Nomazii întrețineau îndepărtate, dar complexe, relații comerciale și militare cu o configurație de state chineze și central-asiatice, în perpetuă schimbare. Trăind atât de departe spre nord, mongolii erau în afara perimetrului trasat de rutele comerciale cunoscute mai târziu ca Drumul Mătăsii, care se aflau la sud de deșertul Gobi, creând o punte întreruptă și dificilă între societățile chineză și musulmană.

Chiar și în aceste condiții, în ținuturile lor ajungeau destule produse cât să le dea o idee despre bogățiile sudului.

Pentru nomazi, schimburile comerciale și conflictele cu vecinii erau parte din ciclul anual al vieții în stepe, ceva la fel de obișnuit și de predictibil ca îngrijirea puilor proaspăt fătați, primăvara, căutarea unor pășuni bogate, vara, sau conservarea cărnii și a produselor lactate, la vreme de toamnă. Lungile ierni aspre erau dedicate vânătorii. Bărbații plecau de acasă în grupuri mici, să hălăduiască prin munți și să intre adânc în păduri, în căutare de iepuri, lupi, samuri, elani, argali (oi sălbatice), mistreți, urși, vulpi și vidre. Uneori, se întâmpla ca întreaga comunitate să participe la vânătoare, încercuind o zonă cât mai întinsă și gonind vânatul către un punct central, unde animalele erau măcelărite. Aceste animale furnizau nu doar carne, piele și blănuri, ci și coarne de tot soiul, colți, dinți și oase, din care nomazii fabricau diferite unelte, arme și podoabe; de asemenea, organe interne care, uscate, erau folosite în scopuri terapeutice. Pădurea le mai furniza și bunuri pentru negoț, dar și pentru viața de zi cu zi, printre care se numărau inclusiv păsările de pradă, luate din cuib pe când erau pui.

Nomazii făceau schimburi cu produsele pădurii, de la familie la familie, de la *ger* la *ger*, pe ruta către sud, în vreme ce produsele de manufactură, precum obiectele de metal sau textilele, pătrundeau lent pe ruta către nord, venind din centrele negustorești aflate la sud de Gobi. Mongolii supraviețuiau la limita nordică a acestei lumi, în punctul unde stepele se uneau cu imensa pădure siberiană. Trăiau în egală măsură din vânătoarea prin păduri și din păstoritul în stepe, fiind exemple vii ale trăsăturilor extreme ale ambelor grupuri. Se agățau de marginile zdrențuite ale rețelei comerciale, o țesătură delicată și subțire care acoperea teritoriul dintre tundra nordică și stepe,

pe de o parte, și câmpurile mănoase și ateliere meșteșugărești din sud, pe de alta. Atât de puține bunuri răzbăteau până în îndepărtatele regiuni din nord, încât se spunea că, printre mongoli, bărbatul care deținea o șa cu scări din fier era socotit în rând cu marile căpetenii.

În anii săraci în vânat, iarna oamenii flămânzeau, lipsiți fiind și de produsele pădurii cu care făceau negoț. Totuși, mongolii organizau chiar și atunci partide de vânătoare. Doar că, în loc să meargă înspre nord, spre pădurile dese, pe urmele animalelor, o porneau spre sud, către marile stepe, luând urma oamenilor. Dacă nu aveau produse de schimb, îi jefuiau pe păstorii întâlniți în imensitatea stepelor sau în văi izolate. Atacatorii foloseau, și pentru prăzile umane, aceleași tehnici de vânătoare utilizate pentru animale. La primele semne de primejdie, victimele încercau, de regulă, să scape cu fuga, lăsând de izbeliște animalele, bunurile materiale din case și alte obiecte râvnite de agresori. Cum scopul ambuscadelor era jaful, de obicei atacatorii prădau *ger*-urile și își însușeau animalele, fără a-i hăitui pe foștii stăpâni, numărul de victime în acest tip de incursiune rămânând relativ scăzut. Femeile tinere erau răpite ca viitoare soții, iar băieții erau luați în sclavie. Femeile în vârstă și copiii mici nu erau, de regulă, vătămați. Bărbații în putere fugeau, de obicei, primii, pe cei mai iuți și rezistenți cai, ei fiind în cel mai mare pericol de a fi uciși, eventualitate în care întregul grup ar fi rămas fără principalul sprijin.

Dacă fugarii izbuteau să își găsească aliați suficient de repede, atunci porneau în urmărirea atacatorilor, în speranța că îi vor găsi și își vor recupera bunurile. Dacă nu reușeau, păgubașii adunau animalele care scăpaseră de dușmani și își reluau viețile, plănuind să contraatace într-un moment mai favorabil.

Pentru mongoli, războaiele funcționau mai degrabă ca un sistem ciclic de jefuire, nereprezentând încleștări adevărate sau măcar conflicte tradiționale și de durată. Răzbunarea era adesea numai un pretext pentru un nou jaf, și doar arareori principalul factor motivant. Succesul într-o confruntare aducea prestigiu învingătorului, mai ales datorită prăzii pe care acesta o aducea acasă, împărțind-o cu familia și prietenii; conflictele armate nu gravitau în jurul noțiunii abstracte de onoare pe câmpul de luptă. Războinicii victorioși se mândreau cu însușirile lor și își aminteau de luptele purtate, dar nimeni nu colecționa ostentativ capete ori scalpuri, nimeni nu făcea crestături sau alte semne pentru a ține în vreun fel socoteala numărului de dușmani uciși în luptă. Numai prada conta, nu și victimele.

Vânătoarea, negoțul, păstoritul și conflictele formau o rețea nesudată a activităților de subzistență comune tuturor triburilor mongole primitive. Din momentul în care se puteau ține în șa, băieții începeau să deprindă însușirile ce îi ajutau în fiecare din aceste activități, căci nicio familie nu putea trăi exclusiv dintr-una dintre ele. Jafurile urmau un traseu ce pornea din regiunile nordice. Triburile din sud, care trăiau cel mai aproape de orașele aflate pe ruta Drumului Mătăsii, aveau întotdeauna mai multe bunuri decât triburile mai îndepărtate din nord. Bărbații din sud dispuneau de cele mai bune arme și, pentru a le înfrânge, cei din nord trebuiau să se miște repede, să fie mai inteligenți și să lupte mai aprig. Această pendulare între comerț și jaf asigura un flux lent, dar constant de obiecte din metal și țesături, dinspre sudul bogat către nord, către ținuturile unde clima era mai aspră, pășunile mai puține, iar bărbații mai robuști și mai agresivi.

Din copilăria lui Temugin ne-au rămas foarte puține detalii, care nu sugerează defel că ar fi fost prea iubit de tatăl său.

Odată, acesta chiar l-a lăsat în urmă, din greşeală, atunci când familia s-a mutat într-o altă tabără. Băiatul a fost găsit de clanul Taichiud, iar căpetenia acestuia, Targutai, Hanul cel Gras, l-a luat pe Temugin sub acoperişul său, unde acesta a şi rămas o vreme. Mai târziu, după ce Temugin a ajuns la putere, Targutai avea să se laude[9] că îl educase cu aceeaşi atenţie şi disciplină iubitoare cu care dresezi un mânz, cea mai de preţ avere a unui păstor. Detaliile şi ordinea în care s-au succedat evenimentele nu sunt cunoscute, dar cert este că băiatul şi familia lui s-au regăsit în cele din urmă, fie pentru că Hanul cel Gras l-a restituit pe copil părinţilor săi, fie pentru că familia s-a alăturat taberei lui Targutai.

Următorul episod cunoscut din viaţa lui Temugin este acela în care tatăl lui l-a dus să îşi caute o soţie, la frageda vârstă de nouă ani[10], după socoteala mongolă, şi opt, după cea occidentală. Yesügei şi Temugin au pornit singuri în călătoria spre est, în căutarea familiei lui Hoelun, posibil datorită dorinţei acesteia ca fiul ei să se însoare cu o fată din tribul său de origine sau măcar să îi cunoască familia. Totuşi, mai greu decât preferinţele lui Hoelun cântărea nerăbdarea lui Yesügei de a se descotorosi de băiat. Probabil că tatăl simţea deja lupta ce avea să izbucnească între Temugin şi Behter, fiul cu puţin mai mare născut de Sochigel, prima lui soţie. Îndepărtându-l pe Temugin la o vârstă atât de mică, Yesügei spera să evite ca rivalitatea dintre fraţi să degenereze într-un conflict ce ar fi dăunat micii lui familii.

Cum nu puteau să ofere mai mult de un cal părinţilor viitoarei mirese, Yesügei trebuia să găsească o familie care să îl ia pe Temugin ca lucrător pe mai mulţi ani, urmând ca, în schimbul muncii prestate, să primească fata de soţie. Pentru băiat, această călătorie a fost, cel mai probabil, prima aventură departe de ţinuturile de baştină de pe malurile râului Onon. Era uşor să te

pierzi într-un teritoriu necunoscut, călătorul având de înfruntat și triplul pericol reprezentat de fiarele sălbatice, clima aspră și, mai ales, alte ființe omenești. Din câte se pare, Yesügei nu s-a ostenit să își ducă fiul până la familia lui Hoelun. Pe drum, au fost găzduiți de o familie a cărei fiică, Börte, era doar puțin mai mare decât Temugin. Copiii, pare-se, s-au plăcut, iar tații au căzut de acord să îi logodească. În această perioadă de ucenicie, sau de slujire a miresei, Temugin trebuia să locuiască și să muncească sub privirile atente ale socrilor, treptat, viitorul cuplu devenind astfel tot mai apropiat. Deoarece, de regulă, fata era ceva mai mare ca vârstă decât băiatul, așa cum era cazul și cu Börte și Temugin, ea era cea care îl iniția în tainele intimității sexuale, într-un moment și într-un ritm agreat de cei doi.

Pe lungul drum spre casă, parcurs, de data aceasta, de unul singur, Yesügei a dat peste o tabără unde chefuiau niște tătari. După cum ne explică *Istoria secretă*, Yesügei voia să se alăture și el petrecerii, dar știa că nu trebuie cu niciun chip să dezvăluie că el era dușmanul care le ucisese ruda, pe Temugin Uge, în bătălia din urmă cu opt ani. În ciuda tuturor precauțiilor, se spune că cineva l-a recunoscut și l-a otrăvit pe ascuns. Deși slăbit de otravă, Yesügei a reușit să părăsească tabăra tătarilor și să se întoarcă la familia lui, de unde a trimis fără întârziere un om să îl găsească și să îl aducă înapoi pe Temugin, care a fost obligat s-o părăsească pe Börte și să alerge la căpătâiul părintelui muribund.

Când a ajuns, și-a găsit tatăl mort. Yesügei lăsa în urmă două soții și șapte copii cu vârste sub zece ani. La momentul respectiv, familia încă mai locuia pe malurile râului Onon, alături de clanul Taichiud, care de trei generații domina mica familie Borjigin, condusă de Yesügei. Cum acesta nu îi mai putea ajuta la vânătoare sau incursiuni, clanul Taichiud a decis că văduvele și cei șapte copii sunt o povară inutilă. În condițiile aspre ale

traiului pe malurile Ononului, clanul nu își permitea să hrănească încă nouă guri.

După obiceiul stepelor, unul dintre frații lui Yesügei, care participase la răpirea lui Hoelun, ar fi trebuit să o ia pe aceasta de soție. Conform uzanțelor mongole privind mariajul, până și unul dintre fiii lui Yesügei cu cealaltă soție[11], Sochigel, ar fi fost un soț potrivit pentru Hoelun, dacă ar fi avut vârsta la care să poată întreține o familie. Femeile mongole se căsătoreau adesea cu bărbați mult mai tineri din familia soțului decedat, deoarece, în felul acesta, respectivul avea prilejul de a-și lua o nevastă experimentată, fără a mai fi nevoit să ofere cadouri luxoase familiei sau să treacă prin perioada îndelungată de muncă grea în serviciul miresei. Deși era încă tânără, probabil în jur de douăzeci și cinci de ani, Hoelun avea deja prea mulți copii de întreținut. Iar ca soție captivă, aflată departe de ținuturile natale, nu era în situația de a-i putea oferi viitorului soț bogăție sau puternice alianțe de familie.

Rămasă văduvă și lipsită de perspectiva unui recăsătorii, Hoelun se situa acum în afara familiei. În consecință, nimeni nu mai avea nicio obligație față de ea. Mesajul că nu mai face parte din clan i-a fost transmis pe calea prin care mongolii simbolizează orice relație – prin intermediul hranei. În primăvară, când două bătrâne, văduvele unui fost han, au organizat masa ceremonială anuală prin care se cinsteau înaintașii familiei, lui Hoelun nu i s-a spus nimic, fiind, în felul acesta, îndepărtată nu doar de mâncare, ci și de restul familiei. Ea și copiii ei au fost lăsați să își procure singuri hrana și să se apere. Clanul plănuia să îi abandoneze în vară, odată cu mutarea în aval de râul Onon, în căutare de pășuni.

Istoria secretă ne spune că, la plecarea clanului, care lăsa de izbelişte două femei și șapte copii, doar un bătrân, membru

al unei familii mai umile, s-a opus cu glas tare acestui plan. Într-un incident care se pare că l-a marcat profund pe Temugin, unul dintre membrii clanului, care se pusese deja în mișcare, i-a urlat bătrânului că nu are niciun drept să îi mustre, după care s-a întors și l-a ucis cu sulița. Văzând una ca asta, se spune că Temugin, un băiat de numai zece ani, a alergat în ajutorul bătrânului muribund; neputincios, a început să plângă de durere și furie.

Hoelun, care, în timpul răpirii din urmă cu un deceniu, demonstrase clarviziune și sânge rece, a dovedit, și cu această ocazie, o hotărâre și o forță interioară impresionante. Printr-un ultim efort, violent și sfidător, a încercat să determine clanul Taichiud să îi păstreze, de rușine. În vreme ce oamenii părăseau tabăra, Hoelun a luat Stindardul Spiritului ce aparținuse răposatului Yesügei, a încălecat și a pornit în urmărirea caravanei. Ridicând stindardul deasupra capului și fluturându-l furioasă în aer, i-a dat ocol în goana calului. Pentru Hoelun, gestul însemna nu doar etalarea simbolului fostului soț, ci a însuși sufletului său, dinaintea membrilor clanului. Aceștia s-au simțit, într-adevăr, nespus de rușinați în prezența sufletului lui Yesügei și s-au temut de o posibilă răzbunare a forțelor supranaturale, așa că s-au întors temporar în tabăra abia părăsită. Aici au așteptat căderea nopții, moment în care, unul câte unul, au plecat pe furiș, luând cu ei și animalele familiei. În felul acesta, practic le condamnau pe cele două văduve să moară de foame în iarna ce venea, alături de cei șapte copii ai lor.

Însă familia nu a murit. Cu un efort supraomenesc, Hoelun a izbutit să îi salveze pe toți. *Istoria secretă* povestește că și-a acoperit capul, și-a suflecat poalele și a alergat în sus și-n jos pe malurile fluviului, zi și noapte, în căutare de mâncare pentru cei cinci copii flămânzi. A găsit fructe mărunte și, cu ajutorul

unui băţ din lemn de ienupăr, a scormonit după rădăcinile plantelor ce creşteau în zonă. Ca să ajute şi el la procurarea hranei, Temugin a făcut săgeţi din lemn şi vârfuri ascuţite de os, cu care a vânat şobolani, şi a îndoit acele de cusut ale mamei lui, obţinând astfel cârlige de pescuit. Pe măsură ce creşteau, băieţii vânau animale tot mai mari. După cum ne spune persanul Juvaini, care i-a vizitat pe mongoli 50 de ani mai târziu şi a lăsat una dintre primele cronici străine ale vieţii lui Temugin, mica familie se îmbrăca cu straie „din piei de câini şi şoareci, şi se hrănea cu carnea acestor jivine şi a altor sălbăticiuni moarte"[12]. Indiferent dacă este sau nu conformă cu realitatea, descrierea arată lupta disperată şi izolată a acestor paria aflaţi în pragul înfometării, supravieţuind mai mult ca animalele, decât ca membrii triburilor din jur. Într-un ţinut unde viaţa e aspră, mica familie căzuse pe treapta cea mai de jos a ierarhiei sociale.

Cum să se ridice un copil dintr-o poziţie atât de umilă şi să devină Marele Han al mongolilor? Căutând prin secţiunea din *Istoria secretă* dedicată maturizării lui, aflăm indicii extrem de preţioase privind influenţa puternică exercitată de evenimentele traumatizante din copilărie asupra formării caracterului său şi, în final, asupra ascensiunii lui la putere. Tragediile înfruntate de ai săi par să îi fi insuflat hotărârea de a sfida sistemul de caste al stepelor, de a-şi lua soarta în propriile mâini şi de a se baza pe alianţele cu prietenii apropiaţi, nu pe familie sau trib, atunci când avea nevoie de ajutor.

Prima dintre aceste strânse alianţe a fost cu un băiat ceva mai în vârstă, pe nume Jamuha, a cărui familie şi-a ridicat de mai multe ori tabăra în apropierea locului unde îşi ducea traiul familia lui Temugin, pe malurile râului Onon. Totodată, ca membră a clanului Jadaran, familia lui Jamuha se înrudea de

departe cu familia tatălui lui Temugin. Conform idealurilor culturii mongole, relațiile de familie se ridicau deasupra tuturor celorlalte principii sociale. Oricine nu făcea parte din rețeaua de rubedenii era pe loc catalogat drept dușman, și cu cât era mai apropiat gradul de rudenie, cu atât trebuia să fie mai puternică legătura dintre indivizi. Deși Temugin și Jamuha erau oarecum înrudiți, ei voiau să se apropie și mai mult, să devină frați. De două ori, în anii copilăriei, au făcut cei doi un jurământ de frăție veșnică, devenind frați de sânge după tradiția mongolă. Povestea acestei prietenii extraordinare, cât și evenimentele cruciale din copilăria lui, dezvăluie numeroase detalii grăitoare privind capacitatea lui Temugin de a se ridica deasupra greutăților și de a găsi resursele necesare îmblânzirii violenței intertribale care făcea legea în stepă.

Vânând și pescuind împreună, jucând jocurile prin care copiii își rafinau îndemânările trebuincioase în viața de zi cu zi, între Temugin și Jamuha s-a legat o prietenie strânsă. Copiii mongoli, băieți și fete deopotrivă, creșteau în șaua calului. Învățau, încă din fragedă pruncie, să călărească alături de părinți sau de frații mai mari, după numai câțiva ani, ajungând capabili să se țină singuri în șa și putând să călărească neînsoțiți. De obicei, pe la vârsta de patru ani, copiii deprinseseră deja călăria fără șa și știau cum să stea în picioare pe spinarea unui cal. Din această postură, se întreceau ca să vadă cine este mai puternic și reușește să își dea jos adversarul. Când li se lungeau picioarele și puteau să ajungă la scări, erau învățați să tragă cu arcul și să arunce lasoul din goana calului. Creându-și ținte din niște traiste din piele, pe care le atârnau de prăjini ca să penduleze în bătaia vântului, tinerii învățau să le lovească, din goana calului, de la diverse distanțe și cu viteze diferite. Deprinderile formate în cursul acestor jocuri aveau să se dovedească de neprețuit în viață.

Se mai jucau și de-a aruncarea oaselor, un soi de zaruri făcute din articulația gleznei unei oi. Fiecare băiat purta la el un set de patru astfel de zaruri, care puteau fi folosite și la ghicit, și la rezolvarea conflictelor, dar și ca simplu mijloc de divertisment. În plus, Jamuha și Temugin mai practicau un joc, ceva mai viguros, care se juca pe râul acoperit de gheață și semăna întrucâtva cu curlingul. Chiar dacă *Istoria secretă* nu pomenește că s-ar fi folosit patine, un călător european din secolul următor scrie că vânătorii din regiune își legau oase de animal de tălpi, ca să se poată deplasa pe suprafața înghețată a lacurilor și râurilor, atât de plăcere, cât și în urmărirea vânatului.

Aceste deprinderi le ofereau mongolilor un avantaj însemnat, deoarece, spre deosebire de aproape orice altă armată, ei călăreau și chiar luptau cu mare ușurință pe gheața râurilor și lacurilor. Fluviile înghețate pe care europenii le considerau stavile sigure în calea năvălirilor, cum ar fi Volga ori Dunărea, deveneau pentru mongoli adevărate autostrăzi, care le permiteau să se deplaseze călare până sub zidurile orașelor, într-un anotimp în care locuitorii lor nu erau deloc pregătiți de luptă.

Temugin și-a petrecut bună parte din tinerețe, ajutându-și familia să supraviețuiască. Jocurile jucate de cei doi băieți pe râul Onon sunt singurele momente de relaxare pomenite de orice sursă despre viața viitorului mare cuceritor. Primul jurământ de credință făcut de cei doi s-a petrecut pe când Temugin avea în jur de unsprezece ani. Ca simbol al făgăduielii lor, băieții au făcut schimb de jucării: Jamuha i-a dat lui Temugin un zar făcut din glezna unei căprioare, iar Temugin i-a dat lui Jamuha un zar cu o mică inserție de alamă, o veritabilă comoară, care probabil că venea de departe. În anul următor, au schimbat daruri de bărbați în toată firea – vârfuri de săgeți. Jamuha a luat două bucăți de corn de vițel și, dând o gaură prin

ele, i-a făcut lui Temugin un vârf de săgeată șuierător. La rândul lui, Temugin i-a dăruit lui Jamuha un vârf de săgeată foarte elegant, lucrat din lemn de chiparos. După obiceiul de generații al vânătorilor mongoli, Temugin a învățat devreme cum să folosească săgețile șuierătoare pentru a trimite mesaje auditive secrete, pe care alți oameni fie le ignorau, fie nu le puteau descifra.

În a doua parte a ceremoniei de depunere a jurământului, băieții trebuiau să înghită câteva picături din sângele celuilalt, un simbol al sufletului. În cazul celor doi, *Istoria secretă* îl citează pe Jamuha, care ar fi spus că între ei s-au rostit cuvinte de neuitat și că împreună au mâncat hrana nenumită „ce nu poate fi mistuită"[13]. Cu acest al doilea jurământ, băieții au devenit *anda*, frați de sânge, o legătură care, în teorie, era chiar mai puternică decât aceea cu frații biologici, pentru că era una aleasă de bunăvoie. Jamuha a fost singurul *anda* pe care l-a avut Temugin.

Clanul lui Jamuha nu s-a mai întors în iarna ce-a urmat, iar băieții nu s-au mai întâlnit vreme de câțiva ani. Totuși, această legătură cu rădăcini în perioada copilăriei se va dovedi atât un atu important, cât și un obstacol major în drumul spre putere al lui Temugin.

Spre deosebire de căldura relației cu Jamuha, acasă Temugin avea parte de un tratament despotic din partea fratelui vitreg mai mare, Behter, rivalitatea dintre cei doi crescând în intensitate pe măsură ce se apropiau de adolescență. Atunci, ca și astăzi, viața de familie a păstorilor mongoli era de regulă organizată conform unei ierarhii stricte. Confruntați zilnic cu o mulțime de primejdii, reprezentate de animalele de pradă, dar și de clima însăși, mongolii și-au dezvoltat un sistem în cadrul căruia copiii trebuiau să se supună părinților fără să crâcnească.

În absența tatălui, pentru câteva ore sau chiar pentru câteva luni, fiul cel mare își asuma rolul de cap al familiei[14]. Acesta avea dreptul să le controleze celorlalți fiece gest, să le distribuie sarcini și să le dea sau să le ia orice dorea. Cu alte cuvinte, era despotul necontestat al familiei.

După ce tatăl lor a fost ucis, Behter, puțin mai în vârstă decât Temugin, a început treptat să ia asupra sa prerogativele de putere ce reveneau fratelui cel mare. O poveste întâlnită numai în *Istoria secretă* spune că resentimentele lui Temugin au izbucnit într-un episod care, la început, apare ca foarte banal. Behter confiscase, pare-se, o pasăre doborâtă de Temugin. Poate că singurul motiv a fost dorința lui de a-și impune autoritatea de cap al familiei; dacă așa au stat lucrurile, ar fi fost mai înțelept să nu își exercite despotismul asupra fratelui vitreg. Curând după aceea, Temugin și fratele lui bun, Hasar, cel care venea imediat după el, în ordinea nașterii, s-au dus la pescuit pe malurile Ononului, alături de frații vitregi, Behter și Belgutei. Temugin a prins un peștișor, pe care cei doi i l-au luat imediat. Frustrați și furioși, Temugin și Hasar au alergat la mama lor, Hoelun, să îi povestească întâmplarea. Dar, în loc ca aceasta să le țină lor partea, i-a luat apărarea lui Behter, spunându-le celor doi că grija lor ar trebui să fie clanul Taichiud, dușmanii care îi abandonaseră, nu cearta cu fratele mai mare.

Alierea lui Hoelun cu Behter prevestea un viitor pe care Temugin nu îl putea îndura. Ca fiu mai mare, Behter avea nu doar dreptul de a dicta acțiunile fraților mai mici, dar beneficia și de prerogative mai generale, inclusiv drepturi sexuale asupra văduvelor tatălui său, cu excepția propriei mame. Ca văduvă ce nu fusese luată în căsătorie de vreunul dintre frații răposatului soț, Hoelun ar fi trebuit, în mod logic, să facă pereche cu Behter, fiul răposatului cu o altă femeie.

În acest moment de uriașă tensiune familială și de posibile răbufniri, Hoelun, furioasă, le reaminti celor doi copii de povestea Frumoasei Alan, înaintașa tuturor mongolilor, care a născut mai mulți fii după ce soțul i-a murit și ea a rămas să trăiască alături de un fiu adoptiv. Aluziile poveștii păreau limpezi: Hoelun urma să îl accepte pe Behter de soț, atunci când acesta împlinea vârsta potrivită, gest prin care fiul cel mare avea să devină, pe deplin, capul familiei. Dar Temugin hotărî să nu tolereze situația. După cearta cu mama lui din pricina lui Behter, băiatul aruncă în lături pătura de fetru ce ținea loc de ușă, o gravă impolitețe în cultura mongolă, și ieși în culmea furiei, urmat de Hasar.

Cei doi l-au găsit pe Behter așezat, în tăcere, în vârful unui dâmb de la marginea stepei, și s-au apropiat de el cu mare băgare de seamă. Temugin i-a spus lui Hasar, țintașul familiei, să se ducă în fața dâmbului, urmând ca el să se cațere prin spate. S-au târât spre Behter în liniște, de parcă ar fi pândit o căprioară așezată la odihnă sau o gazelă ce păștea. Când au ajuns destul de aproape, fiecare și-a pus o săgeată în arc și, fără o vorbă, s-au ridicat din iarba ce îi ascunsese, cu arcurile întinse. Behter nu a fugit, nici măcar nu a încercat să se apere; nu voia să se înjosească, arătându-le fraților mai tineri că se teme de ei. În schimb îi mustră cu aceleași cuvinte pe care cei doi le auziseră de la Hoelun, amintindu-le că dușmanul adevărat este clanul Taichiud, după care se zice că ar fi adăugat: „Nu sunt geana din ochiul vostru, ori bâlbâiala din gura voastră. Fără mine, nu veți avea alt tovarăș în afară de umbra voastră". Ședea cu picioarele încrucișate și complet nemișcat în vreme ce frații lui continuau să se apropie. Conștient de soarta ce îl aștepta, Behter refuza, totuși, să lupte. În schimb, i-a rugat să îi cruțe viața fratelui său bun, Belgutei.

Ţinându-se la oarecare distanţă, Temugin şi Hasar au tras în plin: săgeata lui Temugin l-a nimerit pe Behter în spate, iar săgeata lui Hasar, în piept. Nevrând să se apropie prea mult, de teamă să nu fie pângăriţi de sângele care se scurgea în pământ, cei doi s-au întors şi l-au lăsat pe Behter să moară singur. Autorul *Istoriei secrete* nu ne spune dacă a murit repede sau agonizant de lent, din pricina pierderii masive de sânge. Potrivit tradiţiei mongole, simpla menţiune a sângelui sau a morţii reprezintă încălcarea unui tabu, însă această crimă pare să fi fost considerată de o importanţă deosebită pentru viaţa lui Temugin, aşa că a fost povestită în detaliu.

După ce Temugin şi Hasar s-au întors acasă, se spune că Hoelun a citit de îndată pe feţele lor ce făcuseră, şi i-a urlat lui Temugin: „Ucigaşule! Ucigaşule! Ai ieşit din pântecul meu cald, strângând în pumn un cheag de sânge"[15]. Apoi s-a întors spre Hasar şi a continuat: „Şi tu eşti ca un câine sălbatic care-şi roade curătoarea*." Furia ei turbată s-a revărsat asupra lui Temugin sub forma unuia dintre cele mai ample monologuri din *Istoria secretă*, în care mama îşi insultă în mod repetat fiii, comparându-i cu animalele – „ca o panteră care se năpusteşte, ca un leu dezlănţuit, ca un balaur care-şi înghite prada de vie". La final, epuizată, Hoelun a repetat avertizarea lui Behter de mai devreme, de parcă ar fi rostit un blestem: „Acum, nu mai aveţi alt tovarăş decât umbra voastră."

La această vârstă fragedă, Temugin juca deja la ruleta vieţii, nu doar pentru onoare sau prestigiu, ci ca să câştige. Şi-a pândit fratele, de parcă ar fi vânat un animal sălbatic; ulterior, avea să se dovedească un geniu al convertirii strategiilor vânătoreşti în tactici de luptă. Plasându-l pe Hasar, mai bun ţintaş ca el, în faţă, şi ocupând el locul din spate, demonstrase, încă

* Placenta (n.tr.).

o dată, inteligență tactică. Asemeni calului care trebuie să termine primul orice cursă, Temugin se hotărâse să ia conducerea, nu să fie condus. Pentru a-și câștiga întâietatea, s-a arătat dispus să încalce datinile, să își sfideze mama și să ucidă pe oricine îi stătea în cale, chiar și pe un membru al familiei.

Deși uciderea lui Behter îl eliberase din jugul dominației fratelui vitreg, Temugin comisese, totuși, un gest tabu, care îi punea familia într-un pericol și mai mare. Erau obligați să părăsească imediat regiunea, ceea ce au și făcut. Potrivit obiceiului mongol, au lăsat trupul lui Behter să putrezească sub cerul liber și, câtă vreme a mai rămas ceva din el, au evitat să se întoarcă în locul respectiv. Așa cum îl preveniseră atât Behter, cât și Hoelun, Temugin se trezi fără protector sau aliați, ajungând, în scurtă vreme, să fie el însuși vânat. Era capul familiei, dar, în același timp, era în mare pericol, fiind considerat un renegat.

Până în acel moment, familia lui Hoelun fusese una de paria, nu de criminali. Uciderea lui Behter a schimbat radical situația, oferind oricui dorea o scuză perfectă să îi vâneze fără milă. Clanul Taichiud, care se considera aristocrația regiunii Onon, a trimis un grup de războinici să îl pedepsească pe Temugin pentru că ucisese pe teritoriul lor și să îl împiedice să își ducă la îndeplinire planurile. Neavând unde să se ascundă în stepa deschisă, Temugin a căutat să fugă la adăpostul munților, dar a fost prins de urmăritori. Aceștia l-au dus la tabăra principală a clanului, unde, într-o încercare de a-i înfrânge voința, l-au închis într-un dispozitiv asemănător unui jug, care îi permitea să meargă, dar îi imobiliza mâinile și îl împiedica să se hrănească sau să bea apă singur. Familiile clanului făceau cu rândul, păzindu-l și având grijă de el zilnic.

Clanul Taichiud avea în componență mai multe familii din linii de sânge înrudite, dar și familii de captivi de război, care

trăiau alături de membrii clanului, ca servitori. Lor le-a fost încredinţat Temugin ca prizonier. Spre deosebire de membrii clanului, care îl tratau cu dispreţ, în mijlocul acestor familii Temugin a găsit simpatie şi alinare, fiind luat sub acoperişul lor în nopţile reci. Departe de privirile căpeteniilor, oamenii îşi împărţeau cu el mâncarea, ba mai mult, potrivit unui episod relatat de *Istoria secretă*, o bătrână i-a oblojit cu blândeţe rănile de la gât pricinuite de jug. Copiii respectivei familii şi-au convins tatăl să încalce ordinele şi să îi scoată jugul pe timpul nopţii, pentru ca Temugin să se poată odihni liniştit.

Povestea evadării lui din această situaţie imposibilă este o mărturie în plus a tăriei lui de caracter, aceeaşi care avea să îi determine ascensiunea. Într-o zi, când bărbaţii clanului s-au îmbătat şi Temugin a fost dat în grija unui băiat slăbuţ şi la minte, şi la trup, prizonierul a rotit din senin jugul, lovindu-l zdravăn pe gardian în cap şi doborându-l la pământ. În loc să o ia la fugă pe întinderea stepei, decizie care ar fi însemnat moarte sigură, Temugin, care purta în continuare jugul, s-a ascuns într-un desiş de pe malul râului. La scurtă vreme după ce au început să îl caute, a fost zărit de tatăl familiei care se purtase atât de frumos cu el. În loc să dea alarma, bătrânul l-a sfătuit să fugă după căderea întunericului. Noaptea, Temugin a părăsit malul râului, dar nu ca să fugă. Şi-a croit drum până la *ger*-ul bătrânului şi, spre stupoarea şi groaza familiei, a intrat. În ciuda riscului la care se expuneau, gazdele i-au îndepărtat jugul şi l-au ars. Apoi l-au ascuns pe Temugin într-un maldăr de lână, unde acesta a rămas pe parcursul zilei următoare, când membrii clanului şi-au reluat căutările. Noaptea, l-au trimis în drumul lui şi, din toată sărăcia, i-au gătit un miel şi i-au dat un cal cu ajutorul căruia să scape de urmăritori şi să ajungă la tabăra îndepărtată şi izolată a mamei lui.

Probabil că Temugin exercita o atracție deosebită sau avea un har anume, dacă o familie săracă și-a riscat existența pentru a-l ajuta și a-i pune la dispoziție resurse atât de prețioase. Și el a fost impresionat de eforturile lor. Clanul Taichiud, de care îl lega același sânge, îi abandonase, pe vremuri, familia, iar acum părea dornic să îl vadă mort. Familia cea săracă, care nu era înrudită cu el, se dovedea gata să își riște viața ca să îl ajute. Acest episod pare să îi fi insuflat nu doar o neîncredere în oamenii de rang înalt, ci și convingerea că există indivizi, chiar din afara clanului său, în care poți să ai încredere ca în propria familie. Mai târziu, Temugin avea să judece oamenii în primul rând prin prisma felului în care se purtau cu el, și nu după gradul lor de rudenie, un concept de-a dreptul revoluționar pentru societatea stepelor.

Tradiția și sursele mongole menționează numai această scurtă perioadă scurtă de prizonierat și servitute, dar un cronicar chinez contemporan scrie că Temugin a îndurat mai bine de un deceniu de sclavie[16]. E posibil să fi fost luat în sclavie în repetate rânduri, sau poate că acest episod a fost mai îndelungat decât ne sugerează *Istoria secretă*. Unii cercetători suspectează că o lungă perioadă de sclavie poate fi motivul pentru lipsa flagrantă de informații detaliate despre copilăria lui. În anii ce-au urmat, timpul petrecut în sclavie va fi fost fără îndoială o rușine pentru Genghis-han, dar, mai important, și un imens pericol pentru descendenții familiei care l-au ținut ca sclav. Practic toți cei implicați în acest episod aveau așadar interesul să tacă, iar o încercare de a-l face să pară mai scurt decât fusese se pretează sensibilității mongole care dictează ca răul să fie minimalizat, iar eroismul evadării, glorificat.

În 1178, Temugin împlinea șaisprezece ani. Nu-și mai văzuse logodnica, pe Börte, de la moartea tatălui său, cu șapte ani în

urmă, iar acum se simţea destul de stăpân pe situaţie pentru a merge s-o caute. Însoţit de celălalt frate vitreg, Belgutei, Temugin a pornit în jos pe râul Herlen, în căutarea familiei fetei. Când au dat peste *ger*-ul tatălui ei, Dei-sechen, Temugin a constatat cu plăcere că Börte încă îl mai aştepta, deşi, la şaptesprezece sau optsprezece ani, aproape că trecuse de vârsta măritişului. Dei-sechen ştia de conflictul dintre Temugin şi clanul Taichiud, dar s-a arătat favorabil căsătoriei.

Temugin şi Belgutei făcură cale întoarsă, luând-o şi pe Börte cu ei. Potrivit obiceiului, mireasa trebuia să ducă nişte haine în dar părinţilor mirelui, la sosirea în casa lor. Pentru nomazi, darurile bogate nu sunt deloc utile, dar îmbrăcămintea de calitate aduce prestigiu şi are o inestimabilă funcţie practică. Börte le ducea socrilor o haină din cea mai preţuită blană, cea de samur negru. În mod normal, Temugin ar fi trebuit să înmâneze darul tatălui său, dar în absenţa acestuia, realiză că preţioasa haină putea aduce beneficii mai importante. Astfel, se hotărî să o folosească pentru a reînvia o veche prietenie de-a lui Yesügei, formând astfel o alianţă ce i-ar fi adus, lui şi familiei tot mai numeroase, o oarecare siguranţă.

Vechiul prieten al lui Yesügei se numea Torghil, cunoscut mai târziu sub numele de Ong-han, din tribul Kereid*, un neam care locuia în cele mai mănoase stepe din inima Mongoliei, între râul Orhon şi Pădurea Neagră de Zade, de pe malurile râului Tuul. Spre deosebire de familiile şi clanurile împrăştiate, tipice societăţii mongole, kereizii alcătuiau o confederaţie tribală puternică, din care făceau parte numeroase triburi, condusă de un singur han. În această perioadă, teritoriul situat la nord de Gobi era dominat de trei mari triburi. Centrul era controlat de Ong-han şi tribul lui, Kereid; vestul

* Sau Kerait (n. tr.).

era în mâna tribului Naiman, condus de Tayang-han; iar la răsărit domneau tătarii, ca vasali ai jurchezilor din nordul Chinei și supuși conducătorului acestora, Altan-han. Căpeteniile acestea făceau și desfăceau alianțe și purtau războaie împotriva triburilor mai mărunte ce locuiau de-a lungul granițelor lor, într-un efort perpetuu de a le înrola în campaniile duse împotriva triburilor mai puternice. Altfel, Yesügei nu avea nicio legătură de sânge cu kereizii, dar fusese, pe vremuri, *anda* lui Ong-han, cei doi luptând alături în numeroase ocazii. Legătura dintre ei fusese mai puternică decât una de simplă suzeranitate, deoarece, în tinerețe, Yesügei îl ajutase pe Ong-han să ajungă han al neamului Kereid, înlăturându-l de la putere pe unchiul acestuia, Gur-hanul sau căpetenia supremă. În plus, luptaseră împreună împotriva tribului Merkid și erau aliați în anului nașterii lui Temugin, când Yesügei participa la campania împotriva tătarilor.

În concordanță cu uzanțele stepei, politica se ducea în cadrul relațiilor de familie pe linie masculină. Pentru a se alia, bărbații trebuiau să facă parte din aceeași familie, și iată de ce orice alianță încheiată între persoane ce nu aveau legături de sânge trebuia transformată în rudenie ceremonială sau fictivă. Astfel, în contextul frăției de sânge dintre tatăl lui și căpetenia tribului Kereid, Temugin căuta să fie acceptat ca fiu al bătrânului. Dăruindu-i lui Ong-han cadoul de nuntă, Temugin îl recunoștea drept tată; iar dacă hanul îl primea, îl recunoștea, la rândul său, pe Temugin drept fiu, și astfel demn de protecția lui. Pentru majoritatea locuitorilor stepei, aceste forme ceremoniale de rudenie erau complementare adevăratelor relații de familie, însă pentru Temugin, formele liber consimțite de rudenie fictivă se dovedeau deja mai utile decât legăturile de sânge.

Tribul Kereid, ca şi naimanii din vest, reprezentau nu doar formaţiuni politice mai mari, ci şi culturi mai dezvoltate, legate, deşi nu foarte puternic, de reţelele comerciale şi comunităţile religioase din centrul Asiei, în virtutea convertirii lor la creştinism, cu câteva secole mai devreme, de misionarii Bisericii Asiriene a Răsăritului*. Cum nomazii nu aveau biserici sau mănăstiri, versiunea tribală a creştinismului pretindea că se trage din apostolul Toma şi depindea de călugării rătăcitori. Ei îşi practicau religia în sanctuare organizate în iurte şi desconsiderau rolul teologiei şi rigiditatea doctrinară, înclinând spre o interpretare variată a Scripturilor, combinată cu asistenţa medicală de tip general. Iisus exercita o fascinaţie deosebită pentru nomazii stepelor, pentru că îi vindecase pe bolnavi şi supravieţuise morţii fizice. Fiind singurul om care triumfase asupra morţii, Iisus era văzut drept un şaman important şi puternic, iar crucea era considerată sacră, simbolul celor patru colţuri ale lumii. Păstori din tată-n fiu, triburile din stepele Mongoliei se simţeau în largul lor în peisajul obiceiurilor pastorale şi credinţelor vechilor evrei, ilustrate în Biblie. Cântărise greu şi faptul că, spre deosebire de budiştii vegetarieni, creştinii mâncau carne; iar în contrast cu musulmanii abstinenţi, creştinii nu doar că beau cu mare plăcere alcool, dar îl includeau şi în ceremonialul religios.

După ce a lăsat-o pe Börte cu mama lui, Temugin a pornit împreună cu Hasar, fratele lui bun, şi cu Belgutei, fratele vitreg, să îi ducă haina de samur negru creştinului Ong-han. Acesta a primit cu mare bucurie darul, gest prin care arăta că îi acceptă pe cei trei drept un soi de fii vitregi. Hanul s-a oferit să îl înalţe pe Temugin la rangul de căpetenie peste alţi tineri

* Biserica Asiriană Catolică Apostolică din Răsărit, sau Biserica Nestoriană, este o biserică de rit oriental, desprinsă de Biserica Ortodoxă după Sinodul din Efes (431 d.H.) (n. tr.).

războinici, dar el, demonstrând o lipsă de interes față de sistemul tradițional deja caracteristică, a refuzat. În schimb, părea să nu dorească altceva decât protecție pentru familia lui, și, având această asigurare din partea hanului, el și frații lui s-au întors în tabăra ridicată pe malurile râului Herlen. Odată ajuns acasă, tânărul mire a căutat să se bucure de răgazul îndelung așteptat, alături de soție și familie.

Acum, că toată lumea ajunsese la vârsta la care putea să muncească într-un fel sau altul, necazurile care îi marcaseră anii copilăriei păreau doar o amintire pentru Temugin și ai lui. Pe lângă frați, în familie apăruseră alți doi bărbați tineri. Boorchu se alăturase grupului după o întâlnire întâmplătoare cu Temugin, care era pe urmele unor cai furați; Jelme pare să-i fi fost dat lui Temugin de către tatăl lui, deși *Istoria secretă* nu ne lămurește asupra motivului. Cu ei, tabăra număra acum șapte adolescenți, toți capabili să vâneze și să apere grupul. Pe lângă soția lui, Börte, familia lui Temugin mai includea patru femei: sora lui mai mică, mama lui, Hoelun, care era *matriarha*, Sochigel, mama fratelui vitreg, Belgutei, și o bătrână, cu origini necunoscute, care stătea la ei.

Potrivit versiunii oferite de *Istoria secretă*, Temugin ar fi preferat să rămână conducătorul acestui mic clan, însă lumea tulbure a violențelor intertribale nu i-a îngăduit o asemenea existență idilică. De generații întinse pe câteva sute de ani, triburile de nomazi se atacau reciproc, fără milă. Amintirea unei insulte din trecut nu se ștergea ușor. Vătămarea unei familii din sânul clanului era motiv de răzbunare, dar și pretext de jaf, chiar și după mulți ani. Oricât de mult s-ar fi străduit să rămână izolat, un grup familial precum acela condus de Temugin nu ar fi putut să treacă neobservat, sau neatins, în această lume dominată de conflicte.

După cei optsprezece ani de suferinţe prin care trecuse familia, tribul Merkid, din care fusese răpită mama lui Temugin, hotărî brusc că e momentul să răzbune această insultă. Merkizii nu au venit s-o ceară înapoi pe Hoelun, văduva care îmbătrânise luptându-se să-i crească pe cei cinci copii, ci pe Börte, tânăra soţie a lui Temugin, prin care urma să se echilibreze balanţa. Alianţa pe care Temugin avusese şiretenia s-o încheie cu Ong-han se va dovedi decisivă în aceste momente de criză, iar obstacolele scoase în calea lui de merkizi se vor dovedi testul care-l va aduce pe calea măreţiei.

Capitolul 2

Povestea celor trei râuri

Stindardul destinului lui Genghis-han
a fost ridicat, și toți l-au urmat.[1]

Ata-Malik Juvaini,
GENGHIS KHAN: THE HISTORY OF
THE WORLD CONQUEROR

Într-o dimineață devreme, pe când familia dormea în *ger*-ul ridicat într-o stepă izolată, în susul râului Herlen, spre ea se îndrepta în goana cailor un grup de merkizi puși pe jaf. Bătrâna pe care micul clan o luase sub acoperiș era întinsă pe jos, dar, așa cum se întâmplă adesea bătrânilor, la primele ore ale dimineții, oscila între un somn agitat și veghe. Și astfel simți vibrațiile stârnite de copitele cailor care se apropiau. Deșteptată brusc, începu să strige ca să-i trezească și pe ceilalți. Cei șapte băieți săriră în picioare, se grăbiră să-și tragă încălțările și alergară la caii priponiți în apropiere. Temugin fugi împreună cu cei șase tovarăși ai săi, cu mama și sora mai mică, dar lăsându-le în urmă pe Börte, pe mama lui vitregă și pe bătrâna care le salvase viețile. În lumea dură a triburilor, în care viața de zi cu zi naviga mereu la un pas de prăpastia tragediei și anihilării, nimeni nu își permitea luxul artificialelor conduite cavalerești. În decizia-fulger determinată de un calcul pragmatic,

abandonarea celor trei femei, ca trofeu, avea rolul de a încetini măcar goana dușmanilor, dând celorlalți timpul necesar să scape. Imensitatea deschisă a stepei nu le oferea, lui Temugin și grupului său, niciun adăpost; erau obligați să își continue galopul până ce ajungeau la munții din nord, unde erau în siguranță.

Când atacatorii au ajuns, în sfârșit, la *ger*, Temugin și micul său grup dispăruseră deja în întunericul din pragul dimineții. Dar au găsit-o imediat pe Börte, care se ascundea într-un car mânat de bătrână. Preț de câteva zile extrem de tensionate, timp în care merkizii au răscolit împrejurimile, Temugin nu a încetinit pasul, ascunzându-se pe povârnișurile și în văgăunile împădurite ale Muntelui Burhan Haldun. În final, merkizii au abandonat căutările și au apucat-o spre nord-vest, în direcția îndepărtatului râu Selenge, un afluent al marelui Lac Baikal, din Siberia, unde se afla tabăra tribului. Temându-se ca această mișcare să nu fie o capcană menită să îl ademenească din ascunzătoare, Temugin l-a trimis pe Belgutei, împreună cu cei doi prieteni ai lor, Boorchu și Jelme, să se țină după răpitori vreme de trei zile, ca să se asigure că aceștia nu se vor întoarce să îi ia prin surprindere.

Ascuns în pădurile de pe Muntele Burhan Haldun, Temugin avea de înfruntat decizia crucială a vieții lui, și anume ce să facă în privința soției răpite. Ar fi putut să renunțe la orice speranță de-a o recâștiga, o decizie foarte firească și de așteptat în condițiile în care micul său grup nu ar fi avut nicio șansă în fața puternicului trib Merkid. În timp, avea să își găsească altă soție; dar pe aceasta ar fi trebuit să o răpească, așa cum făcuse tatăl lui cu Hoelun, deoarece nicio familie nu și-ar fi dat de bunăvoie fiica unui bărbat care își pierduse prima soție, în favoarea unora mai puternici.

În trecut, Temugin se bazase pe inteligența lui ascuțită ca să aleagă între luptă și fugă, dar deciziile precedente fuseseră unele spontane, generate de un pericol sau de-o ocazie apărute din senin. Acum trebuia să se gândească bine și să își facă un plan de acțiune care avea să îi influențeze întreaga viață. Trebuia să își aleagă singur destinul. Crezând că fusese salvat de muntele unde se adăpostea, se rugă spiritului acestuia să îl lumineze. Spre deosebire de restul triburilor din stepă, care îmbrățișaseră tradițiile religioase și clerul budist, musulman sau creștin, mongolii rămâneau devotați animismului, rugându-se la spiritele ce-i înconjurau. Se rugau la Eternul Cer Albastru, la Lumina Aurie a Soarelui, la miriadele de forțe spirituale din natură. Împărțeau lumea naturală în două – pământul și cerul. Așa precum sufletul omului nu sălășluia în părțile fixe ale trupului său, ci în elementele dinamice, precum sângele, respirația și mirosul, și sufletul pământului era de găsit în apa curgătoare. Râurile curgeau pe pământ precum sângele prin corpul omenesc, și trei dintre aceste cursuri de apă își aflau izvorul aici, în Muntele Burhan Haldun, „Muntele Zeu". Fiind cel mai înalt, era un adevărat han al împrejurimilor și locul pământesc cel mai apropiat de Eternul Cer Albastru. Ca izvor al celor trei râuri, Burhan Haldun era și inima sacră a lumii mongole.

Istoria secretă ne spune că Temugin, recunoscător că scăpase de la moarte din mâinile merkizilor, a mulțumit mai întâi muntelui printr-o rugăciune, apoi soarelui care traversa cerul. A adus mulțumiri speciale și bătrânei capturate care îi salvase pe toți cu auzul ei de nevăstuică. Mulțumind spiritelor dimprejur, a stropit cu lapte aerul și pământul, după datina mongolă. Apoi și-a desfăcut brâul și l-a pus în jurul gâtului. Brâul acesta, o fâșie de material purtată în mod tradițional numai de bărbați, este esența identității purtătorului. Îndepărtându-și brâul

în felul acesta, Temugin își lua singur puterea, înfățișându-se dinaintea zeităților ca un om neputincios. Apoi și-a scos și căciula, și-a dus o mână la piept și a făcut nouă mătănii dinaintea soarelui și a muntelui sfânt.

Pentru triburile din stepă, puterea politică pământească era indisolubil legată de puterea supranaturală[2], căci amândouă se trăgeau din aceeași sursă – Eternul Cer Albastru. Ca să ai succes și să fii triumfător asupra celorlalți, trebuia mai întâi să primești puterea divină de la lumea spiritelor. Pentru ca Stindardul Spiritului să te conducă spre victorie și putere, acesta trebuia mai întâi să fie investit cu forță supranaturală. Cele trei zile de rugăciune petrecute de Temugin pe Muntele Burhan Haldun în timp ce se ascundea au marcat începutul unei relații spirituale îndelungate și intime cu protectorul său, o relație pe care avea să o conserve întreaga viață. Acest munte avea să fie sursa puterii lui.

Dar, în loc să îi dea pur și simplu puterea, se pare că Burhan Haldun l-a pus mai întâi la încercare. Temugin avea de luat o hotărâre grea, fiecare dintre cele trei râuri ce izvorau din muntele sfânt reprezentând o cale diferită de urmat. Putea să o ia înapoi, apucând-o spre sud-est, de-a lungul râului Herlen către locul unde își ridicase tabăra, dar oricâte animale și soții ar fi reușit să strângă într-o viață de păstor, ar fi fost mereu în primejdie să le piardă într-o nouă expediție de jaf pusă la cale de tribul Merkid, de clanul Taichiud sau de alții. Râul Onon, pe malurile căruia se născuse, curgea către nord-est și îi oferea o cale diferită. Șerpuind printr-un ținut mai împădurit și mai izolat decât acela străbătut de Herlen, Ononul i-ar fi asigurat adăpost, dar l-ar fi lipsit de pășunile necesare creșterii animalelor. Traiul în acest ținut ar fi obligat familia să se zbată continuu, așa cum făcuse în copilăria lui, când pescuiseră,

prinseseră păsări și vânaseră șobolani și alte viețuitoare mici, ca să nu moară de foame. Viața pe malurile Ononului ar fi fost sigură, dar sărăcăcioasă și umilă. A treia posibilitate era să urmeze cursul râului Tuul, care mergea spre sud-vest, și să ceară ajutorul lui Ong-han, cel căruia îi dăruise haina de samur negru. Pe-atunci, refuzase propunerea bătrânului de a fi căpetenie sub comanda lui. Acum, după numai un an, când viața pe care o alesese îi fusese distrusă de tâlharii merkizi, Temugin tot nu se putea hotărî să se arunce în lupta intestină dintre hani, dar altă cale de a-și recupera soția nu părea să existe.

Deși căutase un trai liniștit, departe de zbuciumul ce frământa întruna stepele, raidul merkizilor îi arătase că o asemenea viață era imposibilă. Dacă nu voia să trăiască și să moară ca un paria sărac, veșnic la cheremul bandiților, trebuia să lupte pentru un loc în ierarhia războinicilor stepei; era obligat să intre în jocul nemilos al războiului constant pe care, până acum, reușise să îl evite.

Dincolo de chestiunile politice, ierarhice și spirituale, era limpede că lui Temugin îi era foarte dor de Börte, singura ființă care, într-o existență scurtă și plină de tragedii, îi adusese fericire. În ciuda reținerii pe care un mongol trebuia să o arate în public, mai ales în prezența altor bărbați, Temugin i-a făcut soției o puternică declarație de dragoste, arătându-și durerea pricinuită de pierderea ei. Răpitorii nu numai că i-au lăsat patul gol, s-a plâns el, dar i-au despicat pieptul și i-au sfâșiat inima.

Temugin a ales să lupte. Avea să-și recâștige soția, sau să moară încercând. După acele trei zile dificile, de meditație, rugăciune și planuri, petrecute pe munte, urmă cursul râului Tuul, în căutarea taberei lui Ong-han, de la care spera să primească ajutor. Dar nu avea să facă asta ca un proscris

singuratic, ci ca un fiu legitim, care îi oferise deja o prețioasă haină de samur puternicului han și îi jurase credință.

Când l-a găsit pe Ong-han și i-a explicat că vrea să pornească împotriva tribului Merkid, bătrânul a fost pe loc de acord să îl ajute. Dacă n-ar fi vrut să lupte, Ong-han ar fi putut cu ușurință să îl amâne, oferindu-i în schimb o altă soție dintre femeile din tabăra lui. Dar bătrânul avea o socoteală mai veche de încheiat cu merkizii, iar cererea lui Temugin îi oferea un bun prilej să îi atace din nou și să îi jefuiască.

Ong-han l-a trimis pe Temugin să ceară ajutor suplimentar de la un tânăr aliat mongol aflat în plină afirmare și care se dovedise un bun luptător, capabil să adune în jurul său o forță militară considerabilă. Tânărul era nimeni altul decât fratele de sânge al lui Temugin, Jamuha din clanul Jadaran. Acesta se învoi pe dată să se supună hanului și să își ajute fratele de sânge împotriva merkizilor. Împreună, alcătuiau armata ideală a stepelor – Ong-han conducea aripa dreaptă (de vest), iar Jamuha pe cea stângă (de est). Oștile lui Ong-han și Jamuha au făcut joncțiunea cu micul grup al lui Temugin, la izvoarele Ononului, aproape de Burhan Haldun. De aici urmau să traverseze munții și să coboare în stepe, pe teritoriul Merkid, de-a lungul râului Selenge, în direcția Lacului Baikal.

Temugin scăpase din multe necazuri în scurta lui viață, fără a se angaja vreodată într-o expediție de jaf propriu-zisă. Cu acest prilej, deși a fost vorba mai degrabă de o harță, decât de o luptă adevărată, s-a dovedit însă un luptător iscusit. Niște merkizi, plecați la o vânătoare de noapte în munți, au văzut armata ce se apropia și au trimis veste acasă, ajungând și ei cu puțin înaintea atacatorilor. Membrii tribului au fugit să se adăpostească în aval, panica punând stăpânire pe întregul șir de tabere merkide. În timp ce atacatorii erau ocupați cu jefuirea

ger-urilor, se spune că Temugin a galopat din tabără în tabără, strigând-o pe Börte. Dar aceasta, care fusese dată de nevastă unui războinic merkid mai bătrân, a fost urcată într-un car și trimisă departe de locul conflictului. Börte nu știa cine îi ataca noua casă și nu voia să fie iarăși răpită; nu avea niciun motiv să creadă că scopul real al atacului era salvarea ei.

Istoria secretă ne descrie în detaliu cum, din senin, în toiul luptei și confuziei ce domneau în jur, Börte a auzit o voce strigându-i numele și l-a recunoscut pe Temugin. A sărit din car și a luat-o la fugă prin întuneric, în direcția vocii. Temugin se răsucea deznădăjduit în șa, căutând să străpungă bezna nopții și continuând s-o strige pe Börte. Era atât de disperat că nici nu și-a recunoscut soția, când aceasta s-a apropiat în fugă de el. Iar când femeia i-a smuls hățurile din mână, mai întâi a dat s-o lovească și abia apoi a recunoscut-o. În acel moment, „s-au aruncat unul în brațele celuilalt".

Chiar dacă celelalte două femei nu au putut fi salvate, Temugin izbutise, totuși, să-și recâștige soția, iar asta era tot ce conta pentru el. Le pricinuise merkizilor aceeași durere pe care o simțise el, și era gata să se întoarcă acasă. Din *Istoria secretă*, aflăm că le-a spus oștenilor săi: „Le-am golit piepturile... Și le-am golit paturile... Și am curmat viețile și linia de sânge a bărbaților... Și i-am trecut prin foc și sabie pe cei rămași... Cum neamul merkid s-a împrăștiat, e vremea să plecăm și noi."[3]

După victoria decisivă împotriva tribului Merkid și emoționanta reîntâlnire, cei doi tineri soți, încă mai tineri de douăzeci de ani, ar fi putut spera la un trai fericit împreună, cel puțin pentru un timp. Dar, așa cum se întâmplă de obicei în viață, soluția la o problemă poate crea o alta. Temugin descoperi că Börte era însărcinată. În loc să descrie imensa fericire a

celor doi soți care se văzuseră din nou împreună, *Istoria secretă* nu suflă o vorbă despre Börte și despre viața tinerei familii, până la nașterea copilului. Această tăcere va trezi ecouri în politica mongolă din următorul secol, sub forma unei dispute îndelungate pe marginea paternității copilului. Acesta, un fiu, s-a născut în 1179, iar Temugin i-a spus Jochi, adică „vizitatorul" sau „oaspetele". Mulți cercetători cred că asta e dovada faptului că Temugin nu credea că Jochi ar fi cu adevărat al lui, dar e posibil ca numele să fi indicat pur și simplu calitatea de oaspeți în tabăra lui Jamuha a tinerei familii, la momentul nașterii primului fiu.

Relația pe care insistă *Istoria secretă*, în această perioadă, este aceea dintre Temugin și Jamuha. După episodul dramatic al eliberării lui Börte, Temugin a decis să își alăture micul grup taberei mai mari a lui Jamuha, aflată în regiunea fertilă cunoscută drept Valea Horhonag, care se întinde între râurile Onon și Herlen.

Temugin și Jamuha făcură din nou jurământul de sânge, pentru a treia oară în tinerele lor vieți. De data aceasta și-au jurat prietenie ca doi bărbați adulți, în cadrul unei ceremonii publice, martori fiindu-le ceilalți locuitori ai taberei. Sub coroana unui copac ce creștea la marginea unei stânci, au schimbat brâuri aurite și cai puternici. Prin schimbul de obiecte de îmbrăcăminte, fiecare îi împărtășea celuilalt din mirosul său și, mai târziu, din însăși esența sufletului; brâul, mai ales, era un puternic simbol al bărbăției. Cei doi au jurat, în public, „să ne iubim unul pe celălalt"[4], să împletească două vieți într-una și să nu se părăsească niciodată la greu. După ce au sărbătorit jurământul cu un mare ospăț, stropit din belșug cu băutură, Temugin și Jamuha și-au demonstrat în mod simbolic frăția, dormind separat de ceilalți și sub aceeași pătură, așa cum cresc frații adevărați, împărțind un singur acoperământ.

Luându-și micul grup de la adăpostul muntelui și ducându-l în stepă, alături de clanul lui Jamuha, Temugin schimba viața de vânător cu aceea de păstor. Deși a rămas toată viața un mare amator de vânătoare, familia lui n-a mai fost niciodată obligată să depindă exclusiv de ea pentru subzistență, bucurându-se de un standard mai ridicat de viață în mijlocul clanului lui Jamuha, unde carnea și produsele lactate existau din belșug. Temugin a avut multe de învățat de la acești oameni despre viața de păstor, ale cărei ocupații cotidiene erau guvernate de obiceiuri bine împământenite, și ale cărei cunoștințe, judicios specializate, erau legate mai ales de creșterea și îngrijirea vacilor, iacilor, cailor, caprelor, oilor și cămilelor, pe care mongolii le numeau Cele Cinci Boturi, vacile și iacii fiind numărați împreună. Fiecare dintre aceste animale furniza nu doar hrană, ci și materiale esențiale subzistenței, dar calul se bucura de un tratament special, de adevărat aristocratic, nefiind niciodată folosit la altceva în afară de călărie.

Firește că, dată fiind dușmănia ancestrală dintre clanuri, alăturându-se lui Jamuha, Temugin alesese și viața de războinic al stepelor, un rol în care va ajunge să exceleze. Relația de *anda* dintre cei doi îi permitea lui Temugin să ocupe un loc privilegiat în cadrul ierarhiei clanului, așa că el nu s-a alăturat grupului ca un simplu membru. Vreme de un an și jumătate, ne spune *Istoria secretă*, Temugin s-a mulțumit să asculte de ordinele lui Jamuha și să învețe de la el. Dar e posibil ca, pentru tânărul care preferase să-și ucidă fratele vitreg, decât să-i accepte dominația, o atare existență ar fi devenit, în mod inevitabil, o sursă de iritare, caz în care intrau în joc și străvechile obiceiuri privind ierarhia de castă.

În ierarhia relațiilor de rudenie, fiecare linie de sânge reprezenta un os. Cele mai apropiate neamuri, între care nu se

îngăduiau căsătorii, erau cunoscute drept oase albe. Rudele mai îndepărtate, între care erau permise căsătoriile, erau oasele negre. Fiecare clan, înrudit cu toate celelalte, pretindea că se trage dintr-un personaj important, forța acestei afirmații fiind direct proporțională cu posibilitatea de-a o impune. Temugin și Jamuha erau veri îndepărtați, însă din oase diferite, deoarece fiecare pretindea că se trage din aceeași femeie, dar din soți diferiți ai acesteia. Jamuha se trăgea din linia primului soț, care era păstor. Temugin descindea din vânătorul cunoscut în tradiția orală mongolă sub numele de Bodonchar cel Nebun, care o răpise pe femeie, după ce îi ucisese soțul. Potrivit acestui arbore genealogic, Jamuha putea să pretindă că osul lui era mai nobil, deoarece se trăgea din primul născut și dintr-un tată păstor. Astfel de povești sunt folosite în societatea stepelor atunci când este necesară sublinierea unor legături, dar pot fi și pretext de animozitate, în cazul lui Temugin și Jamuha, povestea îndeplinind ambele funcții. Rudenia nu era atât un factor determinant al relațiilor, cât un limbaj comun, prin intermediul căruia oamenii își exprimau, negociau și impuneau drepturile sociale.

Cât timp Temugin făcea parte din clanul lui Jamuha, familia acestuia era considerată de os alb, în vreme ce a lui Temugin era din neamul mai îndepărtat, de os negru. Doar dacă își înființa propriul său clan, cu nucleul format de el și familia lui, putea să fie considerat de os alb. Pe măsură ce treceau lunile și Temugin era tot sub conducerea lui Jamuha, autorul *Istoriei secrete* sugerează că acesta din urmă a început să îl trateze pe Temugin mai puțin ca pe un *anda* și mai mult ca pe un frate mai mic, scoțând totodată în evidență descendența clanului său din fiul cel mare al înaintașei comune. După cum s-a observat deja din relațiile lui de familie, Temugin nu era omul care să

accepte timp îndelungat un statut de inferioritate. Și, curând, situația îi deveni insuportabilă.

Istoria secretă povestește că, pe la mijlocul lunii mai a anului 1181, Jamuha a cerut ridicarea taberei unde iernaseră și strămutarea către pășunile de vară. Ca de obicei, Jamuha și Temugin călăreau alături[5], în fruntea lungii caravane alcătuite din oameni și animale. Dar, în ziua aceea, Jamuha a hotărât că nu mai e dispus să împartă puterea cu Temugin. Poate că devenise conștient de faptul că acesta era foarte îndrăgit de oameni, sau poate că pur și simplu se săturase de el. Jamuha i-a spus că va lua caii și va ridica tabăra mai aproape de munți, în vreme ce Temugin urma să primească însărcinarea mai puțin prestigioasă de a se ocupa de oi și capre, ridicând o altă tabără, mai aproape de râu. Jamuha, cel de os alb, își impunea, pare-se, autoritatea de crescător de cai, tratându-l pe Temugin ca pe un biet ciobănaș de os negru.

Potrivit *Istoriei secrete*, când Temugin a primit ordinul, s-a îndreptat către coada caravanei, unde călătorea familia lui, și s-a sfătuit cu Hoelun. Părea nedumerit și nu știa cum să reacționeze. Dar Börte, care îl auzise, l-a întrerupt și, foarte furioasă, i-a cerut să rupă orice relație cu Jamuha, iar familia lor și cei care doreau s-o însoțească să își vadă singuri de drum. Spre seară, când Jamuha s-a oprit să-și ridice tabăra pentru odihna de noapte, micul grup al lui Temugin a părăsit locul în taină și și-a continuat drumul, în ciuda întunericului, ca să pună cât mai multă distanță între ei și Jamuha, în caz că acesta se hotăra să-i urmărească. Fie că plănuiseră deja asta, fie că s-au decis pe loc, mulți dintre oamenii lui Jamuha au plecat cu ei, luându-și, firește, și animalele. Chiar dacă și-a văzut clanul destrămat, Jamuha nu le-a luat urma.

Ruptura dintre cei doi tineri, produsă într-o seară de vară timpurie, în anul 1181, va evolua într-un război întins pe

două decenii, amândoi ridicându-se la rangul de războinici de frunte, dar și la acela de dușmani neîmpăcați. După despărțirea de Jamuha, la vârsta de nouăsprezece ani, Temugin părea hotărât să devină o căpetenie războinică independentă, să își atragă oameni credincioși și să-și construiască o bază de putere, scopul său final fiind acela de a ajunge han, conducătorul și unificatorul recalcitrantului neam mongol. Pe drumul acesta, principalul său rival era Jamuha. Curând, dușmănia lor avea să arunce lumea mongolă în ghearele unui război fratricid. Cei doi rivali și-au petrecut următorul sfert de secol, furându-și reciproc animalele și femeile, jefuind și ucigându-și reciproc oamenii, și luptându-se pentru rolul de han al tuturor mongolilor.

În anii ce-au urmat, Jamuha și Temugin au adunat fiecare în jurul său familii și clanuri, într-o suită de alianțe efemere și loialități pragmatice aflată în perpetuă schimbare; cu toate acestea, niciunul nu s-a dovedit capabil să unească toate liniile de sânge într-un singur trib, asemeni puternicelor formațiuni ale kereizilor, tătarilor și naimanilor. Potrivit istoriei orale, clanurile fuseseră unite cândva sub conducerea unui singur han, dar în timpul generațiilor recente nimeni nu fusese capabil să le reunească. În vara anului 1189, Anul Cocoșului, și la opt ani după ruptura de Jamuha, Temugin, ajuns la vârsta de 27 de ani, a decis să încerce să câștige titlul de han, căpetenia mongolilor, în speranța că, odată emisă pretenția asupra acestui titlu, va atrage de partea sa și mai mulți oameni de-ai lui Jamuha, transformându-și visul într-o profeție împlinită. Dacă eșua, această revendicare putea provoca, cel puțin, o înfruntare finală între cei doi, ducând către o soluționare definitivă a conflictului.

Temugin și-a adunat oamenii într-o stepă aflată pe malurile Lacului Albastru, la picioarele Muntelui în Formă-de-Inimă,

unde au ținut sfatul tradițional numit *huraltai**. Familiile, liniile de sânge și clanurile votau prin simpla prezență. Prezentându-se la întrunire, ele își arătau în mod oficial sprijinul față de Temugin și pretenția acestuia de a deveni han; neprezentarea conta ca vot negativ. Simpla atragere a unei prezențe suficiente era, în sine, o victorie. Într-o astfel de ocazie, se făcea o listă care se memora, ca un soi de verificare a alegerilor. Din păcate, lista aceasta nu s-a păstrat, semn că prezența a fost, totuși, modestă. Un număr foarte mare al clanurilor, poate chiar majoritatea, încă îl susținea pe Jamuha.

Tribul lui Temugin, acum alcătuit din familia lui, o grupare loială de prieteni și alte familii răzlețe, era neînsemnat în comparație cu celelalte, el însuși fiind încă vasalul lui Ong-han. Ca să arate că noua lui funcție nu amenința în niciun fel poziția bătrânului han, Temugin a trimis un sol la căpetenia kereidă, spre a-și reafirma loialitatea și a-i cere binecuvântarea. Mesagerul a explicat cu grijă faptul că Temugin nu căuta decât să unească clanurile mongole răzlețe, sub conducerea lui Ong-han și a tribului Kereid. Bătrâna căpetenie se învoi și nu păru să-i pese prea mult de unificarea mongolilor, atâta vreme cât aceștia îi rămâneau credincioși. Ong-han îi ținea dezbinați pe mongolii supuși lui. Încurajând în egală măsură ambițiile celor doi tineri, hanul kereid îi asmuțea unul împotriva celuilalt, slăbindu-le astfel forțele și menținându-i sub controlul său.

După ce a primit un sprijin pe care îl socotea suficient pentru ambițiile de han al unui trib minor, Temugin a demarat un proces radical, de constituire a unei structuri de putere

* Sau *huraldai*, conform grafiei mongole. De asemenea, *huruldai* sau *huraldaan*. Termenul înseamnă „întrunire politică" sau „sfat", și derivă din cuvântul „discuție". *Huraldai* și *hurim* (ospăț sau nuntă) au aceeași rădăcină lexicală (n. tr.).

complet nouă, ghidându-se după lecţiile deprinse în anii copilăriei şi tinereţii. Complexul de *ger*-uri al unei căpetenii, care îi servea drept centru de putere sau curte tribală, purta numele de *ordu* sau *horde*. La majoritatea triburilor din stepă, *ordu*-ul hanului era format din rudele lui şi îndeplinea rolul tradiţional al aristocraţiei, acela de conducere şi administrare. În mod excepţional, Temugin a distribuit responsabilităţi şi unor indivizi din afara *ordu*-lui, în funcţie de calităţile şi loialitatea fiecăruia şi fără a lua în considerare legăturile de rudenie. Cele mai înalte poziţii, acelea de asistenţi personali, au fost date lui Boorchu şi Jelme, care dăduseră dovadă de o loialitate neştirbită vreme de peste un deceniu. Temugin-han dovedea o pricepere neobişnuită în evaluarea talentelor fiecăruia, iar asta îi permitea să distribuie responsabilităţile celor mai nimeriţi să le îndeplinească, indiferent de genealogia respectivilor.

Primele însărcinări, acelea de bucătari, au fost date unor oameni de mare încredere. Deşi misiunea lor era mai ales să sacrifice animalele, să tranşeze carnea şi să mute cazanele uriaşe pentru fierberea ei, Temugin îi considera prima lui linie de apărare, dată fiind teama pe care o căpătase de a nu fi otrăvit, ca tatăl lui. Alţii au fost făcuţi arcaşi, iar mai mulţi au primit misiunea de a se îngriji de turmele care deseori trebuiau păscute la mare distanţă de tabără. Voinicul său frate, Hasar, s-a numărat printre cei însărcinaţi să păzească aşezarea, iar fratele vitreg, Belgutei, a primit în grijă o rezervă considerabilă de cai, ţinuţi permanent la îndemână pentru a fi folosiţi în caz de nevoie. De asemenea, Temugin a creat un grup de 150 de gărzi de corp de elită: 70 pentru paza de zi şi 80 pentru paza de noapte, tabăra fiind astfel protejată în orice moment al zilei. Astfel, administrarea noului trib a devenit o extensie a înseşi gospodăriei lui.

În ciuda succesului înregistrat de Temugin, care izbutise să devină han şi să-şi constituie o structură administrativă proprie,

Jamuha avea încă numeroși adepți, care refuzau cu obstinație să îi recunoască rivalul drept han al tuturor clanurilor mongole. Pentru Jamuha și neamurile aristocratice de os alb, Temugin nu era decât un parvenit insolent, adorat de neamurile de os negru, care trebuia să primească o lecție și să fie pus la locul lui. În 1190, la doar un an după alegerea lui Temugin, Jamuha s-a folosit de uciderea unei rude de-ale sale de către unul dintre războinicii rivalului, într-o incursiune de jefuire a turmelor, ca pretext pentru a-și aduna oștirea și a porni la război. Și-a adunat fiecare câte o armată, probabil nu mai numeroasă de câteva sute de oameni, dar estimările sunt cel puțin nesigure. În bătălia ce-a urmat, forțele lui Jamuha i-au împrăștiat pe războinicii lui Temugin prin toată stepa. Pentru a împiedica o regrupare a acestora, Jamuha s-a dedat ulterior la cel mai crud episod de răzbunare pomenit vreodată de locuitorii stepelor. Mai întâi a tăiat capul unuia dintre liderii capturați și l-a legat de coada calului. Vărsarea de sânge și necinstirea capului, considerat partea cea mai sacră a corpului omenesc, au întinat sufletul răposatului, iar legarea de partea cea mai impură a calului i-a acoperit de rușine întreaga familie.

Se spune că Jamuha a fiert de vii 70 de prizonieri tineri, o formă de execuție care le nimicea sufletele și, în felul acesta, îi desființa complet. Cum șapte este un număr cu ghinion la mongoli, povestea celor 70 de cazane în care au fiert acești războinici ar putea fi o simplă înfloritură, adăugată pentru mai mult efect, însă *Istoria secretă* indică limpede că, indiferent ce s-ar fi petrecut în realitate în urma acestei victorii, Jamuha i-a îngrozit pe oameni, fapt care a dăunat imens imaginii lui de căpetenie. Cruzimea lui inutilă scoate și mai mult în evidență diviziunile existente între vechile familii aristocratice, întemeiate pe o putere moștenită, și cele de rang inferior, persecutate de

primele, în cadrul cărora primau loialitatea personală și calitățile individuale. Episodul s-a dovedit un moment de cotitură pentru Temugin, care, deși pierduse bătălia, a câștigat susținere populară și simpatia mongolilor, pe fondul fricii stârnite de cruzimea lui Jamuha. Războinicii lui fuseseră învinși, dar, treptat, aveau să se adune iarăși în jurul tânărului han.

Rivalitatea acestuia cu Jamuha nu se rezolvase încă, dar, în 1195, pe când avea 33 de ani, lui Temugin i s-a prezentat neașteptata ocazie a unei incursiuni de jefuire care avea să îi sporească prestigiul militar și puterea economică. Conducătorii jurchezi civilizați din Cathay, de la sud de Gobi, se amestecau constant în viața politică din stepă, în scopul menținerii animozității dintre triburi, care, ocupate cu războiul, nu mai constituiau o amenințare. Deși legați printr-o alianță tradițională, pe jurchezi îi îngrijora puterea crescândă a tătarilor, motiv pentru care l-au instigat pe Ong-han să pornească o campanie militară împotriva lor. Ong-han a cerut din nou ajutorul lui Temugin, în cadrul unei alianțe ad-hoc cu Hanul de Aur al jurchezilor, planul fiind să îi atace împreună și să-i jefuiască pe mult mai bogații tătari.

În iarna lui 1196, hanul kereid și Temugin, venit cu războinicii lui, au pornit expediția împotriva tătarilor; raidul, organizat după tacticile folosite în toate expedițiile de jefuire, însă la o scară mult mai largă, le-a adus un succes rapid și facil. Temugin a fost profund impresionat de prada extrem de bogată pe care o putea aduce o campanie militară. Datorită apropierii de regatul jurched și de produsele de manufactură mult mai sofisticate, provenite din imperiul chinez, tătarii posedau o cantitate de mărfuri de schimb mai mare decât a oricărui trib. Printre bunurile capturate atunci, *Istoria secretă* pomenește de un leagăn încrustat cu argint și acoperit cu o învelitoare din

mătase brodată cu fir de aur și perle, care a făcut mare impresie printre mongoli. Până și copiii tătari capturați purtau haine de mătase împodobite cu fir de aur; un tânăr prizonier purta chiar trei inele de aur, unul în nas și câte unul în fiecare ureche. Necioplții mongoli nu văzuseră în viața lor atâtea bogății la un singur om, și cu atât mai puțin la un copilandru.

Temugin a înțeles imediat modul în care puternicul regat jurched se folosea de triburile de graniță. Într-un an, se aliau cu tătarii împotriva kereizilor, iar într-altul, cu kereizii și mongolii împotriva tătarilor. Prietenii de azi puteau fi dușmanii de mâine, așa cum era cazul lui Jamuha, iar un trib cucerit azi trebuia înfrânt iarăși și iarăși, într-un ciclu neîntrerupt al războiului și răzbunării. Nicio victorie nu era decisivă și nicio pace durabilă. Această lecție va avea o influență profundă asupra lumii noi pe care Temugin o va construi din haosul ce-l înconjura; pe moment, însă, greutățile războiului proaspăt câștigat aduseseră oamenilor lui o cantitate nemaivăzută de prăzi, iar lui, un prestigiu sporit în ochii lor.

Pe Temugin îl aștepta încă înfruntarea cu Jamuha, pentru stăpânirea tuturor mongolilor. Bogățiile jefuite de la tătari au atras mai mulți oameni de partea lui; nu a întârziat să își consolideze puterea asupra altor triburi mongole și să se extindă în teritoriile controlate de acestea. Nu avea acces la teritoriile ocupate de marile triburi, însă era destul de puternic pentru a le alunga pe cele mai mici, cum ar fi tribul Jurkin, o linie de sânge minoră, aflată la sud de regiunea de pe malurile râului Herlen ocupată de grupul lui Temugin.

Când se alăturase alianței împotriva tătarilor, Temugin ceruse ajutorul rudelor lui din tribul Jurkin, care, la început, se învoiseră să-l însoțească. Însă, când fusese gata de plecare, îi așteptase timp de șase zile, dar fără niciun rezultat: aliații lui jurkini nu s-au prezentat. La fel ca în cazul unui *huraltai*, în

care prezența echivala cu un vot pozitiv, neprezentarea la o expediție militară constituia un vot de neîncredere față de conducătorul raidului – respectiv, Temugin. Relațiile dintre tribul Jurkin și cel al lui Temugin nu fuseseră nici înainte unele amicale. Asemeni multor altora, și jurkinii erau de os mai nobil decât grupul lui Temugin, fapt pentru care îl tratau cu dispreț. O poveste foarte pitorească din *Istoria secretă* ne dezvăluie cum s-a născut animozitatea dintre aceste două grupuri.

Cu puțin înainte de începerea campaniei împotriva tătarilor, Temugin îi poftise pe jurkini la un ospăț, dar a izbucnit o încăierare oarbă când fratele său vitreg, Belgutei, a fost atacat într-un mod umilitor. Belgutei era paznicul desemnat al cailor tribului, și, în toiul ospățului, își vedea de îndatoriri, supraveghind animalele. Când unul dintre petrecăreți, pare-se dintre oaspeții jurkini, a încercat să fure un cal, Belgutei a vrut să se ia după el, dar a fost oprit de un alt jurkin, cunoscut drept Buri Luptătorul. Ca semn că e gata să-l înfrunte pe Buri, Belgutei s-a dezbrăcat până la brâu, lăsându-și astfel torsul neprotejat. În loc să se ia la trântă cu el, așa cum cerea obiceiul în cazul unei neînțelegeri între egali, Buri l-a tratat pe Belgutei cu dispreț, ca pe unul de rang inferior, trăgându-și sabia din teacă și crestându-i umărul. A vărsa sânge în felul acesta, fie și numai printr-o mică tăietură, însemna o insultă gravă. Aflând ce se petrecuse lângă țarcul cailor, oaspeții beți se luară la bătaie. Potrivit obiceiului, veniseră la praznic neînarmați; în consecință, se apucară să arunce unii într-alții cu mâncare și să se ciomăgească cu lingurile folosite la amestecatul laptelui de iapă fermentat*, consumat deja în cantități uriașe.

* Este vorba despre *airag*, băutura tradițională a mongolilor. Conținutul ei de alcool este relativ scăzut, în jur de 2%, motiv pentru care poate fi consumată și ca răcoritoare, fiind acidulată și având un gust acrișor (n. tr.).

După ce refuzaseră să îl ajute pe Temugin în campania împotriva tătarilor, jurkinii mai și profitaseră de absența lui, atacându-i tabăra, ucigându-i zece oameni și jefuindu-i pe cei rămași în viață de haine și alte bunuri. Așadar, când Temugin a căutat să își extindă teritoriul, în urma victoriei asupra tătarilor, primul trib vizat a fost cel Jurkin. Expediția împotriva acestora a avut loc în 1197 și, ca mărturie a deja rafinatelor lui calități de războinic și comandant, a fost un succes facil. La acest punct, Temugin a implementat o a doua schimbare radicală în stilul său de conducere – prima fiind numirea de aliați credincioși în funcțiile importante din anturajul lui, în detrimentul rudelor – care avea să îi marcheze ascensiunea spre puterea absolută.

În lunga istorie a conflictelor din stepă, un trib înfrânt era, de regulă, jefuit, o parte din membrii săi erau luați prizonieri, iar restul, lăsați de izbelițe. Grupurile înfrânte fie se reorganizau și contraatacau, fie se dezmembrau și se alăturau unor triburi rivale. După înfrângerea administrată tribului Jurkin, însă, Temugin a urmat o politică nouă, radicală, care demonstra ambiția lui de a rupe cercul vicios al atacurilor și contraatacurilor, al încheierii și dizolvării alianțelor. A convocat sfatul tribului său, spre a judeca în public căpeteniile aristocrate ale jurkinilor. Acuzațiile erau, pe de-o parte, că își încălcaseră promisiunea de a lupta alături de el, și pe de alta, că îi jefuiseră tabăra cât timp lipsise de acasă. După ce i-a găsit vinovați, i-a executat, ca lecție despre valoarea loialității dintre aliați, dar și ca un avertisment clar pentru aristocrații din toate familiile nobile, că nu mai au dreptul la tratament preferențial. Apoi a luat măsura fără precedent de a ocupa pământurile tribului înfrânt și de a-i distribui pe membrii acestuia, rămași în viață, la familiile din clanul său. Deși unii, de ambele părți, au interpretat gestul ca o luare în sclavie a

jurkinilor, interpretare mai aproape de obiceiurile stepei, *Istoria secretă* ne spună că Temugin nu i-a luat la el ca robi, ci ca membri cu drepturi depline ai tribului. Simbolul acestei intenţii a fost adopţia unui orfan din tabăra jurkinilor, pe care Temugin l-a dus la Hoelun, să fie crescut în *ger*-ul acesteia, nu ca sclav, ci ca fiu. Punându-şi mama să adopte un copil din tribul Jurkin, aşa cum se mai întâmplase şi în cazul unor copii din triburile Merkid, Taichiud şi tătar, Temugin arăta că îi acceptă pe aceşti băieţi ca fraţi ai săi. Indiferent de motivele care au stat în spatele acestor adopţii, sentimentale ori politice, Temugin a demonstrat o apreciere deosebită pentru semnificaţia simbolică şi beneficiile practice ale unor asemenea gesturi – prin aceste relaţii de rudenie fictive, aducea unitate în sânul tribului. După modelul acceptării acestor copii în familia lui, Temugin accepta şi neamurile cucerite în rândurile tribului său, dându-le posibilitatea să participe cu drepturi egale la viitoarele cuceriri şi la prosperitatea armatei lui.

Într-o ultimă demonstraţie a puterii nou-cucerite, Temugin a încheiat episodul jurkin cu un ospăţ la care au luat parte atât învingătorii mongoli, cât şi rudele lor proaspăt adoptate. La sărbătoare l-a chemat şi pe Buri Luptătorul, cel care îi crestase umărul lui Belgutei, cu un an înainte, şi le-a poruncit celor doi bărbaţi să se ia la trântă. Buri era neînvins în astfel de întreceri, dar, temându-se de furia lui Temugin, i-a îngăduit lui Belgutei să-l arunce la pământ. În mod normal, meciul ar fi trebuit să se încheie aici, dar Temugin şi Belgutei aveau, pare-se, un alt plan. Belgutei l-a apucat pe Buri de umeri şi s-a suit în spinarea lui, de parcă s-ar fi urcat pe cal, şi, la semnalul fratelui, i-a înfipt luptătorului un genunchi în spate şi i-a frânt coloana. Apoi, a târât trupul paralizat în afara taberei şi l-a lăsat pe Buri să moară singur.

Temugin se descotorosise de toate căpeteniile tribului Jurkin, mesajele astfel trimise clanurilor înrudite fiind limpezi. Cei care îl urmau cu credință erau răsplătiți și omeniți. Cei care alegeau să-l atace nu trebuiau să se aștepte la îndurare.

După înfrângerea jurkinilor, Temugin și-a mutat tribul pe teritoriul acestora, în josul râului Herlen. Noua tabără a fost ridicată în apropierea confluenței dintre Tsenker, un râu mai mic, și Herlen. Ulterior, aceasta avea să devină capitala lui, Avarga, însă, deocamdată, nu era decât o tabără de nomazi izolată. În limba mongolă, pământul dintre două râuri se numește *aral*, adică „insulă". Deoarece insula dintre Tsenker și Herlen oferea o pășune mai întinsă, i-au spus Hodoe Aral, ceea ce, în mongola modernă, înseamnă „Insula Stearpă"[6], un nume care descrie foarte elocvent un spațiu izolat, situat în mijlocul unei prerii deschise și lipsite de copaci.

Oricât de stearpă ar fi fost Avarga, ea este, la scară largă, căminul ideal pentru păstorii din stepe. Aceștia își doresc un *ger* orientat spre sud, care să lase lumina și căldura soarelui de miazăzi să intre pe ușa principală, și totodată să respingă vânturile reci din nord. Vor să fie în apropierea unei ape, dar nu foarte aproape de ea. O jumătate de oră de mers pe jos pare distanța ideală, pentru a evita contaminarea excesivă a apei cu reziduuri umane. Distanța aceasta oferă și protecție împotriva insectelor din timpul verii și a viiturilor care mătură ocazional luncile râurilor. Pe lângă toate aceste atuuri, Avarga mai era și aproape de locul unde se născuse Temugin și de muntele sfânt Burhan Haldun, care se înalța la vreo 200 de kilometri în amonte. Oferind atâtea avantaje, așezarea avea să îi servească drept bază de operațiuni din 1197 și până la sfârșitul vieții.

Deși tribul lui Temugin, în continuă creștere, a prosperat în acest nou cămin vreme de patru ani, Jamuha a refuzat să îl

recunoască de căpetenie, devenind, în schimb, centrul unei coaliții aristocratice tot mai numeroase, formată din clanurile nemulțumite de politicile adoptate de Temugin, politici ce sfidau modul de viață tradițional. În 1201, Anul Cocoșului, Jamuha a încercat, cu sprijinul acestei coaliții, să devină conducător suprem al tuturor mongolilor. Sfidându-i atât pe Temugin, cât și pe Ong-han, a convocat un *huraltai* care i-a conferit străvechiul și respectatul titlu de Gur-ha sau Gur-han, adică de căpetenie a tuturor căpeteniilor sau han al tuturor hanilor. Oamenii lui au depus un nou jurământ de credință și, pentru a consfinți acest jurământ, au sacrificat un armăsar și o iapă.

Jamuha nu alesese titlul de Gur-han doar în virtutea vechimii lui; motivul său erau mult mai sinistru. Ultimul care îl purtase fusese unchiul lui Ong-han, cel care fusese căpetenia tribului Kereid până la revolta nepotului, care îl ucisese pe han și pe frații lui. În timpul acestei revolte ajunsese tatăl lui Temugin, Yesügei, să se alieze cu Ong-han. Alegând exact acest titlu, Jamuha contesta în mod public puterea bătrânului han și pe a vasalului său, Temugin.

Dacă izbutea să câștige acest război, Jamuha devenea stăpânul absolut al stepelor din inima Mongoliei. Avea de partea lui clanuri importante și de os nobil, precum Taichiud, cel față de care familia lui Temugin se aflase în raporturi de subordonare și care, odinioară, îl ținuse în sclavie. Lupta care se anunța între cele două facțiuni amenința să fie mai mult decât o simplă serie de jafuri și luări de prizonieri; părea să fie o încleștare pe viață și pe moarte între Jamuha și Temugin, pentru controlul absolut asupra tuturor triburilor mongole. Ca aliat al lui Temugin, Ong-han și-a adunat oastea și a venit personal în fruntea campaniei împotriva lui Jamuha.

Obiectivul principal al acestor campanii nu era niciodată angajarea într-o luptă efectivă, ci înspăimântarea taberei

adverse printr-o forță superioară și punerea ei pe fugă. În acest scop, războinicii stepelor utilizau o multitudine de tactici. Una era să etaleze Stindardele Spiritelor aparținând căpeteniilor dușmane și strămoșilor acestora. Înainte de luptă aduceau sacrificii animale dinaintea stindardelor, în onoarea spiritelor călăuzitoare și a strămoșilor. Aceste ritualuri înflăcărau sentimentele și sporeau tensiunea. Pentru un clan aflat de o parte a baricadei, era dificil să lupte cu rudele aflate de cealaltă, mai ales când acestea etalau Stindardul Spiritului ce aparținuse înaintașului comun. Asta ar fi echivalat cu un atac asupra propriului lor bunic.

Propaganda antebelică îi implica și pe șamani, cu tobele și tot echipamentul lor ritualic. Înainte de luptă, șamanii rivali ghiceau viitorul în crăpăturile din niște clavicule de oaie arse. Prezența unui șaman indica faptul că acesta prevestise victoria taberei sale, iar forța acestei proroci depindea de reputația lui de a alege întotdeauna tabăra victorioasă. Temugin atrăsese deja un număr de șamani care îi dezvăluiau visele lor, printre care și unul pe nume Teb Tengeri, care, mai târziu, avea să joace un rol important. De asemenea, șamanii se urcau pe un promontoriu, unde băteau tobele și ciocneau între ele niște pietre magice, a căror menire era să cheme în ajutor spiritele binevoitoare și să stăpânească vremea. Țelul era să îi determine pe războinicii din tabăra dușmană să treacă de partea lor sau să fugă.

În confruntarea dintre armata lui Jamuha și cea a tribului Kereid, balanța avantajului numeric înclina clar în favoarea lui Temugin și Ong-han. Superioritatea psihologică oferită de grupul de șamani respectați din tabăra lui Temugin reprezenta un avantaj suplimentar, evidențiat mai ales după izbucnirea unei puternice furtuni, cu tunete și fulgere, pe care amândouă taberele au atribuit-o puterii supranaturale a acestora. Înspăimântați, mulți dintre oamenii lui Jamuha au luat-o la fugă, obligându-l pe

acesta să se retragă. Luptătorii lui Ong-han i-au urmărit pe Jamuha și grosul armatei sale, iar Temugin a primit ordinul să ia urma clanului Taichiud, care se retrăgea către râul Onon, ținutul unde copilărise tânărul han și pe care îl cunoștea bine.

Când i-a ajuns, Temugin s-a trezit că are dinainte un dușman mai dificil decât își imaginase. Modalitatea de înfruntare a locuitorilor stepei consta mai ales din voleuri de săgeți trase din goana calului sau din poziții fixe, aflate la adăpostul stâncilor – sau, în cazul regiunii împădurite a Ononului, a unor baricade ridicate în grabă din trunchiuri de copac. Oamenii încercau să evite să fie împroșcați cu sânge, așa că rareori luptau corp la corp. Răsuflarea sau mirosul dușmanului era o parte din sufletul acestuia, o formă de contaminare care trebuia, de asemenea, evitată. Atacatorii năvăleau asupra inamicului, călare pe cai și trăgând săgeată după săgeată, după care se întorceau și continuau să tragă în timp ce se retrăgeau. Uneori, cei atacați ieșeau la înaintare înarmați cu niște pari foarte lungi, cu ajutorul cărora încercau să-și dărâme adversarii de pe cal; ulterior, trăgeau în aceia care se chinuiau să se ridice.

Armata lui Temugin și cea a clanului Taichiud s-au luptat o zi întreagă, fără ca balanța să încline decisiv către vreuna dintre părți, deși forțele lui Temugin izbutiseră să bage în dușmani o mai mare spaimă de înfrângere. Potrivit *Istoriei secrete*, spre seară, o săgeată a străpuns gâtul tânărului han. La căderea întunericului, oștirile au pus armele deoparte și au ridicat două tabere aproape una de cealaltă, pe aceeași câmpie pe care se războiseră în timpul zilei. Deși comportamentul lor ne poate părea ciudat, în felul acesta cele două armate se puteau supraveghea reciproc, evitând un atac surpriză.

În ciuda rănii mai degrabă superficiale, la apus, Temugin și-a pierdut cunoștința. Rănile de acest tip se infectau cu ușurință, și

este posibil ca săgeata să fi fost otrăvită. Credinciosul lui Jelme, al doilea în ierarhie, a rămas alături de Temugin întreaga seară și a supt sângele din rană. Ca să nu insulte pământul, scuipând sângele în țărână, Jelme a preferat să-l înghită. Pe lângă rațiunile de natură religioasă, decizia lui Jelme, de a ascunde sângele în acest fel, avea și avantajul de a nu dezvălui și celorlalți războinici cât de mult cursese. Numai după ce n-a mai fost în stare să înghită și sângele i se scurgea printre buze, a început Jelme să îl scuipe în țărână.

După miezul nopții, Temugin și-a recăpătat temporar cunoștința și a cerut insistent să i se dea *airag*. Cum ridicaseră tabăra chiar pe câmpul de luptă, Jelme nu avea la el decât niște apă, dar știa că în mijlocul taberei dușmane se găseau mai multe căruțe cu provizii, dispuse într-un cerc defensiv. S-a dezbrăcat complet, a străbătut neobservat câmpia și a intrat, gol-pușcă, în tabăra dușmană, căutând *airag*. Pentru un mongol, nuditatea în public e semn de mare înjosire, dar, dacă vreunul dintre războinicii clanului Taichiud l-ar fi văzut umblând gol, noaptea, ar fi presupus că e unul de-al lor, care a plecat să se ușureze. Din politețe, probabil că s-ar fi uitat în altă parte, nevrând să umilească un tovarăș de arme. Dacă s-ar fi uitat cu atenție și l-ar fi recunoscut, Jelme plănuia să mintă că fusese despuiat și înjosit de ai săi, și că se refugiase în tabăra dușmană. Probabil că i s-ar fi dat crezare, deoarece era de neimaginat ca un mândru războinic mongol să se lase, de bună voie, prins în pielea goală.

Dușmanii nu s-au trezit; și chiar dacă nu a găsit nici strop de *airag*, Jelme s-a întors cu o găleată plină cu cheag fermentat. Revenit în tabără, a amestecat cheagul cu apă și i-a dat din el lui Temugin, până în zori. Odată cu primele raze ale soarelui, ochii lui Temugin s-au limpezit, iar acesta a văzut că peste tot era sânge, iar alături, Jelme, pe jumătate dezbrăcat. Nedumerit,

a întrebat ce se întâmplase. Auzind povestea, neplăcerea pricinuită de vederea propriului sânge, împrăştiat atât de aproape de el, l-a făcut să întrebe: „Nu puteai să-l scuipi şi tu în altă parte?". În ciuda aparentei sale nerecunoştinţe, Temugin nu a uitat niciodată că Jelme i-a salvat viaţa[7], încredinţându-i unele dintre cele mai importante expediţii de cucerire din istoria mongolă.

Episodul rănii la gât este emblematic pentru legăturile de profundă loialitate pe care Temugin avea darul să le inspire. Deşi, în vremea aceea, triburile nomade schimbau taberele, iar războinicii îşi părăseau căpeteniile la cea mai mică provocare, niciunul dintre generalii săi nu l-a trădat vreodată, în cele şase decenii de carieră militară. La rândul său, Temugin nu şi-a pedepsit niciodată generalii şi nici nu le-a pricinuit vreun rău. Loialitatea demonstrată de el este unică în rândul marilor regi şi cuceritori ai lumii.

Armata clanului Taichiud nu ştia nimic despre rana lui Temugin şi, în cursul nopţii, mulţi dintre oşteni începură să se strecoare pe furiş de pe câmpul de luptă. Până în zori, fugiseră aproape toţi. Temugin şi-a trimis războinicii pe urmele lor. Aşa cum procedase şi în cazul tribului Jurkin, a lichidat căpeteniile şi a luat restul oamenilor în tribul lui. La vreo 30 de ani după ce fusese capturat şi pus în jug de clanul Taichiud, fostul prizonier a răsplătit familia care îl ajutase să evadeze, eliberând-o din sclavie.

Cât Temugin fusese ocupat cu înfrângerea clanului Taichiud, Jamuha reuşise să scape de armata lui Ong-han. Deşi, odată cu neamul Taichiud, pierduse un aliat preţios, Jamuha nu era singur, având sprijinul a numeroase alte clanuri. Iar după ce s-a refugiat în zone mai îndepărtate din stepă, a izbutit chiar să îşi facă noi aliaţi, care s-au alăturat cauzei sale. Momentul înfruntării finale dintre el şi Temugin nu sosise încă.

*

În 1202, Anul Câinelui, la un an de la victoria asupra clanului Taichiud, Ong-han l-a trimis pe Temugin într-o altă expediție de jefuire a tătarilor din est, în vreme ce el, bătrânul han, a rămas aproape de casă, pornind o campanie împotriva tribului Merkid.

În această campanie, Temugin avea să opereze încă o serie radicală de schimbări ale regulilor ce guvernau viața în stepă, schimbări ce îi vor atrage antipatia unora dintre oamenii lui, aceia din familii de os alb, dar și o loialitate sporită din partea multor altora, oameni din familii de os negru, a căror viață se îmbunătățise considerabil în urma reformelor și a distribuției de bunuri dictate de el. Experiența numeroaselor raiduri îi arătase un lucru: graba de a jefui gospodăriile învinșilor era o piedică în calea unei victorii depline. În loc să-i urmărească pe dușmani, atacatorii îi lăsau, de regulă, să scape și se concentrau asupra obiectivului imediat, de jefuire a taberei capturate. Acest obicei le permitea multor războinici învinși să se replieze și să lanseze un contraatac. Așadar, în această a doua expediție împotriva tătarilor, Temugin a ordonat ca jaful să aștepte până ce forțele dușmane aveau să fie complet înfrânte; ulterior, el putea să se desfășoare în mod mai organizat, bunurile strânse și aduse în stăpânirea hanului fiind apoi redistribuite oamenilor, după merite. Temugin distribuia bunurile jefuite după aceeași schemă folosită de vânători pentru distribuirea prăzii, la finalul unei vânători în grup.

O altă inovație a fost ordinul ca partea de pradă a unui oștean să fie alocată văduvelor și orfanilor rămași după cei căzuți în luptă. Indiferent de motivul acestei decizii – fie că a fost amintirea greutăților îndurate de mama lui, după uciderea tatălui de către tătari, fie că au fost rațiuni politice – impactul a fost profund. Măsura nu doar că i-a asigurat susținerea celor

mai sărmani dintre membrii tribului, dar a inspirat loialitate în rândul armatei, oamenii putând fi siguri că, şi dacă mureau, hanul se va îngriji de familiile lor.

După înfrângerea tătarilor, unii oşteni au nesocotit ordinul prin care se interzicea jaful individual. În consecinţă, hanul le-a demonstrat cât de serios era în privinţa acestei reforme, pedepsindu-i cu asprime, dar în conformitate cu fapta. Le-a confiscat toată averea şi i-a lipsit de bunurile jefuite în cursul campaniei. Controlând distribuirea prăzii de război, Temugin încălcase încă o dată drepturile liniilor de sânge nobil din subordinea lui, cărora tradiţia le permitea să distribuie bunurile în rândul propriilor susţinători. Radicalitatea reformelor lui i-a înfuriat pe mulţi nobili, unii decizând, la acest punct, să dezerteze şi să se alăture lui Jamuha, o mişcare ce nu a făcut decât să adâncească prăpastia dintre familiile de os alb şi cele ale păstorilor de rând. Temugin arătase din nou că, în loc să se bazeze pe legăturile de familie sau pe tradiţii, membrii tribului puteau să apeleze direct la el pentru sprijin; cu această mişcare şi-a centralizat vizibil puterea, alimentând totodată loialitatea oamenilor săi.

În ciuda nemulţumirii unei minorităţi, noul sistem şi-a dovedit imediat eficacitatea. Amânând jefuirea învinşilor până după finalul campaniei, armata lui Temugin a acumulat mai multe bunuri şi animale decât oricând înainte. Însă noul sistem a ridicat o problemă: mongolii nu doar că îi învinseseră pe tătari, dar le capturaseră aproape întreaga oaste, plus civilii.

Potrivit filosofiei stepelor, oamenii din afara clanului erau duşmani şi rămâneau duşmani până ce nu erau aduşi în sânul familiei extinse, prin adopţie sau căsătorie. Temugin a căutat să pună capăt duşmăniei perpetue dintre grupurile familiale, şi a vrut să procedeze şi cu tătarii aşa cum procedase cu clanurile

Jurkin și Taichiud – să le elimine conducătorii și să îi integreze pe supraviețuitori, cu bunuri și animale, în tribul lui. Deși politica aceasta se dovedise eficientă în cazul unor triburi de câteva sute de oameni, tătarii erau un neam de câteva mii. Pentru o transformare socială așa de masivă, avea nevoie de întregul sprijin al tribului, iar pentru a-l obține, i-a chemat la sfat pe războinicii săi victorioși.

Membrii *huraltai*-ului au fost de acord cu planul lui, hotărând să elimine toți bărbații mai înalți de osia carului, care era nu doar o măsură a vârstei, ci și o imagine simbolică a națiunii înseși, așa cum, la popoarele maritime, corabia este un simbol al statului. Din nou, Temugin dorea ca, în compensație, tătarii rămași în viață să fie primiți ca membri deplini ai tribului, nu ca sclavi. Pentru a da greutate dorinței lui, nu s-a mulțumit numai să adopte un copil tătar, pe care l-a dat în grija lui Hoelun, ci a încurajat personal căsătoriile mixte. Până în acel moment, avusese o singură soție oficială, pe Börte, care îi născuse patru fii și un număr necunoscut de fiice. Acum însă, își luă alte două soții, pe Yesugen și pe sora ei mai mare, Yesui, ambele dintr-o familie tătară de neam. Tătarii se bucuraseră întotdeauna de o mai bună reputație decât mongolii, iar după această bătălie, mongolii au primit în rândurile lor atât de mulți tătari, bună parte dintre ei ajungând să ocupe funcții înalte și să joace un rol important în viitorul imperiu, încât numele acestora, *tătar*, a devenit sinonim cu – și, în anumite cazuri, mai celebru decât – numele de *mongol* și sursă de numeroase confuzii de-a lungul veacurilor.

Totuși, adopția și căsătoriile mixte nu erau de ajuns pentru a îndeplini țelul lui Temugin, acela de a uni două largi grupuri etnice într-un singur popor. Dacă se îngăduia grupurilor familiale să rămână intacte, tribul avea, în cele din urmă, să se fragmenteze.

Iată de ce, în 1203, la un an după înfrângerea tătarilor, Temugin a poruncit o nouă reformă, chiar mai radicală decât precedentele, a oştirii mongole şi a tribului în ansamblul său.

Şi-a organizat oştenii[8] în plutoane, numite *arban*, de câte zece indivizi, care trebuiau să se poarte asemeni unor fraţi buni. Indiferent de familia sau de tribul din care proveneau, erau obligaţi să locuiască şi să lupte împreună, credincioşi unii celorlalţi, ca nişte fraţi; drept dovadă supremă a legăturii de familie ce-i unea, niciunul nu putea fi abandonat în mâinile duşmanilor. Asemeni unei familii obişnuite, în care fratele mai mare deţinea controlul absolut, cel mai în vârstă ostaş din *arban* prelua conducerea grupului, dar oamenii puteau să aleagă pe altcineva în locul lui.

Zece astfel de plutoane formau o companie, sau *zagun**, numărând 100 de războinici, unul dintre aceştia fiind ales comandant de către ceilalţi. Şi, la fel cum familiile extinse alcătuiau linii de sânge, zece astfel de companii alcătuiau un batalion, sau *mingan*, cu 1 000 de membri. La rândul lor, zece *mingan* formau un *tumen*, o armată de 10 000 de oameni; conducătorii de *tumen* erau aleşi de Temugin, care ştia ce calităţi erau necesare pentru această poziţie. El le-a permis taţilor, fiilor, fraţilor şi verilor să rămână împreună, când asta era convenabil. Dar, obligându-i să intre în formaţiuni noi, pe care nimeni nu le putea părăsi ori schimba, sub ameninţarea pedepsei cu moartea, a reuşit efectiv să dizolve liniile de sânge, clanurile, triburile şi identităţile etnice specifice vechiului sistem. Se pare că, în perioada acestei reorganizări, dispunea de 95 de *mingan*-uri; cum însă unele dintre ele nu erau în formaţie completă, este posibil ca numărul total de soldaţi să nu fi depăşit 80 000.

Armata a fost liantul pentru întregul trib mongol. În cadrul acestui nou sistem, toţi membrii – indiferent de vârstă sau sex –

* Sau *zuun* (n. tr.).

trebuiau să facă anumite munci în folosul comunității. Dacă nu puteau să slujească în armată, erau obligați să presteze echivalentul unei zile de muncă pe săptămână, în folosul obștii sau în slujba hanului. Printre muncile pe care le puteau face se numărau: îngrijirea turmelor soldaților, adunarea bălegarului, folosit drept combustibil, pregătirea hranei, confecționarea pâslei, repararea armelor, ba chiar distrarea oștenilor cu cântece și alte activități artistice. În această nouă lume, toți erau din același os. Băiețelul de odinioară, ajuns han după ce fusese respins în numeroase rânduri, din pricina originii umile, abolise orice distincție dintre osul negru și osul alb. Toți membrii tribului său alcătuiau o singură națiune.

Există numeroase speculații istorice privind modul în care Temugin a adoptat organizarea zecimală a poporului său. Unele triburi turcice mai vechi folosiseră o organizare militară asemănătoare, bazată pe unități a câte zece oșteni, și este foarte posibil ca Temugin să fi împrumutat ideea lor. Deosebirea constă în aceea că Temugin nu a folosit această organizare numai pentru armată, ci ca structură permanentă a întregii societăți.

Soluția lui era foarte asemănătoare celei găsite de arhontele atenian Clistene, cu aproape două milenii înainte, deși nu avem niciun motiv să suspectăm că Temugin auzise vreodată de această perioadă istorică. Pentru a pune capăt rivalităților și conflictelor devenite tradiționale în Atena, Clistene a desființat triburile și i-a redistribuit pe cetățeni în grupuri de zece, reușind să transforme un oraș de triburi în orașul-stat ce avea să devină super-puterea militară, comercială, artistică și intelectuală a bazinului estic al Mării Mediterane. Practic același tip de reformă socială va produce rezultate și mai uluitoare printre mongolii din stepele Asiei Centrale.

După ce și-a reorganizat armata, Temugin a mai instituit o reformă, în aparență neînsemnată. Deși tabăra principală a

rămas la Avarga, pe malurile Herlenului, el a decis să creeze un teritoriu închis, o țară de baștină a națiunii mongole, la izvoarele râurilor Onon, Herlen și Tuul, în jurul muntelui sfânt Burhan Haldun, unde el personal se refugiase de urmăritorii merkizi. „Nimeni să nu ridice tabără la izvoarele celor Trei Râuri"[9], a decretat el. După emiterea acestui ordin, ținutul de baștină al mongolilor a fost închis tuturor străinilor, cu excepția familiei domnitoare mongole, care, vreme de două secole, și-a îngropat acolo morții și l-a folosit pentru ceremonii și reuniuni la care străinii nu aveau acces. Pentru mongoli, munții din care izvorau cele trei râuri fuseseră întotdeauna ținutul lor de baștină, dar, odată cu porunca dată de Temugin, ei aveau să se transforme în centrul sacru al viitorului Imperiu Mongol. Regiunea din jurul Muntelui Burhan Haldun era acum, în mod oficial, parte din cosmogonia mongolă – nu doar centrul pământului, ci al întregului univers.

În loc să folosească o singură denumire pentru noul trib, Temugin se referea tot mai des la ai săi cu numele de Poporul Zidurilor de Pâslă[10], trimitere la materialul din care aceștia își făceau iurtele. Adoptarea acestei denumiri, după înfrângerea tătarilor, oferă poate primul indiciu al ambiției de a uni toate neamurile din stepă.

După înfrângerea și asimilarea puternicului trib tătar, dar și a neamurilor mai mici, Jurkin și Taichiud, Temugin și-a câștigat un însemnat prestigiu în lumea stepelor, un nivel de putere pe care Ong-han, suzeranul lui de atâta vreme, nu îl anticipase. Chiar în timp ce își consolida dominația asupra tribului său tot mai numeros, Temugin avea să se confrunte cu un nou obstacol major, unul care îi va pune la grea încercare sistemul inovativ. Următoarea lui mișcare avea să-l determine pe rivalul său de-o viață, Jamuha, să încheie o alianță cu tatăl lui spiritual, Ong-han, împotriva puterii și popularității lui tot mai mari.

Capitolul 3

Războiul hanilor

Toate triburile sunt de-o seamă și supuse poruncii lui.[1]

Ata-Malik Juvaini,
GENGHIS KHAN: THE HISTORY OF THE WORLD CONQUEROR

Toți realizau că Ong-han se apropia de apusul carierei, dar nimeni nu știa cine îi va lua locul. După mai bine de două decenii de luptă, Temugin stăpânea peste aproape toți mongolii, dar încă nu își învinsese rivalul, pe Jamuha. Ong-han, deși tindea să țină partea lui Temugin, continuase să îi manipuleze pe cei doi hani vasali, unul împotriva celuilalt. În 1203, Anul Porcului, și un an după victoria asupra tătarilor, Temugin s-a hotărât să ia taurul de coarne și să limpezească apele, cerând mâna fiicei lui Ong-han pentru fiul său mai mare, Jochi. Dacă Ong-han se învoia, gestul ar fi indicat limpede că îl prefera pe Temugin lui Jamuha.

Îndemnat de Senggum, fiul lui biologic, un om puțin înzestrat și fără mulți susținători, Ong-han refuză cu trufie cererea în căsătorie. Cu toate că le spunea alor lui Poporul Zidurilor de Pâslă și refuza să recunoască diferențele de clan, în ochii familiei regale a nobilului trib Kereid, Temugin, oricât de folositor s-ar fi dovedit pentru ei, nu era decât un parvenit de os negru. Peste aproape un secol, Marco Polo, presupunând

că Temugin o ceruse pe fată pentru sine, consemna tonul, dacă nu chiar cuvintele, lui Ong-han, așa cum i-au fost relatate de către gazdele mongole: „Nu se rușinează oare Genghis-han să-mi ceară fata de nevastă? Nu știe oare că e supusul și sclavul meu? Întoarceți-vă la el și spuneți-i că mai degrabă îmi arunc fata în flăcări, decât să i-o dau lui de soție."[2]

Bătrânul han avea, totuși, să își regrete curând nesăbuința și să înceapă să se teamă de reacția lui Temugin. Acesta era, fără îndoială, cel mai bun comandant militar din stepă, iar Ong-han era conștient de riscurile la care se expunea, înfruntându-l direct. În consecință, a pus la cale un plan menit să-l scape de Temugin prin viclenie, așa cum scăpaseră tătarii de tatăl acestuia, Yesügei. Ong-han a trimis un sol la Temugin, spunându-i că s-a răzgândit și primește cu bucurie o căsătorie între cele două familii. A stabilit o dată și l-a poftit pe Temugin să vină cu familia la ospățul de nuntă. Se pare că Temugin avea încredere în bătrânul han, care îi fusese tată spiritual vreme de peste 20 de ani, astfel că a pornit în fruntea unui mic grup către locul unde urma să aibă loc petrecerea de nuntă, lăsându-și oastea acasă. Această căsătorie, dacă se încheia conform planurilor, ar fi constituit punctul culminant al carierei lui – neamurile aflate sub conducerea lui s-ar fi unit cu tribul Kereid, condus de Ong-han, iar el ar fi căpătat statutul de favorit la succesiune.

Pe când se afla la numai o zi călare de curtea lui Ong-han, Temugin a aflat că invitația la nuntă era, de fapt, un complot împotriva lui. Ong-han își adunase oștirea în taină și plănuia să-l omoare și să-i șteargă familia de pe fața pământului. Exact când își contempla triumful, Temugin a descoperit nu numai că nu va avea loc căsătoria, dar că viața lui și-a familiei lui erau în mare primejdie. Cum nu dispunea decât de un mic pâlc de

oaste și se afla la mare distanță de casă, nu putea să riște o ciocnire directă. A ales, deci, metoda tradițională prin care nomazii înfruntau situațiile fără sorți de izbândă: a poruncit micului său grup să se împrăștie în toate direcțiile, iar el, împreună cu câțiva însoțitori, s-a îndreptat cu repeziciune spre est, înainte ca armata lui Ong-han să o ia pe urmele lor.

Această criză avea să constituie testul suprem al calităților lui Temugin. Fuga din fața soldaților lui Ong-han va fi semănat izbitor cu fuga, din urmă cu peste două decenii, din fața urmăritorilor merkizi, în episodul răpirii lui Börte. Ciclul perpetuu al violenței părea imposibil de rupt. În ciuda tuturor eforturilor sale de până atunci, prea puține se schimbaseră cu adevărat, iar el trebuia, încă o dată, să fugă din calea celor de neam mai nobil și cu putere politică mai mare.

În lipsa căpeteniei, nevoită să fugă, tribul nou constituit, al Poporului Zidurilor de Pâslă, se afla față în față cu primul pericol comun major. Va rezista el oare? Vor izbuti oamenii de atâtea nații și din familii diferite să își păstreze loialitatea și încrederea în Temugin, indiferent unde avea să-l ducă fuga din calea dușmanului? Vor pleca înapoi în ținuturile lor de baștină? Vor pleca în fugă către locurile lor de baștină sau se vor repezi să caute protecția lui Ong-han sau a lui Jamuha? Evenimentele ce-au urmat vor intra în legendele neamului mongol, drept cea mai grea încercare și cel mai mare triumf din viața lui Temugin.

Epuizat de drumul fără odihnă și rămas fără provizii, după câteva zile Temugin a ajuns pe malurile îndepărtatului lac Baljuna[3], cel cu ape mâloase. Aici s-a uitat în jur, să vadă cine mai supraviețuise cursei disperate. A numărat numai 19 oameni, cu toții în pericol să moară de foame în acele ținuturi

îndepărtate. Au poposit pe malurile lacului, să se odihnească și să pună la cale un plan. Brusc, dinspre nord s-a arătat un cal sălbatic, iar Hasar, fratele lui Temugin, s-a luat după el. L-a omorât, iar ceilalți l-au jupuit cât ai clipi. În lipsa lemnului de foc și a unor oale în care să prepare carnea, oamenii au recurs la o tehnică străveche. După ce au jupuit calul, au tăiat carnea în bucăți, pe care le-au pus într-o traistă făcută din pielea animalului, turnând peste ele și niște apă. Au strâns bălegar uscat, cu care au aprins focul, însă acest recipient din piele nu putea fi așezat direct deasupra flăcărilor. Au încins așadar niște pietre, până ce au ajuns incandescente, după care le-au pus în amestecul de carne și apă. Pietrele au încălzit apa, dar la rândul ei, apa le-a împiedicat să ardă pielea. După câteva ceasuri, bărbații înfometați s-au ospătat cu carne de cal fiartă.

Cu excepția lui Hasar, însoțitorii erau prieteni apropiați, nu rude. Unii dintre membrii familiei lui erau temporar rătăciți pe întinderea stepei, dar mai erau și unii care dezertaseră, alăturându-se lui Ong-han sau Jamuha. Mai ales un unchi, unul dintre cei doi frați care îl ajutaseră pe Yesügei să o răpească pe Hoelun de la soțul merkid, se aliase cu Ong-han împotriva propriului său nepot.

Lipsit de speranță și alinare, grupul de fugari epuizați a interpretat apariția calului drept un dar supranatural ce le oferea mai mult decât hrană. Calul era cel mai important și mai venerat animal din lumea mongolă. Apariția lui în aceste condiții dădea solemnitate momentului și servea ca semn al intervenției și sprijinului divin. Calul simboliza forța destinului lui Temugin, iar sacrificarea lui, așa cum era obiceiul înainte de o mare bătălie sau de un consiliu, oferea nu doar hrană oamenilor, ci și un plus de putere stindardului tânărului han. Cum nu aveau la dispoziție decât apele mâloase ale lacului Baljuna,

după ospăţ, Temugin-han a ridicat o mână spre ceruri, iar cu cealaltă a închinat cu apă din lac. Le-a mulţumit oamenilor pentru credinţa lor şi a jurat să n-o uite niciodată. Însoţitorii au băut şi ei din apa mâloasă şi i-au jurat credinţă veşnică. În versiunea din tradiţia orală, episodul a primit numele de Jurământul de la Baljuna şi a căpătat aura mistică de cel mai greu moment din cariera militară a lui Temugin-han, dar şi de izvor al identităţii mongole şi punct de pornire al viitorului imperiu.

Evenimentul s-a transformat într-o reprezentare simbolică a diversităţii poporului mongol, întemeiat pe credinţa şi ajutorul reciproc, dincolo de graniţele sângelui, originii etnice şi religiei. Cei nouăsprezece oameni din jurul lui Temugin-han proveneau din nouă triburi diferite; probabil că doar Temugin şi fratele lui, Hasar, erau chiar mongoli, restul trăgându-se din triburile Merkid, Hitan şi Kereid. Spre deosebire de Temugin, care era un şamanist devotat Eternului Cer Albastru şi Muntelui-Zeu Burhan Haldun, printre cei nouăsprezece se numărau şi câţiva creştini, trei musulmani şi mai mulţi budişti. Nu-i unea decât credinţa faţă de Temugin şi legămintele făcute acestuia şi unii celorlalţi. Jurămintele făcute la Baljuna au creat un sentiment de fraternitate care, ridicându-se deasupra relaţiilor de rudenie, a originii etnice şi a religiei, a ajuns să semene cu ideea modernă de cetăţenie, întemeiată pe alegere individuală şi pe devotament liber consimţit. Această legătură a devenit o metaforă a noului tip de comunitate şi, ulterior, însăşi baza unităţii întregului Imperiu Mongol.

După exilul de la Baljuna, Temugin şi-a făcut un plan de contraatac. Ştia că trebuie să acţioneze rapid, cât timp Ong-han încă se mai bucura că scăpase definitiv de ameninţare. Temugin a trimis vorbă despre planurile lui susţinătorilor împrăştiaţi pe tot cuprinsul stepei, şi probabil că povestea nu ocolea

niciun detaliu al miraculoasei apariţii a calului care le salvase vieţile. În zilele următoare, poate chiar spre surprinderea lui Temugin însuşi, nou-alcătuitele unităţi de zeci şi sute ale armatei lui s-au reunit, venind din cele patru zări. Pe parcursul marşului spre vest, către ţinuturile lui Ong-han, oamenii au continuat să i se alăture. În plus, nişte rude prin alianţă din partea mamei şi a soţiei, care fuseseră susţinători fideli ai lui Ong-han, l-au părăsit pe bătrânul kereid şi au venit în tabăra lui Temugin.

Între timp, spre a sărbători victoria asupra lui Temugin, Ong-han, care nu bănuia încă nimic, a dat un bogat ospăţ în marele *ger* aurit pe care îl lua oriunde mergea. Prea încrezător în puterea pe care o exercita asupra oamenilor săi şi complet neştiutor în privinţa celor ce se petreceau în stepă, Ong-han petrecea liniştit, făcându-şi iluzii că tribul lui Temugin se destrămase definitiv şi că Temugin însuşi fugise în răsăritul îndepărtat.

Armata lui Temugin se apropia vertiginos de locul petrecerii, oameni credincioşi lui luând-o înainte şi aducând rezerve de cai odihniţi, pentru ca războinicii să îi poată schimba cu uşurinţă pe cei obosiţi. Cu ajutorul acestui sistem, oştirea galopa fără oprire, chiar şi pe întunericul nopţii, călătoria lor primind numele de Înaintarea Fulgerătoare. În loc să aleagă soluţia simplă, aceea de a se apropia frontal de tabăra kereidă, Temugin şi-a dus oamenii printr-o trecătoare îndepărtată şi dificilă despre care ştia sigur că nu e păzită.

Deşi ar fi trebuit să fie la câteva zile călare de locurile acelea, Temugin s-a năpustit din senin asupra petrecăreţilor, iar oamenii lui au înconjurat tabăra. În următoarele trei zile de lupte grele, armata kereidă s-a retras continuu din calea forţelor sale. Mulţi au dezertat şi au venit sub steagul lui; după cum

îi era deja obiceiul, i-a primit pe toți, cu condiția să se abțină de la orice act de trădare și de la a-i face vreun rău fostului han, care trebuia lăsat în mâinile lui Temugin.

Oștirea lui Ong-han a fost mai degrabă înghițită, decât înfrântă de forțele lui Temugin. Curtea kereidă s-a împrăștiat, fiecare căutând să-și scape pielea. Fiul lui Ong-han a fugit în sud, unde, părăsit de slujitori, a murit de sete în deșert; Jamuha și puținii oameni care îi mai rămăseseră au apucat-o spre vest, către ținuturile tribului Naiman, ultima din cele trei mari seminții care nu fusese încă supusă de Temugin. Și Ong-han a încercat să-și croiască singur drum către adăpostul oferit de naimani.

Cum eșuaseră în tentativa de a-l captura pe bătrânul han, sau măcar pe fiul acestuia, mongolii trebuiau să își motiveze ratarea și să îi dea o importanță minoră. Susținătorii lui Temugin au răspândit povești denigratoare la adresa lui Ong-han, prin care îi asigurau pe toți că bătrânul e mort și nu mai reprezintă nicio amenințare. Potrivit versiunii lor, după ce a ajuns cu bine la granița naimană, Ong-han a întâlnit o sentinelă care, refuzând să creadă că bătrânul acela singuratic este vestitul han al tribului Kereid, l-a omorât. Se spunea apoi că, pentru a ispăși uciderea lui Ong-han, regina naimanilor a poruncit să-i fie adus capul acestuia, pe care l-a așezat pe o bucată de pâslă albă sacră, în locul de onoare din partea opusă ușii *ger*-ului, unde avea să-i aducă ofrande și rugăciuni. Nimic nu ofensa mai mult sensibilitățile mongolilor, decât o parte însângerată a corpului păstrată sub acoperișul locuinței, și nimic nu era mai periculos decât capul lui Ong-han, unde își avea sălaș sufletul acestuia. Dar povestea spune că regina a poruncit unui muzician să cânte la *morin huur*, un instrument cu coarde, al cărui gât este împodobit cu un cap de cal, în vreme ce nora ei

dansa și cânta în onoarea rămășiței însângerate, căreia ea însăși îi oferea vin, de parcă Ong-han ar fi fost în viață și oaspete de onoare al casei sale. Când Tayang-han, căpetenia tribului Naiman, a intrat în *ger* și a văzut căpățâna retezată, s-a speriat și a urlat că aceasta tocmai îi zâmbise. Apoi, furios, a îndepărtat-o de pe bucata de pâslă sacră și a călcat-o în picioare.

Aceste povești aveau dublul rol de a liniști oamenii că bătrânul han era cu adevărat mort, și de a face de ocară familia conducătoare a tribului Naiman, următoarea țintă a campaniei lui Temugin. În scurtă vreme, s-a dovedit că Temugin prefera mai ales armele propagandei și controlului asupra opiniei publice. Mongolii au răspândit povești în care îl arătau cu degetul pe bătrânul Tayang-han, acuzându-l c-a ajuns neputincios și senil, umilit și disprețuit în public de soție și fiu. Pentru a-și întărâta oamenii împotriva dușmanului, căpeteniile mongole au împrăștiat zvonul că regina naimanilor îi disprețuia, considerându-i niște sălbatici murdari și urât mirositori. Alte bârfe, lansate tot pentru a întări încrederea oamenilor în forțele lor și a slăbi voința dușmanului, spuneau și că fiul lui Tayang-han își batjocorea tatăl, numindu-l Bătrâna Tayang, și că hanul nu se îndepărta de *ger*-ul său mai mult decât o femeie însărcinată care vrea să se ușureze.

În paralel cu răspândirea acestor povești stranii despre hanul naiman și familia acestuia, mongolii își ridicau singuri moralul, cu povești despre frica naimanilor de ei. După ce Jamuha se alăturase dușmanilor, începuseră să circule zvonuri despre cum acesta îi înspăimânta cu descrieri ale războinicilor lui Temugin. *Istoria secretă* păstrează o astfel de descriere înfricoșătoare, relatată în detalii pline de mândrie: „Au dălți în loc de nas și limbi ascuțite ca niște ace. Trăiesc mâncând rouă și călăresc pe spinarea vântului." Temugin era asemuit

unui șoim înfometat, dar se spunea și că „trupul lui e făcut pe de-a-ntregul din bucăți de aramă și fier așa de strâns lipite, că nicio sulă nu răzbate prin ele".

În contradicție flagrantă cu acest portret, primul mongol capturat de avangarda naimană călărea pe o mârțoagă așa de slabă și folosea o șa atât de primitivă, încât dușmanii le-au trimis pe amândouă din tabără în tabără, în batjocură, ca să se convingă tot tribul de starea jalnică în care ajunseseră mongolii. La episodul călărețului capturat, Temugin a răspuns cu un nou vicleșug. Cum avea mult mai puțini soldați, a ordonat fiecăruia să aprindă în fiecare seară câte cinci focuri pe dealurile unde își ridicaseră tabăra. De la distanță, micuța oștire părea mult mai numeroasă, deoarece avea „mai multe focuri decât stele pe cer"[4].

Bătălia decisivă pentru controlul Mongoliei a survenit în 1204, Anul Șobolanului, cam la 500 de kilometri vest de Burhan Haldun. În zilele ce au precedat bătălia, Temugin și-a testat noul sistem de organizare militară, bazat pe grupuri de zece. În loc să se angajeze într-o bătălie deschisă, pe care ar fi putut cu ușurință să o piardă, din pricina forțelor inferioare ca număr, Temugin a ales să hărțuiască armata adversă, printr-o serie de atacuri și retrageri fulger. În primul astfel de episod, le-a ordonat soldaților să înainteze într-o formație numită Tufișul Mișcător sau Formațiunea Stufoasă, chiar înainte de ivirea zorilor. Spre deosebire de unitățile mari care atacă în linie, *arban*-urile au înaintat răzleț și în liniște, apropiindu-se din direcții diferite și având grijă să nu fie observate în crepusculul dimineții. Această tactică îi împiedica pe dușmani să vadă exact câți erau și să se pregătească de un atac masiv, venit dintr-o singură direcție. După atac, grupurile se retrăgeau tot în direcții diferite, lăsând dușmanul rănit și incapabil de replică în timp util.

Atacurilor sporadice în formaţie Tufiş Mişcător le-au urmat unele în Formaţie Lac, în care un şir lung de soldaţi înainta şi trăgea săgeţi, fiind ulterior înlocuit de un alt şir. Asemeni valurilor unui lac, oştenii lui Temugin atacau şi se retrăgeau cu repeziciune, fiecare val regrupându-se în spatele liniilor şi lansându-se din nou. Utilizarea acestei tactici i-a obligat pe naimani să îşi întindă şi să îşi subţieze frontul, pentru a răspunde liniei lungi de atacatori. Odată atins acest scop, Temugin a schimbat tactica. Şi-a regrupat plutoanele, unul în spatele celuilalt, într-o dispunere numită Daltă, îngustă dar foarte adâncă, ce permitea atacatorilor să canalizeze maximum de forţă într-un singur punct al subţirei linii defensive naimane şi să treacă prin ea, ca o daltă.

Tacticile utilizate de Temugin păreau, cel puţin parţial, o amalgamare a unor tehnici militare mai vechi şi a unor strategii de vânătoare; totuşi, incapacitatea prelungită a duşmanilor de a răspunde eficient la acest stil de război indică faptul că Temugin a introdus destule inovaţii pentru a se putea afirma că dăduse vechilor tactici o formă unică, personală. Alcătuise un nou tip de armată, ce lupta după o varietate mai largă de tactici şi, mai important, se baza pe strânsa cooperare dintre soldaţi şi pe supunerea necondiţionată faţă de comandanţi. Oştenii lui Temugin nu mai erau o adunătură bezmetică, ci o formaţiune militară coagulată. Manevrele impuse de el trebuiau cunoscute de fiecare om în parte şi aplicate precis şi fără ezitare. Mongolii aveau o vorbă: „Dacă mă trimite în foc sau în apă, mă duc. Mă duc de dragul lui."[5] Zicala aceasta reflectă nu doar un ideal, ci realitatea însăşi a unui stil militar nou, care i-a pus imediat la punct pe naimani.

Mongolii câştigau teren, dar Temugin nu s-a grăbit să declare victoria. În noaptea de dinaintea bătăliei pe care toţi o

credeau finală, le-a ordonat oamenilor să doarmă bine. De cealaltă parte, naimanii, dezorientați și cu liniile de comunicare întrerupte, au început, rând pe rând, să fugă. Temugin și-a ținut oștenii în frâu și nu le-a îngăduit să pornească în urmărirea dușmanului. Noaptea era întunecoasă și fără lună, singura cale de fugă fiind pe versantul abrupt al muntelui. Cum nu vedeau nimic, fugarii și caii lor au alunecat și au căzut în prăpastie. După cum spune *Istoria secretă*, trupurile lor s-au ridicat la poalele stâncilor, precum o stivă de „bușteni putrezi"[6].

A doua zi de dimineață, forțele mongole au învins cu ușurință rămășițele oștii naimane și „l-au omorât pe Tayang-han". Printre cei care izbutiseră, totuși, să scape cu fuga, se număra și fiul hanului ucis, Guchlug, care s-a îndreptat spre Munții Tian-Șan, aflați în stăpânirea tribului Hitan, dar și Jamuha însuși, care a dispărut în adâncurile pădurii. Nu mai rămăsese niciun trib în rândurile căruia să se refugieze, iar sfârșitul lui va veni nu cu o teribilă încleștare, ci cu un scâncet. Până și ultimele grupuri răzlețe de merkizi au fost rapid înghițite de tânăra națiune mongolă, iar Jamuha, acum în vârstă de 40 de ani, a dus o viață de bandit proscris, cu puțini oameni în jurul său și hrănindu-se cu vânat. Roata se întorsese și aristocratul Jamuha ajunsese în aceeași situație în care se aflase tânărul Temugin, după moartea tatălui său. În 1205, Anul Boului și un an după victoria împotriva tribului Naiman, oamenii lui Jamuha, disperați și resemnați cu înfrângerea, l-au legat și i l-au dus lui Temugin. În ciuda ostilității dintre ei, Temugin prețuia loialitatea mai presus de orice. În loc să-i răsplătească pentru că i-l aduseseră prizonier, a pus să fie executați în prezența căpeteniei pe care o trădaseră.

Ultima întâlnire dintre cei doi bărbați, care se războiseră vreme de două decenii, constituie un episod extrem de

emoţionant al *Istoriei secrete*. Acum, că Jamuha nu mai constituia o ameninţare, Temugin nu a căutat să se răzbune, ci i-a propus să-şi unească din nou forţele: „Să fim tovarăşi. Acum, că suntem iarăşi alături, trebuie să ne amintim de lucrurile pe care le-am uitat. Să ne trezim unul pe celălalt din somn. Chiar şi după ce ai plecat, şi am fost departe unul de celălalt, ai rămas fratele meu norocos şi binecuvântat. Sunt sigur că, în zilele acelea însângerate, te-a durut inima pentru mine. Sunt sigur că, în zilele acelea de măcel, te-a durut în capul pieptului pentru soarta mea."[7]

Jamuha a părut mişcat de acest apel şi de emoţia fostului său tovarăş, care acum stăpânea tot ce-şi dorise el vreodată, şi chiar mai mult. O clipă, s-a lăsat în voia nostalgiei pentru frăţia lor de tinereţe, evocată de Temugin. Iată ce a răspuns: „Am mâncat din mâncare ce nu se mistuieşte, şi am rostit vorbele ce nu se uită", totodată „împărţind pătura sub care am dormit". Apoi a dat vina pentru despărţirea lor pe influenţa unei a treia persoane, pe care nu a numit-o: „Am fost întărâtaţi de unul care are înrâurire asupra noastră. Am fost îmboldiţi de unul care vine dinafară."

Istoria secretă ne oferă o mărturisire amplă şi căinţa lui Jamuha, însă proza grandilocventă şi detaliile relatării trezesc suspiciuni în privinţa veridicităţii sale. „Acum, când lumea e pregătită pentru tine", se zice că ar fi spus Jamuha, „ce rost ar avea să îţi fiu tovarăş? Dimpotrivă, frate de sânge, în negura nopţilor îţi voi bântui visele, iar la lumina zilei îţi voi tulbura inima. Voi fi păduchele de pe gulerul tău, aşchia din uşa ta."

Aproape ca un avocat din timpurile moderne, care pledează pentru clemenţă în temeiul unor tulburări psihice sau infirmităţi emoţionale ale inculpatului, Jamuha a reflectat asupra trecutului, căutând o explicaţie a fascinaţiei lui pentru

Temugin și a trădării ulterioare. A explicat laconic că își pierduse ambii părinți, că nu avea nici frați, nici prieteni de încredere, și că nevasta lui era o scorpie. Dar, în loc să ceară îndurare la final, a cerut moartea, cu o singură favoare – aceea de a fi ucis așa cum erau executați nobilii, fără ca sângele să-i fie vărsat pe pământ sau lăsat în voia soarelui și a cerului.

Deși, cât trăise, îl dezamăgise pe Temugin, Jamuha s-a oferit să-i fie un prieten mai bun după moarte. A jurat că, dacă acesta îi va duce trupul pe o stâncă înaltă, va veghea mereu asupra lui și a urmașilor lui: „Ucide-mă și așază-mi trupul pe înălțimi. Atunci, de-a pururi și-ntotdeauna, eu voi veghea asupra stirpei tale și voi fi o binecuvântare pentru ei." Legenda spune că Temugin l-a înmormântat pe Jamuha cu brâul de aur pe care i-l dăruise acestuia când deveniseră *anda*.

Jamuha fusese primul rival al lui Temugin, iar acum își sfârșea viața ca ultimul aristocrat mongol care i se mai împotrivea. În lunga sa campanie, Temugin învinsese toate triburile din stepă și înlăturase orice potențial pericol reprezentat de familiile nobile, ucigându-le bărbații și măritându-le femeile cu fiii lui și cu alți oameni de-ai săi de încredere. S-a mâniat sub autoritatea celor aflați pe o treaptă superioară. L-a omorât pe Behter, ca să domnească peste familia lui. A distrus tribul Merkid, pentru că îi răpiseră soția. I-a eliminat pe tătari, pentru că îi uciseseră tatăl și îi priveau pe mongoli cu dispreț, ca pe niște șobolani de stepă. A răsturnat puterea nobililor din sânul neamului său și a eliminat, unul câte unul, clanurile de os alb, Taichiud și Jurkin. Când aliatul și tatăl lui spiritual a refuzat să îngăduie o căsătorie între familiile lor, Temugin l-a spulberat, dimpreună cu tribul lui. Când regina naimanilor i-a batjocorit pe mongoli, tratându-i ca pe niște ființe inferioare, i-a atacat tribul, i-a ucis soțul și a dat-o de nevastă unuia dintre

oamenii lui. În final, l-a ucis pe Jamuha, unul dintre oamenii la care a ţinut cel mai mult, punând totodată capăt stirpei clanului Jadaran.

Temugin ajunsese stăpân peste un ţinut imens, controlând fără drept de apel orice colţişor între deşertul Gobi, la sud, şi tundra arctică, în nord, între pădurile Manciuriei, la est, şi Munţii Altai, în vest. Imperiul său era acoperit cu iarbă şi populat mai mult de animale, decât de oameni. Victoria pe câmpul de luptă nu a conferit automat legitimitate domniei lui, aceasta trebuind să fie recunoscută în mod public de către un *huraltai* al reprezentanţilor fiecărei regiuni. Dacă un grup decidea să nu trimită pe nimeni la acest consiliu, asta însemna că respingea autoritatea hanului care îl convocase. Hanul nu putea să îşi extindă domnia asupra lor şi, mai important, nici ei nu puteau să îi ceară protecţia.

Temugin a lăsat să treacă un an, timp în care a refăcut pacea şi a reînnodat relaţiile, şi abia apoi a convocat un consiliu care să îi confirme poziţia. În 1206, Anul Tigrului, s-a întors la izvoarele râului Onon[8], în apropierea muntelui sacru, Burhan Haldun, şi a convocat un *huraltai*, probabil cel mai numeros şi mai important sfat ţinut vreodată în istoria stepelor. Zeci de mii de animale păşteau în apropiere, ca să asigure carnea şi laptele pentru ospeţe. Liniile de *ger*-uri se întindeau pe kilometri întregi, în toate direcţiile, în mijlocul taberei tronând Stindardul Spiritului care îl călăuzise pe Temugin în această aventură. Zilele de mare solemnitate şi ceremonii măreţe alternau cu zilele de sărbătoare, întreceri sportive şi muzică. Ziua, şamanii curţii, inclusiv Teb Tengeri, băteau din tobe şi cântau, seara fiind rândul muzicienilor să se producă. Aerul nopţii se umplea de armonii hipnotizante interpretate în stilul specific mongol al cântatului din gâtlej, sau de cântece cântate de

bărbați capabili să producă sunete atât de adânc în interiorul corpului, încât pot să urmărească două linii melodice simultan. Ca la toate evenimentele politice importante, tinerii se întreceau la trântă, curse de cai și tir cu arcul, jocuri tradiționale cunoscute sub numele de *naadam*.

Temugin controla un teritoriu întins, aproximativ de dimensiunile Europei Occidentale moderne, dar populat de numai un milion de oameni, proveniți din triburile nomade aflate în stăpânirea lui, și de aproximativ 15-20 de milioane de animale domestice. Era nu doar hanul tătarilor, kereizilor și naimanilor, ci și al Poporului Zidurilor de Pâslă, și pentru acest nou imperiu a ales un nume oficial derivat din cel al tribului său – *Yeke Mongol Ulus*, Marea Națiune Mongolă. După ce a unit toate triburile, clanurile și familiile, a abolit toate titlurile de noblețe moștenite. Toate pozițiile de conducere erau în mâinile statului, nu ale unui individ sau ale familiei sale, și se distribuiau conform dorinței noului stăpânitor. Pentru sine, Temugin a respins vechile titluri tribale de Gur-han sau Tayang-han, alegând în schimb titlul pe care oamenii probabil că i-l dăduseră deja, acela de Chinggis-han*, ajuns cunoscut în Occident în varianta persană de Genghis-han. Cuvântul mongol *chin* înseamnă „puternic", „ferm", „de neclintit", „neînfricat", și este apropiat de termenul pentru „lup", *chino*, strămoșul din care Temugin pretindea că se trage. Era un titlu simplu, dar foarte potrivit pentru noul han.

Asemeni majorității conducătorilor străluciți, Genghis-han înțelegea potențialul politic al ceremoniilor solemne și spectacolelor grandioase. Dar, spre deosebire de conducătorii ale

* Am specificat deja într-o notă anterioară de ce am ales altă translitterare a numelui (n. tr.).

căror vederi erau limitate de arhitectura unor clădiri precum palatele sau templele, instalarea lui la putere s-a petrecut în imensitatea stepei, de față fiind sute de mii de oameni.

Ceremoniile publice mongole au lăsat o adâncă impresie vizitatorilor și cronicarilor care le-au descris în detaliu. Cea mai completă relatare disponibilă astăzi este aceea scrisă de biograful francez din secolul al XVII-lea, François Pétis de la Croix, care a avut acces la documentele persane și turcești din epocă, în prezent dispărute. Pétis ne spune că oamenii lui Genghis-han „l-au așezat pe un covor din pâslă neagră[9], pe care îl așternuseră pe pământ; iar cel căruia i se poruncise să dea glas voinței neamurilor l-a proclamat domnitor al tuturor". Vorbitorul l-a avertizat pe Genghis-han „că orice putere de stăpânire i-ar fi încredințat, aceasta își avea obârșia în ceruri, și că Dumnezeu nu va șovăi să îi binecuvânteze planurile, dacă se va dovedi un domnitor bun și drept; și, dimpotrivă, dacă își va folosi nesocotit puterea, va atrage asupră-și numai nenorociri".

Ceremonia reprezenta un mesaj clar de susținere din partea oamenilor, care și-au arătat în mod public supunerea, ridicându-l deasupra capului, așezat pe un covor, și purtându-l astfel până la picioarele tronului. Apoi „plecară de nouă ori genunchiul dinaintea noului Împărat, spre a-i dovedi supunerea ce-i juraseră". Așa cum prezența fiecărui clan simboliza susținerea oferită de el lui Genghis-han, și prezența șamanilor dovedea că spiritele și visele ce îi ghidau le dictaseră să jure credință noului han. În lipsa unei religii organizate, șamanii erau cei care binecuvântau evenimentul și îi confereau o semnificație mai adâncă. Grație prezenței lor, o împrejurare cu rol politic devenea o proclamație sacră a destinului lui Temugin, dictat de însuși Eternul Cer Albastru.

Șamanii băteau tobele, rosteau incantații către duhurile naturii și stropeau cu *airag* în aer și pe pământ. Mulțimile de oameni adunate la fața locului se rugau, stând în șiruri ordonate, cu palmele ridicate și îndreptate către Eternul Cer Albastru. Isprăvindu-și rugăciunile, le-au trimis la ceruri cu străvechea chemare mongolă „*huri, huri, huri*", ce încheia toate rugăciunile, similară cuvântului „amin" folosit de creștini. Acest gest spiritual îi făcea părtași la alegere și pecetluia nu doar legământul religios dintre ei și hanul lor, ci și pe acela cu divinitatea.

Majoritatea liderilor, fie ei președinți sau regi, au crescut în instituțiile unui stat. Succesele lor au constat, cel mai adesea, în reorganizarea sau revitalizarea acestor instituții și a statului ce le găzduia. Însă Genghis-han a inițiat în mod conștient crearea unui stat și a instituțiilor sale, pe baze noi, o parte din ele fiind împrumutate de la vechile triburi, o parte fiind inventate de el. Pentru ca statul lui național să supraviețuiască, trebuia să beneficieze de instituții puternice, prima asupra căreia s-a concentrat fiind armata care îl adusese la putere; a consolidat-o și mai mult, sporindu-i importanța în exercitarea puterii. Sub domnia lui Genghis-han, văcarii, păstorii și crescătorii de cămile au ajuns generali și au condus oștiri de mii sau zeci de mii de oameni. Toți bărbații în putere, cu vârste între 15 și 70 de ani, erau membri activi ai forțelor armate. Așa cum procedase când fusese ales căpetenie de trib, și-a numit susținătorii credincioși în fruntea grupurilor de 1 000 de ostași și a familiilor acestora, iar pe cei mai vechi dintre oamenii lui, cum ar fi Boorchu, i-a pus în fruntea *tumen*-urilor. A recompensat oameni care proveneau din liniile de sânge de os negru, plasându-i în cele mai înalte poziții, datorită realizărilor personale și dovezilor

de loialitate față de el, pe câmpul de luptă și în afara acestuia. Comparând unitățile de 10 000, puse sub comanda prietenilor lui credincioși, cu cele aflate sub controlul membrilor familiei lui, descoperim că aceștia din urmă erau dezavantajați – doar câte 5 000 pentru mamă, fratele cel mai mic și cei doi mezini ai săi, Ögedei și Tolui. Nici măcar cei doi fii mai mari, Chagatai și Jochi, nu aveau în subordine un *tumen* întreg, ei dispunând de câte 8 000 de oameni, respectiv 9 000 de oameni fiecare. A însărcinat pe câțiva prieteni de încredere cu administrarea problemelor mai multor membri ai familiei, în particular ale mamei lui, ale fratelui cel mai mic și ale lui Chagatai. Și-a explicat decizia, spunând că Chagatai este „încăpățânat și are o minte mărunță și îngustă"[10], și i-a avertizat pe acești sfetnici „să îi stea zi și noapte alături, și să-i dea sfaturi".

Pentru a menține ordinea în multitudinea de triburi diverse din punct de vedere etnic, pe care le unise într-un singur popor, s-a grăbit să instituie legi noi, ce căutau să înlăture motivele care alimentau, în mod tradițional, conflictele intertribale. Marea Lege a lui Genghis-han[11] nu semăna deloc cu acelea date de alți legiuitori din istorie. Legile lui nu se întemeiau pe revelații divine; și nici nu decurgeau din străvechiul cod al vreunei populații sedentare. La temelia lor a pus obiceiurile și tradițiile triburilor de păstori, așa cum se păstraseră ele de-a lungul veacurilor, dar nu s-a dat înapoi nici de la abolirea vechilor practici, atunci când acestea stânjeneau funcționarea noii societăți. A permis diverselor grupuri să respecte legea pământului din regiunile lor, atâta timp cât nu contrazicea Marea Lege, care funcționa ca legislație supremă.

Însă aceasta nu reprezenta o codificare rigidă, ci mai degrabă un corpus de legi în continuă evoluție, ce nu a încetat să fie îmbogățit de-a lungul următoarelor două decenii.

Legislația impusă de Genghis-han nu acoperea în mod exhaustiv toate aspectele vieții, fiind folosită în principal pentru reglementarea problemelor mai spinoase. Războaiele din stepă nu aveau să înceteze cât timp bărbații continuau să răpească femei. Se spune că prima lege dată de noul han interzicea răpirea femeilor, aproape sigur ca reacție la răpirea lui Börte. Conflictele ce se puteau naște în urma acestor răpiri erau exemplificate de însăși familia hanului, în care încă mai plana incertitudinea asupra paternității lui Jochi, nesiguranță ce va alimenta probleme tot mai serioase, odată cu înaintarea în vârstă a acestuia.

Concomitent cu interzicerea răpirilor, Genghis-han a interzis și luarea în sclavie a mongolilor. Știa, din proprie experiență, prin ce chinuri treceau persoanele răpite și obligate să muncească în robie, dar era conștient și de răul pricinuit de acest obicei societății în ansamblul său, de puternicele animozități și de violența pe care le declanșa printre triburile din stepă.

Scopul lui a fost să înlăture orice sursă de conflict intern. Deoarece cunoscuse personal disensiunile izvorâte din întrebările pe marginea legitimității unui copil, a decis ca toți copiii – născuți de soție sau de concubină – să fie declarați legitimi. Deoarece negocierea valorii unei neveste[12], de parcă respectiva ar fi fost o cămilă, putea duce la conflicte de durată în rândurile oamenilor săi, a interzis cu desăvârșire vinderea femeilor în vederea căsătoriei. Din aceleași motive a scos în afara legii și adulterul, un act pe care mongolii îl defineau altfel decât majoritatea popoarelor. În definiția lui nu intrau relațiile sexuale dintre o femeie și rudele apropiate ale soțului, nici acelea dintre un bărbat și servitoarele familiei sau soțiile altor bărbați din gospodăria lui. În conformitate cu decizia

lui Genghis-han, că problemele din *ger* se rezolvă în *ger* şi că problemele din stepă se decid în stepă, adulterul privea numai relaţiile dintre persoane căsătorite aparţinând unor familii diferite. Cât timp nu ducea la conflicte deschise între familii, adulterul nu era considerat infracţiune.

Furtul de animale[13] fusese dintotdeauna considerat un lucru greşit, dar nu era ceva neobişnuit într-o cultură a jafului, precum cea din stepă, ducând la animozităţi şi neînţelegeri. Amintindu-şi, poate, de marele rău pricinuit familiei sale de furtul celor opt cai, Genghis-han a transformat furtul de animale într-o infracţiune pedepsită cu moartea. În plus, devenea obligatoriu ca oricine găsea un animal pierdut să îl returneze proprietarului de drept. În acest scop, s-a construit un vast sistem de găsire-şi-returnare, care a continuat să se dezvolte în pas cu întinderea imperiului. Oricine găsea obiecte, bani sau animale, şi nu le preda supraveghetorului însărcinat cu returnarea lor, era considerat hoţ; iar furtul se pedepsea cu moartea.

Locuitorii stepelor nu se certau numai pentru animalele pierdute, ci şi din pricina drepturilor de vânătoare[14]. Genghis-han a legiferat principiile existente, interzicând vânătoarea animalelor sălbatice în perioada de reproducere, din martie până în octombrie. Protejându-le pe timpul verii, se crea o plasă de siguranţă pentru iarnă; în plus, vânătorii erau obligaţi să se limiteze strict la nevoile de hrană. Legea specifica şi maniera în care trebuiau vânate şi tranşate animalele, pentru a evita risipa.

Pe lângă sex, proprietate şi mâncare, Genghis-han mai recunoştea şi potenţialul perturbator prezentat de religiile aflate în competiţie. Într-o formă sau alta, practic toate credinţele religioase, de la budism până la creştinism, maniheism

și islamism, își găsiseră adepți printre locuitorii stepelor, și aproape toate susțineau, nu doar că adevărul e de partea lor, ci și că sunt unica religie. Genghis-han a decretat – probabil în premieră mondială absolută – libertate religioasă completă pentru toți oamenii. Deși el, personal, a continuat să venereze spiritele ținuturilor sale natale, nu a permis ca acestea să devină un cult național.

Pentru a promova toate religiile în mod egal, i-a scutit de taxe[15] și de servicii în beneficiul comunității pe liderii acestora și proprietățile lor. Pentru a promova ocupațiile asociate, a extins ulterior acest regim și asupra persoanelor care furnizau servicii publice esențiale, cum ar fi cioclii, medicii, avocații, dascălii și cărturarii.

Genghis-han a creat și un număr de legi speciale, menite să prevină luptele pentru poziția supremă. Potrivit acestora, hanul era întotdeauna ales de *huraltai*. Se pedepsea cu moartea orice încercare a vreunui membru al familiei sale de a ocupa funcția de han, fără alegeri. Spre a-i împiedica pe candidații rivali să se ucidă între ei, a dictat ca pedeapsa cu moartea să se aplice unui membru al familiei, numai în urma deciziei unui consiliu de familie și niciodată la porunca unui singur individ. Astfel, scotea în afara legii înseși metodele pe care le folosise pentru a-și începe ascensiunea spre putere – în speță, uciderea fratelui vitreg.

Legile mongole, așa cum au fost ele instituite de Genghis-han, recunoșteau responsabilitatea de grup și vinovăția colectivă. Individul nu putea exista legal în afara contextului familial sau al altor unități sociale mai largi, cărora să le aparțină; de aceea, era de datoria familiei să se asigure că membrii ei au o conduită socială corespunzătoare. O infracțiune comisă de unul putea să atragă pedepsirea tuturor. Similar, în

interiorul unui trib sau al unui grup de soldaţi, fiecare membru era răspunzător de faptele celorlalţi; astfel, întreaga naţiune, nu doar armata ori administraţia civilă, avea datoria de a respecta şi aplica legea. Pentru a fi drept, un mongol trebuia să trăiască într-o societate dreaptă.

Aplicarea legii şi obligaţia respectării ei începeau chiar de sus, cu hanul însuşi. Genghis-han a proclamat supremaţia legii[16] asupra oricărui individ, chiar şi asupra suveranului. Obligându-l pe monarh să se supună legii, Genghis-han a înfăptuit ceea ce nicio civilizaţie nu mai reuşise. Spre deosebire de alte culturi – în speţă cele din Occidentul european, unde suveranii domneau prin graţie divină şi se situau mai presus de lege – Genghis-han a spus limpede că Marea Lege se aplică la fel de strict oricui, de la vlădică până la opincă. Urmaşii s-au dovedit capabili să se supună acestei reguli numai vreme de vreo cinci decenii de la moartea lui, după care au renunţat la ea.

Pentru a administra imperiul, în general, şi a consemna multitudinea de legi şi a le aplica în vastele teritorii pe care le stăpânea, în particular, Genghis-han a poruncit adoptarea unui sistem de scriere. Deşi scrierea ajunsese în stepe cu multe secole înainte, adusă de negustorii musulmani şi de călugării rătăcitori chinezi, puţini mongoli deprinseseră acest meşteşug, rar până şi în rândurile unor triburi mai sofisticate, precum tătarii, naimanii sau kereizii; din datele de care dispunem în prezent, rezultă că niciun mongol nu ştia să scrie. După înfrângerea tribului Naiman, în 1204, Genghis-han a descoperit că Tayang-han ţinea la curte un scrib care îi nota toate poruncile şi le pecetluia cu sigiliul oficial al statului. Scribul era uigur, un neam care se trăgea din stepele Mongoliei, dar care, în secolul al IX-lea, migrase către oazele care, astăzi,

alcătuiesc provincia Xinjiang, din vestul Chinei. Limba uigurilor era strâns înrudită cu mongola, scrisul dovedindu-se ușor de adaptat la fonetica acesteia. Alfabetul utilizat de uiguri, derivat din cel siriac folosit de călugării misionari care aduseseră creștinismul în stepe, era compus din litere, nu din caractere, scrierea curgând, totuși, de sus în jos, pe coloane, la fel ca scrierea chinezească.

Pentru a ține o evidență a legilor, Genghis-han a creat funcția de judecător suprem, pentru fratele lui adoptiv, Shigi-Hutuhu, băiatul tătar cu cercei de aur pe care îl găsise și îl dăduse în grija lui Hoelun. Misiunea acestuia era să cunoască toate legile, să „pedepsească hoții și să îndrepte minciuna"[17] și să consemneze toate deciziile hanului pe hârtie albă legată în coperți albastre, culoarea sfântă a Eternului Cer Albastru. Legătura strânsă dintre scris și consemnarea legilor, existentă în administrația mongolă sub Genghis-han, explică, probabil, de ce cuvântul mongol pentru „carte", *nom*, provine din grecescul *nomos*, „lege". În universul mongol al secolului al XIII-lea, legea și cuvântul scris erau unul și același lucru.

Pentru a menține loialitatea și coeziunea vastului aparat de stat, Genghis-han a creat un sistem nou, bazat pe străvechiul obicei al luării de ostatici. Astfel, a poruncit ca fiecare comandant de *mingan* și *tumen* să îi trimită fiii și pe prietenii acestora, pentru a-și alcătui un *tumen* personal. În loc să-i amenințe că îi va ucide dacă rudele lor nu se comportă corespunzător, Genghis-han a introdus o metodă mult mai eficientă. Anume, și-a instruit așa-zișii ostatici și i-a ținut ca rezervă, pentru cazul în care un membru al administrației se dovedea ineficient sau trăda. Pe câmpul de luptă, amenințarea cu înlocuirea s-a dovedit probabil mult mai utilă, decât aceea cu execuția respectivei rude. Prin această măsură, Genghis-han a schimbat statutul

ostaticilor, transformându-i într-o parte integrantă a aparatului guvernamental, ce oferea aproape tuturor familiilor o legătură directă și personală cu lumea curții imperiale.

Acest *tumen* de elită a fost împărțit în două: garda de zi și garda de noapte. Așa cum indică și numele, acești soldați îl păzeau pe han și tabăra sa, însă erau mai mult decât niște simple gărzi de corp. Ei îi controlau pe tinerii, băieți și fete, care slujeau la curtea hanului, și îi organizau pe păstorii diferitelor turme de animale. Supravegheau deplasarea taberei, dimpreună cu toate armele și însemnele de stat: stindarde, lănci și tobe. Tot ei controlau și ustensilele de gătit și sacrificarea animalelor, și se asigurau că produsele lactate și carnea sunt împărțite judicios. Garda contribuia la soluționarea proceselor, la aplicarea pedepselor și, în general, a legii. Deoarece controlau intrările și ieșirile din corturile imperiale, membrii gărzii constituiau baza administrației de stat.

Toți membrii regimentului personal al hanului dețineau titlul de frate mai mare în relație cu celelalte nouă *tumen*-uri, motiv pentru care aveau dreptul să le dea acestora ordine și să se aștepte ca ordinele să fie îndeplinite necondiționat. Spre deosebire de alte armate, în care fiecare individ avea un grad militar, în oștirea mongolă rangul era al întregii unități. Soldatul cu cel mai mic grad în *tumen*-ul personal al hanului era mai mare în grad decât comandanții celorlalte *tumen*-uri. Pe de altă parte, la nivel de *tumen*, membrii *mingan*-ului personal al comandantului erau mai înalți în grad decât membrii celorlalte nouă *mingan*-uri.

Pentru a înlesni comunicarea și a se asigura că ordinile ajung la destinație, Genghis-han a creat un sistem poștal alcătuit din călăreți rapizi[18], cunoscuți drept mesagerii-săgeată. Obligația aprovizionării călăreților revenea forțelor militare,

în vreme ce obștile locale erau răspunzătoare pentru aprovizionarea stațiilor de schimb. Pentru mongoli, acest serviciu poștal era de o importanță comparabilă cu aceea a armatei; în loc să servească în oștire, bărbații puteau alege să fie mesageri. Stațiile de schimb erau așezate la aproximativ 30 de kilometri distanță, în funcție de configurația terenului; pentru întreținerea și operativitatea unei astfel de stații erau necesare eforturile a 25 de familii. Deși publice, informațiile despre stații și despre numărul lor rămâneau, în mare, un secret păstrat cu grijă; iată de ce nicio astfel de informație nu a ajuns până la noi. Totuși, ne putem face o idee despre amploarea rețelei, deoarece ea era încă în funcțiune în secolul al XVIII-lea: pe-atunci, era nevoie de aproximativ 64 de stații pentru a traversa Mongolia de la Munții Altai, în vest, până la intrarea dinspre Marele Zid chinezesc, în est.

Genghis-han a adaptat o varietate de metode mai vechi de comunicare pe distanțe scurte, cum ar fi utilizarea făcliilor, a săgeților șuierătoare, a fumului, flăcărilor și steagurilor, pentru a transmite mai rapid informația în cursul manevrelor militare, a vânătorilor și a mișcărilor de trupe. Păstorii mai creaseră și un sistem complicat de semnale cu brațele, care putea fi utilizat mult timp după ce indivizii ieșiseră din raza auditivă; sub Genghis, acesta a fost la rândul său transformat într-un și mai complex sistem de comunicare rapidă și eficientă, folosit în bătălii și în manevrele militare.

Pacea și prosperitatea au dat naștere la probleme noi. Cei șase ani de pace au permis, sau poate chiar au încurajat, apariția unor intrigi și rivalități mărunte care amenințau unitatea pe care Genghis-han se luptase să o realizeze. Odată cu puterea lui, creștea și numărul neînțelegerilor din anturaj, mai ales

din sânul propriei sale familiei, ai cărei membri se simţeau îndreptăţiţi să primească mult mai multe recompense materiale şi putere, decât aliaţii din afara familiei. Curtea imperială, alcătuită din sfetnici de încredere, nu includea nicio rudă de-a Marelui Han. Acesta îşi trimisese mama, pe Hoelun, să locuiască la mezin, Temüge, care, după obiceiul din stepă, deţinea titlul de *Otchigen*, sau Prinţul Vetrei, şi avea misiunea de a se îngriji de părinţi la bătrâneţe.

Având o armată credincioasă şi niciun rival printre membrii familiei sau ai vechii aristocraţii, Genghis-han s-a confruntat în schimb cu probleme dintr-o sursă complet neaşteptată: Teb Tengeri, şamanul curţii[19]. Acesta declarase în nenumărate rânduri că Eternul Cer Albastru era de partea lui Genghis-han, pe care îl va face conducătorul întregii lumi; interpreta visele şi alte semne, ca indicând viitoare succese ale hanului şi marea lui însemnătate. Genghis-han exploata nu numai valoarea simbolică a prezenţei lui Teb Tengeri la curte, ci şi latura mai practică a acesteia – de pildă, l-a însărcinat să se ocupe de proprietăţile lui Hoelun şi Temüge Otchigen. Şamanul s-a folosit de această poziţie privilegiată, strângând bogăţii pentru sine şi pentru cei şase fraţi ai lui, care formau o coaliţie puternică şi, datorită puterii lui supranaturale, se bucurau de o popularitate în rândurile nou-născutei naţiuni mongole ce rivaliza doar cu aceea a hanului însuşi.

Odată, cei şapte fraţi s-au unit împotriva lui Hasar şi l-au bătut. Ulterior, Hasar s-a dus la *ger*-ul lui Genghis, a căzut în genunchi şi a implorat ajutorul fratelui mai mare. Cum nu avea niciodată încredere totală în membrii familiei lui, Genghis l-a certat pe Hasar şi l-a întrebat, în derâdere, cum de e posibil ca el, odinioară cel mai voinic bărbat din trib, să fie bătut de oamenii aceia. *Istoria secretă* ne spune că Hasar a îngenuncheat

dinaintea fratelui său, izbucnind în lacrimi de rușine. Apoi a părăsit *ger*-ul și, de mânie, teamă și rușine, nu a mai vorbit cu Genghis vreme de trei zile.

Aparent încurajat de această mică victorie împotriva lui Hasar, Teb Tengeri i-a raportat lui Genghis-han, la scurtă vreme după incident, că avusese un vis în care îl văzuse stăpânind peste întreaga națiune, dar și un vis în care stăpânul absolut era Hasar. L-a îndemnat pe Genghis să își lovească neîntârziat și cu hotărâre fratele, pentru a-l împiedica să devină o amenințare. Acesta a ordonat imediat arestarea lui Hasar, pe care l-a lăsat și fără micul său contingent de susținători.

Hoelun locuia la o zi distanță de curtea fiului ei, împreună cu mezinul familiei, dar povestea i-a ajuns repede la urechi. Detesta deja puterea pe care o avea Teb Tengeri asupra ei, ca administrator al proprietăților pe care le deținea, așa că s-a înfuriat la culme auzind de cearta pricinuită de șaman între cei doi fii ai săi. În ciuda orei târzii, Hoelun și-a înhămat cămila albă la carul cel negru și a călătorit toată noaptea, ca să ajungă la tabăra hanului în zori.

Potrivit *Istoriei secrete*, Genghis-han a încremenit când și-a văzut mama năvălind pe ușa *ger*-ului, după care l-a dezlegat pe Hasar, i-a pus căciula la loc și l-a ajutat să-și lege brâul. Din ce în ce mai pornită împotriva fiului cel mare, Hoelun s-a așezat turcește, și-a desfăcut dintr-o smucitură *deel*-ul și și-a dezvelit sânii, care erau acum atât de îmbătrâniți, încrețiți și secați de alăptarea celor cinci copii, încât, spune *Istoria secretă*, chiar și după ce i-a luat în mână, tot mai atârnau pe genunchi.

„Îi vezi?"[20] l-a întrebat, furioasă, pe Genghis, ținându-și în mâini sânii istoviți. „Aceștia sunt sânii la care ai supt!" Apoi s-a lansat într-o lungă tiradă împotriva lui. Cu aproximativ aceleași cuvinte pe care le folosise și după uciderea lui Behter,

Hoelun şi-a acuzat fiul că se poartă precum un animal care îşi roade cordonul ombilical şi îşi mănâncă placenta. Ca s-o liniştească şi s-o mai îmbuneze, Genghis-han s-a învoit să-i redea lui Hasar libertatea şi controlul asupra oamenilor lui.

Curând după cearta cu fiul ei, Hoelun, care probabil că se apropia de 60 de ani, a murit. Potrivit tradiţiei, proprietăţile ei ar fi trebuit să treacă în stăpânirea fiului mai mic, care voia să le adauge la ale sale. În felul acesta, Temüge Otchigen ar fi fost în poziţia unică de a avea control asupra unui total de 10 000 de oameni. Şamanul Teb Tengeri şi fraţii lui, poate cu acordul implicit al hanului, l-au dat pe mezinul lui Hoelun deoparte şi au pus mâna pe proprietăţile şi pe oamenii acesteia. Când Temüge a încercat să-şi recâştige susţinătorii, cei şapte l-au umilit în public, obligându-l să îngenuncheze în spatele lui Teb Tengeri şi să cerşească îndurare.

În ciuda protestelor repetate venite din partea rudelor, Genghis-han continua să fie de partea lui Teb Tengeri, în dauna familiei. Singura pe care mai părea dispus s-o asculte era Börte. Aceasta vedea mai limpede decât soţul ei pericolul reprezentat de cei şapte fraţi, puternici, imposibil de dezbinat şi care îşi câştigaseră un număr important de susţinători în rândul oamenilor. După ce-a auzit de umilirea mezinului, Börte i-a explicat furioasă lui Genghis că, dându-i lui Teb Tengeri o asemenea putere, îşi punea în pericol fiii. Aşa precum îl sfătuise să rupă legăturile cu Jamuha, pe vremea când cei doi îşi uniseră forţele, tot astfel i-a cerut acum să rupă orice legătură cu Teb Tengeri şi familia lui. Dacă şamanul putea să facă una ca asta fraţilor lui Genghis-han, câtă vreme acesta era încă în viaţă, ce le va face oare fiilor şi văduvei lui, după ce el nu va mai fi?

Când Teb Tengeri şi fraţii lui s-au prezentat la curte, însoţiţi de tatăl lor, Monglik, Temüge Otchigen îi aştepta în *ger*,

împreună cu Genghis-han. De îndată ce șamanul s-a așezat, Temüge s-a repezit la el și l-a luat de guler. Hanul, prefăcându-se a crede că se pregăteau de-o simplă trântă, le-a poruncit să iasă și să se lupte afară. Dar Temüge nu voia să se ia la trântă cu Teb Tengeri; voia să îl vadă pedepsit. De îndată ce l-a scos târâș pe ușă afară, șamanul a fost înșfăcat de trei bărbați, care i-au frânt coloana vertebrală. Genghis-han a poruncit ca deasupra muribundului să se ridice un cort, după care au părăsit cu toții zona.

Teb Tengeri a fost ultimul său rival provenit din triburile stepelor. Genghis-han anihilase tot ce nu reușise să controleze. Neutralizase puterea rudelor, decapitase familiile de os alb și îi omorâse pe toți hanii rivali, dizolvase vechile triburi, redistribuise oamenii și, în final, permisese uciderea celui mai puternic șaman.

În locul lui Teb Tengeri, Genghis-han a numit un nou șaman, un ins mai în vârstă, mai puțin ambițios și mai docil. Anturajul își învățase lecția. Oamenii din jurul lui au interpretat această victorie ca pe un semn că hanul deținea nu doar supremația militară, ci și o forță spirituală ce o întrecea pe aceea a celui mai puternic șaman. În ochii multor mongoli, hanul se dovedise a fi el însuși un șaman puternic, credință care s-a păstrat până în zilele noastre.

După unirea tuturor triburilor nomade și înscăunarea lui definitivă ca unic conducător, viitorul se prezenta oarecum incert. Își petrecuse atâția ani luptând împotriva lui Jamuha și a lui Ong-han, încât, în lipsa lor, marele său trib parcă nu mai avea niciun scop sau obiectiv. Fără dușmani, nu mai aveau niciun motiv să rămână uniți. Pare-se că a pornit în căutarea unor noi inamici, însă niciun trib nu se ridica la înălțimea acestei poziții. În lipsa unor potențiale ținte, în 1207, și-a trimis fiul

cel mare, pe Jochi, în vârstă de 28 de ani, într-o campanie în regiunea pe care mongolii o numesc *Sibir*, cuvânt din care se trage apelativul actual de Siberia, cu misiunea de a supune triburile din păduri și pe crescătorii de reni. Jochi și *tumen*-ul lui s-au întors victorioși, aducând mii de noi recruți pentru oștirea mongolă, dar și căpetenii de trib cu care Genghis-han a negociat mai multe căsătorii de alianță, printre care și una pentru fiica lui Jochi. Pe lângă oameni, Jochi a mai adus și un tribut bogat, care includea blănuri rare, ca blana de samur negru, păsări de vânătoare și alte produse ale pădurii.

În afară de blănuri și pene exotice, expansiunea către nord nu prea mai prezenta mare interes. Atenția lui Genghis-han se îndrepta acum mai cu seamă asupra regiunilor sudice, bogate în produse manufacturiere – obiecte din metal, textile și alte noutăți interesante. Prima tranșă de astfel de obiecte a venit de la uigurii care populau oazele întinsului deșert Taklamakan și regiunile înconjurătoare, care astăzi formează Regiunea Autonomă Xinjiang, din China. Genghis-han a primit supunerea acestei națiii de agricultori și a căutat să îi aducă în familia lui, prin singura metodă de a încheia o alianță. Și-a măritat una din fete cu hanul uigur[21], făcându-l pe acesta ginerele lui.

Prin legăturile de rudenie cu triburile siberiene și cu uigurii, Genghis-han făcea mai mult decât o simplă alianță între familiile conducătoare. El primea toată națiia respectivă în imperiul lui, ca membri ai marii familii mongole, deoarece, în limbajul politic al triburilor, crearea unei legături de rudenie cu hanul echivala cu recunoașterea unor astfel de legături cu întreaga națiune. Astfel, rudenia a devenit un fel de cetățenie. În anii următori, Genghis-han a continuat să utilizeze și să îmbogățească acest concept, rezultatul fiind că el a evoluat într-o formă de cetățenie universală, bazată nu pe o religie comună,

ca la popoarele creștine și musulmane, sau doar pe date biologice, așa cum stăteau lucrurile în culturile tribale tradiționale. Aceasta se baza pur și simplu pe supunere, acceptare și loialitate. Cu timpul, toate regatele ne-mongole din cuprinsul imperiului au ajuns cunoscute sub denumirea de *Hari*, derivat din cuvântul care înseamnă „negru", dar care în același timp se referă și la socri. Astfel, anumite națiuni, cum ar fi uigurii sau coreenii, dar și un grup select de triburi turcice vor avea onoarea de a fi considerați socrii mongolilor, căsătoriile în afara „familiei negre" nefiind permise.

Când, pe la 1209, hanul uigur s-a prezentat la curtea mongolă pentru a-și lua mireasa, el nu a venit cu mâna goală, ci cu o întreagă caravană încărcată cu daruri luxoase, printre care aur, argint și perle de felurite mărimi, forme și culori. Mongolii nu cunoșteau meșteșugul țesutului și nu dispuneau decât de piei, blănuri și pâslă făcută din lână presată, așa că, pentru ei, cele mai prețioase daruri erau superbele materiale textile, printre care se numărau mătasea, brocartul, damascul și satinul. Vizita uigurilor a scos la lumină discrepanța dintre bogăția acestei civilizații agricole și sărăcia triburilor din stepă. Genghis-han era comandantul unei armate puternice, dar stăpânul unei populații sărmane. În schimb, la sud de teritoriul lui, dincolo de Gobi, se înregistra un flux intermitent, dar impresionant de bunuri, transportate de-a lungul Drumului Mătăsii. Genghis-han era gata să redreseze balanța distribuției acestora și să își încerce armata împotriva altor forțe, însă planul nu era lipsit de riscuri. Hanul era dornic să profite de ocazie, și nu a trebuit să aștepte prea mult până i s-a ivit un prilej favorabil.

Nimeni nu observase încă ascensiunea acestui parvenit, și nici proaspăt proclamata lui națiune mongolă. La vremea

aceea, dincolo de graniţele stepelor din inima Asiei, puţini acordau vreo importanţă uciderii unei căpetenii barbare şi încoronării alteia, puţini consemnau în scris distrugerea unui trib de sălbatici şi ascensiunea rivalului său. Bătăliile dintre nişte triburi neînsemnate, care se ciondăneau pe cai, femei şi baloturi de pânză, nu prezentau aceeaşi importanţă ca luptele cruciale dintre marile civilizaţii. Această situaţie era pe cale să se schimbe.

Partea a doua

RĂZBOIUL MONDIAL MONGOL: 1211–1261

Globul a fost zguduit de forța armelor lui Zingis și a urmașilor lui: sultanii au fost detronați, califii au căzut, iar cezarii au tremurat pe tronurile lor.[1]

Edward Gibson,
DECLINUL ȘI CĂDEREA IMPERIULUI ROMAN

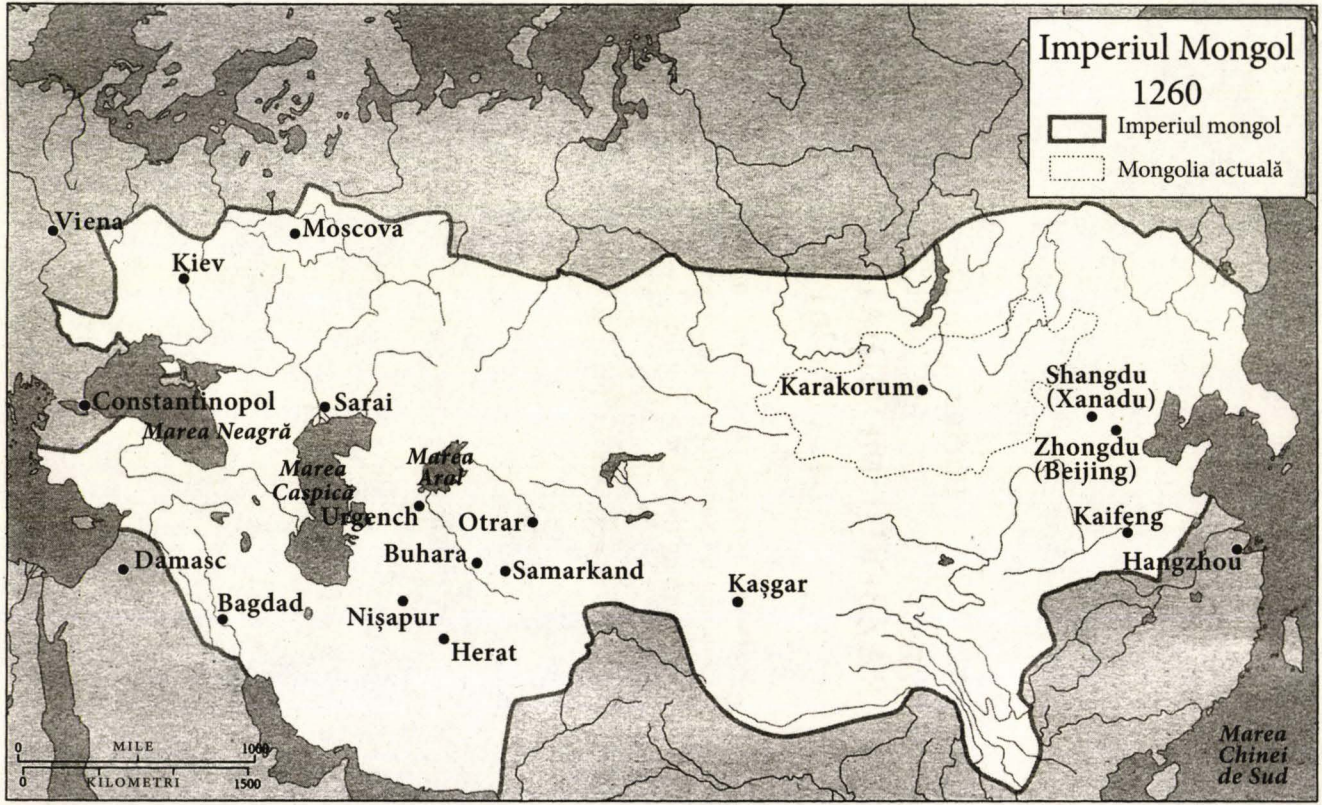
Imperiul Mongol
1260
Imperiul mongol
Mongolia actuală
Viena
Moscova
Kiev
Constantinopol
Sarai
Marea Neagră
Marea Caspică
Marea Aral
Urgench
Otrar
Buhara
Samarkand
Damasc
Bagdad
Nișapur
Herat
Karakorum
Kașgar
Shangdu (Xanadu)
Zhongdu (Beijing)
Kaifeng
Hangzhou
Marea Chinei de Sud
0
MILE
1000
0
KILOMETRI
1500

Capitolul 4

Un scuipat în obrazul Hanului de Aur

Copitele cailor noştri mongoli răzbat pretutindeni,
Se caţără până la ceruri şi se scufundă-n mare.[2]

Yelü Chucai, 1237

În 1210, Anul Calului, al 48-lea din viaţa lui Genghis-han, dar şi al patrulea din viaţa tinerei lui naţiuni, în tabăra mongolă a sosit o delegaţie care proclama urcarea pe tronul jurched a unui nou Han de Aur şi cerea un jurământ de vasalitate din partea lui Genghis-han şi a mongolilor. Din capitala Zhongdu[3], locul unde astăzi se înalţă oraşul Beijing, dinastia jurchedă, fondată cu aproape un secol înainte, în 1125, stăpânea Manciuria, bună parte din Mongolia Interioară a zilelor noastre, ca şi nordul Chinei. Jurchezii, ei înşişi un trib din pădurile Manciuriei, pretindeau suveranitatea absolută asupra tuturor triburilor din stepă. În trecut, Ong-han depusese un jurământ de vasalitate faţă de ei, iar acum jurchezii păreau dornici să îşi extindă autoritatea şi asupra lui Genghis-han, succesorul lui Ong-han ca stăpân al nomazilor din stepe.

Jurchezii nu îşi exercitau puterea asupra stepelor atât prin forţa armelor, cât prin controlul foarte strict al fluxului de produse dinspre atelierele şi oraşele Chinei spre păstorii din nord. Poziţia de han se întemeia pe capacitatea acestuia de a câştiga

bătălii și de a asigura un flux continuu de mărfuri. De regulă, cele două se suprapuneau atunci când victoria pe câmpul de luptă furniza și prilejul de a-i jefui pe cei înfrânți. Succesul fără precedent înregistrat de Genghis-han în înfrângerea și unirea tuturor triburilor avusese o consecință neașteptată – pusese capăt jafurilor și, în felul acesta, gâtuise fluxul comercial. Cum toate bunurile de manufactură proveneau din sud, Genghis-han putea fie să jure credință unuia dintre conducătorii din regiune, și să primească mărfuri în calitate de vasal al acestuia, fie să îl atace și să ia bunurile respective, prin forță.

Nu avea deloc încredere în jurchezi. Etnic și lingvistic, mongolii erau mai înrudiți cu hitanii, înfrânți și dominați acum de jurchezi. Intuind puterea noului conducător mongol, mulți hitani fugiseră de pe teritoriul jurched și se refugiaseră sub protecția lui Genghis-han. În 1208, patru înalți demnitari au dezertat în tabăra mongolilor, pe care i-au îndemnat să îi atace pe jurchezi. Temându-se de o capcană sau de vreun alt plan necurat, Genghis a refuzat.

Moartea neașteptată a Hanului de Aur și urcarea pe tron a tânărului său fiu, în 1210, a oferit curții regale jurchede prilejul de a-l pune la încercare pe Genghis-han, trimițându-i un sol care să îi anunțe ultimele vești și să îi ceară o demonstrație convingătoare de supunere. O idee despre tipul de ceremonie care ar fi trebuit să aibă loc ne-o dă un articol publicat în *Peking Gazette*, în 1878, în care este descrisă investirea în funcție a unui oficial mongol de către trimiși ai dinastiei Manchu, descendenți ai conducătorilor jurchezi. Tânărul mongol a îngenuncheat „respectuos pe podea"[4] și, „cu adâncă gratitudine", s-a recunoscut ca „sclav mongol cu însușiri inferioare, complet incapabil să răsplătească în cât de mică măsură favorurile acordate de Curtea Imperială familiei sale, de generații întregi,

și a declarat că își va îndeplini îndatoririle pe cât îl vor ajuta slabele sale puteri". Apoi „s-a întors cu fața spre Palat și a lovit pământul cu fruntea... arătându-și recunoștința față de marea generozitate a Curții Imperiale".

Genghis-han știa foarte bine cum să facă temenele – doar se închinase în repetate rânduri pe vârful Muntelui Burhan Haldun, mulțumind Eternului Cer Albastru – dar acum, la vârsta de aproape 50 de ani, nu se mai pleca dinaintea niciunui muritor. Și nici nu mai era sclavul nimănui. Când a primit ordinul să arate supunere, se spune că s-a întors către miazăzi și a scuipat pe jos; apoi s-a lansat într-o serie de injurii la adresa Hanului de Aur, a încălecat și a plecat spre nord, lăsându-l pe solul uluit să se înece în praful ridicat de copitele calului. Această sfidare echivala cu o declarație de război între mongoli și jurchezi. Nevoia de mărfuri de schimb îi oferea deja lui Genghis-han un motiv foarte bun să se bată cu jurchezii, iar cererea de supunere din partea hanului acestora îi oferea acum exact pretextul de a porni războiul.

După întâlnirea cu mesagerul, Genghis-han s-a întors la tabăra lui permanentă, pe malurile râului Herlen, unde, în primăvara lui 1211, Anul Oii, a convocat un *huraltai*. Cum toată lumea era la curent cu subiectul, oamenii puteau să își exprime dezaprobarea, alegând pur și simplu să nu se prezinte; dacă numărul celor prezenți era prea mic, hanul trebuia să renunțe. Prin organizarea acestei ample discuții publice, fiecare membru al comunității era inclus în procesul decizional și, mai important, toată lumea înțelegea motivele pornirii unui război. Cu toate că pe câmpul de luptă oștenilor li se cerea supunere necondiționată, în afara lui până și cei mai mici în grad erau tratați ca parteneri care trebuiau să înțeleagă planurile și să aibă un cuvânt de spus în privința lor. Înalții comandanți se

reuneau în adunări publice masive şi discutau planurile, apoi se întorceau la unităţile lor şi continuau discuţiile, de data aceasta cu soldaţii de rang inferior. Pentru ca fiecare oştean să dea ce avea mai bun[5], era crucial ca toţi, de la cei de rang superior la cei de rang inferior, să participe la alcătuirea planurilor generale şi să îşi înţeleagă locul în cadrul acestora.

Consultându-i şi pe reprezentanţii aliaţilor uiguri şi tanguţi, Genghis-han şi-a consolidat relaţiile cu cele două naţiuni, asigurându-se în acelaşi timp că, în perioada campaniei, regiunile vulnerabile ale teritoriului său vor fi protejate. Pe frontul de acasă, trebuia să inspire curaj poporului şi să îl facă să înţeleagă de ce vor lupta. Spre a-şi îndeplini ambele obiective, a făcut apel la simţul onoarei şi la nevoia oamenilor săi de a răzbuna nedreptăţi mai vechi, dar le-a prezentat şi perspectiva acumulării masive de bunuri din jefuirea bogatelor oraşe jurchede. *Istoria secretă* ne spune că, odată asigurat sprijinul ferm al poporului şi al aliaţilor, Genghis-han s-a retras de la *huraltai* şi a plecat să se roage singur, pe un munte din apropiere. Acolo, şi-a scos căciula şi brâul, s-a plecat adânc dinaintea Eternului Cer Albastru şi şi-a spus păsul păzitorilor cerului. A înşirat nemulţumirile acumulate de generaţii de mongoli împotriva jurchezilor, şi a zugrăvit în detaliu torturarea şi asasinarea strămoşilor lui. Le-a explicat că nu el căutase ceartă Hanului de Aur şi că nu el era de vină pentru acest război.

În lipsa lui, naţiunea s-a împărţit în trei grupuri: bărbaţii, femeile şi copiii, ca să postească şi să se roage. Vreme de trei zile şi nopţi agitate, mongolii adunaţi la sfat au aşteptat, cu capetele dezvelite şi burţile goale, hotărârea Eternului Cer Albastru şi poruncile lui Genghis-han. Zi şi noapte s-a auzit străvechea rugăciune mongolă, *„huri, huri, huri"*, înălţată divinităţii.

În zorii celei de-a patra zile, Genghis-han s-a reîntors, aducând cu el verdictul: „Eternul Cer Albastru ne-a făgăduit victorie și răzbunare."

În vreme ce oștirea mongolă înainta către splendidele orașe din sud, dușmanii jurchezi o așteptau cu trufie și o batjocoreau. „Imperiul nostru e precum marea cea mare; al vostru e un biet pumn de nisip"[6], spunea hanul jurched despre Genghis-han, potrivit relatării unui cărturar chinez. „Cum să ne temem de voi?" mai întreba el.

Răspunsul nu a întârziat să apară.

În secolul al XIII-lea, regiunea aflată la sud de Mongolia, ocupată în prezent de China, era fărâmițată într-o multitudine de state independente și regate, locuite de aproximativ o treime din populația globului. Cu ale sale aproape 50 de milioane de locuitori, regatul jurched era doar al doilea stat ca mărime între numeroasele formațiuni statale ce ocupau teritoriul Chinei moderne. Cel mai întins și mai însemnat teritoriu se afla în stăpânirea Dinastiei Sung, moștenitoarea civilizației chineze multiseculare; acest regat era situat în sudul Chinei, avea capitala la Hangzhou și o populație de aproximativ 60 de milioane. De platoul mongol îl separa un șir de state-tampon locuite de nomazi; fiecare dintre aceste entități era alcătuită dintr-o combinație de regiuni agricole și pastorale, fiind dominată de câte un fost trib nomad, care o cucerise, statornicindu-se printre băștinași pentru a-i exploata mai eficient. Se întâmpla frecvent ca vechiul trib stăpânitor, slăbit de viața bună de la oraș și împrăștiat, să fie înlocuit de altul, proaspăt ridicat din stepe. Într-un ciclu deja stabil, o armată nomadă năvălea din zona stepelor, cucerea populația rurală și orașele din sud, crea o nouă dinastie și, după câțiva ani, cădea sub atacurile altui trib pus pe

jaf. Cu toate că identitatea tribului stăpânitor se schimba de la secol la secol, sistemul funcţiona deja de mii de ani.

La vest de teritoriul jurched se întindeau regatele tanguţilor şi uigurilor, dincolo de ele ridicându-se Munţii Tian-Şan, patria hitanilor negri. Uigurii îi juraseră deja credinţă lui Genghis-han, iar acesta, parcă într-o repetiţie generală, cucerise de curând şi regatul tangut. Victoria asupra tanguţilor survenise la finalul unei serii de incursiuni desfăşurate între 1207 şi 1209. Această campanie a fost un exerciţiu util înaintea bătăliei cu mai puternicul regat jurched, care a inclus şi o traversare a deşertului Gobi. Tanguţii, un neam tibetan care îşi construise un imperiu de cultivatori şi păstori, aproape de izvoarele Fluviului Galben, pe actualul teritoriul al provinciei chineze Gansu, ocupau o verigă slabă a lanţului de oaze din deşertul interior care controla fluxul de mărfuri dinspre vestul musulman către estul chinez. Rutele comerciale străbăteau, ca nişte panglici subţiri şi delicate, deşerturile din inima continentului şi reprezentau singura punte de legătură – una, ce-i drept, fragilă – între marile civilizaţii din est şi din vest. Incursiunile tanguţilor îl împinseseră pe Genghis-han să deprindă un nou stil de război, acela împotriva oraşelor apărate de ziduri, şanţuri cu apă şi citadele. Tanguţii nu beneficiau numai de întăriturii redutabile, ci şi de o armată alcătuită din aproximativ 150 000 de oameni, o forţă aproape dublă faţă de oştirea cu care sosise Genghis-han. Spre deosebire de generalii care crescuseră în oraşe şi aveau acces la tehnici de asediu multiseculare, hanul mongol a fost obligat să inventeze unele proprii. A învăţat iute tehnicile de bază, cum ar fi tăierea lanţului de aprovizionare a duşmanului, dar, curând, avea să încerce şi unele metode mai neortodoxe – de pildă, atacul asupra capitalei fortificate a tanguţilor, prin devierea unui canal al Fluviului

Galben care trebuia să inunde orașul. Cum nu aveau experiență în inginerie, mongolii au reușit să devieze cursul de apă, dar și-au inundat tabăra, în loc să inunde cetatea dușmană. Oștirea mongolă a supraviețuit, totuși, acestei erori periculoase, iar Genghis-han a tras învățătura de rigoare, izbutind în cele din urmă să cucerească orașul. Mongolii aveau să mai folosească această tehnică de asediu, dar de fiecare dată cu mai multă îndemânare și mai mult succes.

Luând, în 1211, decizia de a traversa deșertul Gobi și de a invada regatul jurched, Genghis-han făcea mai mult decât să pornească un nou conflict la granița chineză. Hanul mongol era pe cale să aprindă flacăra unui război care va înghiți întreaga lume. Nimeni, nici măcar el, nu ar fi putut să prevadă dimensiunile conflagrației. Nu dădea niciun semn că ar avea ambiții globale, războaiele purtate de el nealcătuind o strategie unitară. Pe moment, considera că venise vremea să lupte împotriva jurchezilor. După această campanie însă, armata mongolă, bine antrenată și perfect organizată, se va revărsa din ținuturile sale de baștină și va cotropi tot ce va întâlni în cale, de la Indus până la Dunăre și de la Pacific până la Mediterana. Într-o clipită, doar trei decenii, războinicii mongoli vor înfrânge toate oștirile, vor captura toate cetățile și fortificațiile și vor dărâma zidurile tuturor orașelor din drumul lor. Creștini, musulmani, budiști și hinduși, toți aveau să se plece adânc la picioarele cu încălțări prăfuite ale tinerilor călăreți mongoli neștiutori de carte.

Traversarea întinsului deșert necesita pregătiri serioase. Înainte ca oștirea să se pună în mișcare, pâlcuri de soldați au luat-o înainte, ca să verifice sursele de apă și să raporteze cum erau vremea și iarba de păscut. Un observator chinez consemna modul în care grupul inspecta atent fiece deal și fiece

palmă de loc, înainte de sosirea grosului armatei. Voiau să cunoască pe toată lumea şi să afle ce resurse existau în zonă, şi căutau să aibă întotdeauna la îndemână o cale de retragere.

Mongolii erau perfect pregătiţi pentru drumurile lungi; fiecare oştean era echipat cu strictul necesar şi nimic în plus. Pe lângă *deel*, roba tradiţională confecţionată din lână, care ajunge până la glezne, mai purta o pereche de pantaloni, o căciulă de blană cu urechi şi cizme de călărie cu talpă groasă. Alături de hainele ce îl apărau şi pe cea mai cumplită vreme, fiecare războinic avea asupra sa flinte pentru aprins focul, recipiente din piele pentru apă şi lapte, pile pentru ascuţirea vârfurilor de săgeţi, un lasou pentru strângerea animalelor sau a prizonierilor, ace de cusut pentru cârpirea hainelor, un cuţit şi o toporişcă, toate puse într-o traistă din piele. De asemenea, fiecare *arban* dispunea de un cort mic.

Mişcările şi dispunerea acestei armate depindeau de doi factori care o deosebeau net de forţele armate ale celorlalte civilizaţii tradiţionale. În primul rând, oştirea mongolă[7] era formată exclusiv din cavalerie, călăreţii înarmaţi nefiind însoţiţi de pedestraşi. Prin contrast, în practic toate celelalte armate, baza era reprezentată de infanterie. Aproximativ 65 000 de călăreţi mongoli au pornit în campania împotriva jurchezilor, având de înfruntat o armată cu aproape acelaşi număr de călăreţi, dar şi cu 85 000 de pedestraşi, un avantaj pentru jurchezi de peste doi la unu, calcul în care nu intră şi mobilitatea mongolilor.

A doua trăsătură unică a oştirii mongole era faptul că se deplasa fără povara unei caravane de aprovizionare. Singura rezervă erau numeroşii cai, pe care războinicii îi luau pretutindeni. Pe drum, animalele erau mulse şi sacrificate pentru carne, soldaţii hrănindu-se şi din ceea ce reuşeau să vâneze sau să

jefuiască. Marco Polo afirma că războinicii mongoli puteau să călătorească zece zile[8], fără să se oprească să facă focul sau să încălzească hrana, că beau sângele cailor și că fiecare luptător ducea cu el zece livre de pastă de lapte uscat, din care își pregătea masa, dizolvându-le în apa dintr-un burduf. Oamenii mai aveau la dispoziție fâșii de carne uscată și cheag uscat, din care rodeau în timp ce călăreau; iar când exista carne proaspătă, dar nu și răgazul de a o prepara, carnea era pusă sub șa, unde se frăgezea, devenind astfel bună de mâncat.

Chinezii au observat, cu surprindere și infinit dezgust, capacitatea războinicilor mongoli de a supraviețui perioade îndelungate cu doar puțină apă și hrană; unul dintre observatorii chinezi spune că întreaga armată putea să așeze tabăra fără a scoate un singur norișor de fum, deoarece nu aveau nevoie de focuri pentru a găti mâncarea[9]. Prin comparație cu jurchezii, mongolii erau mai vânjoși și mai sănătoși. Dieta lor obișnuită era compusă din carne, lapte, iaurt și alte produse lactate; dușmanii lor se hrăneau, în schimb, în principal cu un terci din diverse cereale. Alimentația bazată pe cereale a soldaților-fermieri împiedica dezvoltarea sistemului osos, strica dinții și slăbea rezistența la boli. De cealaltă parte, cel mai umil dintre soldații mongoli consuma aproape exclusiv proteine, care îi întăreau dinții și oasele. Spre deosebire de jurchezi, dependenți de o alimentație bogată în carbohidrați, mongolii puteau să suporte mult mai ușor dacă nu mâncau o zi sau două.

O armată obișnuită se deplasa pe șiruri lungi de soldați, care mărșăluiau toți în aceeași direcție, urmați de un convoi masiv cu provizii. Prin contrast, armata mongolă se împrăștia pe o zonă vastă, pentru ca animalele să aibă suficientă iarbă de păscut, iar oștenii mai mult vânat la dispoziție. Genghis-han călătorea în centru, flancat, la vest, de Armata de Dreapta, iar

la est, de Armata de Stânga. Poziţiile avangardei şi, respectiv, ariergardei erau ocupate de grupuri militare mai mici. Pâlcul din ariergardă păzea şi caii de rezervă. Organizarea decimală permitea armatei să fie extrem de mobilă şi flexibilă. Fiecare *tumen* funcţiona ca o versiune miniaturală a întregii tabere. Comandantul călătorea în centrul *mingan*-ului său, celelalte nouă fiind poziţionate de jur-împrejur – la dreapta, la stânga, în spate şi în faţă – după caz. Genghis-han nu îşi organizase soldaţii într-o ierarhie de formaţiuni militare, ci în cercuri concentrice.

Deşi mongolii îşi mutau taberele în mod frecvent, tabăra principală a fiecărei unităţi[10] era structurată conform unui tipar, astfel că soldaţii proaspăt sosiţi ştiau precis unde trebuie să se prezinte la raport şi cum să găsească ce căutau. Fiecare *mingan* era dotat cu o echipă medicală, de regulă alcătuită din doctori chinezi, care se îngrijea de bolnavi şi răniţi. Corturile erau aliniate în formaţiuni specifice, fiecare cu numele şi scopul său; până şi interiorul corturilor era aranjat în mod identic. După o lungă zi de călătorie, de luptă ori vânătoare, armata ridica tabăra cu ofiţerii în mijloc, înconjuraţi de santinele şi de alţi soldaţi. Pe timpul nopţii, caii erau ţinuţi la îndemână şi pregătiţi în caz de urgenţă, la marginea taberei fiind delimitat un perimetru special pentru ei.

Spre deosebire de centrul bine structurat şi atent organizat, majoritatea oştenilor de rând se răzleţeau în pâlcuri mici pe toată câmpia în vederea campării. La apusul soarelui, aceste grupuri aprindeau focuri mici, preferabil când era destulă lumină pentru ca flăcările să nu fie vizibile din depărtare, dar şi destul de întuneric pentru ca fumul să nu poată fi zărit de la foarte mare distanţă. Astfel se pregătea, la iuţeală, singura masă caldă a zilei. După ce mâncau, nu rămâneau pe lângă foc şi nici nu

dormeau în vecinătatea lui; se împrăștiau și mai mult, în grupuri și mai restrânse, de 3-5 oameni, adăpostindu-se în adâncituri ale solului. La ivirea zorilor, își începeau ziua cu o recunoaștere temeinică a zonei, la dreapta, la stânga, în față și în spate.

Cum oamenii erau împrăștiați pe o suprafață de teren atât de vastă, comunicațiile au devenit tot mai importante[11], dar, proporțional, și mai dificil de efectuat. Armatele convenționale se deplasau în coloane masive, iar comandanții puteau cu ușurință să comunice unii cu alții, prin mesaje scrise. La mongoli, trupele erau mai dispersate, iar comandanții, analfabeți. Comunicarea, la toate nivelurile, trebuia efectuată pe cale orală. Ordinele erau transmise de soldați din gură-n gură. Problema acestui sistem consta în gradul de acuratețe al mesajului; acesta trebuia repetat întocmai de fiecare dată, fiecărui receptor, care trebuia să îl rețină exact așa cum îi fusese transmis. Ca să ușureze memorarea, comandanții își emiteau ordinele în versuri, potrivit unui sistem standard cunoscut tuturor. Războinicii mongoli utilizau un set fix de melodii și stiluri poetice, în cadrul cărora se putea improviza în funcție de semnificația mesajului. Fiece mesaj reprezenta un nou vers adăugat unui cântec pe care omul îl știa deja.

Soldații obișnuiau să cânte în timpul călătoriei, așa cum fac, și astăzi, grupurile de călăreți ce străbat stepele. Pe lângă obișnuitele teme ale cântecelor ostășești – despre casă, femei și lupte – mongolii mai cântau și despre legile și regulile lor de conduită, puse de asemenea pe muzică, pentru a putea fi învățate de toți. În condițiile în care memorase deja legile și exersa constant formatul mesajelor-cântec, orice soldat era gata, într-o clipă, să învețe un nou mesaj, în forma unui nou vers adăugat acestor cântece îndelung repetate, și să îl ducă acolo unde i se ordona.

*

În ciuda neajunsurilor reprezentate de lupta pe un teren necunoscut și împotriva unui dușman mult mai numeros, Genghis-han avea, totuși, un avantaj – acela al lecțiilor învățate într-o viață de războinic. De asemenea, își cunoștea îndeaproape soldații și ofițerii. Luptase alături de mulți dintre ei, vreme de un sfert de secol, iar câțiva dintre generali, ca Boorchu sau Jelme, de pildă, îi stăteau în preajmă de aproape patru decenii. Știa că poate avea încredere în ei pentru campanii de durată, departe de supravegherea lui directă. Totodată, înțelegea perfect atuurile și slăbiciunile fiecărui comandant în parte. Jebe, unul dintre aceștia, lupta repede și cu furie, asumându-și riscuri neobișnuite și insuflând curaj oamenilor; pe de altă parte, Muhali, un alt general, se mișca încet și metodic, dar izbutea să ducă la bun sfârșit misiuni de mai lungă durată și mai mare amploare.

Oricât de riguroasă le-ar fi fost pregătirea, oricât de strictă disciplina și oricât de neclintită hotărârea, mongolii nu puteau să cucerească orașe fortificate, prin metodele de asediu convenționale. Împotriva jurchezilor, Genghis-han a utilizat strategiile de bază din războaiele purtate anterior în stepă – adică, a încercat să câștige înainte să fie trasă prima săgeată, să își învingă dușmanul, semănând confuzie și stârnind teamă. Deoarece, inițial, nu avuseseră nici armele, nici cunoștințele necesare pentru a străpunge zidurile masive ce înconjurau orașele, mongolii distrugeau regiunile rurale din jurul cetății și apoi dispăreau, reapărând tocmai atunci când orașul se simțea iarăși în siguranță.

Genghis-han a căutat să își slăbească suplimentar adversarii, exploatând orice disensiune socială sau ruptură internă. În campania jurchedă, prima lui mișcare a fost să îi despartă pe hitani de conducătorii lor jurchezi, subminând totodată și

încrederea supușilor chinezi că jurchezii îi puteau apăra. Într-o magistrală campanie de propagandă, mongolii au pătruns pe teritoriul jurched, anunțând că sunt forțe de eliberare care vor să readucă la putere vechea familie domnitoare hitană, detronată cu un secol în urmă de invadatorii jurchezi. Înainte de izbucnirea luptelor, numeroși hitani au dezertat și s-au alăturat mongolilor, pe care îi percepeau ca pe niște rude ce vorbesc aceeași limbă. Una dintre primele acțiuni a fost condusă de Jebe și de fratele lui Genghis-han, Hasar. Aceștia, în fruntea unei armate, s-au îndreptat spre teritoriile tribului Hitan, deplasându-se pe malurile fluviului Liao. Războinicii mongoli au fost primiți și sprijiniți cu entuziasm de localnici, și nu a durat mult până ce au identificat un descendent al dinastiei Yelü, fosta familie domnitoare. În anul următor, 1212, Genghis-han a restaurat în mod oficial monarhia hitană, transformându-le regatul într-un stat vasal Imperiului Mongol. Mongolii nu cuceriseră încă toate teritoriile controlate de jurchezi, dar, prin crearea acestui regat vasal, Genghis-han a reușit să adâncească dezbinarea din tabăra adversă, atrăgând noi susținători ai cauzei sale.

De-a lungul acestei campanii, a descoperit că membrii vechii aristocrații hitane erau nerăbdători să îl ajute să înțeleagă mai bine teritoriul pe care îl invadase. Unul dintre cei mai importanți a fost Yelü Chucai, un tânăr de vreo 20 de ani din familia domnitoare hitană, care a atras atenția invadatorilor mongoli prin cunoștințele sale în domeniul astrologiei și al ezotericei arte a scapulomanției (ghicirea viitorului în crăpăturile apărute în claviculele de oaie sau capră, supuse la temperaturi înalte). Fiind hitan și vorbind limba locului, putea să comunice foarte ușor cu invadatorii, însă erudiția lui mai includea și vaste cunoștințe despre cultura chineză. Cărturarii hitani vorbeau atât mongola, cât și chineza, știau să scrie și

cunoşteau în profunzime legile şi tradiţia popoarelor sedentare. Prin contribuţia lor deosebită la administrarea Imperiului Mongol, l-au determinat pe Genghis-han să se concentreze mai mult în direcţia atragerii sau capturării de învăţaţi de tot soiul, într-un efort de a le utiliza cunoştinţele spre binele imperiului. Ulterior, oriunde l-au purtat războaiele, a pus să i se aducă astfel de oameni, pe care îi interoga ca să vadă ce ştiu să facă şi unde ar putea fi utili.

Tehnica de luptă mongolă reprezenta o rafinare a sistemului tradiţional din stepe, dezvoltat de-a lungul a multe mii de ani. În ultimă instanţă, succesul nu a venit graţie unor arme superioare. Noile tehnologii militare nu pot fi ţinute secrete mult timp, o inovaţie care funcţionează pentru o tabără putând foarte uşor să fie adoptată de tabăra adversă, după numai câteva bătălii. Succesul armatei mongole se datorează coeziunii şi disciplinei sale, cultivate de-a lungul mileniilor în cadrul micilor grupuri de păstori nomazi, ca şi loialităţii neclintite faţă de comandantul suprem.

Soldaţii de pretutindeni şi din orice epocă au fost instruiţi să îşi dea viaţa pentru comandantul lor, dar Genghis-han nu a pretins niciodată sacrificiul suprem de la oştenii lui. Mai presus de orice, războaiele purtate de el au ţinut seama de un singur obiectiv strategic: salvarea vieţilor mongole. Spre deosebire de alţi generali şi împăraţi din istorie, care ordonau cu uşurinţă moartea a sute de mii de oameni, Genghis-han nu s-a arătat niciodată dispus să sacrifice nici măcar un singur om. Cele mai importante reguli create de el pentru armată priveau pierderile umane. Războinicului mongol îi era interzis – atât pe câmpul de bătălie, cât şi în afara lui – să pomenească de moarte, răni sau înfrângere. Numai gândul la aceste calamităţi era destul pentru a le provoca. Tabu era şi pronunţarea numelui

unui tovarăș de arme căzut sau a vreunui alt soldat mort. Fiecare războinic trebuia să își trăiască viața, ca și când ar fi fost nemuritor, ca și când nimeni nu l-ar fi putut învinge sau răni, ca și când nimic nu l-ar fi putut ucide. Înainte de moarte, după ce epuizase toate soluțiile și nu-i mai rămăsese nicio speranță, cu ultimele cuvinte trebuia să privească în zare și să își invoce soarta, odată cu numele Eternului Cer Albastru. Cei căzuți în conflictele din stepă erau lăsați de nomazi pe câmp, împreună cu bunurile lor, să fie mâncați de animalele sălbatice sau să se descompună în mod firesc.

În teritoriile cultivate aflate departe de patrie, mongolii se temeau că trupului nu i se va îngădui să putrezească pe cale naturală și că populația locală va încerca să îl pângărească. Deviind iarăși de la ritualul obișnuit, în campania jurchedă mongolii au început să își trimită morții acasă, unde să fie înmormântați după datina stepei. Prizonierii de război transportau cumva aceste cadavre, probabil în interiorul unor burdufuri din piele așezate pe spinarea cămilelor, sau cu ajutorul unor care trase de boi. În rarele ocazii în care transportul s-a dovedit imposibil, mongolii și-au dus morții într-o zonă cu iarbă din apropiere și i-au îngropat în secret, dimpreună cu bunurile ce le aparțineau. Apoi au mânat animalele peste locul respectiv, ca să șteargă urmele și să îi împiedice astfel pe țărani să găsească mormintele și să dezgroape obiectele.

Pentru mongoli, nu era nicio onoare să lupți; singura onoare era să câștigi. Unicul lor țel, în toate campaniile, era victoria totală. Astfel, nu conta ce tactici se foloseau împotriva dușmanului, cum se duceau bătăliile sau cum se evitau ele. Obținută prin viclenie inteligentă sau prin înșelăciune crudă, victoria tot victorie se numea și nu umbrea în niciun fel vitejia războinicilor, aceștia având o mulțime de alte prilejuri în

care să își dovedească îndrăzneala. Dacă bătălia era pierdută, onoarea individuală pe câmpul de luptă nu mai făcea doi bani. După cum spunea însuși Genghis-han, doar lucrurile duse la bun sfârșit contează.

Nicăieri nu s-a manifestat ingeniozitatea mongolă mai pregnant decât în capacitatea lor de a transforma principalul atu al jurchezilor, uriașa populație a regatului, în principala lor slăbiciune. Înainte să atace un oraș, mongolii goleau satele din jur. Localnicii era înrolați cu forța, prin extinderea organizării decimale a oștirii mongole și asupra lor. Fiecare războinic trebuia să adune zece bărbați, pe care să îi pună la muncă sub comanda lui; dacă murea vreunul, trebuia să îl înlocuiască imediat, astfel încât să aibă mereu la dispoziție zece lucrători. Acționând ca o extensie a armatei regulate, misiunea lor zilnică era să facă rost de hrană și apă pentru animale și trupe, dar și să adune materiale, precum pietre și pământ, pentru umplerea șanțurilor de apărare la următorul asediu. Tot ei manevrau și operau mașinăriile care bombardau fortificațiile cu proiectile de lemn și piatră, și împingeau turnurile mobile construite pentru a penetra zidurile.

Pentru mongoli, stilul de viață al acestor țărani era de neînțeles. În regatul jurched erau mulți oameni și puține animale; situația contrasta puternic cu starea de fapt din Mongolia, unde, în mod normal, proporția era de 5-10 animale la un singur om. În ochii războinicilor nomazi, câmpurile cultivate de săteni, ca și grădinile acestora, nu erau decât niște câmpii obișnuite, țăranii înșiși semănând mai degrabă cu vitele care pasc, decât cu oamenii adevărați, care se hrănesc cu carne. Iată de ce se refereau la aceste creaturi mâncătoare de iarbă[12], folosind aceeași terminologie ca pentru vaci și capre. Masele de țărani erau niște turme, iar când oștenii plecau să adune lucrători sau

să îi alunge pe săteni, procedau în aceiași termeni și cu aceeași precizie întrebuințate la adunarea turmelor de iaci.

Armatele epocii tratau satele ca pe niște resurse de jefuit, în timp ce sătenii erau o pacoste; trebuiau violați, omorâți sau eliminați pe căi cât mai convenabile. Mongolii, în schimb, care erau mereu în inferioritate numerică față de populațiile cotropite, s-au folosit de masele de oameni în scopuri strategice. Au modificat și utilizat o strategie tradițională în stepă, prin care turmele dușmanului erau adunate și mânate către liniile sau tabăra acestuia, animalele creând haos înainte ca oamenii să atace. În campania jurchedă, adaptarea a constat în aceea că turmele de animale au fost înlocuite cu turme de țărani. Oștirea mongolă se rupea în mici pâlcuri, care atacau sate lipsite de apărare, dându-le foc și izgonind sătenii. Aceștia, înspăimântați, fugeau care încotro, aglomerând drumurile și împiedicând înaintarea convoiului de aprovizionare al propriei armate. În timpul campaniei jurchede, peste un milion de refugiați au fugit, disperați, din zonele rurale și s-au înghesuit în orașe; aici, au devorat rezerve uriașe de hrană și au declanșat haosul.

În loc să fie urmați de grupuri uriașe de refugiați, după modelul altor armate din epocă, mongolii erau precedați de acestea, țăranii fiind folosiți și la propriu, ca scuturi umane și berbeci de asalt. Pierderile omenești din tabăra inamică nu erau importante câtă vreme serveau la salvarea vieților mongole. Pe măsură ce prizonierii cădeau răpuși în luptă, trupurile lor umpleau șanțurile de apărare și alcătuiau punți peste alte structuri defensive ridicate de dușman. Prinși ca într-o cursă între zidurile orașelor, jurchezii și supușii lor erau condamnați să moară de foame; cazurile de canibalism au ajuns tot mai răspândite. Odată cu nemulțumirea crescândă din rândurile orășenilor și țăranilor, s-au înregistrat tot mai multe revolte și

răscoale împotriva oficialilor jurchezi, care se arătau incapabili să apere, să hrănească ori să se ocupe eficient de numărul masiv de refugiați. În urma uneia dintre cele mai mari răscoale, soldații jurchezi au sfârșit prin a omorî circa 30 000 de țărani.

Spre deosebire de armatele de pedestrași care se deplasau extrem de lent și luptau de-a lungul unui anumit front sau pe un anume câmp de bătălie, mongolii luptau de-a lungul și de-a latul întregului teritoriu, dezordinea și confuzia create permițându-le să folosească tot șoiul de trucuri inteligente. Într-un astfel de episod, mongolii au capturat un convoi condus de un oficial de rang înalt, trimis să ridice asediul orașului Dading. Un mongol s-a îmbrăcat în hainele emisarului, i-a luat documentele și, astfel deghizat, s-a apropiat de cetatea inamică. Când a ajuns, oștirea mongolă a ridicat asediul și s-a îndepărtat, conform înțelegerii anterioare. Odată intrat, așa-zisul emisar i-a păcălit pe mai-marii orașului, făcându-i să creadă că tocmai reușiseră să-i înfrângă pe asediatori. Apoi a supravegheat personal dificila misiune de înlăturare a fortificațiilor și de retragere a trupelor din cetate. După câteva săptămâni, a trimis vorbă alor săi, care au căzut precum un trăsnet asupra orașului, cucerindu-l fără nicio greutate.

Mongolii nu s-au mulțumit doar cu aceste vicleșuguri; propaganda lor neobosită a răspândit povești care trezeau neliniște și teamă în rândurile dușmanilor. Într-un episod apocrif, care a circulat pentru a înspăimânta inamicul, mongolii, chipurile, au promis să se retragă din jurul unei cetăți asediate, dacă jurchezii le dădeau un număr mare de pisici și păsări, ca pradă de război. Povestea spune că localnicii înfometați au strâns degrabă vietățile cerute și le-au predat asediatorilor. Mongolii le-au legat de picioare torțe și stindarde în flăcări și le-au dat drumul. Terorizate, animalele și păsările s-au întors

în oraș și l-au incendiat. Istoria a fost o adevărată supradoză de propagandă de război.

După toate aceste acțiuni de recunoaștere, organizare și propagandă, când a sosit în sfârșit momentul atacului, armata mongolă a căutat să creeze cât mai multă confuzie și dezordine în rândurile dușmanului. Una dintre cele mai comune forme de atac, similară Formațiunii Tufișului, era Stolul de Corbi sau Stelele Căzătoare. Noaptea, la un semnal din tobe, sau al unui foc, călăreții se năpusteau din toate direcțiile simultan. Iată ce scria un observator chinez contemporan: „vin de parcă s-ar prăbuși tot cerul, și dispar iute, ca lumina unui fulger"[13]. Dușmanul era zguduit și demoralizat de atacul picat din senin și de retragerea la fel de neașteptată, de valul tunător urmat de o tăcere mormântală. Mongolii dispăreau înainte ca inamicul să poată reacționa, lăsându-l rănit și derutat.

Începând cu ofensiva împotriva tanguților, Genghis-han a descoperit că inginerii chinezi știau să construiască mașinării de război capabile să dărâme zidurile orașelor, aruncând bolovani uriași de la mare distanță. Chinezii inventaseră deja mai multe astfel de mașinării: catapulta clasică arunca pietre, lichide inflamabile și alte substanțe periculoase, înspre sau dincolo de zidurile orașului asediat; un altfel de catapultă, acționată de căderea bruscă a unei contragreutăți masive, arunca proiectilele chiar mai repede decât cea cu torsiune. Balista era un dispozitiv mecanic care trăgea săgeți uriașe, capabile să avarieze clădiri și alte tipuri de structuri și să ucidă orice om și orice animal. Deși aceste mecanisme erau destul de vechi în panoplia artei militare, pentru mongoli erau complet inedite; curând însă, aveau să devină parte integrantă din arsenalul lui Genghis-han, care aprecia nu doar eficiența, ci și ingeniozitatea alcătuirii lor. Hanul mongol nu s-a mulțumit

doar să folosească aceste arme, ci a obținut și cunoștințele inginerești necesare construcției lor. Mongolii îi răsplăteau regește pe inginerii care dezertau și veneau la ei, iar după fiecare bătălie inspectau cu atenție prizonierii, căutând ingineri pe care să îi recruteze. Genghis-han a integrat permanent unitățile de ingineri în armata mongolă, cu fiecare bătălie și după fiecare cucerire mașinăria lui de război crescând în complexitate și eficiență.

Instrumentele de asediu îi fascinau în mod deosebit pe mongoli, deoarece permiteau atacatorilor să rămână departe de zidurile cetății și de lupta corp la corp pe care o detestau. La un moment dat, au făcut cunoștință cu lancea de foc jurcheză, un tub de bambus îndesat cu praf de pușcă. Odată aprins, praful de pușcă genera o ardere lentă care împrăștia scântei, flăcări și fum, asemeni unui aruncător de flăcări modern. Dezvoltată pe baza tehnologiei pentru pocnitori, arma era utilizată pentru a declanșa incendii și a dezorienta armata inamică și caii acesteia; după o serie de modificări ulterioare, mongolii aveau să o folosească în multiple alte scopuri.

Când fortificațiile dușmanului se dovedeau inexpugnabile, Genghis-han încerca să îl atragă în exteriorul lor, prin stratageme precum falsa retragere; o ilustrare a acestei tactici este oferită de asediul lui Jebe împotriva orașului Liaoyang, din cadrul campaniei jurchede. Utilizând o tactică numită Lupta Câinească, Jebe a simulat o retragere a trupelor, ordonând soldaților să lase în urmă multe echipamente și provizii, chipurile un semn că fuga fusese pripită și motivată de teamă. Conducătorii orașului și-au trimis oștenii să adune prada de război, carele și animalele folosite de aceștia pentru transportul bunurilor blocând în scurt timp porțile deschise ale cetății. Profitând de faptul că trupele inamice erau împrăștiate în afara

zidurilor și de porțile deschise, mongolii s-au întors și au dat năvală în oraș, reușind să îl cucerească.

Nomazi de generații, mongolii deprindeau devreme arta luptei din mers. Pentru oșteanul-țăran, a fugi echivala cu o înfrângere, a-ți hăitui dușmanul însemna victorie. Sedentarul căuta să îi alunge pe atacatori cât mai departe de așezarea lui. Nomadul căuta să își ucidă inamicul, și nu conta câtuși de puțin dacă îl omora în cursul unui atac sau atunci când fugea de el. În ochii mongolilor, lupta în ambele direcții era tot luptă; o cucerire din retragere era la fel de bună ca una făcută de pe loc. Odată ce își momeau dușmanul afară din cetate, aplicau tehnicile desprinse din manevrarea grupurilor mari de animale. Cel mai adesea, fie își obligau victimele să formeze un șir întins pe distanțe lungi, care, subțiindu-se continuu, își pierdea forța și cădea ușor pradă unei ambuscade; fie se împărțeau în grupurile mici din care erau alcătuite formațiunile lor militare și își izolau dușmanii în grupuri la fel de puțin numeroase, pe care le puteau învinge mai ușor.

Chiar și atunci când erau în degringoladă și hăituiți de un inamic hotărât, mongolii nu renunțau la vicleșuguri ca să își salveze pielea. Dacă erau surprinși în timp ce patrulau și erau copleșiți de dușman, lăsau în urmă obiectele valoroase pe care le purtau asupra lor. Forțele inamice rupeau invariabil rândurile, ca să culeagă aceste obiecte, oamenii luându-se adesea chiar la bătaie și permițându-le astfel mongolilor să scape cu fuga. Alteori, aruncau nisip în vânt ori legau crengi de cozile cailor, ca să șteargă urmele lăsate în praf sau să îi facă pe urmăritori să creadă că sunt în număr mult mai mare.

După primul an de campanie împotriva jurchezilor, a devenit limpede că cel mai mare pericol pentru armata mongolă nu erau luptele în sine, ci clima neplăcută. Altitudinea joasă și

proximitatea marilor fluvii și a oceanului făceau ca aerul să rețină umezeala, astfel că, în timpul verii, căldura combinată cu umezeala erau aproape de nesuportat pentru mongoli și căluții lor mițoși. În zonele agricole și urbane, se raportau îmbolnăviri frecvente cu cele mai teribile maladii. Campania încetinea considerabil în lunile de vară, mongolii retrăgându-se în masă, dimpreună cu hergheliile lor, către regiunea mai înaltă și răcoroasă a Mongoliei Interioare, aflată la o distanță relativ mică.

În 1214, Genghis-han a ajuns în sfârșit să asedieze curtea Hanului de Aur, din Zhongdu (Beijing). Curtea tocmai fusese scena unei lovituri de palat, iar noul han, afectat de mulțimea frământărilor interne, a preferat o înțelegere cu mongolii unui asediu prelungit. În schimbul retragerii, le-a dat cantități uriașe de mătăsuri, argint și aur, plus 3 000 de cai și 500 de tineri, băieți și fete. Ca să pecetluiască înțelegerea, Hanul de Aur s-a recunoscut vasalul lui Genghis-han, căruia i-a dat de soție pe una dintre prințese.

La rândul său, Genghis-han a ridicat asediul orașului Zhongdu și a început lunga călătorie către Mongolia Exterioară, la nord de Gobi. Tribul Hitan își primise înapoi bună parte din teritoriu, iar familia regală fusese reinstaurată la putere; jurchezilor li se îngăduia să păstreze un mic regat. Câtă vreme obținea bunurile pe care le voia, Marele Han nu manifesta nicio intenție de a domni el însuși peste aceste teritorii sau de a instaura acolo un guvern mongol. După modelul adoptat pentru teritoriile uigurilor și tanguților, care au fost lăsați să se guverneze singuri, Genghis-han era mai mult decât fericit să le îngăduie hitanilor și jurchezilor să își administreze regatele cum credeau de cuviință, singurele condiții fiind să rămână vasali mongolilor și să își plătească tributul.

Devreme ce ambele triburi, Hitan și Jurched, îl recunoșteau pe Genghis-han drept conducător suprem și împăratul tuturor, acesta nu mai avea niciun motiv să rămână pe teritoriile lor. Vara era abia la început, dar căldura și uscăciunea au împiedicat totuși armata mongolă să traverseze deșertul Gobi. În schimb, și-au ridicat tabără la sud de el, într-un loc numit Dolon Nor (Șapte Lacuri). În așteptarea zilelor mai răcoroase de toamnă, războinicii se puteau bucura în voie de jocuri și ospețe, ca și de talentul muzicienilor și cântăreților pe care îi luaseră prizonieri și îi duceau acasă cu ei.

Dar, de îndată ce invadatorii s-au retras, autoritățile jurchede n-au mai recunoscut înțelegerile făcute cu aceștia. Cum nu avea încredere în supușii lui, pe care îi suspecta că sunt de partea mongolilor, Hanul de Aur, lăsat de Genghis-han pe tronul strămoșilor săi, a mutat capitala de la Zhongdu, evacuându-și întreaga curte și instalând-o în Kaifeng, un oraș sudic îndepărtat, unde credea că vor fi la adăpost de armata mongolă. Pentru Genghis, fuga hanului jurched reprezenta o trădare a pactului încheiat și a considerat-o rebeliune. Deși era de mai bine de trei ani departe de ținutul său de baștină dintre râurile Onon și Herlen, Genghis-han a făcut totuși cale întoarsă, pregătindu-se de o nouă luptă. Și-a organizat oastea pentru un nou an de campanie, al patrulea, a coborât în marș din regiunea Mongoliei Interioare și s-a îndreptat spre capitala care i se predase cu numai câteva luni înainte.

Hanul de Aur lăsase un mic contingent să păzească vechea capitală, însă oștenii și locuitorii cetății știau foarte bine că fuseseră abandonați în voia sorții. Victoriile lui Genghis-han din anul anterior dăduseră naștere unui val tot mai consistent de susținere în tabăra inamică, mai ales în rândul celor abandonați de Hanul de Aur. În mentalitatea chineză tradițională,

victoria pe câmpul de luptă revenea celor ocrotiți de Ceruri, și cum lista victoriilor hanului mongol era tot mai lungă, țăranii chinezi și războinicii jurchezi au înțeles că Genghis lupta sub evidenta protecție a divinității, iar a te împotrivi lui însemna să aduci o gravă ofensă Cerului însuși. Mulți oșteni din tribul Jurched, ca și din alte triburi, aflați în slujba Hanului de Aur, au mai recunoscut în Genghis-han și un adevărat războinic al stepelor, așa cum fuseseră și strămoșii lor înainte să cucerească orașele și să se stabilească în ele. Aveau mai multe în comun cu el și cu soldații lui, decât cu elita conducătoare efeminată și desfrânată, care, de fiecare dată, fugise și îi lăsase la cheremul năvălitorilor. În consecință, regimente întregi, cu tot cu ofițeri și arme, au dezertat și au trecut de partea mongolilor.

Genghis-han și noii săi aliați au cucerit cu ușurință orașul. De data aceasta însă nu le-a mai dat ocazia jurchezilor să plătească tribut; cetatea urma să fie pedepsită și jefuită, iar mongolii să ia totul. Odată ce soarta orașului asediat a devenit limpede, Genghis-han a lăsat asaltul final în grija generalilor săi. Iritat de căldura verii și dezgustat de mizeria vieții sedentare, Marele Han a părăsit Zhongdu și s-a retras către ținturile mai înalte, mai uscate și mai întinse ale Mongoliei Interioare. Jefuirea fostei capitale a fost lăsată în sarcina lui Hada, un general hitan, și a trupelor lui, deoarece aceștia, fiind obișnuiți cu organizarea orașelor, știau cel mai bine unde erau ascunse bogățiile. Oficialii mongoli urmau să aștepte în afara zidurilor, la o oarecare distanță de oraș, gata să treacă la catastif prăzile aduse de jefuitori. Genghis-han se aștepta ca jaful să se desfășoare conform obișnuitei și eficientei metode mongole, asupra căreia insistase încă din campania împotriva tătarilor. Această metodă presupunea strângerea prăzilor așa cum erau adunate laolaltă animalele, într-o vânătoare de grup, și

distribuirea lor în ordinea rangului. Nimeni nu era exclus de la această împărțeală și totul, până la ultimul nasture de alamă sau grăunte de argint, era distribuit după o formulă precisă: de la cele zece procente pentru han până la cota fixată pentru văduve și orfani.

Însă noii aliați ai mongolilor fie n-au înțeles sistemul, fie au refuzat pur și simplu să îl respecte. Mulți, mai ales dintre hitani și chinezi, care suferiseră de pe urma jurchezilor, tânjeau după răzbunare și distrugere. Sentimentul lor era că fiecare ostaș are dreptul să păstreze ce găsește. Au despuiat pereții palatelor de aur, au scos pietrele prețioase de la locul lor și au confiscat cufere pline cu monede de argint și aur. Prețioasele metale au fost încărcate în care trase de boi, iar baloții de mătase au fost legați de spinarea cămilelor.

Genghis-han considera jaful o chestiune de stat deosebit de însemnată, așa că l-a trimis în oraș pe judecătorul mongol suprem, Shigi-Hutuhu, cu misiunea de a supraveghea atent operațiunile și a face un inventar meticulos al prăzilor. În locul unei acțiuni disciplinate, Shigi-Hutuhu a dat peste un adevărat haos. Oficialii mongoli din afara zidurilor cetății, inclusiv bucătarul hanului, fuseseră mituiți cu mătăsuri brodate cu fir de aur, ca să le permită soldaților din triburile aliate să își continue jaful dezorganizat; la sosire, și lui Shigi-Hutuhu i s-a oferit o cotă parte din pradă. Acesta a refuzat și s-a întors la Genghis-han, să-i raporteze purtarea indisciplinată a aliaților. Hanul s-a înfuriat, a confiscat bunurile jefuite și i-a pedepsit pe hitani, însă nu s-a păstrat niciun document din care să reiasă cum.

În retragerea lor din orașele jurchezilor, mongolii mai aveau de aplicat o pedeapsă asupra unui teritoriu unde incendiaseră deja satele și izgoniseră populația. Genghis-han voia să lase în urmă pășuni întinse, pentru eventualitatea în care oștirea lui

era nevoită să se întoarcă. Câmpurile arate, zidurile de piatră şi şanţurile adânci încetiniseră galopul cailor mongoli şi îi împiedicaseră să se deplaseze aşa cum erau obişnuiţi în stepă, în orice direcţie voiau. Aceleaşi elemente împiedicaseră şi migraţia liberă a turmelor de antilope, măgari şi alte animale sălbatice pe care mongolii le vânau cu plăcere. Când s-au retras în urma campaniei jurchede, au eliberat terenul, punându-şi caii să ia în copite câmpurile ţăranilor, şi l-au lăsat să revină la starea anterioară de păşune. În felul acesta se asigurau că ţăranii nu se mai întorceau niciodată în satele şi la câmpurile lor. Mongolia Interioară a rămas o vastă câmpie ierboasă, iar mongolii au creat întinse zone-tampon, de păşuni şi păduri, între ţinuturile stăpânite de triburile nomade şi cele aparţinând cultivatorilor sedentari.

În prima jumătate a lui 1215, Anul Porcului, învingătorii au părăsit încet, încet ruinele fumegânde ale oraşului Zhongdu, şi s-au îndreptat, cu oameni, animale şi bunuri, către platoul arid al Mongoliei Interioare. S-au adunat din nou în regiunea Dolor Nor, unde, cu un an înainte, Genghis-han aşteptase fără succes să traverseze deşertul Gobi. Aici au rămas până la sfârşitul verii, pentru a se aventura din nou în deşert. Genghis-han îşi demonstrase încă o dată capacitatea de a câştiga un război, iar acum îşi demonstra, la o scară nemaiîntâlnită în istoria hanilor stepei, capacitatea de a duce întreaga pradă acasă, la poporul lui.

Din China părea să se reverse un adevărat râu de mătase în culori strălucitoare. Era ca şi când Genghis-han ar fi schimbat cursul nenumăratelor canale întortocheate care alcătuiau Drumul Mătăsii, şi le-ar fi adunat într-un singur fluviu, redirecţionat de mâna Marelui Han către stepele Mongoliei. Caravanele de cămile şi care cu boi transportau o asemenea cantitate din preţioasa ţesătură, încât mongolii au ajuns să o folosească pentru a-şi

înfășura în ea alte bunuri și, în general, ca material de împachetat. Au aruncat cât colo funiile împletite din piele netăbăcită și au folosit în locul lor funii de mătase. Au făcut boccea haine brodate cu fir de aur și argint, cu modele de bujori, cocori în zbor, valuri înspumate și animale mitologice, și au împachetat încălțări de mătase decorate cu perle mărunte. Și-au umplut carele cu tapiserii, perne, pernuțe, pături și covoare din mătase, cu brâie, panglici, franjuri și ciucuri de mătase. Au luat cu ei cupoane întregi de mătase naturală crudă, fire de mătase și țesături croite în cele mai fanteziste haine sau podoabe și de mai multe culori decât putea să descrie limba mongolă.

Pe lângă mătase, satin, brocart și muselină, în boccele se mai găseau și tot soiul de obiecte care atrăseseră atenția noilor posesori mongoli și care puteau fi ușor transportate: mobilier lăcuit, evantaie de hârtie, castroane de porțelan, armuri de metal, cuțite din bronz, păpuși de lemn, ceainice din fier, oale de alamă, jocuri și șei sculptate. Mongolii mai luau cu ei și recipiente cu parfum și farduri făcute din pastă de ocru, plumb galben, indigo, extracte florale, ceară parfumată, rășină aromată și mosc. Aduceau acasă podoabe de păr și bijuterii lucrate din metale prețioase, fildeș ori carapace de țestoasă, și bătute în turcoaze, perle, cornaline, coral, lapislazuli, smaralde și diamante. Căruțele pline vârf cu burdufuri de vin, butoaie cu miere și calupuri de ceai negru veneau în urma cămilelor care miroseau a tămâie, leacuri, afrodiziace și a lemn prețios de cinabru, camfor și santal.

Șiruri lungi de funcționari au catalogat minuțios, au verificat și răsverificat obiectele transportate de fiecare caravană de cămile și căruțe. Pe drum, muzicienii și-au încântat noii stăpâni cu instrumentele și glasurile lor. Pretutindeni unde caravanele făceau popas, acrobații, contorsioniștii și jonglerii își exersau

îndemânarea, iar tinerele fete adunau bălegarul pentru foc, mulgeau animalele, pregăteau masa şi ofereau orice altceva li se mai cerea. Băieţii aveau grijă de animale şi ajutau la ridicarea greutăţilor. În urma animalelor veneau şiruri lungi de prizonieri – mii şi mii de oameni. Prinţi şi preoţi. Croitori şi spiţeri. Tălmaci şi scribi. Astrologi şi giuvaiergii. Artişti şi ghicitori în stele. Scamatori şi aurari. Oricine ştia o meserie fusese luat cu japca, laolaltă cu toţi aceia care, din cine ştie ce motiv ori capriciu, atrăseseră atenţia vreunui mongol.

Nicicând, în lungile secole de jaf şi negoţ, nu mai adusese vreun lider măcar o câtime din prada cu care se întorcea acasă Genghis-han. Dar apetitul mongolilor depăşea până şi limitele incomensurabile ale actualei prăzi. Caravanele erau ticsite cu obiecte de valoare ce nu făceau decât să trezească dorinţa de mai mult. Orice mongol putea acum să se odihnească pe mobile din lemn lăcuit şi drapat în mătăsuri; orice tânără era parfumată, machiată şi acoperită de bijuterii. Orice cal avea harnaşament cu piese metalice şi orice războinic, arme din bronz şi fier. Pentru a-şi practica meseria, miile de meşteşugari aveau nevoie de cantităţi uriaşe de materii prime – de la lemn, lut şi textile la bronz, aur şi argint. Pentru a hrăni toţi aceşti oameni, era necesară menţinerea unui flux continuu de orz, grâu şi alte alimente, dinspre vastele întinderi pustii care separau păşunile nomazilor de câmpurile agricultorilor din sud; şi cu cât sporea numărul de captivi aduşi acasă de Genghis-han, cu atât creştea şi cantitatea de alimente şi echipament trebuincioasă întreţinerii lor. Curiozităţile au devenit obiecte de uz casnic, iar încărcătura caravanelor nu făcea decât să stimuleze dorinţa de mai mult. Cu cât a cucerit Genghis mai mult, cu atât trebuia să cucerească.

Stepa nu mai putea să existe în izolare. Genghis-han era obligat să organizeze linii de aprovizionare, să menţină producţia şi

să coordoneze mișcările bunurilor și ale oamenilor, la o scară fără precedent. Ceea ce a început ca un raid-fulger asupra orașelor de la sud de Gobi, în căutare de mătăsuri și flecușteţe, se transformase într-un război de trei decenii, cum nu mai văzuse lumea. Genghis-han și-a petrecut următorii 15 ani de viață luptând pe întreg cuprinsul Asiei. După moartea lui, războiul a fost lăsat moștenire descendenților, care, vreme de două generații, au continuat să înglobeze noi țări și noi popoare.

După campaniile împotriva jurchezilor, Genghis-han s-a întors direct în stepa Hodoe Aral, situată între râurile Herlen și Tsenker. Potrivit obiceiurilor deja împământenite, a început imediat distribuirea prăzii către generali și ofițeri, care, la rândul lor, au distribuit partea cuvenită soldaților. Dar, în premieră pentru cariera lui, s-a trezit că are mult prea multe prăzi de împărțit, fiind așadar nevoit să găsească modalități de a gestiona aceste bogății și de a le depozita temporar. În acest scop, a permis construcția unor clădiri. Acestea erau situate în vecinătatea pârâului Avarga, cumva lăturalnic față de stepă, unde ieșeau la suprafață apele învolburate ale unui izvor. După datină, Börte și-a vindecat fiul, Ögedei, de o boală, dându-i să bea din apa izvorului. Clădirile au primit denumirea colectivă de Palatul Galben, servind mai ales ca depozite pentru prada de război. Încadrată de râuri și cu un pâlc de dealuri la mijloc, regiunea beneficia de o bună protecție naturală, fiind practic imposibil de atacat prin surprindere.

Întors după o absență îndelungată, Genghis-han s-a văzut nevoit să rezolve o mulțime de probleme, nu numai în rândurile supușilor mongoli, ci și între națiunea lui și triburile siberiene din nord și țăranii uiguri din sud. Unele dintre triburile siberiene, care, după invazia condusă de Jochi, în 1207, se plecaseră sub

dominația mongolă, profitaseră de absența Marelui Han și încetaseră să mai plătească tributul în blănuri, produse ale pădurii și tinere femei. Un sol mongol, trimis să investigheze, a descoperit că, în conformitate cu reputația de care se bucurau localnicele, aceste triburi erau acum conduse de o femeie pe care oamenii o numeau Botohui-tarhun, adică Mare și Aprigă. Căpetenia a refuzat să îi predea cele 30 de tinere care urmau să devină soții de mongoli, și l-a făcut prizonier. Văzând că solul nu se mai întoarce, Genghis-han a trimis alt mesager, care a fost și el luat prizonier.

În 1219, Anul Iepurelui[14], Genghis-han și-a trimis un general de încredere în fruntea unui detașament de soldați destoinici, cu misiunea de a lămuri ce se întâmplase. Obișnuiți cu lupta în stepă și pe câmpurile agricole, mongolii nu aveau experiența de a lupta sau de a călători prin pădurile dese. De regulă, ei traversau stepele împrăștiindu-se și formând un front larg. În pădure însă erau obligați să se strecoare pe cărările înguste și să meargă unul după altul. Oamenii lui Botohui-tarhun i-au auzit venind, cu mult înainte să intre pe teritoriile lor, iar ea, ca orice vânător cu experiență, le-a întins o cursă. A trimis un contingent să închidă cărarea în urma mongolilor, pentru ca aceștia să nu poată fugi, după care a atacat prin surprindere capul coloanei. Mongolii au fost înfrânți de forțele lui Botohui-tarhun, ai cărei războinici l-au ucis pe generalul lui Genghis-han în luptă.

O atare pierdere, complet neobișnuită, a stârnit mânia Marelui Han. La început, a amenințat că va conduce în persoană o campanie de răzbunare împotriva reginei victorioase. Sfătuitorii lui l-au convins să renunțe. S-a pregătit o expediție impresionantă, de data aceasta mongolii fiind hotărâți să câștige prin orice mijloace. Un mic detașament a luat-o înainte, ca

momeală, prefăcându-se a păzi drumul și trecătorile de la graniță. Între timp, grosul oștirii a tăiat un nou drum prin desișul pădurii, dintr-o altă direcție. Înarmați cu topoare, barde, fierăstraie, dălți și tot ce-au mai găsit la îndemână, mongolii au croit cu trudă o potecă pe urmele lăsate de „taurul roșu"[15], probabil un soi de cerb sau de elan mare și roșcat. După ce drumul alternativ a fost gata, războinicii s-au năpustit asupra taberei dușmane cu o asemenea viteză, încât, ne spune *Istoria secretă*, părea că se revarsă direct „prin gurile de fum ale corturilor".

Mongolii, în sfârșit victorioși, i-au eliberat pe cei doi mesageri și au luat cu ei întreg tribul, ca servitori și concubine. Genghis-han a dat-o pe regină de nevastă celui de al doilea sol, pe care e posibil ca Botohui-tarhun să-l fi luat deja de soț, dat fiind că nu îl executase.

Triburile pădurilor fuseseră doar o mică digresiune de la chestiunile mai serioase care își așteptau rezolvarea în sânul comunităților uigure din oazele deșertului. Uigurii se numărau printre cei mai credincioși supuși ai lui Genghis-han. Îl susțineau până într-atât, încât alți uiguri musulmani, care locuiau mai la vest, la picioarele Munților Tian-Șan, pe actualele teritorii ale Kîrgîzstanului și Kazahstanului, voiau să-și răstoarne conducătorii budiști și să se alăture și ei hanului mongol. La curtea mongolă au sosit trimiși ai musulmanilor din Kașgar, un oraș comercial[16] situat astăzi în provincia chineză Xinjiang. La începutul secolului al XIII-lea, aceste comunități erau guvernate de un alt grup de hitani, provenind din Manciuria; alungați din est de jurchezi, ei se stabiliseră în Munții Tian-Șan. Ca să-i deosebească de hitanii rămași în est, mongolii îi numeau pe aceștia kara hitani, „hitanii negri", negrul fiind atât un simbol al rudeniei îndepărtate, cât și, mai ales, al punctului cardinal vest.

Deşi majoritatea uigurilor se alăturaseră de bunăvoie mongolilor, o parte rămăseseră sub controlul hitanilor negri, conduşi acum de Guchlug, fiul lui Tayang-han al naimanilor, duşmanul de odinioară al lui Genghis-han. După înfrângerea tribului său, Guchlug fugise în sud, unde o luase în căsătorie pe fiica hanului hitanilor negri, pentru ca apoi să uzurpe tronul socrului. Deşi Guchlug era creştin, iar noii lui supuşi, budişti, aveau totuşi în comun neîncrederea faţă de uiguri, care erau musulmani. Din nou-dobândita poziţie de rege, Guchlug a început să-şi persecute supuşii musulmani, limitându-le dreptul de a-şi practica religia. A interzis chemarea la rugăciune, slujbele publice şi studiul textelor sacre. Când Guchlug a părăsit capitala, Balasagun, pentru o campanie militară, supuşii lui au închis porţile oraşului şi au încercat să-l împiedice să se mai întoarcă. Ca răzbunare, Guchlug a asediat cetatea, a cucerit-o şi a ras-o de pe faţa pământului.

În lipsa unui conducător de aceeaşi religie, care să-i protejeze, musulmanii din Balasagun au făcut apel la Genghis-han să îl răstoarne de la putere pe tiran. Deşi oştirea mongolă se afla la numai 40 de kilometri distanţă, Genghis-han i-a ordonat lui Jebe, generalul care restaurase monarhia hitană, să străbată întreaga Asie în fruntea unui contingent de 20 000 de oameni şi să apere comunitatea musulmană din Balasagun. Refuzul de a lupta personal indică prioritatea scăzută a acestor teritorii pe agenda hanului mongol. Lumea lui era în Mongolia, şi voia să petreacă cât mai mult timp alături de familie, în Avarga, tabăra de pe malurile râului Herlen. Oraşele din îndepărtatele oaze sau de la poale de munte nu-l interesau. Această invazie nu-i oferea decât ocazia de a scăpa, în sfârşit, de vechiul său duşman, Guchlug.

Deoarece campania fusese declanşată la cererea musulmanilor uiguri, mongolii nu au îngăduit jafurile, distrugerea

proprietăților sau punerea în pericol a civililor. Jebe a învins armata lui Guchlug[17] și, ca pedeapsă binemeritată, a pus ca acesta să fie decapitat pe un câmp în apropiere de actualele granițe ale Afganistanului, Pakistanului și Chinei. După execuție, mongolii au trimis un sol în Kașgar să proclame sfârșitul persecuțiilor și reinstaurarea libertății de credință pentru toate comunitățile. Potrivit istoricului persan Juvaini, locuitorii orașului i-au declarat pe mongoli „una dintre binecuvântările Domnului și un dar al grației divine"[18].

Cu toate că episodul a fost relatat în detaliu de persani și de alți cronicari musulmani, *Istoria secretă* rezumă întreaga campanie într-o propoziție: „Jebe l-a încolțit pe Guchlug al naimanilor, l-a învins la Stânca Galbenă, l-a omorât și s-a întors acasă."[19] Din perspectiva mongolă, altceva probabil că nici nu conta. Jebe își făcuse datoria: omorâse dușmanul și se întorsese acasă cu bine. Campania a testat și a dovedit capacitatea armatei mongole de a opera cu succes la mii de kilometri de casă și în lipsa lui Genghis-han.

Mai important decât aducerea de noi supuși în imperiu și câștigarea reputației de apărător al religiilor persecutate, victoria împotriva hitanilor negri i-a oferit lui Genghis-han controlul total asupra Drumului Mătăsii, pe segmentul dintre chinezi și musulmani. Acum avea state vasale în teritoriile tanguților, uigurilor, hitanilor și jurchezilor din nord; și, cu toate că nu stăpânea nici principala zonă de producție, aflată sub puterea dinastiei Sung, nici principalele zone de achiziție din Orientul Mijlociu, controla drumurile care făceau legătura între aceste puncte. Având acest control asupra unei mari cantități de bunuri comerciale chinezești, Genghis-han a întrezărit uriașele oportunități de comerț cu țările musulmane din Asia Centrală și Orientul Mijlociu.

*

În 1219, cu un palmares militar şi comercial impresionant, Genghis-han se apropia de vârsta de 60 de ani. După cum spune Juvaini, hanul „adusese tuturor pace deplină, pază şi linişte, şi dobândise bunăstare şi bogăţie nemaivăzute; drumurile erau sigure, iar tulburările fuseseră domolite"[20]. Părea mulţumit să-şi ducă zilele în pace şi linişte, să se bucure de familie şi să călărească, să se scalde în prosperitatea fără precedent pe care o adusese poporului.

Poseda mult mai multe bunuri decât ar fi putut folosi vreodată sau distribui celor din jur, şi dorea să utilizeze aceste cantităţi uriaşe de resurse pentru a stimula negoţul. Pe lângă bogăţia de mărfuri asiatice tradiţionale, ocazional ajungeau la mongoli şi obiecte mai exotice, provenind din îndepărtatele tărâmuri ale Orientului Mijlociu. Musulmanii din acea parte de lume erau renumiţi ca producători ai celui mai fin metal – magnificul şi sclipitorul oţel. Tot ei aveau ţesături de bumbac şi alte textile fine, şi stăpâneau misterioasa artă a fabricării sticlei. Vastul teritoriu ce se întindea de la munţii Afganistanului modern până la Marea Neagră era în puterea sultanului Mahomed al II-lea, de neam turcic, al cărui imperiu se numea Horezm. Genghis-han râvnea la toate aceste mărfuri exotice şi, ca să le dobândească, a căutat să încheie un acord comercial cu sultanul acelei ţări îndepărtate.

Istoricul francez Pétis explică situaţia în care se găsea Genghis-han, la momentul respectiv: „... acest împărat, neavând a se teme de nimic[21], nici de la răsărit, nici de la apus, nici din părţile de miazăzi ale Asiei, a căutat a cultiva o sinceră prietenie cu regele din Carizm. Iată de ce, către a doua jumătate a anului 1217, a trimis trei soli la dânsul, încărcaţi cu daruri... să îi ceară... ca popoarele lor să facă negoţ în pace... şi să găsească, în deplină armonie, liniştea şi belşugul ce sunt binecuvântările de căpătâi dorite de toate neamurile."

Pentru a negocia un acord de schimb și a formaliza relațiile comerciale dintre cele două state, Genghis-han a trimis un mesager la sultanul din Horezm: „Am marea dorință să trăiesc în pace cu voi. Te voi privi ca pe un fiu. Dinspre partea ta, vei fi luat la cunoștință că am cucerit partea de miazănoapte a Chinei și am supus toate neamurile de la miazănoapte. Știi că țara mea e un furnicar de războinici, o mină de argint și că nu trebuie să mai tânjesc după vreo altă stăpânire. Amândoi vrem deopotrivă să încurajăm negoțul între supușii noștri."[22]

Cu oarece suspiciuni și rezerve, sultanul s-a învoit, totuși, să încheie tratatul. Cum mongolii nu erau un neam de negustori, Genghis-han a apelat la negustorii musulmani și hinduși care făceau deja comerț pe nou-cuceritele teritorii ale uigurilor; din rândurile lor a recrutat 450 de negustori și servitori, pe care i-a trimis în Horezm cu o caravană încărcată cu mărfuri de lux: țesături din păr alb de cămilă, mătăsuri chinezești, lingouri de argint și jad neprelucrat. În fruntea delegației a fost pus un indian, căruia i s-a încredințat și un nou mesaj de prietenie față de sultan, prin care se încuraja începerea negoțului, astfel încât „de azi înainte, buboiul gândurilor rele să fie spart de îmbunătățirea legăturilor și înțelegerii dintre noi, iar puroiul trădărilor și răscoalei să fie curățat"[23].

Când trimișii mongolilor au intrat în Horezm, prin provincia nord-vestică Otrar, aflată astăzi în sudul Kazahstanului, arogantul și lacomul guvernator local a confiscat mărfurile și i-a executat pe negustori și pe ajutoarele lor. Nici nu bănuia ce urgie declanșase. După cum ne explică Juvaini, ticăloșia guvernatorului nu doar că a dus la pieirea caravanei, ci „a pustiit întreaga lume"[24].

Auzind cele întâmplate, Genghis-han a trimis mesageri la sultan, cerându-i pedepsirea dregătorilor din Otrar; sultanul

a respins cererea hanului mongol în mod public şi umilitor. A ordonat ca o parte a soliei să fie executată, iar celorlalţi le-a mutilat feţele, după care i-a trimis înapoi la stăpânul lor. În numai câteva săptămâni, zvonul despre această umilinţă a străbătut stepele şi a ajuns la curtea mongolă, unde, după spusese lui Juvaini, „vârtejul de mânie a ridicat praful, orbind ochii răbdării şi îndurării, iar focul urgiei s-a înteţit atât de tare, că flăcările lui i-au uscat ochii şi nu a mai putut fi stins decât cu sânge"[25]. Furios, umilit şi exasperat, Genghis-han s-a retras din nou pe muntele sfânt Burhan Haldun, unde şi-a descoperit „capul, şi-a întors faţa spre pământ şi, trei zile şi trei nopţi, a înălţat rugăciuni, zicând «Nu eu am pornit această tulburare; dă-mi putere să mă răzbun». Apoi a coborât de pe înălţimi, cugetând la ce era de făcut şi pregătindu-se de război"[26].

Capitolul 5

Sultan versus han

Pentru popoarele nomade, războiul era
o formă de producție.
Pentru războinici, el însemna succes și bogății.[1]

Sechen Jagchid,
ESSAYS IN MONGOLIAN STUDIES

Genghis-han a pornit spre vest, în direcția Horezm, în anul 1219, Anul Iepurelui, și a ajuns la destinație în primăvara următoare, în Anul Dragonului, apărând brusc în spatele liniilor inamice, la Buhara, după ce traversase deșertul. Înainte de sfârșitul acelui an, mongolii aveau să cucerească toate cetățile importante din Imperiul Horezmid, sultanul însuși ajungând să moară părăsit de toți, pe o insuliță din Marea Caspică, unde încercase să se adăpostească de războinicii lui Genghis-han, care îl vânau fără odihnă.

Mongolii au continuat să lupte și să avanseze în aceste noi teritorii; într-o campanie de patru ani, orașele din Asia Centrală au căzut ca mușteleș sub loviturile armatei lor. Denumirile acestora curg într-o șocantă înșiruire de silabe dintr-o duzină de limbi: Buhara, Samarkand, Otrar, Urgench, Balh, Banakat, Hojend, Merv, Nisa, Nișapur, Termez, Herat, Bamiyan, Ghazni, Peșawar, Qazvin, Hamadan, Ardabil, Maragheh, Tabriz, Tbilisi,

Derbent, Astrahan. Tăvălugul mongol a zdrobit orice împotrivire armată, oriunde a întâlnit-o, de la Himalaya la Caucaz, de la Indus la Volga. Fiecare oraş cucerit are o poveste uşor diferită, dar cu acelaşi final. Nicio cetate nu a rezistat atacurilor. Nicio fortăreaţă nu a scăpat necucerită. Nicio rugăciune nu a salvat populaţia. Niciun înalt oficial nu a reuşit să îi înduplece prin mită sau diplomaţie. Nimic nu a putut să încetinească, şi cu atât mai puţin să oprească, maşinăria de război mongolă.

Prin această campanie, Genghis-han a atacat nu doar un imperiu relativ nou-format (cu doar doisprezece ani mai „bătrân" decât naţiunea mongolă), ci o întreagă civilizaţie străveche. În secolul al XIII-lea, pe teritoriile musulmane, înglobând civilizaţiile arabă, turcică şi persană, se aflau cele mai bogate ţări din lume, dar şi cele mai sofisticate din punct de vedere cultural, care deţineau supremaţia în practic toate ramurile ştiinţei, de la astronomie şi matematică la agronomie şi lingvistică, şi se lăudau cu cel mai înalt grad de alfabetizare a populaţiei de rând. Comparativ cu Europa şi India, unde numai preoţii ştiau să citească, ori cu China, unde numai birocraţii din aparatul guvernamental erau ştiutori de carte, aproape toate satele din lumea musulmană aveau cel puţin câţiva locuitori care puteau să citească Coranul şi să interpreteze legea islamică. În vreme ce Europa, China şi India nu au reuşit să ajungă decât la nivelul unor civilizaţii de importanţă regională, musulmanii s-au apropiat cel mai mult de statutul de civilizaţie de talie mondială, lăudându-se cu tehnologii, comerţ şi educaţie extrem de sofisticate. Dar decăderea acestei lumi avea să fie pe măsura măririi sale – distrugerea adusă în copitele cailor de invazia mongolă a fost mai cruntă aici, decât în orice alt colţ de lume.

La fel ca în nordul Chinei, unde fostele triburi nomade Hitan, Jurched şi Tangut domneau asupra unor populaţii

rurale, și în Orientul Mijlociu foste triburi nomade de origine turcică, precum selgiucizii și turcomanii, cuceriseră și stăpâneau o multitudine de regate locuite în majoritate de țărani. O serie de formațiuni statale turcice dominau un peisaj politic ce cuprindea actualele țări India, Pakistan și Afganistan, Iran și chiar regiunea Anatoliei, din Turcia modernă, situată pe țărmurile Mediteranei. Civilizația acestui perimetru se clădise pe un substrat persan, la care se adăugaseră numeroase elemente din lumea arabă și din civilizațiile clasice timpurii, de la Roma până în India. Mozaicul cultural al Orientului Mijlociu includea comunități numeroase de evrei, creștini și alte minorități religioase și lingvistice. Per ansamblu, însă, cărturarii, judecătorii și conducătorii erau toți musulmani și vorbitori de arabă. Oștenii vorbeau dialectele turcice specifice triburilor războinice din care proveneau. Țăranii vorbeau și cântau în numeroasele dialecte persane.

În ciuda bogăției de care se bucura regiunea la vremea apariției fulgerătoare a oștirii mongole, complexitatea vieții sociale de aici năștea în cuprinsul numeroaselor sale regate rivalități politice, tensiuni religioase și conflicte culturale. Sultanul din Horezm, un parvenit de origine turcică, nu se putea lăuda cu prietenia și sprijinul celorlalți musulmani, în majoritate arabi și persani, în ochii cărora era doar ceva mai răsărit decât un cuceritor barbar. Relațiile dintre sultanul Horezmului și califul Bagdadului erau așa de încordate, încât, potrivit mai multor cronici, acesta din urmă i-ar fi cerut lui Genghis-han să îi atace dușmanul, printr-un mesaj secret, tatuat pe fruntea unui ins care străbătuse neobservat teritoriul Imperiului Horezmid și ajunsese la curtea mongolă. Deși apocrifă, povestea mesagerului tatuat[2] circula intens prin lumea musulmană și conferea o anume legitimitate războiului declanșat de hanul mongol împotriva sultanului,

mai ales în ochii celor aflaţi în căutare de motive religioase pentru a sprijini un necredincios împotriva unui frate musulman. Potrivit unei poveşti probabil adevărate, califul i-a ajutat şi mai mult pe mongoli, expediindu-i lui Genghis-han un contingent de cruciaţi capturat în Ţara Sfântă. Cum acesta nu avea trebuinţă de pedestraşi, le-a dat drumul cavalerilor, unii dintre ei izbutind să se întoarcă în Europa, unde au răspândit primele zvonuri despre acest cuceritor mongol necunoscut.

Pe lângă neînţelegerile cu vecinii musulmani, sultanul din Horezm se mai confrunta şi cu dezbinările, nu puţine la număr, din propria ţară şi familie. Se certa constant cu mama lui, care deţinea o putere egală cu a sa, ameninţarea mongolă exacerbând diferendele deja existente pe o mulţime de teme, de la administrarea imperiului la pregătirea unei campanii militare. Fratele ei, unchi al sultanului, fusese cel care declanşase războiul, atacând solia mongolă; refuzând să-i îngăduie fiului ei să îl pedepsească pe vinovat, o decizie care le-ar fi câştigat pacea, regina mamă nu a făcut decât să exacerbeze relaţiile tensionate cu mongolii. Dacă starea de încordare din sânul familiei domnitoare nu era de ajuns, falia dintre masele de supuşi persani şi tadjici şi conducătorii lor era de dimensiunile unei prăpăstii; localnicii aveau chiar şi mai puţine afinităţi cu soldaţii de neam turcic din garnizoanele oraşelor lor, aduşi acolo mai degrabă să-i exploateze decât să-i apere. La rândul lor, soldaţii nu aveau vreun interes direct în protejarea regiunilor unde erau încartiruiţi, şi nu se arătau dornici să-şi rişte vieţile pentru nişte oameni pe care îi disprețuiau.

Când Genghis-han a lovit ca un trăsnet oraşele Horezmului, se afla în fruntea unei armate de 100-125 000 de călăreţi, cărora li se adăugaseră contingente de uiguri şi de alte neamuri turcice, un grup de medici chinezi şi unul de ingineri, totalul

ridicându-se la 150-200 000 de oameni. În contrast, sultanul dispunea de 400 000 de soldați, împrăștiați pe tot cuprinsul imperiului, de partea acestei impresionante oștiri fiind și faptul că lupta pe un teritoriu cunoscut.

Mongolii le promiteau dreptate celor care alegeau să se predea, și distrugere celor care se împotriveau. Dacă locuitorii orașelor acceptau și se purtau așa cum ar trebui să se poarte niște rude, răspunzând la oferta de înrudire cu una de hrană, mongolii îi tratau ca pe niște membri ai familiei, garantându-le protecția și drepturi familiale de bază; dacă, în schimb, refuzau, erau tratați ca dușmani. Alegerea prezentată de Genghis-han asediaților era pe cât de simplă, pe atât de înfricoșătoare. Iată, de exemplu, mesajul trimis locuitorilor din Nișapur: „Căpetenii, bătrâni ai orașului și oameni de rând, luați la cunoștință că Dumnezeu mi-a dăruit împărăția întregului pământ, de la răsărit la apus; cine se supune, va fi cruțat, iară cine se împotrivește, va fi nimicit împreună cu nevestele, copiii și toată casa."[3] Aceeași stare de spirit își găsește expresia și în numeroase documente din epocă, unul dintre cele mai clare găsindu-se în cronica armeană, care îl citează pe Genghis-han: „este voia Domnului ca noi să stăpânim pământul și să ținem rânduială"[4], să impună legea și taxele mongole, pe cei care se împotriveau mongolii văzându-se nevoiți „să îi ucidem și să le năruim așezările, pentru ca aceia care aud și văd să se teamă și să nu facă la fel".

Unele așezări se predau fără luptă. Altele se împotriveau timp de câteva zile sau săptămâni, și numai cei mai îndârjiți apărători rezistau mai mult de câteva luni. Genghis-han învățase foarte multe din campaniile împotriva orașelor jurchede: nu doar cum să captureze o cetate puternic fortificată, ci și cum să acționeze după aceea, în special cum s-o jefuiască eficient.

Nu mai era dispus să repete greşeala jafului haotic petrecut în Zhongdu. În Horezm, a introdus un sistem nou şi mult mai bun: mai întâi golea oraşul de oameni şi animale, şi abia apoi începea jaful, în felul acesta micşorând riscurile la care se expuneau mongolii în cursul acţiunii.

Războinicii mongoli aveau o procedură şi pentru oraşele în care populaţia se arăta ostilă. Mai întâi eliminau toţi soldaţii. Cum oştirea mongolă era formată exclusiv din cavalerie, nu aveau nicio nevoie de pedestrimea instruită să apere zidurile fortăreţelor şi, mai important, nu voiau să lase în urmă o armată numeroasă, compusă din foşti inamici, care să le taie drumul de întoarcere în Mongolia. Voiau să dispună întotdeauna de un drum liber, fără obstacole. După ce îi executau pe soldaţi, ofiţerii mongoli trimiteau funcţionari să împartă populaţia civilă după îndeletniciri. În categoria „oameni cu profesie" intra oricine ştia să scrie şi să citească într-o limbă oarecare – funcţionari, medici, astronomi, judecători, ghicitori în stele, ingineri, profesori, imami, rabini sau preoţi. Mongolii aveau nevoie mai ales de negustori, crescători de cămile şi poligloţi, dar şi de meşteşugari. Aceştia puteau fi cu uşurinţă puşi la treabă în slujba noilor stăpâni, care nu cunoşteau alte îndeletniciri decât războiul, păstoritul şi vânătoarea. Imperiul lor, în continuă expansiune, avea mare trebuinţă de mână de lucru calificată în toate domeniile imaginabile: fierărie, olărit, tâmplărie, producţie de mobilier, hârtie şi textile, marochinărie, boiangerie, minerit, sticlărie, croitorie, giuvaiergerie, muzică, frizerie, divertisment, farmacie şi gastronomie.

Oamenii fără meserie erau adunaţi şi folosiţi la asediul următorului oraş: cărau greutăţi, săpau şanţuri de apărare, serveau drept scuturi umane sau punţi peste şanţurile cetăţii, şi, în general, îşi dădeau viaţa în folosul efortului de război mongol.

Cei care nu se calificau nici măcar pentru aceste munci erau măcelăriți și lăsați să putrezească.

A existat un grup social care a avut cel mai mult de suferit de pe urma prizonieratului în timpul campaniei lui Genghis-han în Asia Centrală – cei bogați și puternici erau lichidați pe loc. După regulile cavalerești care guvernau conflictele din Europa și Orientul Mijlociu, în perioada cruciadelor, aristocrații aflați în tabere adverse își arătau reciproc un respect superficial, și adesea bombastic, în paralel ucigând fără nicio remușcare soldații de rând. Nobilii nu erau uciși pe câmpul de luptă, ci luați ostatici și eliberați în schimbul unei răscumpărări plătite de familie sau de țara căreia îi aparțineau. Mongolii nu împărtășeau această filosofie. Dimpotrivă, căutau să lichideze toți nobilii în cel mai scurt timp posibil, ca să împiedice orice viitor război, Genghis-han însuși neacceptând niciodată aristocrați în rândurile oștirii lui și extrem de rar în serviciul său personal.

Această politică era una relativ nouă. În primele victorii împotriva orașelor jurchede, tangute și hitane, Genghis-han îi protejase adesea pe locuitorii bogați și chiar le îngăduise conducătorilor să rămână pe tron după ce fuseseră înfrânți. Dar, de îndată ce armata hanului mongol se retrăsese, jurchezii și tanguții trădaseră înțelegerea făcută cu acesta. Când a declanșat campania împotriva orașelor din Asia Centrală, Genghis-han își învățase deja lecția – bogații și nobilii trădează, nu se poate avea încredere în ei și nu sunt de niciun folos. Fiind extrem de conștient de opiniile și atitudinile populației de rând, mai știa și că oamenilor nu le prea păsa de soarta bogătașilor leneși.

Ucigând aristocrații, mongolii decapitau, practic, sistemul social al dușmanului și micșorau șansele unor revolte ulterioare. Unele orașe nu și-au mai revenit niciodată destul încât să renască după pierderea nobililor pe câmpul de luptă sau după anihilarea

familiilor acestora. Genghis-han își dorea înalți dregători credincioși, care să fi obținut pozițiile de putere și prestigiu numai grație mongolilor, și iată de ce nu recunoștea decât titlurile acordate de el însuși. Dacă un principe ori un rege aliat voia să-și păstreze titlul anterior, trebuia să ceară autorităților mongole să i-l reconfirme. În raportul pe marginea călătoriei sale în Mongolia, între 1245 și 1247, reprezentantul Papei, Giovanni da Pian del Carpine, se plânge adesea de lipsa de respect manifestată de mongoli față de persoanele de neam. Cel mai umil dintre mongoli putea să se rățoiască la regii și reginele aflați în vizită.

Soarta mamei sultanului, odinioară cea mai puternică femeie din imperiu, demonstrează atitudinea mongolilor față de femeile de neam. Pe ea au prins-o, iar pe demnitarii curții ei, plus vreo 20 de membri ai familiei imperiale, i-au executat. Ulterior, au trimis-o pe sultană în Mongolia, unde aceasta și-a trăit ultimul deceniu de viață ca servitoare, dispărând complet de pe radarul istoriei. O astfel de femeie nu se bucura de vreun prestigiu ori considerație, doar grație originii sale; asemeni oricărui alt prizonier, valoarea îi era dată exclusiv de cunoștințele pe care le avea ori de munca pe care putea să o presteze.

După un asediu, mongolii lăsau în urmă puține lucruri de valoare. Într-o scrisoare redactată la scurtă vreme după o astfel de invazie, geograful Yaqut al-Hamawi, care abia de scăpase cu viață, descrie în termeni pătimași splendidele și luxoasele palate pe care mongolii „le-au șters de pe fața pământului, așa cum rândurile scrise sunt șterse de pe hârtie, fiind acum sălaș pentru cucuvele și corbi; în acele locuri, cobele își răspund una alteia la strigăte, iar prin săli răzbat gemetele vântului."[5]

În ochii musulmanilor, Genghis-han era simbolul cruzimii înseși. Cronicarii epocii îi atribuie o afirmație extrem de

improbabilă: „cea mai mare plăcere este să îți învingi dușmanii și să îi mâni dinaintea ta. Să le călărești caii și să le iei averile. Să vezi chipurile celor dragi lor scăldate în lacrimi, și să le răpești soțiile și fiicele din brațe"[6]. În loc să considere aceste descrieri apocaliptice drept o insultă, Genghis-han părea încurajat de ele. Înclinat, cum era, să găsească o utilitate pentru orice, a pus la punct un mod foarte eficient de a exploata gradul înalt de alfabetizare din rândul populației musulmane și a-și transforma, pe nesimțite, dușmanii în agenți de formare a opiniei publice. A realizat că nu sabia războinicilor seamănă cel mai bine teroarea, ci penițele scribilor și cărturarilor. Într-o epocă în care nu existau ziare, scrisorile intelectualilor jucau rolul central în formarea opiniei publice; în cazul campaniei din Asia Centrală, ele și-au îndeplinit cu prisosință acest rol, dar în slujba hanului mongol. Mașinăria de propagandă mongolă umfla constant numărul celor uciși în bătălii și împrăștia astfel frica oriunde răzbăteau mesajele ei.

În august 1221, după numai un an de campanie, oficialii mongoli au trimis supușilor coreeni o cerere de 100 000 de coli din celebra lor hârtie. Acest volum impresionant demonstrează viteza cu care avansa birocrația mongolă, pentru a ține pasul cu expansiunea imperiului, însă comanda mai vădea ceva – anume, accentul pus de mongoli pe scrierea istoriei lor. Hârtia devenea, încet și sigur, cea mai puternică armă din arsenalul lui Genghis-han. Personal, nu era deloc interesat ca faptele sale să fie așternute pe hârtie sau ca vitejia lui să fie lăudată; dimpotrivă, a permis oamenilor să împrăștie cele mai urâte și mai incredibile povești despre el și națiunea mongolă.

Din fiecare cetate cucerită mongolii trimiteau solii către alte orașe, să povestească despre ororile nemaiîntâlnite comise de războinicii lui Genghis-han, posesorii unor puteri aproape

supraomenești. Forța acelor povești mai răzbate încă din relatările unor martori oculari, puse pe hârtie de cronicari precum Ibn al-Athir, care, în perioada cuceririlor mongole, locuia în Mosul, un oraș din Irakul de astăzi, aflat pe atunci nu departe de zona de conflict. Acesta a strâns relatările refugiaților într-o carte intitulată *al-Kamil fi at-tarikh*, tradusă în limba engleză sub titlul *The Perfect History* sau *The Complete History**. La început, Ibn al-Athir nu prea le-a dat crezare: „Mi s-au istorisit povești, pe care ascultătorul cu greu le poate crede, despre cruzimea tătarilor"[7]. Dar n-a durat mult până ce-a prins gustul repovestirii. „Se spune că unul de-ai lor intră într-un sat sau într-un cartier unde sunt mulți oameni, și îi măcelărește pe toți, unul după altul, și nimeni nu îndrăznește a ridica mâna asupra călărețului." Dintr-o altă relatare, al-Athir a aflat că „unul de-ai lor a luat prizonier un bărbat, dar nu avea la îndemână vreo armă cu care să-l omoare; atunci, iată ce i-a spus: «Întinde-te la pământ și rămâi nemișcat», iar bărbatul s-a spus poruncii, tătarul plecând și întorcându-se cu sabia, cu care i-a tăiat capul".

Fiecare victorie dădea naștere unui nou val de propagandă, credința în invincibilitatea hanului mongol răspândindu-se până departe. Oricât de absurde ni s-ar părea aceste povești, privite prin ochii rațiunii și din siguranța epocii noastre, la vremea respectivă ele au avut un impact uriaș asupra Asiei Centrale. Ibn al-Athir deplânge cuceririle mongole, drept „prevestire că Islamul și musulmanii sunt condamnați la pieire". Și adaugă o tușă de dramatism: „O, de nu m-ar fi născut mama sau de-aș fi murit și-aș fi fost demult uitat când a căzut urgia aceasta!". Al-Athir a fost de acord să includă și detaliile sângeroase, deoarece „mai mulți prieteni mi-au cerut să le aștern pe

* „Istoria perfectă" sau „Istoria completă" (n. tr.).

hârtie". A declarat invazia „cea mai cumplită năpastă și cea mai mare urgie... ce au căzut vreodată pe capul oamenilor, mai ales al musulmanilor... de când l-a făcut Dumnezeu pe Adam și până în ziua de azi". Spre comparație, cronicarul observă că victimele celor mai cumplite masacre din perioada pre-mongolă fuseseră evreii, însă atacurile mongolilor împotriva populației musulmane le întreceau în grozăvie, fiindcă numărul de musulmani pe care „îi măcelăreau într-un singur oraș îl întrecea pe acela al tuturor fiilor lui Israel". Ca să nu trezească prea multe bănuieli cititorului, Ibn al-Athir promite detalii despre „fapte care îl vor îngrozi pe cel ce le va auzi, și pe care, cu voia Domnului, le veți găsi așternute în toate amănuntele, la vremea cuvenită". Retorica sa echilibrată pare însă a fi fost mai degrabă un efort de a-i incita pe frații săi musulmani, decât de a relata cu fidelitate procesul de cucerire a acestora de către mongoli.

Cu toate că armata lui Genghis-han ucidea într-un ritm nemaivăzut și folosea moartea aproape ca pe o politică, și cu siguranță ca metodă de a răspândi teroarea, ea devia, totuși, de la standardele epocii într-un mod semnificativ și totodată surprinzător – mongolii nu practicau tortura, mutilarea sau schilodirea. La vremea respectivă, războiul era foarte adesea un exercițiu de teroare, alți conducători băgând frica în oameni prin metoda simplă și barbară a torturilor publice și a mutilărilor grosolane. Într-o bătălie din august 1228, împotriva lui Jalal al-Din, fiul sultanului, 400 de războinici mongoli au căzut în mâinile dușmanului, știind sigur că asta însemna moartea. Învingătorii i-au dus pe oștenii prizonieri în orașul Isfahan, aflat în apropiere, i-au legat de cozile cailor și i-au târât pe străzi, ca să-i distreze pe localnici. Toți mongolii[8] au fost omorâți în cadrul unui spectacol public, apoi aruncați la câini. Din cauza acestei torturi publice, mongolii nu au iertat niciodată episodul, locuitorii

orașului plătindu-l scump. Într-un caz similar, învingătorii persani și-au omorât prizonierii mongoli, bătându-le cuie în cap[9], locul unde, potrivit credinței acestora, își avea sălaș sufletul. Un ecou al acestui episod s-a înregistrat un secol mai târziu, în 1305, când sultanul din Delhi a transformat moartea altor prizonieri mongoli într-un spectacol public, punând să fie striviți de elefanți. Apoi a înălțat un turn din capetele oștenilor căzuți în luptă sau capturați.

Regii și liderii religioși ai lumii civilizate, din Europa până în China, foloseau aceste spectacole sângeroase pentru a-și controla supușii prin teamă și a-și descuraja potențialii inamici prin teroare. În 1014, după ce i-a învins pe bulgari, bazileul creștin al Bizanțului, Vasile*, a poruncit să li se scoată ochii celor 15 000 de prizonieri. A cruțat, totuși, câte un om la o sută, scoțându-i un singur ochi, pentru ca respectivul să îi poată conduce acasă pe restul de 99 și, în felul acesta, să răspândească teroare. După ce au cucerit orașe precum Antiohia (1098) și Ierusalim (1099), cavalerii cruciați creștini i-au masacrat pe evrei și musulmani, fără să țină seama de vârstă sau sex, ci doar în virtutea religiei lor.

Sfântul Împărat German Frederick Barbarossa, o figură însemnată a istoriei și culturii germane, este un exemplu perfect de cum era utilizată teroarea în Europa Occidentală. În 1160, pentru a cuceri orașul lombard Cremona, situat în nordul Italiei, a dezlănțuit un val de acte de teroare. Oștenii lui au decapitat prizonierii și s-au jucat cu capetele acestora sub zidurile cetății, lovindu-le ca pe mingi. Ca reacție, cremonezii i-au scos pe prizonierii germani pe zidurile orașului și, sub privirile dușmanului, i-au sfârtecat membru cu membru. La rândul

* Vasile al II-lea Bulgaroctonul (976–1025) (n. tr.).

lor, germanii au adunat și mai mulți prizonieri și i-au executat prin spânzurare. Mai-marii Cremonei n-au întârziat să dea replica, spânzurând și restul de prizonieri, tot pe zidurile cetății. În loc să se înfrunte direct, părțile adverse căutau să se înspăimânte reciproc. Următorul pas al germanilor a fost să adune copiii căzuți prizonieri și să îi lege de catapulte, puternice mașinării de război folosite îndeobște pentru a bombarda ziduri și a dărâma porți. Cu ajutorul lor, i-au azvârlit pe copii peste zidurile orașului.

Spre deosebire de înspăimântătoarele acte comise de armatele civilizate ale epocii, mongolii nu îngrozeau prin ferocitatea sau cruzimea lor, ci prin iuțeala și eficiența victoriilor și prin disprețul total manifestat față de viețile celor bogați și puternici. Mongolii au semănat teroare în goana lor către est, dar campania s-a remarcat mai ales prin succesele fără precedent împotriva unor armate redutabile și a unor orașe presupus inexpugnabile, și nu prin setea lor de sânge sau prin folosirea ostentativă a cruzimii.

Orașele care s-au predat[10], la început au descoperit că tratamentul aplicat de invadatori era atât de blând în comparație cu poveștile de groază care circulau, încât au căzut în păcatul de a-i subestima pe mongoli și în alte privințe. După ce capitulau, numeroase orașe așteptau mai întâi ca oștirea mongolă să se îndepărteze de teritoriul lor, pentru ca apoi să se revolte. Cum invadatorii lăsau în urmă doar câțiva oficiali și niciun contingent de soldați, locuitorii respectivelor cetăți interpretau retragerea drept un semn de slăbiciune și presupuneau că grosul armatei invadatoare nu va mai trece niciodată pe acolo. În astfel de cazuri, mongolii nu aveau milă; îi atacau rapid pe răsculați și îi nimiceau până la unul. Un oraș pustiit nu se mai putea revolta.

Unul dintre cele mai crunte măceluri a fost declanşat în oraşul lui Omar Khayyam, Nişapur. Locuitorii s-au răsculat împotriva mongolilor, iar în bătălia ce-a urmat o săgeată l-a nimerit şi l-a ucis pe ginerele lui Genghis-han, Tokuchar. Ca răzbunare pentru îndrăzneala lor şi ca lecţie pentru alţii, Genghis i-a permis fiicei lui, văduvă şi însărcinată, să îi pedepsească pe locuitorii oraşului după cum poftea. Se spune că sentinţa a fost moarte pentru toţi, execuţia având loc în aprilie 1221. Potrivit unor poveşti foarte răspândite, dar neverificate, tânăra a ordonat soldaţilor tatălui ei să adune capetele orăşenilor morţi, în trei piramide separate – câte una pentru bărbaţi, femei şi copii. Apoi se zice că a poruncit ca pisicile, câinii şi celelalte animale din oraş să fie la rândul lor exterminate, pentru ca nicio fiinţă să nu supravieţuiască morţii soţului ei.

Pentru Genghis-han, personal, cel mai dureros episod a survenit în cursul bătăliei date în frumoasa vale Bamiyan, din Afganistan, un loc de pelerinaj pentru budişti, unde se află cele mai înalte statui din lume. Credincioşii din vechime sculptaseră imagini uriaşe ale lui Buddha, direct în peretele muntelui, şi nu putem decât să ne imaginăm ce impresie vor fi făcut ele asupra mongolilor. În timpul bătăliei date aici, o săgeată l-a lovit şi l-a omorât pe tânărul Mutugen, nepotul preferat al hanului. Genghis a aflat de moartea lui înainte ca tatăl băiatului, Chagatai, să fie el însuşi informat. Hanul şi-a chemat fiul şi, înainte să-i dea vestea, i-a poruncit să nu plângă şi să nu jelească.

Genghis-han a plâns de multe ori în public, în cursul vieţii sale, şi din cele mai mărunte motive. Plânsese de frică, de furie, de tristeţe. Acum însă, la moartea celui pe care îl iubea mai presus de orice, nu şi-a îngăduit, după cum nu a îngăduit nici fiilor lui, să îşi arate durerea şi chinul prin lacrimi. Ca de fiecare dată când avea de înfruntat o mare dificultate sau o durere

personală, Genghis-han se descărca printr-un război. Ucide, nu jeli. A transformat această uriașă durere într-o furie pe măsură, pe care a revărsat-o asupra locuitorilor văii. Nimeni – nici bogat, nici sărac, nici urât, nici frumos, nici bun, nici rău – nu a scăpat cu viață. Valea avea să fie repopulată de tribul Hazara, un cuvânt care, în persană, înseamnă „zece mii", care pretinde că se trage dintr-unul dintre *tumen*-urile lui Genghis.

Chiar dacă unele orașe au fost complet șterse de pe hartă, cifrele furnizate de istorici[11] de-a lungul anilor nu sunt doar exagerate sau fanteziste, ci de-a dreptul absurde. Cronicarii persani raportează că, în bătălia de la Nișapur, mongolii au măcelărit șocantul număr precis de 1 747 000 de oameni. Adică cu mult peste cei 1 600 000 de morți înregistrați la Herat. Juzjani, un istoric respectabil, însă un îndârjit dușman al mongolilor, plusează, ducând numărul victimelor de la Herat la 2 400 000. Ulterior, cercetători ceva mai conservatori au plasat numărul victimelor campaniei lui Genghis-han din Asia Centrală undeva la 15 milioane în cinci ani. Dar, până și acest total, ceva mai modest, ar însemna că fiecare mongol a omorât cel puțin 100 de oameni; cifrele umflate din cazul altor orașe ar fi presupus ca fiecare oștean mongol să fi ucis 350 de oameni. Dacă orașele din regiune ar fi avut într-adevăr o populație atât de numeroasă, invazia mongolă ar fi putut fi oprită cu ușurință.

Acceptate ca fapte sigure și transmise din generație în generație, aceste cifre nu au nicio acoperire în realitate. Ar fi, din punct de vedere fizic, extrem de dificil să măcelărești un număr egal de vaci sau de porci, care își așteaptă pasive rândul. În final, numărul presupuselor victime îl depășește pe cel al călăilor chiar și cu 50 la 1. E foarte posibil ca oamenii să fi fugit, pur și simplu, mongolii neavând mijloacele să-i oprească. Cercetările întreprinse în ruinele orașelor cucerite arată că numărul real

al victimelor rareori depășea o zecime din totalul menționat de cronicari. Solul deșertic din aceste regiuni conservă oasele vreme de sute sau chiar mii de ani, dar, până în prezent, nicăieri nu s-a găsit vreo urmă a milioanelor de oameni pe care mongolii, chipurile, i-ar fi măcelărit.

Genghis-han ar putea fi descris mai degrabă ca un distrugător de orașe, decât ca un măcelar de oameni, deoarece a ordonat adesea ca întregi așezări să fie rase de pe fața pământului, și din motive strategice, nu doar ca răzbunare sau ca armă psihologică. Într-un uriaș și extrem de reușit efort de a redesena harta comercială a Eurasiei, Genghis a distrus orașele de pe rutele mai puțin importante sau inaccesibile și a direcționat comerțul către rute pe care armata lui le putea controla cu ușurință. Ca să pună capăt negoțului dintr-o anumită regiune, demola orașele până la temelii.

Pe lângă demolarea organizată a orașelor, depopularea anumitor zone s-a făcut și prin distrugerea sistemelor de irigații. Fără ele, sătenii și țăranii alegeau să plece, iar câmpurile redeveneau pășuni. Această strategie a permis ca ținuturi întregi să fie rezervate pentru hergheliile care însoțeau oștirea mongolă, în vederea unor viitoare campanii. Așa cum a distrus terenurile agricole atunci când a părăsit nordul Chinei pentru a se întoarce în Mongolia, Genghis-han a ținut morțiș și de această dată să aibă o zonă liberă de obstacole, prin care armata lui să se poată retrage sau să poată avansa nestingherită, și unde caii și restul animalelor de care depindea succesul lor să poată găsi nutreț suficient.

La finalul celor patru ani de campanie în Asia Centrală, Genghis-han împlinea 60 de ani. Era în culmea puterii, fără vreun rival în rândurile alor săi sau vreo amenințare din partea

unui dușman din afară. În contrast vădit cu succesele de pe câmpul de luptă era situația critică a familiei, care începuse să se dezbine înainte de moartea lui. Lăsând Mongolia în grija fratelui mai mic, Temüge Otchigen, își luase toți cei patru fii în campania din Asia Centrală, unde spera că vor învăța să fie războinici adevărați și, mai important, cum să conviețuiască și să colaboreze. Spre deosebire de alți conducători, care ajungeau să se considere zeități, Genghis era foarte conștient de propria mortalitate și, în consecință, căuta să își pregătească imperiul pentru o tranziție. După datina din stepă, fiecare fiu al unei familii de păstori primea câte un exemplar din fiecare animal domestic deținut, plus o bucată de pășune. Genghis-han, respectând această tradiție, a căutat să le dea fiilor săi câte o împărăție în miniatură, care să reflecte, pe cât posibil, diversitatea posesiunilor din cuprinsul Imperiului Mongol. Fiecare dintre cei patru urma să fie han peste o populație umană și animală numeroasă din stepe, dar și proprietarul unei vaste întinderi de pământ în zonele sedentarizate, cu orașe, ateliere și ferme. Dar, deasupra celor trei, unul singur avea să fie Marele Han, cel care va administra guvernul central, va acționa ca ultimă instanță de apel și, ghidat de sfaturile celorlalți frați, va purta răspunderea pentru politica externă, în special pentru campaniile militare. Sistemul depindea de capacitatea și voința celor trei frați de a conlucra și coopera sub conducerea Marelui Han.

Planul său a întâmpinat dificultăți încă de la început. În ciuda interdicțiilor privind discuțiile sau pregătirile pentru moarte, înainte de plecarea în campania din Horezm a convocat un *huraltai* în familie menit să dezbată exact acest subiect. Întâlnirea s-a dovedit un moment crucial în istoria mongolă, căci a adus la suprafață toate rivalitățile din trecut și a anticipat modul în care imperiul avea în final să se destrame.

Pe lângă cei patru fii, Genghis-han şi-a chemat la sfat şi câţiva dintre cei mai credincioşi oameni, acordul şi susţinerea acestora fiind absolut necesare garantării succesiunii după moartea lui. Încă de la început, cei doi fii mai mari, Jochi şi Chagatai, au părut foarte încordaţi, ca nişte resorturi de oţel gata să se declanşeze. Dacă Ögedei, al treilea fiu, a sosit la întrunire după cum îi stătea în obicei, înseamnă că băuse deja câteva pahare şi era uşor afumat; e totuşi puţin probabil să fi venit dinaintea tatălui său beat de-a binelea. Tolui, mezinul, a rămas tăcut şi rezervat, dispărând în fundalul cortului şi lăsându-şi fraţii să fie centrul atenţiei.

Genghis a deschis consiliul de familie, explicând celor prezenţi problema alegerii unui succesor. Se pare că ar fi spus: „dacă toţi fiii mei voiesc să fie han şi căpetenie, şi nu să se slujească unul pe altul, nu va fi oare ca în povestea şarpelui cu un cap şi a şarpelui cu multe capete?"[12]. În această poveste populară, de cum a sosit iarna capetele şarpelui au început să se certe şi să se contrazică asupra vizuinii în care ar fi trebuit să se adăpostească de vântul rece şi de viscol. Un cap trăgea într-o direcţie, alt cap, într-alta, şi tot aşa. Celălalt şarpe – cu un singur cap şi mai multe cozi – s-a vârât de-ndată într-o vizuină şi a stat la căldură toată iarna. Şarpele cu multe capete, în schimb, a rămas afară şi a îngheţat.

După ce le-a explicat gravitatea şi importanţa chestiunii, Genghis-han i-a cerut lui Jochi să vorbească primul. Chiar şi în zilele noastre, ordinea în care se aşază oamenii, în care merg, vorbesc, beau şi mănâncă are o valoare simbolică deosebită în societatea mongolă. Stabilind această ordine pentru luarea cuvântului, hanul sublinia în mod clar şi public faptul că Jochi era fiul cel mai mare şi, în consecinţă, cel mai probabil succesor. Acceptarea acestei ordini de către mezini ar fi echivalat cu acceptarea legitimităţii şi seniorităţii lui Jochi asupra lor.

Chagatai, al doilea în ordinea nașterii, a refuzat să lase presupunerea să treacă nerostită și necontestată. Înainte ca Jochi să apuce să-i răspundă tatălui lor, Chagatai a zis cu glas tare și sfidător: „Când îi poruncești lui Jochi să vorbească, îi dăruiești și tronul?"[13]. Apoi a scuipat întrebarea retorică – o afirmație, mai degrabă decât o întrebare, în ciuda împotrivirii lui Genghis – privind paternitatea îndoielnică a fratelui mai mare, născut cu 40 de ani în urmă, dar prea curând după salvarea lui Börte din mâinile merkizilor. „Cum să îngăduim să fim conduși de un bastard merkid?", și-a întrebat Chagatai tatăl și frații.

Cuvintele fratelui l-au făcut pe Jochi să izbucnească. Cu un strigăt, a traversat cortul și l-a înșfăcat pe Chagatai de guler, cei doi luându-se la bătaie. În cuvinte dureros de emoționante, probabil rostite de Genghis însuși, dar atribuite de *Istoria secretă* unui sfetnic al acestuia, care încerca să păstreze demnitatea hanului, lui Chagatai i s-a reamintit cât de mult îl iubea și îl respecta tatăl lui. Genghis a pledat plin de durere ca fiii lui să înțeleagă cât de diferit stăteau lucrurile în zilele de demult, înainte de nașterea lor, când în stepe domnea groaza, vecinii se luptau între ei și nicio viață nu era în siguranță. Mama lor nu era vinovată de ce i se întâmplase după ce fusese răpită: „Nu a fugit de acasă... Nu l-a îndrăgit pe altul. A fost furată de oameni veniți să facă prăpăd."[14]

Marele Han aproape că își implora cu umilință fiii să nu uite că, în ciuda împrejurărilor în care veniseră pe lume, toți se trăgeau „dintr-un singur pântec fierbinte"[15] și că „dacă o jignești pe mama care ți-a dat viață din inima ei, dacă așterni o pojghiță de gheață peste dragostea ei, chiar dacă mai apoi o rogi de iertare, răul va fi fost deja făcut". Sfetnicul le-a reamintit celor patru frați că părinții lor munciseră din greu ca să ridice națiunea mongolă, înșirându-le sacrificiile pe care Genghis și Börte le făcuseră pentru a le oferi o lume mai bună.

La finalul acestei lungi şi emoţionante scene, Genghis-han a înţeles că nu le putea impune o alegere pe care ar fi respins-o după moartea lui. Era silit să negocieze o soluţie de compromis acceptabilă pentru toţi. Şi-a invocat autoritatea paternă limitată, reafirmând faptul că îl recunoaşte pe Jochi ca fiu, şi le-a poruncit celorlalţi trei să nu-i mai conteste această calitate şi să nu mai pomenească despre suspiciunile privind naşterea lui.

Chagatai s-a supus, dar nu fără a spune răspicat că respectarea acestui ordin nu schimbă cu nimic realitatea. Cu un rânjet, a adăugat că „vânatul ucis cu gura nu poate fi încărcat în spinarea calului. Vânatul ucis cu vorbe nu poate fi jupuit"[16]. Cât a mai trăit tatăl lor, cei trei fraţi au recunoscut formal legitimitatea lui Jochi, dar în sufletul lor s-au îndoit întotdeauna. Totuşi, chiar şi în condiţiile recunoaşterii legitimităţii lui, Jochi nu putea fi sigur că el va fi succesorul lui Genghis, ca Mare Han, deoarece ocuparea acestei poziţii depindea nu de vârstă, ci de însuşirile personale şi de susţinerea celorlalţi.

După ce stârnise în asemenea măsură mânia tatălui său, Chagatai era conştient că acesta nu se va învoi să îi lase lui titlul de Mare Han, dar oricum plănuia să îl împiedice pe Jochi să îl obţină el. În consecinţă, a prezentat familiei o soluţie de compromis – poate găsită pe loc, poate deja cunoscută şi aprobată de fraţii mai mici. Chagatai a propus ca titlul de han să nu îi revină nici lui, nici lui Jochi, ci lui Ögedei, al treilea în ordinea naşterii, un om blând, politicos şi beţiv.

Cum altă opţiune, în afară de un război, nu avea, Jochi a fost de acord şi l-a sprijinit pe Ögedei pentru titlul de Mare Han. Apoi Genghis a dăruit pământuri şi turme fiecăruia dintre fii, făcând ce fac părinţii din totdeauna când doi copii se ceartă: i-a despărţit pe Jochi şi Chagatai. „Mama-Pământ e darnică şi are multe râuri şi ape. Ridicaţi-vă tabăra departe unul de celălalt, şi fiecare să domnească în regatul lui. Mă voi îngriji să nu

fiți prea aproape."[17] În plus, și-a avertizat fiii să nu ajungă, prin purtarea lor, de râsul și ocara oamenilor.

Cărturarii musulmani aflați în slujba curții mongole par să aibă dificultăți majore în a înregistra acest eveniment, deoarece, pentru ei, onoarea unui bărbat consta în controlul exercitat asupra sexualității femeilor din preajma lui. Era aproape de neconceput ca un personaj cu puterea lui Genghis-han să aibă un fiu conceput de soția lui cu un alt bărbat, sau să fie acuzat de una ca asta de înșiși fiii lui. Spre deosebire de *Istoria secretă*, scrisă de un mongol și cuprinzând întreaga poveste a conflictului de familie, cronicarul persan Juvaini a exclus complet episodul din istoria lui, transformând consiliul într-o adunare senină și marcată de unanimitate deplină. În versiunea oferită de el, Genghis-han ține o frumoasă cuvântare despre calitățile admirabile ale lui Ögedei, și toți sunt de acord cu el. Cei trei fii „îngenuncheară în semn de supunere și credință și răspunseră ascultători, «Cine are puterea de-a se împotrivi cuvântului lui Genghis-han și cine putința de a-l respinge?»... Toți frații lui Ögedei s-au supus poruncii lui și au dat asta în scris"[18].

Cu avantajul unei oarecare distanțe față de evenimente, Rașid al-Din ne-a lăsat o cronică mai onestă a celor întâmplate, însă manuscrisul este plin de spații goale în punctele esențiale, pasibile de a afecta onoarea lui Genghis-han și a soției lui. Iată ce a scris al-Din: „din pricina _____, calea înțelegerii a fost bătută de toți", însă membrii buni ai familiei „nu au rostit niciodată acea ocară, dând crezare _____ lui"[19]. Oricine ar fi fost autorul lor, Rașid al-Din însuși ori scribii care au copiat ulterior manuscrisul, spațiile acestea goale indică importanța simbolică și politică a paternității lui Jochi în ochii posterității.

La finalul întâlnirii încordate și emoționante dintre Genghis-han și fiii lui, e puțin probabil ca vreunul dintre participanți să fi intuit măcar ce ecouri va stârni în istorie acest episod.

Învingătorii de atunci şi-au împărţit lumea într-un fel care anticipa Congresul de la Viena de după Războaiele napoleoniene, Conferinţa de la Versailles de după Primul Război Mondial şi consultările Aliaţilor din cel de-al Doilea Război Mondial, găzduite de Ialta şi Potsdam.

Deşi pomenită adesea în această reuniune de familie, Börte nu a luat parte la ea, însă e de presupus că mai trăia la momentul respectiv. Nu se ştie dacă a aflat sau nu de cele petrecute, şi nu avem nicio informaţie sigură despre soarta ei. Tradiţia orală spune că a continuat să locuiască în tabăra de la Avarga, în frumoasa stepă de pe malurile râului Herlen, la numai câteva zile călare de locul unde ea şi soţul ei îşi petrecuseră primele zile de căsătorie. Probabil că tot acolo a şi murit, sau undeva pe-aproape, cândva între 1219 şi 1224.

Neplăcutul episod a aşternut un giulgiu peste ultimii ani de viaţă ai Marelui Han, umbrind mai ales campania din Asia Centrală. Conflictul dintre cei patru fii l-a făcut să realizeze volumul de muncă pe care trebuia să îl depună pentru a se asigura că, după moartea lui, imperiul va supravieţui. Cei patru nu se ridicau la înălţimea cerinţelor administrării unei împărăţii. Ocupat cu titanica misiune de a uni triburile din stepă şi a anihila toate ameninţările din jurul său, Genghis-han nu le acordase copiilor lui atenţia cuvenită. Acum, când toţi patru se apropiau de vârsta mijlocie, se comportau mai degrabă ca nişte adolescenţi. Cu neîncrederea lui tipică faţă de rudele de sânge şi preocuparea de o viaţă pentru cultivarea relaţiilor cu prietenii din tinereţe şi tovarăşii apropiaţi, neglijase construirea unei relaţii viabile cu proprii săi copii, pe care nu-i instruise să-i ia locul.

În ultimii ani de viaţă, Genghis-han a căutat, fără vreun folos, să înlesnească o împăcare între Jochi şi Chagatai, trimiţându-i

împreună într-o campanie împotriva orașului Urgench, o fostă capitală a sultanului de la sud de Marea Aral. În cursul asediului, tensiunile dintre cei doi frați aproape că au degenerat într-o bătaie. Amândoi erau conștienți că orașul i-ar fi revenit lui Jochi, ca parte din moștenirea lui, și din acest motiv nu reușeau să se înțeleagă asupra tacticii. Jochi bănuia că, din pricină că Urgench avea să-i revină lui, Chagatai voia să-l distrugă din temelii. La rândul său, acesta credea că lăcomia îi împingea fratele să caute a proteja clădirile și întăriturile orașului, chiar cu riscul de a sacrifica și mai multe vieți de soldați mongoli.

Dacă alte orașe căzuseră în câteva zile ori săptămâni, mongolii au cucerit orașul Urgench în șase luni, situație fără precedent. Apărătorii lui au luptat cu strășnicie. Chiar și după ce atacatorii au străpuns zidurile cetății, localnicii au continuat să lupte, apărând fiecare casă. Deranjați de spațiul urban claustrofobic, în care nu erau obișnuiți să lupte, mongolii au aprins focuri ca să incendieze orașul. Apărătorii au continuat să reziste printre ruinele fumegânde. În cele din urmă, mongolii au construit un baraj, deviind cursul râului și inundând orașul. Astfel și-au găsit sfârșitul ultimii luptători din Urgench și însuși orașul, care nu și-a mai revenit niciodată de pe urma distrugerii cvasitotale. Deși ar fi trebuit să îi revină lui Jochi, nici el, nici urmașii lui n-au mai avut peste ce să domnească.

Furios din pricina certurilor dintre cei doi, Genghis-han i-a chemat la el și i-a ostracizat temporar, refuzând să-i mai primească la curte; apoi, când în sfârșit i-a reprimit, i-a ocărât, i-a mustrat și s-a rugat de ei. Din această etapă a vieții lui s-au păstrat mai multe citate și conversații decât din oricare alta, iar ele indică o îngrijorare crescândă, dar și o capacitate tot mai scăzută de a-și controla familia. După ce le ignorase prea mult timp educația, a încercat să-și învețe fiii totul deodată, străduindu-se

să pună în cuvinte lecțiile pe care el însuși le deprinsese și ideile pe care le avea, dar pe care nu le exprimase niciodată clar. Era obișnuit să dea ordine, nu explicații.

S-a străduit să-i învețe că esența unei bune conduceri stă în autocontrol, mai ales asupra mândriei, o misiune mai dificilă, le-a explicat el, decât să îmblânzești un leu sălbatic, și asupra furiei, mai greu de învins decât cel mai iscusit luptător. I-a avertizat că „dacă nu-ți poți înghiți mândria, nu poți sta în fruntea oamenilor". I-a prevenit să nu se considere niciodată cei mai puternici sau cei mai deștepți – până și cel mai înalt dintre munți e călcat de animale. Când acestea ajung în vârf, sunt mai înalte decât însuși muntele.

În conformitate cu tradiția laconismului mongol, și-a avertizat fiii să nu vorbească excesiv, să spună numai ce este absolut necesar. Un conducător trebuie să-și exprime gândurile și opiniile prin acțiuni, nu prin vorbe: „Nu poate fi mulțumit până ce nu este și poporul mulțumit." Le-a subliniat importanța unei viziuni, a unor țeluri și a unui plan. „Fără un țel pe care să-l aibă în vedere, omul nu poate să-și struneasca propria viață, cu atât mai puțin să domnească peste alții."

Unele idei păreau că se bat cap în cap. Pe de o parte încerca să sublinieze importanța obținerii poziției de lider, și pe de alta pleda pentru un conservatorism temperat, în aceea că „țelul nu trebuie să se abată prea mult de la învățăturile din bătrâni"[20]. După cum explica el însuși, „vechea tunică, sau *deel*, ți se potrivește mai bine și e întotdeauna mai confortabilă; supraviețuiește greutăților vieții din stepă, în vreme ce noul sau neîncercatul *deel* se rupe repede". Credincios propriului său stil de viață sobru și simplu, Genghis și-a avertizat băieții să se ferească și de un trai prea „colorat" de frivolități materiale și plăceri deșarte. „Ușor vă va fi", le-a spus el, „să uitați de

țelul vostru când veți avea straie bogate, cai iuți și femei frumoase." Atunci, „nu veți fi decât niște bieți robi, și fără îndoială veți pierde totul".

Una dintre cele mai importante învățături date fiilor săi a fost că nu trebuie să confunde cucerirea unei națiuni cu înfrângerea unei armate. O oaste poate fi învinsă cu tactici mai bune și soldați mai bine pregătiți, dar o națiune nu poate fi cucerită decât cucerind inimile oamenilor. Deși principiul ar putea părea ușor idealist, Genghis i-a adăugat imediat o tușă foarte practică – dacă Imperiul Mongol trebuie să fie unul, popoarelor care îl compun n-ar trebui să li se permită niciodată să se unifice ca unul: „Popoarele cucerite pe maluri diferite trebuie cârmuite pe maluri diferite."[21] Și acest sfat, la fel ca multe altele, va fi complet ignorat de fiii lui și de urmașii acestora.

Valul de cuceriri mongole s-a oprit dinaintea porților orașului Multan, în centrul Pakistanului de astăzi, în vara lui 1222, Anul Calului. După ce coborâse din munții Afganistanului în câmpia Indusului, în primele luni ale anului, Genghis-han se gândise să cucerească tot nordul Indiei, ocolind pe la sud lanțul Munților Himalaya și îndreptându-se către nord, prin teritoriul stăpânit de dinastia chineză Sung. Planul se potrivea de minune cu filosofia mongolă de a nu te întoarce niciodată pe același drum. Din păcate, geografia și clima l-au oprit. De îndată ce oastea mongolă a părăsit regiunea montană uscată și mai rece, războincii și caii lor au început să dea semne de slăbiciune și boală. Chiar mai alarmant decât starea de sănătate a oștenilor era faptul că arcurile, atât de bine adaptate la frigul și căldura extreme din regiunea de stepă, păreau să se înmoaie din pricina aerului umed din India, periclitând acuratețea înspăimântătoare care îi făcea pe mongoli țintași de temut.

Confruntat cu asemenea probleme, în februarie Genghis-han s-a reîntors în munți și, în ciuda uriașelor pierderi în rândurile prizonierilor care curățau trecătorile blocate de zăpezi, a izbutit să-și mute trupele pe un teren mai răcoros și mai prielnic. A lăsat în urmă două *tumen*-uri, însumând cam 20 000 de oameni, cu misiunea de a continua campania în India, însă bolile și căldura verii le-au sleit rândurile și i-au obligat pe supraviețuitori să se retragă și, cu chiu, cu vai, să se întoarcă în Afganistanul cu un climat mai sănătos și mai blând.

Deși cucerirea Indiei eșuase, campania și-a atins totuși principalul scop, acela de ocupare a Horezmului și aducere a Asiei Centrale și a unei bune părți din Orientul Mijlociu sub controlul mongol. Înainte să părăsească teritoriile proaspăt anexate, Genghis-han a sărbătorit victoria prin cea mai amplă partidă de vânătoare din istorie. În lungile luni de iarnă din 1222-1223, oamenii lui au izolat[22] o zonă întinsă, înfigând stâlpi în pământ și legându-i unul de celălalt cu frânghii lungi din păr de cal. De ele au atârnat fâșii lungi de pâslă, care, atunci când bătea vântul – și bătea mai mereu – înspăimântau animalele și le goneau către centrul perimetrului. La vremea hotărâtă, trupe separate au început să înainteze către centru, venind din direcții diferite. Zeci de mii de oșteni au luat parte la vânătoarea care s-a întins pe câteva luni. Le-au căzut pradă tot soiul de animale, de la iepuri și păsări până la turme numeroase de gazele, antilope și măgari sălbatici.

Partida de vânătoare trebuia să fie o celebrare a victoriilor, dar, totodată, un efort de a folosi atmosfera de convivialitate și activitățile de divertisment ce îi urmau pentru o îmbunătățire a relațiilor dintre fiii hanului, de calmare a spiritelor înflăcărate de război și de încheiere a campaniilor într-o notă de bună înțelegere. Încă nerefăcut după suferințele pricinuite de frații

lui și înstrăinat, pare-se, și de tată, Jochi, cel mai iubit dintre fii, a pretins că este bolnav și a refuzat să participe, chiar și după ce a fost chemat de însuși Genghis-han. Relațiile dintre tată și fiu aproape c-au degenerat într-un conflict armat, când Genghis a aflat că Jochi, chipurile suferind, organizase partide de vânătoare separate, în cinstea oamenilor lui.

Tatăl și fiul nu s-au mai văzut niciodată. În loc să se întoarcă în Mongolia, Jochi a rămas în ținuturile proaspăt subjugate, unde avea să moară curând. Moartea lui, ca și nașterea, sunt încă învăluite în mister. Faptul că decesul a survenit în timpul vieții tatălui său a trezit bănuiala că însuși Genghis-han a poruncit asasinarea fiului, în scopul asigurării unei păci politice între ceilalți frați și în Imperiul Mongol; dar, ca în numeroase alte cazuri, n-au ajuns până la noi decât zvonurile, nu și dovezi convingătoare într-un sens sau în celălalt.

În ciuda tensiunilor din familia Marelui Han, întoarcerea oștirii victorioase a marcat un moment deosebit în viața majorității mongolilor. Starea de satisfacție, născută de vânătoarea colectivă, nu s-a stins nici pe parcursul lungii călătorii spre casă, unde atmosfera de mândrie și izbândă s-a revărsat într-un *naadam*, o sărbătoare de bun-venit. Grosul armatei era precedat de lungi coloane de prizonieri. Vreme de aproape cinci ani, teritoriile musulmane fuseseră o sursă nesecată de bogății, care fuseseră încărcate pe spinarea cămilelor și trimise cu caravanele spre Mongolia, unde populația aștepta nerăbdătoare următorul transport de mărfuri exotice. Tinerele care, până la plecarea armatei, își petrecuseră vremea mulgând caprele și iacii, au ajuns în scurt timp să se îmbrace în straie de mătase și aur, grija mulsului fiind lăsată pe umerii noilor slugi. Bătrânii, care rar pomeniseră unelte din metal, tăiau carnea cu cuțite din oțel încrustat de Damasc și mânere din fildeș, și își sorbeau *airag*-ul din pocale de argint, în timp ce la ureche le cântau muzicanții.

Cu toate că se întorsese în patria multiubită, Genghis-han n-a prea avut vreme de răgaz, căci îl aştepta o nouă campanie. Poate conştient de faptul că sfârşitul era aproape, şi-a refuzat acest moment de respiro; sau poate realiza faptul că imperiul însuşi depindea de cuceriri continue. Dacă se oprea, conflictele din familia lui ar fi ameninţat însăşi stabilitatea statului. Mai presant decât dezbinarea familiei era faptul că mongolii ajunseseră dependenţi de fluxul constant de bunuri şi nu mai erau dispuşi să se întoarcă la viaţa simplă din anii copilăriei lui. Ca să hrănească acest uriaş apetit, trebuia să pornească spre noi cuceriri.

Ultima campanie din îndelungata lui viaţă a fost împotriva tanguţilor, primii inamici străini pe care îi invadase în 1207, anul ce-a urmat creării Imperiului Mongol. Deşi iniţial îi jurase supunere, Genghis-han continuase să îi poarte pică hanului lor, pentru refuzul acestuia de a contribui cu trupe la invadarea Horezmului. Arogantul rege îi trimisese vorbă că, dacă nu e în stare să învingă Horezmul de unul singur, atunci poate că ar fi mai bine să stea acasă. Deşi iritat de răspuns, Genghis-han s-a concentrat exclusiv asupra campaniei din Horezm; însă odată încheiată această operaţiune, şi-a întors iarăşi privirile spre regatul tangut. Când şi-a pornit armatele spre sud, e posibil să fi avut deja în plan o nouă campanie de proporţii, războiul împotriva tanguţilor fiind doar mişcarea de deschidere. Probabil că intenţiona să-şi stabilească acolo o bază de operaţiuni, de unde să declanşeze atacul asupra Dinastiei Sung, premiul cel mare care scăpase printre degetele trupelor lăsate să lupte în nordul Chinei, după campania din Horezm.

În iarna 1226-1227, în timp ce traversa deşertul Gobi pentru a se război cu tanguţii, Marele Han a făcut un popas să vâneze cai sălbatici. Călărea un cal cenuşiu-roşcat, care s-a speriat când

a fost atacat de confrații neîmblânziți, aruncându-și stăpânul din șa. În ciuda contuziilor interne, a unei febre teribile și a sfaturilor înțelepte ale soției lui, Yesui, Genghis a refuzat să se întoarcă acasă, pornind din nou la drum către regatul tanguților. Cu sănătatea zdruncinată definitiv, a continuat campania împotriva hanului tangut, al cărui nume, printr-o bizară coincidență, era Burhan, adică „zeu", identic cu numele muntelui sacru Burhan Haldun. Cuvântul era atât de sfânt pentru el, încât, odată înfrânți dușmanii, Genghis a poruncit ca, înainte de execuție, hanului să-i fie schimbat numele.

Peste șase luni și cu numai câteva zile înainte de victoria finală asupra tanguților, Genghis-han murea. *Istoria secretă* spune limpede că a murit la sfârșitul verii, dar, cu toate că textul îi descrie în amănunt pe fiecare dintre caii lui, despre împrejurările morții Marelui Han se încăpățânează să tacă. Alte surse pretind că, după moarte, Yesui, soția lui de origine tătară, i-a pregătit trupul[23] după un ritual simplu, demn de viața pe care o dusese. Slujitorii au spălat trupul stăpânului lor și l-au îmbrăcat într-o robă albă simplă, l-au încălțat cu cizme de pâslă și i-au așezat pe cap o căciulă. Apoi l-au înfășurat într-o pătură din pâslă albă plină cu santal, prețiosul lemn parfumat care alungă insectele și împrumută cadavrului din mirosul său plăcut. Sicriul, și el din pâslă, a fost legat cu trei chingi de aur.

În a treia zi, convoiul a pornit spre Mongolia, trupul lui Genghis-han călătorind într-un umil car. Alaiul îndoliat era condus de stindardul Marelui Han, urmat de o femeie șaman și, în spatele acesteia, de un cal cu hățurile atârnând și cu șaua în care stătuse odinioară Genghis.

E greu să ne închipuim ce imagine credea Genghis-han că va lăsa lumii. Un mărunt indiciu despre felul în care se vedea

pe sine ne este furnizat de cronica lui Minhaj al-Siraj Juzjani, care îl blestema pe Genghis și îi descria moartea ca pe-o coborâre în iad. Totuși, relatează și o conversație pe care un imam ar fi avut-o cu infamul cuceritor. Imamul slujea la curtea lui Genghis-han și, cel puțin după cum reiese din povestea lui lipsită de modestie, era un soi de favorit special al hanului. Într-o zi, în timpul unei conversații, Genghis-han ar fi spus: „Un nume de temut va rămâne lumii după mine."[24]

Cu unele ezitări, imamul i-a atras atenția că omoară atâția oameni, încât s-ar putea să nu mai aibă cine să-i pomenească numele. Hanului nu i-a plăcut replica, așa că i-a spus imamului: „Mi-e limpede că îți lipsesc harurile înțelegerii depline, și că mintea ta cuprinde foarte puține. Sunt mulți regi pe lume", i-a explicat el cărturarului. Despre reputația lui viitoare, a adăugat că în alte părți de lume sunt mulți alți oameni, mulți alți suverani și multe alte regate. „Ei îmi vor spune povestea!" a încheiat, triumfător, hanul.

O perspectivă mai neobișnuită, dar și mai informativă, asupra gândirii lui Genghis-han și asupra imaginii pe care o avea despre sine spre sfârșitul vieții, ne este oferită de textul unei scrisori[25] trimise de han unui călugăr taoist din China, care a supraviețuit sub forma unei copii făcute de discipolii bătrânului. Spre deosebire de *Istoria secretă*, unde găsim faptele și cuvintele rostite de eroii acestei epopei, scrisoarea conține o autoanaliză a Marelui Han. Deși textul este disponibil numai în chineza clasică, opera vreunui scrib hitan care însoțea curtea mongolă, sentimentele și percepțiile lui Genghis răzbat cu claritate dintre rândurile lui.

Glasul Marelui Han este simplu, limpede și plin de înțelepciune. Pune căderea dușmanilor mai mult pe seama lipsei lor de calități războinice, decât pe seama superiorității lui

personale: „Eu, unul, nu sunt dăruit cu însușiri deosebite." Spune că Eternul Cer Albastru a condamnat la pieire civilizațiile din jurul lui, din pricina „trufiei și a bogăției lor nerușinate". În pofida averilor și a puterii acumulate, a continuat să ducă o viață modestă: „Port aceleași straie și mănânc aceleași bucate ca văcarii și crescătorii de cai. Trecem prin aceleași greutăți și împărțim aceleași avuții." Își descrie cu simplitate idealurile: „Urăsc bogăția nerușinată" și „Trăiesc cumpătat". S-a străduit să își trateze supușii ca pe copiii lui, iar pe oamenii înzestrați, indiferent de originea lor, i-a considerat frați. Descrie relațiile cu dregătorii lui ca fiind apropiate și întemeindu-se pe respect: „Suntem mereu în același gând și suflet."

Deși această scrisoare a fost trimisă în ajunul invaziei lumii musulmane și este scrisă în chineză, Genghis nu se consideră moștenitorul regatelor sau al tradițiilor culturale al niciuneia dintre cele două zone. Nu a recunoscut oficial decât un singur imperiu, din care s-a inspirat personal – acela al strămoșilor săi, hunii. Este limpede că nu a vrut să conducă nici în stilul musulman, nici în cel chinez. A vrut să-și găsească un stil de guvernare propriu, așa cum se cuvenea unui imperiu al stepelor ce descindea din huni.

Afirmă că victoriile lui au fost posibile numai prin grația Eternului Cer Albastru, „dar cum menirea mea este înaltă, și îndatoririle mele sunt împovărătoare". Totuși, nu crede că pe timp de pace s-a descurcat la fel de bine ca-n vreme de război: „Mi-e teamă că în ocârmuirea mea sunt multe lipsuri". Spune că administratorii buni sunt la fel de importanți pentru stat pe cât este o cârmă bună pentru corabie. Deși a reușit să găsească oameni de mare talent pentru posturile înalte din armată, recunoaște că, din nefericire, n-a izbutit să găsească oameni la fel de buni și pentru administrație.

Mai presus de orice, scrisoarea demonstrează o schimbare în filosofia politică a Marelui Han. După ce își recunoaște defectele, Genghis vădește o tot mai pregnantă conștiință de sine și a misiunii sale. La început, campania împotriva jurchezilor – prima campanie importantă din afara stepelor – fusese doar o serie de incursiuni de jaf; la final, din ea se născuse un stat vasal. Cuvintele lui dezvăluie un plan mai amplu și mai profund, care depășește dimensiunile unui simplu raid sau dorința de a controla rutele comerciale. Recunoaște că a plecat spre sud ca să înfăptuiască ceva ce nimeni nu mai reușise vreodată în istorie. Urmărea „un țel măreț", deoarece voia să unească „întreaga lume într-o singură împărăție". Nu mai era un șef de trib; acum căuta să fie cârmuitorul tuturor popoarelor și al tuturor ținuturilor, de unde răsare soarele și până unde apune.

Cea mai inspirată descriere a morții lui Genghis-han îi aparține, cred, lui Edward Gibbon, un cărturar britanic din secolul al XVIII-lea, specialist nu doar în istoria Romei, ci și în istoria imperiilor și a cuceririlor. El scrie simplu că hanul „a murit în puterea vârstei și în culmea gloriei, cu ultima suflare îmbărbătându-și fiii și îndemnându-i să desăvârșească victoria asupra imperiului chinez". Dar mai erau încă multe de făcut pentru a îndeplini dorințele și poruncile lui Genghis-han.

Capitolul 6

Descoperirea și cucerirea Europei

Pentru păcatele noastre, ne-au călcat
neamuri necunoscute.[1]

CRONICA DIN NOVGOROD, 1224

La sărbătoarea ce a însoțit înscăunarea lui ca Mare Han, Ögedei, însuflețit de generozitatea celor care au băut prea mult, a deschis larg porțile trezoreriei tatălui său și, cu mare zarvă, a împărțit în dreapta și-n stânga toate comorile strânse acolo. A distribuit perle, giuvaierul cel mai iubit de mongoli, cu lada. Baloturi întregi de mătase au fost aruncate către mulțime. Cai și cămile au fost împodobiți cu valtrapuri de preț, și toți mongolii s-au ales cu *deel*-uri noi din mătase brodată cu fir de aur. Mulțimea frumoaselor culori le îngăduia curtenilor să se îmbrace toți la fel, în fiecare zi fiind aleasă altă culoare. Cât a fost vara lui 1229 de lungă, au băut, s-au ospătat și au jucat felurite jocuri în Avarga, locul unde fuseseră înălțate depozite uriașe care să adăpostească colosalele bogății trimise de Genghis-han din campaniile lui militare. Zilele de mătăsuri albastre, verzi, albe și galbene se scurgeau una după alta, cea mai puternică familie din lume fiind ocupată să se celebreze pe sine. Pentru „a uda" evenimentul, alcoolul curgea în valuri, iar bărbații și

femeile beau până își pierdeau cunoștința. După ce dormeau puțin, o luau de la capăt.

Cam în aceeași perioadă, familia și-a luat numele de Familia de Aur sau Linia Aurită. Pentru triburile din stepă, aurul era simbolul regalității, dar e tot atât de posibil ca denumirea să se refere la uriașa avere deținută de membrii ei, pe care aceștia s-au apucat imediat să o irosească. În lipsa lui Genghis-han, care să le mai tempereze entuziasmul, moștenitorii lui, aflați acum la cârma imperiului, se îmbătaseră de bogățiile pentru care nu ridicaseră un pai, dar și de alcoolul pe care ajunseseră să-l adore. Ospățul înecat în băutură dat de Ögedei-han la urcarea pe tron a stabilit o adevărată normă, un model pentru întreaga lui domnie, și, cel puțin pentru moment, acesta era spiritul care domnea și pe cuprinsul imperiului. După cum nota Ata-Malik Juvaini, la scurtă vreme după eveniment, Ögedei „întindea mereu covorul veseliei și nu se abătea de la drumul nesăbuințelor, fiind un veșnic iubitor de vin și de femei frumoase"[2].

În perioada de după moartea lui Genghis-han, cât mongolii erau ocupați să sărbătorească alegerea succesorului său, unii dintre supușii proaspăt cuceriți s-au desprins de imperiu și au încetat să mai trimită tributul datorat. Ögedei a fost silit să expedieze din nou forțe militare impresionante în nordul Chinei și în Asia Centrală, pentru a restabili dominația mongolă. Odată ajuns la putere, în 1230, a trimis trei *tumen*-uri, adică aproape 30 000 de oameni, ca să consolideze puterea mongolă în Asia Centrală, de unde bună parte din bogății fusese deja luată. Era o forță de ocupație, nu una ofensivă, așa că oștenii și-au luat și familiile cu ei. Totuși, nivelul tributului dat de nordul Chinei și de Asia Centrală a continuat să rămână modest în comparație cu bogățiile capturate în urma jafului inițial.

Ögedei nu s-a pus în fruntea armatei, pentru el cuceririle nefiind o prioritate. Ca parte din avantajele oferite de un imperiu, a decis că trebuie să aibă și el o capitală permanentă, asemeni tuturor marilor suverani – nu o adunătură de corturi, ci clădiri adevărate, cu ziduri și acoperiș, cu ferestre și uși. Spre deosebire de tatăl lui, Ögedei era convins că un imperiu cucerit din goana calului nu poate fi guvernat din șa, când, firește, tocmai guvernarea din șa și un centru de putere mobil fuseseră principalele atuuri ale succesului mongol. Prima, din lungul șir de greșeli care i-a marcat scurta domnie, a fost abandonarea acestei politici și crearea unui centru fix de putere și administrare.

Cum vatra de baștină de pe râurile Onon și Herlen îi aparținea acum, după datină, lui Tolui, mezinul familiei, Ögedei a decis să construiască orașul-capitală pe domeniile proprii, situate mai la vest. A ales o zonă aflată în inima Mongoliei, pe fluviul Orhon, pe care, până nu demult, o stăpânise tribul Kereid al lui Ong-han și care, în vechime, fusese centrul administrativ al regatelor turcice timpurii. Locul a fost ales după criteriile nomade pentru o tabără bună. Era situat într-o zonă de stepă deschisă, cu un vânt prielnic care să alunge țânțarii, cu o sursă bogată de apă, aflată la o distanță ideală pentru a se evita poluarea ei cu murdăriile orașului, și cu munți în apropiere, unde să poată ierna turmele. Din toate aceste puncte de vedere, Karakorum, cum a ajuns să fie cunoscut, era ideal. Singura problemă era că un oraș cu o populație permanentă are cerințe cu totul diferite față de o tabără bună, dar esențialmente temporară. Locuitorii aveau nevoie de un flux de aprovizionare continuu de-a lungul întregului an, și în lipsa mijloacelor locale de producție, urma să fie complet dependent de mărfurile aduse cu mari costuri de la sud de Gobi. Amplasarea lui

într-un spațiu deschis făcea ca, iarna, orașul să fie total expus vânturilor reci. Spre deosebire de turmele care se puteau adăposti cu ușurință în munți, orașul nu putea fi mutat în funcție de anotimp. Aceste probleme vor da mult de furcă orașului, cauzându-i în final decăderea.

Ögedei a început, probabil, construcția palatului său după tipicul mongol, trăgând o săgeată peste întinderea stepei și construind prima aripă a clădirii în locul unde se înfipsese săgeata. După sistemul de măsurare propriu mongolilor, clădirea se întindea pe distanța unui trageri cu arcul standard. Acesteia i-a mai adăugat o aripă, după aceleași criterii; cele două erau legate printr-un pavilion înalt construit la mijloc. Palatele erau înconjurate cu un zid solid, de la care i s-a tras și numele de Karakorum, adică „pietrele negre" sau „zidurile negre". Rașid al-Din descrie noul palat al lui Ögedei ca fiind „nespus de înalt, având coloane avântate, demne de țelurile mărețe ale unui asemenea rege. Meșterii și-au desăvârșit munca, zugrăvind palatele cu desene și plăsmuiri pline de culoare"[3].

Mongolii au continuat să locuiască în *ger*-urile tradiționale, ridicate în stepele dimprejurul orașului. Curtea hanului se muta permanent, odată cu anotimpurile, adesea la câteva zile sau săptămâni de mers față de Karakorum. Clădirile și structurile capitalei au fost proiectate și realizate de arhitecți și meșteșugari chinezi, însă palatul privat construit de Ögedei-han pentru familia lui, la Kerhagan, aflat la o zi călare de Karakorum, era în stil islamic. Dacă alte capitale ale lumii aveau menirea de a etala puterea, grandoarea și maiestuozitatea familiei domnitoare, Karakorum servea în principal ca depozit și atelier, nebăgat în seamă de majoritatea mongolilor, inclusiv de însuși Marele Han, pe mai tot parcursul anului. Orașul era folosit ca bază de depozitare a averilor, printre acestea numărându-se

și meșteșugarii care lucrau pentru ei. Producea foarte puțin, dar colecta tributul trimis de toți supușii Marelui Han. O treime din oraș era destinată găzduirii funcționarilor proaspăt recrutați[4] pentru a se ocupa de administrarea imperiului. Printre aceștia se numărau scribi și tălmaci provenind din fiecare popor, care se ocupau de corespondența cu țările de origine.

Cea mai veche relatare a unui călător ajuns la Karakorum îi aparține lui Juvaini, care descrie o grădină împrejmuită, cu câte o poartă spre cele patru puncte cardinale. În interior, artizanii chinezi construiseră „un castel cu uși precum porțile grădinii; iar în el, un tron cu trei rânduri de trepte, unul doar pentru [Ögedei], altul pentru doamnele lui și al treilea pentru paharnici și slujitorii de la masă". În fața palatului, Ögedei a pus să se amenajeze mai multe lacuri, „unde se aduna mulțime de păsăret de apă"[5]. Obișnuia să asiste la vânătoarea acestor păsări, după care se lăsa în voia plăcerilor băuturii. Cum ședea bine unui asemenea împătimit de alcool, piesa de rezistență a palatului era o serie de cisterne din aur și argint atât de masive, încât se spune că Ögedei ținea mereu la îndemână cămile și elefanți, pentru ca „atunci când se dădea un ospăț, [animalele] să care în spinare feluritele băuturi".

Pe lângă palatele ridicate pentru sine și pentru alți membri ai Familiei de Aur, Ögedei a mai clădit și diverse lăcașuri de cult pentru budiști, musulmani, taoiști și creștini. Dintre toate credințele enumerate anterior, creștinismul părea să câștige cel mai mult teren la curtea noului Mare Han, deoarece Ögedei, asemeni celorlalți trei frați ai săi, își luase soții de această confesiune, din rândurile triburilor Kereid și Naiman, iar unii dintre descendenții lui erau creștini, mai ales nepotul lui preferat, Shiremun (versiunea mongolă a celebrului nume biblic Solomon). Mongolii erau atrași de creștinism mai ales datorită

lui Iisus, al cărui nume local, Yesu, avea o sonoritate apropiată de termenul pentru numărul 9, considerat sacru, precum și de numele tatălui lui Genghis-han, Yesügei, fondatorul întregii dinastii. În ciuda statutului privilegiat de care se bucurau creștinii, micuța așezare a Karakorumului era, probabil, orașul cel mai tolerant și mai deschis din întreaga lume. Nicăieri altundeva nu se mai închinau credincioșii diverselor religii într-o asemenea atmosferă de pace.

Pentru a încuraja caravanele de negustori să treacă și prin noua lui capitală, Ögedei oferea prețuri extrem de mari la tot soiul de mărfuri, indiferent că îi trebuiau sau nu, și indiferent de calitatea lor. Rașid al-Din scrie că hanul „ședea în fiecare zi, după ce-și isprăvea masa, pe un scaun pus dinaintea Curții, unde se înălțau grămezi de mărfuri din toate felurile care sunt sub soare. Obiceiul său era să le împartă tuturor mongolilor și musulmanilor, fără deosebire de starea acestora, și adesea poruncea oamenilor voinici să ia cu ei câte mărfuri erau în stare să ridice"[6]. Pe lângă animale și o largă gamă de produse, negustorii soseau încărcați și cu țesături, colți de fildeș, perle, șoimi de vânătoare, pocale de aur, cingători bătute în pietre scumpe, mânere de bici, gheparzi, arcuri și săgeți, veșminte, căciuli și coarne de animale exotice. Oamenii care veneau la Karakorum erau și artiști – actori și muzicieni din China, luptători din Persia, ba chiar și un bufon din Bizanț.

Ögedei-han plătea adesea preț dublu pentru mărfurile de import, ca semn de apreciere față de eforturile depuse de negustori să ajungă în ținuturile lui și ca măsură de încurajare pentru alții. De asemenea, a poruncit ca, indiferent de prețul cerut, el să fie achitat integral, plus un bonus de zece procente[7]. La nevoie, mongolii mai furnizau și resursele necesare finanțării caravanelor. În dorința lui de a stimula comerțul[8], Ögedei

a introdus un sistem standard de măsuri și greutăți[9], care înlocuia diversele unități folosite de țările și orașele din cuprinsul imperiului. Cum lingourile și monedele de aur erau greu de transportat, mongolii au creat un sistem de schimburi cu bani de hârtie, care a făcut comerțul mai simplu și mai sigur.

Oștirea noului han a reușit să restabilească dominația mongolă în Asia Centrală și, sub comanda înțeleaptă a bătrânului general Subedei, s-a aliat cu armata Dinastiei Sung, ca să lichideze ultimele posesiuni teritoriale și resurse ale jurchezilor. Tatăl lui menținuse un flux constant de bunuri, petrecându-și viața pe câmpul de luptă și trimițând acasă prada de război; Ögedei însă a început să utilizeze tot mai mult forța redutabilă a trupelor sale pentru a păzi rutele comerciale pe care negustorii să aducă și mai multă marfă. A înființat garnizoane permanente, a căror misiune era să protejeze drumurile și caravanele negustorești, abolind totodată complexul sistem de taxe locale și mită, care îngreunase exponențial negoțul și crescuse prețul mărfurilor. Mongolii au plantat copaci pe marginea drumurilor, la umbra cărora călătorii să se poată adăposti de soarele verii și care să marcheze traseul prin zăpada iernilor. În regiunile unde copacii nu s-ar fi prins, au însemnat drumurile cu stâlpi de piatră. Juvaini spune că drumurile mongole aveau menirea să garanteze că „oriunde s-ar fi ivit prilej de câștig, în apusul îndepărtat ori în răsăritul și mai îndepărtat, într-acolo să-și îndrepte și negustorii pașii"[10].

Descălecatul lui Ögedei la Karakorum, precum și construcția de ziduri din piatră, atât de nesuferite tatălui acestuia, au constituit o îndepărtare semnificativă de la politicile lui Genghis-han. Ele au dat startul unui proces de asimilare care, în următorii patruzeci de ani, i-a transformat pe mongoli dintr-o națiune de războinici călare într-o populație sedentară, cu o

curte regală și toate artificiile decadenței civilizate, atât de străine de moștenirea lăsată de Genghis-han.

În 1235, Ögedei reușise deja să risipească bună parte din averea tatălui său. Orașul se ridicase pe bani grei și era administrat cu costuri pe măsură, iar obiceiurile noului han nu erau mai puțin costisitoare. Tributul continua să curgă din cele patru colțuri ale imperiului, însă nu la nivelurile atinse în vremea domniei lui Genghis. În ciuda eforturile lui de a construi o capitală și de a reforma administrația, Imperiul Mongol rămânea unul întemeiat pe cuceriri. Ögedei avea nevoie disperată de o infuzie de capital care să garanteze perpetuarea stilului de viață cu care se obișnuiseră, el și întreaga lui națiune. Mongolii nu cultivau pământul, nu produceau bunuri de manufactură și nu erau deloc dispuși să se despartă de caii pe care îi creșteau în număr record. Ca să asigure supraviețuirea imperiului, Ögedei trebuia să-și ducă din nou supuși la război, împotriva unei ținte noi, una care să nu fi fost încă atinsă. Dar care țintă? Și unde se afla ea?

Pentru a găsi un răspuns la aceste întrebări, Ödegei a convocat un *huraltai* în stepele din apropierea nou-construitei capitale. Fiecare participant părea să aibă altă părere. Unii voiau ca armata să se îndrepte spre sud, către vastul subcontinent indian pe care Genghis abia de-l întrezărise de la poalele munților din nord, și pe care nu-l invadase din pricina căldurii înăbușitoare. Alții susțineau o campanie prelungită în Persia, dincolo de care se înălțau legendarele orașe arabe Bagdad și Damasc. Și mai erau și aceia care își doreau un asalt masiv împotriva Dinastiei Sung, cu care mongolii tocmai încheiaseră o alianță de conjunctură.

Un singur om a venit cu o propunere complet inedită. Subedei, abia întors după victoria împotriva jurchezilor, fusese cel mai mare general din armata din Genghis-han. Un maestru

în arta asediului și iscusit în folosirea masivelor mașinării de asalt, Subedei jucase un rol crucial în toate campaniile importante din istoria recentă a mongolilor. Acum ajunsese la vârsta de 60 de ani, probabil nu mai vedea cu un ochi și, potrivit unor relatări, era așa de gras că nu mai putea încăleca, fiind transportat într-un car de fier. În ciuda neajunsurilor fizice, mintea bătrânului general era la fel de ascuțită și de viguroasă, iar el, nespus de dornic să plece iarăși la război. Dar, în loc să revină la vechii dușmani, chinezii și musulmanii, asupra cărora avea deja numeroase victorii, Subedei era în favoarea unei devieri de la vechile politici ale lui Genghis, sub forma unei campanii masive spre vest, către Europa, o civilizație necunoscută pe care o descoperise recent și din pură întâmplare. Era de părerea fermă că, asemeni Chinei, Indiei și țărilor musulmane, și Europa promitea să furnizeze prăzi bogate. Îi testase deja armatele, le văzuse cum luptă și știa cât de lesne pot fi învinse.

Pentru majoritatea participanților la acest *huraltai*, Europa reprezenta o uriașă necunoscută. Subedei era singurul comandant care fusese acolo și mai era încă în viață, iar această primă explorare se făcuse doar cu un mic corp de armată. Descoperirea Europei de către bătrânul general se petrecuse cu peste un deceniu în urmă, în 1221, în timpul invaziei din Asia Centrală, când Subedei și Jebe înconjuraseră Marea Caspică, hăituindu-l pe sultanul din Horezm. După moartea acestuia, au cerut și au primit permisiunea de a-și continua drumul pentru a vedea ce se află către nord. Acolo au dat peste micul regat creștin al Georgiei, condus de Georgi al III-lea, Strălucitorul.

Expediția care le-a pus la încercare sistemele de apărare a fost condusă de Jebe. După veacuri de războaie cu vecinii ei musulmani, Georgia se lăuda cu o armată de profesioniști

foarte bine pregătită. Cu avantajul terenului cunoscut, oștenii georgieni au ieșit să-i întâmpine pe mongoli așa cum făcuseră de atâtea ori împotriva forțelor turcice și musulmane. Mongolii lui Jebe au atacat, au tras câteva serii de săgeți, după care s-au întors și au luat-o la goană, părând a se retrage în dezordine; dar georgienii nu aveau de unde să știe de tactica Luptei Câinești, cea în care se mima retragerea. Peste măsură de încrezători în forțele lor, au rupt rândurile și s-au avântat pe urmele dușmanului, care abia de reușea să păstreze distanța față de urmăritori. Sub greutatea călăreților și după o cursă susținută, caii georgienilor au început să dea semne de oboseală; cei mai slabi au rămas mult în spate, rândurile urmăritorilor subțiindu-se considerabil.

Apoi, ca din senin, războinicii lui Jebe au început să îi mâne pe soldații georgieni – tot mai puțini și mai obosiți – drept către regimentul care aștepta sub comanda lui Subedei. Oamenii bătrânului general s-au apucat să îi lichideze pe adversari, timp în care Jebe și ai lui au încălecat pe cai odihniți și s-au întors la luptă. În numai câteva ore, mongolii au zdrobit complet oștirea georgiană și au eliminat aristocrația țării, pe care Subedei a transformat-o în stat vasal Imperiului Mongol, primul de acest fel în Europa și unul dintre cele mai fidele suzeranilor săi.

Odată acest test încheiat, Subedei și Jebe au coborât din munți, ca să exploreze câmpiile din estul Europei și să încerce calitățile războinice ale popoarelor necunoscute întâlnite acolo. Mongolii au cercetat regiunea sistematic și temeinic. Cu obișnuita lor înclinație către recunoașterea terenului și adunarea de informații, au reușit repede să afle numărul de oameni și amplasarea orașelor, ca și divergențele politice și rivalitățile dintre ele. Au descoperit și un grup de triburi turcice, cunoscut sub denumirea de Kipceak, care ocupa câmpiile dintre

țărmurile mărilor Neagră și Caspică. Erau triburi de păstori, la fel ca mongolii. Mizând pe asemănările dintre cele două grupuri, care locuiau în aceleași corturi de pâslă și vorbeau limbi înrudite, mongolii și-au descusut rudele îndepărtate și au aflat multe de la ele, ba chiar au reușit să convingă unele triburi să vină alături de ei, ca aliați. În realitate, pe Subedei îl interesau regiunile agricole, presărate cu nenumărate orașe, aflate mai departe, către nord și vest. Deși aceste așezări aveau ca numitor comun religia creștin-ortodoxă și limba rusă, erau conduse de rivali ambițioși. Bătrânul general a hotărât să se îndrepte împotriva lor, ca să le testeze reacția, și, la finele lui aprilie 1223, poposea pe malurile Niprului, la nord de Marea Neagră.

Cetățile creștine au reușit să își unească forțele și să respingă oștile păgânilor. Adunate în grabă, trupele au pornit împotriva mongolilor din toate micile regate și orașele-state din regiune – Smolensk, Galici, Cernigov, Kiev, Volhînia, Kursk, Suzdal, plus câteva triburi turcice. Trei dintre acestea – cele din Galici, Cernigov și Kiev – se aflau sub comanda unor principi cu nume identice, Mstislav. Între ei se distingea Mstislav Romanovici al Kievului, cel mai mare și mai bogat oraș din zonă, venit în fruntea celei mai impresionante forțe militare, în rândurile căreia se numărau și cei doi gineri ai săi. În vreme ce forțele rusești încet, încet se adunau, mongolii le-au trimis o solie formată din zece ambasadori, ca să negocieze o capitulare sau o alianță. Rușii, trufași, i-au executat pe toți, fără să-și dea seama că astfel încalcă grav eticheta diplomatică mongolă. Prețul pe care aveau să îl plătească acești principi, ca și toți supușii lor, a fost unul crunt.

Mongolii au început cu o serie de mici hărțuieli, după care s-au retras spre est, de unde veniseră, dând impresia că se tem să înfrunte în câmp deschis un dușman atât de puternic și de

numeros. Oştirile ruseşti şi o parte din aliaţii lor turcici s-au luat, jubilând, după inamicul în retragere, dar zi după zi, mongolii se încăpăţânau să le scape printre degete. În condiţiile în care unele regimente încă nu se alăturaseră urmăririi, cele mai lente rămâneau în spate, iar cele mai rapide galopau la mică distanţă de mongoli. Ruşii se temeau că duşmanul ar putea să scape, lipsindu-i astfel de numeroşii cai şi de bogăţiile jefuite în cursul expediţiilor anterioare din Persia, Georgia şi Azerbaidjan. În competiţia pentru glorie şi bogăţii, prinţii ruşi au început să-şi îndemne oamenii să nu rateze cinstea de a fi primii care îi atacă pe mongoli; dar greşeala lor fatală a fost că nu şi-au făcut niciun plan de retragere organizată sau de regrupare. După aproape două săptămâni de urmărire, avangarda forţelor ruseşti i-a prins în sfârşit pe mongoli, pe malurile râului Kalka, care se varsă în Marea Azov; aici intenţionau să îi oblige pe duşmani să lupte, în locul ales cu grijă de Jebe şi Subedei, tocmai pentru că îi avantaja pe mongoli. Fără a face pauză pentru a le permite oamenilor să se odihnească după lungul marş forţat, principii ruşi siguri de sine, temându-se să nu le scape iarăşi duşmanul printre degete, şi-au aşezat imediat trupele în formaţie de atac.

Cronicile de mai târziu dau cifre foarte diferite pentru oştirea rusească; este foarte probabil ca principii creştini să fi dispus de 40 până la 80 000 de oameni, adică cel puţin de două ori mai mulţi decât mongolii. Însă oştenii ruşi fuseseră recrutaţi în mare parte direct din lanurile de grâu şi din sătucurile presărate pe cuprinsul câmpiei. Erau ţărani care, bine hrăniţi şi sănătoşi, erau foarte puternici şi mai participaseră la campanii episodice, dar care nu îndeplineau nici pe departe condiţiile unei armate de profesionişti, mai ales spre sfârşitul iernii, când hrana era puţină. Cei mai mulţi dintre ei erau mai deprinşi cu biciul sau

coasa, uneltele lor de zi cu zi, decât cu armele de război. Totuși, convinși de ofițerii nobili că victoria va fi ușoară, țăranii s-au așezat ascultători în formațiile de luptă, la adăpostul scuturilor. Erau înarmați cu ce găsise fiecare prin gospodărie sau cu arme făurite din unelte agricole – săbii, lănci, măciuci, toate înjghebate. În apropiere era masată o unitate de arcași mult mai bine antrenată, iar mândrii ofițeri nobili stăteau în șeile armăsarilor lor, undeva în spatele liniilor de pedestrași.

Oștenii ruși s-au pregătit de luptă, stând neclintiți, umăr la umăr, și neștiind exact ce fel de atac se va declanșa împotriva lor. Oricum, erau hotărâți să nu rupă rândurile. Însă atacul părea să nu mai vină. În loc să atace, mongolii au început să cânte și să bată din tobe. Apoi, din senin, în tabăra lor s-a așternut o tăcere deplină și stranie. Cum era o zi de primăvară senină și fără prea mult praf, mongolii aleseseră tactica Atacului Tăcut, controlat și coordonat prin fluturarea unor steaguri. La acest semnal, arcașii călări au pornit într-un galop mut către liniile pedestrimii ruse. Bubuitul copitelor reverbera de-a lungul formațiunilor dușmane, făcând să vibreze picioarele oamenilor ce așteptau încrâncenați. Dar cele două tabere nu s-au ciocnit. Călărețiii mongoli s-au oprit în afara razei de acțiune a slavilor, iar de acolo au expediat o ploaie de săgeți. Oștenii ruși vedeau cum tovarășii lor de arme se prăbușesc la pământ în bălți de sânge, dar nu puteau să contraatace un adversar aflat atât de departe. Nu aveau împotriva cui să pornească o luptă cu sabia. Nu aveau în cine să arunce lăncile, nu puteau să fugărească pe nimeni cu măciucile. În fața ochilor nu aveau decât o perdea de săgeți, pe care mongolii le meșteriseră în așa fel încât să nu se potrivească în corzile arcurilor dușmane. Cuprinși de o furie neputincioasă, rușii nu aveau altă soluție decât să frângă săgețile, pentru ca mongolii să nu le mai poată folosi.

Cum liniile pedestrimii lor erau practic decimate, arcaşii slavi au început să răspundă şi ei la tirul mongol, dar bătaia mai scurtă a arcurilor lor, mult mai slabe decât ale adversarului, făcea ca săgeţile să nu-şi atingă ţinta. În batjocură, mongolii prindeau săgeţile ruseşti şi, în loc să le rupă, le expediau înapoi proprietarilor, crestăturile acestora potrivindu-se de minune în corzile lor. Uluiţi, oştenii slavi s-au panicat şi au rupt rândurile. Mongolii s-au luat după ei, lichidându-i unul câte unul, de parcă ar fi fost nişte gazele ori ciute înspăimântate. Când cei care se repliau în dezordine s-au ciocnit de trupele care încă nu sosiseră, au început să cadă unii peste alţii, blocând calea de retragere şi sporind haosul şi măcelul.

Prinţii ruşi şedeau cocoţaţi pe masivii lor cai de luptă, înarmaţi cu suliţe strălucitoare şi săbii sclipitoare, însoţiţi de steaguri şi stindarde colorate şi etalând blazoane semeţe. Caii de luptă europeni erau special crescuţi pentru a fi o veritabilă demonstraţie de forţă – să suporte, adică, greutatea armurii nobilului călăreţ, pe terenul de paradă – nu pentru viteză sau agilitate pe câmpul de luptă. Îmbrăcaţi în armurile lor grele, nobilii ruşi nu aveau a se teme de nimic pe câmpurile de bătălie din Europa, unde dădeau piept cu aristocraţi călare pe cai de paradă asemănători cu ai lor. Acum, însă, în condiţiile haosului ce bântuia în rândurile pedestrimii, au fost şi ei nevoiţi să fugă. Oricât de frumoşi le-ar fi fost caii, ei nu puteau să le care greutatea pe distanţe prea mari. Mongolii i-au ajuns din urmă şi, unul câte unul, i-au căsăpit pe toţi principii domnitori din oraşele-stat ruseşti. Apoi şi-au continuat vânătoarea, măcelărindu-i pe ruşi până pe ţărmurile Mării Negre, de unde îşi declanşaseră campania. Pentru anul 1224, Cronica de la Novgorod consemnează că, din mulţimea de oşteni ridicaţi împotriva mongolilor, „doar unul din zece s-a mai întors acasă"[11]. Era prima dată, de la invazia hunilor din urmă cu aproape un

mileniu, când o forță asiatică năvălea în Europa și anihila o armată de mari dimensiuni.

La sfârșitul campaniei, Subedei și Jebe și-au condus oamenii spre Crimeea, unde și-au petrecut primăvara odihnindu-se. Victoria a fost sărbătorită cu un ospăț bine alcoolizat care s-a întins pe zile întregi. La loc de cinste se aflau însuși Mstislav, prințul înfrânt, și cei doi gineri ai săi. Felul în care au fost tratați cei trei demonstrează măsura în care se schimbaseră mongolii din vremea lui Genghis-han – i-au înfășurat în pături de fetru, așa cum cerea rangul lor, și i-au îndesat sub scândurile din podeaua *ger*-ului, zdrobindu-i încet și fără vărsare de sânge, în timp ce ei au băut și au cântat toată noaptea deasupra lor. Pentru mongoli, era extrem de important ca rușii să înțeleagă ce consecințe grave are executarea unei solii, iar pentru căpeteniile mongole era la fel de important să le reamintească oamenilor de ce sunt în stare ca să răzbune moartea nejustificată a altor mongoli.

Deși apariția mongolilor este consemnată atât de cronicile armene și georgiene, cât și de orașele negustorești din vechea Rusie, nimeni nu știa ce soi de oameni sunt și nici unde au dispărut când au plecat. Cronicarii au interpretat înfrângerea oștilor lor drept o pedeapsă de la Dumnezeu. Cum mongolii nu au ocupat efectiv teritoriul cucerit, ci și-au continuat drumul spre casă, europenii au dat repede uitării înfrângerile usturătoare și s-au întors la ciondănelile obișnuite. În interpretarea creștină dată evenimentelor, năvălitorii reprezentau arma prin care Dumnezeu îi pedepsise pe credincioși, deci tot Dumnezeu îi întorsese pe meleagurile de unde veniseră. Iată ce spune Cronica din Novgorod: „Tătarii au făcut cale întoarsă de la Nipru, iară noi nu avem știință încotro s-au îndreptat ori unde s-au ascuns; numai Domnul știe de unde i-a asmuțit împotriva noastră."[12]

*

La doisprezece ani de la prima victorie a lui Subedei împotriva slavilor, participanții la *huraltai*-ul lui Ögedei făceau o recapitulare a campaniei. Pe han îl interesau mai ales bogățiile, nu tacticile de luptă. În ciuda uluitoarei victorii militare, expediția se întorsese cu o pradă nesemnificativă în comparație cu bogățiile rezultate din invadarea Chinei și a regatelor musulmane. Din pricină că Subedei nu avusese nici numărul de oameni, nici timpul necesare unei campanii împotriva orașelor fortificate, se întorsese acasă cu prea puțin. Însă acțiunile de recunoaștere întreprinse de războinicii lui arătau că existau numeroase orașe. Mai important, cât poposiseră în Crimeea să-și îngrașe caii, mongolii descoperiseră centrele negustorești administrate de genovezi, și chiar le atacaseră pe unele dintre ele.

Lui Ögedei nu-i prea plăcea bătrânul general al tatălui său, și nici nu prea avea încredere în el, sentimente ce păreau a fi reciproce. Principalii susținători ai lui Subedei erau din familia lui Jochi, care locuia în stepele din vestul extrem și moștenise ținuturile cucerite de Subedei în bazinul Volgăi. După moartea lui Jochi, la cârma familiei trecuse fiul său, Batu. Al doilea ca vârstă și unul dintre cei mai capabili nepoți ai lui Genghis, Batu-han era favorit să îi urmeze unchiului Ögedei, ca Mare Han, o campanie în Europa având potențialul de a-i spori averea, prestigiul și, în ultimă instanță, șansele de a urca pe tronul bunicului.

Ögedei se opunea acestei campanii cam din aceleași motive pentru care o susținea Batu. Personal, ar fi avut mai mult de câștigat dintr-o expediție împotriva Dinastiei Sung. Din poziția centrală în care se găsea, era separat de Europa prin ținuturile stăpânite de doi dintre frații lui; pe de altă parte însă, între el și China nu stăteau decât posesiunile mezinului, Tolui. În mod foarte convenabil pentru el, cu numai trei ani înainte – toamna,

când rezervele de *airag* sunt abundente – Tolui, în vârstă de 40 de ani, a ieșit într-o dimineață din cort, împleticindu-se după o beție cruntă, și a căzut la pământ, mort. Ögedei n-a stat pe gânduri, anexând imediat proprietățile fratelui său, pe cuprinsul cărora se aflau vatra mongolă și muntele sfânt Burhan Haldun, aranjând o căsătorie între fiul lui, Güyük, și văduva lui Tolui, Sorhohtani, nepoata răposatului Ong-han al kereizilor. Dar femeia a refuzat, pe motiv că trebuie să-și dedice întreaga atenție celor patru fii ai ei, o decizie care, mai târziu, avea să se dovedească crucială pentru soarta Imperiului Mongol; pe moment însă, niciunul dintre acești copii nu avea puterea să-și înfrunte unchiul, pe Marele Han.

Atacând la sud, în teritoriile stăpânite de Dinastia Sung, Ögedei și-ar fi sporit prezența în și în jurul regiunii aflate în posesia cumnatei lui și ar fi putut folosi invazia ca pretext să preia comanda unei părți a trupelor fratelui mai mic. Astfel, din punctul lui de vedere, o campanie în China ar fi adus un câștig dublu: bogății mai mari, plus o șansă de a anexa pământurile și oștirile ce îi reveniseră văduvei lui Tolui.

Cum familia era împărțită în două tabere – cei care voiau să invadeze Europa și cei cărora le surâdea o campanie împotriva dinastiei chineze – s-a ajuns, în cele din urmă, la o hotărâre extraordinară și fără precedent: oștirea mongolă avea să pornească în ambele direcții. Împărțindu-se, va ataca simultan și Europa, și Dinastia Sung. Aceste campanii vor întinde armata mongolă pe o distanță de 8 000 de kilometri și până la peste 100 de grade longitudine, o ispravă rămasă fără egal până la al Doilea Război Mondial, când Statele Unite și Forțele Aliate au luptat simultan în Europa și în Asia. Ögedei-han a trimis trei corpuri de armată – în bună măsură sub comanda fiilor lui preferați – care să atace teritoriul chinez din trei părți.

Campania din Europa urma să se desfăşoare sub comanda lui Batu-han, îndrumat de Subedei; dar, ca să-i mai reducă din puteri lui Batu, la comandă au fost numiţi şi alţi nepoţi, din toate cele patru ramuri ale familiei. Ögedei l-a trimis pe Güyük, cel mai puţin iubit şi cel mai nesuferit dintre toţi fiii lui.

Deşi foarte îndrăzneaţă, hotărârea a reprezentat cea mai gravă greşeală din întreaga istorie a Imperiului Mongol. În ciuda numeroaselor victorii, mongolii nu au reuşit să cucerească principalul teritoriu stăpânit de dinastia chineză, eforturile costându-l pe Ögedei viaţa unuia dintre fii. Printre motivele acestui eşec se numără lipsa de concentrare a forţelor şi absenţa bătrânului Subedei. O altă consecinţă a unei campanii purtate cu forţe insuficiente a fost aceea că Imperiul Sung a mai supravieţuit vreme de patru decenii, înainte de a capitula în sfârşit. Campania din Europa a fost în schimb un succes militar deplin, în ciuda ciorovăielilor dintre prinţii familiei, dar nici de data aceasta valoarea trofeelor nu s-a putut măsura cu aceea a bogăţiilor aduse de Genghis-han din oraşele cucerite anterior.

Pregătirea campaniei în Europa a durat doi ani. Mesagerii s-au împrăştiau în toate direcţiile, ducând cu ei vestea şi însărcinările date fiecăruia. Prin decizia *huraltai*-ului din 1235, sistemul poştal instituit de Genghis-han a fost reînnoit şi extins; în condiţiile unui război purtat pe un front atât de întins, comunicaţiile rapide şi predictibile erau mai importante ca oricând. Înainte de invazia propriu-zisă, mongolii au trimis mici detaşamente care să testeze apărarea inamică şi să localizeze păşunile şi sursele de apă necesare cailor. Au identificat văile şi câmpiile potrivite pentru turmele de oi sau capre, şi pe cele ideale pentru vite şi cai. Acolo unde câmpiile naturale nu întruneau toate condiţiile, mongolii transformau terenurile agricole

în pășuni, trimițând mici corpuri de armată să ardă satele și așezările țărănești din viitorul lor drum spre Europa. În lipsa oamenilor care să le are și să le semene, câmpurile aveau tot timpul să se transforme în pajiști, până la venirea grosului oștirii mongole.

Cei cinci ani de campanie în Europa au fost punctul culminant al puterii militare mongole, aproape totul mergând conform planului. Forța de invazie număra în jur de 50 000 de războinici mongoli, plus 100 000 de oameni trimiși de națiunile aliate. Subedei era întruparea cunoștințelor acumulate de un bătrân vânător și războinic al stepelor, care îl urmase pe Genghis-han pretutindeni și știa cum gândise și luptase Marele Han. Alături de el, la comanda oștilor erau Möngke și Batu, doi dintre cei mai capabili nepoți ai răposatului han. Până în momentul declanșării campaniei, armata mongolă izbutise să absoarbă cele mai înalte tehnologii și cunoștințe militare chinezești și musulmane, și se transformase într-o mașinărie de război formidabilă, întrecând-o probabil și pe aceea comandată de Genghis-han.

Ca prin obiectiv, Subedei voia să cucerească zona bazinului Volgăi, locuită de bulgari. În 1236, Anul Maimuței, armata a pornit la drum, precedată de vreo 200 de iscoade și urmată de o ariergardă compusă din alți 200 de războinici. Invazia propriu-zisă a început atunci când grosul oștirii mongole a ajuns pe malurile Volgăi. La acest punct s-a pus în aplicare neobișnuita, dar, pentru ei, binecunoscuta și testata strategie a divizării forțelor și a declanșării atacului pe cel puțin două fronturi simultan. Ca urmare, dușmanul nu-și mai dădea seama care oraș sau care prinț este ținta principală. Dacă vreunul dintre principi sărea în ajutorul vecinului, lăsându-și orașul fără apărare, mongolii profitau și atacau punctul slab. În acest climat

de primejdie şi incertitudine, prinţii au preferat să-şi ţină oştirile acasă, gata să îşi apere cetăţile, şi niciunul nu şi-a ajutat vecinii.

Subedei şi-a îndrumat oamenii spre nord, de-a lungul fluviului, către ţinuturile bulgarilor; în paralel, Möngke, cel mai mare dintre fiii răposatului Tolui, a pornit spre sud, conducând un alt corp de armată împotriva triburilor turcice. Unele au fugit din calea lui, altele s-au învoit să se alăture mongolilor şi să atace împreună oraşele ruseşti. După victoria facilă împotriva bulgarilor de pe Volga, mongolii au folosit teritoriile acestora drept bază principală, dar şi ca păşune pentru milioanele de animale care îi însoţeau, păscând stepele întinse pe sute de kilometri către est. O parte dintre triburile nomade care ocupau deja câmpiile Europei de Est li s-au alăturat, în timp ce altele au fugit din calea lor, teama şi panica împrăştiate de ele precedând sosirea forţei de invazie.

De pe Volga a început o campanie de trei ani, pe cuprinsul actualelor state Rusia şi Ucraina. Din cercetările preliminare, mongolii au descoperit că oraşele-stat şi principatele erau la fel de dezbinate şi de ostile una celeilalte, pe cât fuseseră şi în urmă cu două decenii. Şi au urmat de fiecare dată aceleaşi protocoale: la început, trimiteau mesageri să ceară oraşului capitală să se predea, să se alăture familiei mongole şi să devină vasal al Marelui Han. Apoi, dacă locuitorii se învoiau, mesagerii le ofereau noilor vasali protecţie împotriva duşmanilor şi le permiteau să îşi păstreze familia domnitoare şi religia. În schimbul acestei protecţii, localnicii trebuiau să trimită mongolilor un tribut anual de zece procente din tot ce dobândeau. Puţine oraşe au acceptat oferta.

Una dintre primele ţinte a fost oraşul Riazan. Pentru anul 1238, Cronica din Novgorod aminteşte că „tătarii au năvălit

puzderie, ca lăcustele"[13]. Inițial, mici detașamente armate s-au împrăștiat prin zonele rurale, să le pustiască, fiecare războinic luând prizonieri pentru muncile care urmau a fi executate – săparea șanțurilor de apărare, tăierea copacilor și transportul materialelor grele. Apoi, au ars satele și i-au fugărit pe țăranii îngroziți către adăpostul oferit de zidurile din lemn ale orașului. Când și grosul oștirii a ajuns sub zidurile Riazanului, au trimis locuitorilor, spre groaza și consternarea acestora, o femeie-ambasador, cu misiunea de a le transmite termenii și condițiile predării. Temându-se ca femeia să nu fie cumva o vrăjitoare, mai-marii orașului nu i-au îngăduit să intre, așa că mongolii s-au pregătit de asediu.

Rușii vor fi fost probabil îngroziți de atacatorii mongoli. „Au piepturi tari și voinice"[14], scrie un martor, „chipuri subțiri și palide, umeri zdraveni și nasuri scurte și strâmbe; au bărbii ascuțite și ieșite în afară, umerii obrajilor lăsați și scobiți, dinți lungi și puțini, iar sprâncenele se întind de la păr la nas, ochii le sunt negri și iscoditori, au căutături lungi și întunecate, mădulare osoase și fără astâmpăr, și picioare groase, însă scurte sub genunchi." Când porneau la atac, mongolii îmbrăcau o armură ușoară, confecționată din piele, mai groasă în partea din față și mai subțire în spate, ca „să nu fie ispitiți să o ia la goană". În luptă, „folosesc săgeți mici, măciuci, toporiști și săbii... și se bat cu vitejie și dârzenie, însă iscusința lor cea mare stă în mânuirea arcului". Luați prizonieri, „nu cer niciodată îndurare, după cum nici ei nu îi cruță vreodată pe învinși". Este „intenția și țelul lor neclintit să aducă întreaga lume în stăpânirea lor".

În loc să atace direct zidurile Riazanului, mongolii au pus la lucru masa uriașă de prizonieri, într-un proiect care i-a îngrozit și i-a nedumerit și mai tare pe locuitorii orașului. Lucrătorii luați cu de-a sila au tăiat copaci, i-au târât până la liniile mongole și

s-au apucat imediat să construiască un al doilea rând de ziduri, care înconjura complet oraşul, bloca porţile şi îi împiedica pe apărători să trimită trupe care să îi atace pe mongoli sau să le distrugă maşinăriile de război. Zidul era o versiune de lemn a tradiţionalului *nerge*, linia care împiedica animalele să fugă în timpul unei vânători colective. Structura ridicată de mongoli bloca şi rutele pe care ar fi putut să sosească ajutoare armate sau provizii. Dar cel mai înfricoşător efect psihologic a fost, probabil, faptul că zidul îi făcea prizonieri pe locuitorii oraşului, fără vreo speranţă de evadare. La adăpostul lui, mongolii erau feriţi de săgeţile trase de apărători şi puteau să îşi instaleze maşinăriile de asediu şi alte echipamente, fără să fie văzuţi.

Ascunşi pe pasarelele nou-clăditului zid, războinicii mongoli se uitau în jos la oraşul Riazan, în acelaşi fel în care generaţii de vânători mongoli se uitaseră la viitoarea pradă înghesuită într-un perimetru închis, de la adăpostul frânghiilor întinse între copaci, de care atârnau pături de pâslă. Obişnuiţi cu berbecii şi catapultele utilizate de alţi atacatori, locuitorii oraşului au fost luaţi prin surprindere de inovaţiile mongole în materie de bombardare a acestuia. Catapultele noilor duşmani expediau o ploaie de pietre, buturugi, recipiente cu păcură aprinsă, praf de puşcă şi nenumărate alte substanţe necunoscute. Toate aceste materiale incendiare aveau menirea de a propaga incendiile, dar mai serveau şi drept fumigene şi surse de mirosuri pestilenţiale, pe care europenii vremii le considerau acte de vrăjitorie şi aducătoare de boli. În plus, lăncile de foc erau capabile să lanseze mici rachete incendiare sau să trimită grenade explozive peste muchia fortificaţiilor. Misterioasele obiecte provocau o asemenea teroare, încât supravieţuitorii povesteau mai târziu că mongolii aveau nu doar cai iuţi, ci şi balauri dresaţi.

În timpul bombardării orașului, incendiile, fumul și confuzia stârnite de aceste substanțe necunoscute, venite de la un dușman nevăzut, nu doar că au distrus fortificațiile orașului, dar i-au demoralizat pe apărătorii acestuia. După cinci zile de bombardamente înspăimântătoare și nimicitoare, mongolii s-au arătat în sfârșit din spatele zidului lor și au lansat atacul împotriva întăriturilor avariate ale Riazanului, folosind scări de lemn și berbeci. Orașul a fost cucerit în aceeași zi. Civilii s-au refugiat în biserică, unde mulți și-au pierdut viața în incendiul stârnit de atacul mongolilor. Învingătorii i-au adunat laolaltă pe membrii aristocrației conducătoare și i-au executat. Un cronicar rus contemporan notează că, după trecerea oștirii mongole, „niciun ochi n-a mai rămas deschis ca să plângă morții"[15]. Prizonierii au fost luați pentru a fi utilizați ca forță de muncă, numeroși alți oameni fugind să se adăpostească în orașul învecinat. Acești refugiați duceau cu ei povești sângeroase despre atac, îngrozindu-i astfel pe localnici și, pe deasupra, forțând la maximum limitele orașului-gazdă și slăbindu-l înaintea inevitabilei confruntări cu mongolii.

În vreme ce prizonierii desfăceau zidul și cărau buștenii către următorul oraș-țintă, armatei mongole i s-a alăturat un grup însărcinat cu inventarierea numărului exact de oameni, animale și produse capturate. Bunurile și prizonierii au fost împărțiți potrivit legii, astfel încât fiecare mongol, de la văduve și orfani până la Familia de Aur, să își primească partea cuvenită. Mii de prizonieri au transportat restul prăzii la Karakorum.

Refugiații au răspândit informații despre mongoli pe tot cuprinsul continentului, așa cum se poate observa și din cronica scrisă de Matthew Paris, un călugăr benedictin de la abația Sf. Alban din Hertfordshire, Anglia. În 1240, în cronica

lui apare prima menţiune despre mongoli cunoscută în Occidentul european: „o hoardă uriaşă din acea odioasă rasă a lui Satan"[16] şi „demoni scăpaţi din Tartar". Paris scrie, în mod incorect, că „sunt cunoscuţi sub numele de tătari, ce li se trage de la râul Tartar care străbate munţii lor". Tartar era denumirea dată de vechii greci iadului, cea mai adâncă peşteră de sub Hades, unde titanii îşi ispăşeau pedeapsa pentru a fi stârnit un război între zei.

Paris mai consemnează şi faptul că mongolii „au răscolit ţările din răsărit, aducând teribile stricăciuni şi împrăştiind foc şi măcel pretutindeni unde au ajuns"[17]. Apoi descrie în cele mai mici detalii ororile comise de năvălitorii care „au ras oraşele de pe faţa pământului, au dat foc pădurilor, au năruit castelele, au rupt viţa-de-vie, au răscolit grădinile şi i-au măcelărit pe orăşeni şi pe ţărani; dacă, printr-o minune, îi cruţau pe cei care le cerşeau îndurare, îi puneau, ca pe ultimii robi, să lupte dinaintea lor împotriva celor de-un neam cu ei. De se prefăceau numai a lupta ori trimiteau vorbă oamenilor să fugă, tătarii care veneau în urmă îi omorau pe loc; de luptau cu vitejie şi izbândeau, nu primeau în schimb niciun fel de mulţumire, sălbaticii purtându-se cu prizonierii de parcă aceştia ar fi fost cai".

Diatriba lui Matthew Paris la adresa mongolilor trece de la panică extremă la scârbă isterică: „Oamenii aceştia sunt neoameni şi de-o fiinţă cu dobitoacele, mai mult monştri decât oameni, care însetează după sângele pe care îl beau şi sfâşie şi mănâncă hulpav carnea câinilor şi fiinţelor omeneşti." Ici şi colo, textul plin de ură şi dispreţ este punctat de informaţii utile şi precise: „Se înveşmântează în piei de vită şi sunt înarmaţi cu lănci de fier; sunt mici de stat şi voinici, cu trupuri îndesate şi foarte puternici; neînvinşi în luptă, neobosiţi în muncile grele; nu poartă armură pe spate, dar sunt apăraţi în faţă; beau sângele turmelor de animale, care le place foarte

mult; au cai mari și puternici, ce se hrănesc cu frunze și chiar copaci întregi, și pe care, din pricina că au picioare scurte, îi încalecă folosindu-se de trei trepte în loc de scări."[18] Alte părți ale descrierii conțin un sâmbure de adevăr și o serie de ciudate percepții greșite: „Nu au legi omenești, nu cunosc mila și sunt mai cruzi decât leii sau urșii; au luntri făcute din piei de bou, zece sau doisprezece împărțind una între ei; sunt iscusiți la navigație sau înot, și de aceea trec fără întârziere ori necazuri râurile cele mai iuți și mai late; iar când nu au sânge, beau cu lăcomie apă tulbure sau chiar mâloasă."[19]

În 1240, când Matthew Paris nota aceste observații în cronica lui, mongolii terminaseră deja de cucerit majoritatea orașelor de mai mică importanță din Rusia, și se pregăteau să atace Kievul, cel mai mare și mai important centru politic și religios al lumii slave. Profitând de înghețul timpuriu din noiembrie 1240, Anul Șobolanului, mesagerii mongoli soseau dinaintea porților orașului. Deloc surprinzător, autoritățile i-au omorât și le-au atârnat, cu trufie, trupurile pe ziduri.

Sub conducerea lui Möngke, oștirea mongolă a împresurat cetatea la începutul iernii, preoții ruși vorbind despre adevărați „nouri de tătari"[20]. Se spune că zgomotul făcut de ei era așa de puternic, că locuitorii orașului nu se mai auzeau unii pe ceilalți. În timp ce soldații luptau să apere zidurile, civilii s-au adăpostit în magnifica Biserică a Fecioarei. Când n-a mai fost loc pentru niciun refugiat, oamenii au închis porțile. Sperând încă să mai găsească scăpare în apropierea altarului Fecioarei, numeroși alți kieveni înspăimântați au escaladat zidurile bisericii și s-au refugiat pe acoperiș. Greutatea acestora din urmă a dus la prăbușirea întregului edificiu și la moartea mulțimii adunate în interior.

Când forţele mongole au cucerit oraşul, la 6 decembrie 1240, au jefuit şi ars totul în calea lor. Comandantul oştilor Kievului, voievodul Dmitro*, a luptat cu o asemenea vitejie, chiar şi după ce a fost părăsit de mulţi dintre nobilii din oraş, încât Batu, foarte impresionat de calităţile militare şi de tenacitatea duşmanului, a decis să îl lase în viaţă şi să îl elibereze. Faza rusă a invaziei mongole se apropia de un glorios final. Peste ceva mai mult de un an, în primele luni ale lui 1242, Cronica din Novgorod începe să îl numească pe noul stăpânitor nu doar cu apelativul de Batu-han al mongolilor, ci şi cu titlul de ţarul Batu, adică, la propriu, *cezarul* Batu, semnalând instaurarea unei unice dominaţii asupra multitudinii de familii princiare ruseşti aflate în conflict. După cum a spus însuşi prinţul Mihail, în momentul în care s-a înfăţişat dinaintea lui Batu: „Ţie mă închin, slăvite ţar, căci ţie ţi-a dat Dumnezeu stăpânirea asupra întregii lumi."[21]

Căderea Kievului a desăvârşit cucerirea răsăritului Europei. Mongolii au evacuat şi mai mulţi refugiaţi către apus, care să terorizeze cu poveştile lor inima continentului. Oamenii abia de-au avut timp să fugă înainte ca Subedei să trimită în avangardă noi grupuri de iscoade, în februarie 1241, când râurile erau încă acoperite de gheaţă şi călăreţii puteau ajunge mai uşor şi mai repede în pusta ungară. Pe câmpurile de bătălie ale Europei, nu era în joc doar controlul asupra Imperiului Mongol, ci şi asupra lumii întregi. Nu luptele în sine contau, acestea dovedindu-se uşor de câştigat, ci hărţuielile politice de culise, care îi aveau drept protagonişti pe nepoţii lui Genghis-han. Alegerea de compromis a lui Ögedei ca Mare Han nu rezolvase definitiv problema succesiunii, ci o amânase cu o generaţie.

* Voievodul Dmitro fusese numit comandant al garnizoanei Kievului de către prinţul Danilo de Halici-Volînia (1201-1264), în 1239 (n. tr.).

Acum, această generație ajunsese la cârma oștilor mongole din Europa și făcea manevre să ocupe tronul.

Subedei era însoțit de reprezentanți din familia fiecăruia dintre cei patru fii ai lui Genghis-han. După moartea fiului favorit al lui Ögedei, unul dintre acești tineri avea să devină Mare Han, însă... care din ei? Conform legii mongole, persoana în cauză trebuia aleasă de un *huraltai*, incursiunea din Europa reprezentând un teren de încercare, dar și o veritabilă campanie electorală pentru fiecare dintre pretendenți. Nepoții se întreceau pentru titlul de Mare Han și pentru supremație în noua ierarhie ce se contura, iar atribuirea victoriilor militare făcea parte din acest joc. Asemeni multor altor procese politice din societatea mongolă, tensiunile au atins punctul culminant într-o dispută pentru întâietate. La un ospăț dat în cinstea unei victorii, Batu s-a ridicat și a ținut toastul de deschidere. Bând primul, își demonstra public poziția de cel mai în vârstă și cel mai mare în rang dintre nepoți, practic indicând că se aștepta să fie următorul Mare Han. Güyük a protestat vehement, spunând că ar trebui să fie servit înaintea lui Batu, deoarece tatăl lui era actualul Mare Han. Un altul, pe nume Büri, care era „încăpățânat și viteaz"[22], dar care „nu-și punea lacăt gurii când era băut", a redeschis cea mai veche și mai dureroasă dintre rănile familiei, declarând furios că Batu nu e cu adevărat unul de-ai lor, fiindcă tatăl lui fusese un bastard merkid.

Potrivit unui raport care a ajuns apoi la cunoștința Marelui Han, cei trei prinți au țipat și-au urlat multă vreme unul la celălalt. „Nu ești decât o bătrână cu barbă", i-a urlat Büri lui Batu. „Batu e o biată babă cu o tolbă de săgeți", i-a ținut isonul Güyük. Revoltați de felul în care se purtase familia cu ei, Güyük și Büri au părăsit în grabă banchetul, au încălecat și s-au îndepărtat în galop, înjurând și blestemând. Când incidentul a ajuns la

urechile lui Ögedei, acesta s-a înfuriat la culme și i-a chemat pe toți la curte. La început, nici n-a vrut să-i primească, amenințându-l pe Güyük cu execuția. „Să putrezească precum un ou!" a spus Ögedei despre necioplitul său fiu.

După ce s-a mai liniștit și, în sfârșit, l-a primit în *ger*-ul lui, Ögedei l-a mustrat pe Güyük cu mare asprime, din pricină că se certase cu rudele și se purtase urât cu soldații. „I-ai făcut pe toți oștenii tăi să se simtă niște oameni de nimic"[23], l-a acuzat el. Dăscălindu-și cu înțelepciune fiul în privința modului just în care un comandant trebuie să se poarte cu soldații lui, Ögedei-han l-a întrebat: „Crezi că rușii s-au supus nouă din pricina asprimii pe care ai arătat-o oștenilor tăi? Crezi că s-au supus nouă de frica ta?" a mai adăugat el, batjocoritor. „Fiindcă ai prins doi sau trei războinici, crezi că ai câștigat lupta. Dar nici măcar o capră n-ai prins."

Și Ögedei și-a continuat tirada: „A fost prima ta ieșire din *ger*, așa că încerci să-ți dovedești bărbăția. Te porți de parcă ai fi izbândit în toate. Urli și țipi la oameni, de parcă ar fi animale." Până la urmă l-au calmat cuvintele de consolare venite din partea nepoților. După ce le-a amintit tuturor de o vorbă pe care o avea tatăl lui – aceea că problemele se rezolvă în stepă – i-a trimis pe băieți înapoi în Europa, să-și termine treaba.

Europa auzise foarte puțin despre cuceririle lui Genghis-han din Asia și deținea numai informații extrem de vagi despre distrugerea totală a Imperiului Horezmian. Brusc însă, odată cu căderea Kievului, din răsăritul continentului s-au revărsat o masă uriașă de refugiați și numeroase povești. La mică distanță în urma lor, și parcă de pretutindeni, soseau temuții călăreți mongoli. Matthew Paris scria că ei au pătruns „cu puterea fulgerului în ținuturile creștinilor, pârjolind totul, dedându-se la măceluri

și băgând mare spaimă și îngrijorare în oameni". Referința la un război „fulger" este probabil prima mențiune a unei strategii militare care, mult mai târziu, avea să primească numele german de *Blitzkrieg*.

Subedei a trimis spre sud o armată de 50 000 de oameni, care să atace din trei părți Ungaria, și spre nord o forță de diversiune mai mică, de numai 20 000, a cărei misiune era să traverseze Polonia și să ajungă în Germania. Oștirile mongole au străbătut aproximativ 6 500 de kilometri, din Mongolia natală, prin câmpiile Europei de Răsărit, până în Ungaria și Polonia, oprindu-se sub zidurile Vienei și ale orașelor germane controlate de cavalerii teutoni și de Liga Hanseatică. În nord, au traversat Polonia precum o piatră care ricoșează pe suprafața unui lac înghețat, orașele căzând unul după altul. Ducele Henric al II-lea al Sileziei a adunat o oștire de 30 000 de oameni, în rândurile căreia se numărau și cavaleri din Germania, Franța și Polonia; disperat să adune cât mai mulți soldați, a recrutat chiar și un contingent de lucrători de la o mină de aur. La 9 aprilie 1241, cele două forțe s-au întâlnit[24] aproape de actuala graniță germano-poloneză, la Liegnitz. Mongolii aleseseră un câmp de bătălie deschis, situat la vreo zece kilometri de oraș și cunoscut mai apoi drept Wahlstatt, adică, în germană, Locul Ales.

Ducele Henric a poruncit cavaleriei să declanșeze atacul asupra liniilor inamice. Mongolii au respins primul val, dar au părut să cedeze sub avântul celui de-al doilea; apoi, din senin, s-au întors și au luat-o la fugă. Cu strigăte de victorie, cavalerii au rupt rândurile și au pornit în urmărirea dușmanului, care se retrăgea lent, la mică distanță în afara razei de acțiune a europenilor. Apoi, exact când caii europeni au început să obosească, îngreunați de armurile nobililor călăreți, în jurul lor au izbucnit zgomote asurzitoare de explozii și s-a declanșat un

fum gros, care i-a înghiţit cu totul, generând un haos total. Din descrierea făcută de cronicarul Jan Długosz aflăm că mongolii au folosit pe câmpul de luptă un dispozitiv asemănător unui „cap uriaş, din care răbufnesc din senin nişte nori de miros îngreţoşător, care îi învăluie pe poloni şi aproape că îi fac să îşi piardă cunoştinţa, ca să nu mai poată lupta"[25]. Fumul şi zgomotele puternice au tăiat legătura dintre cavaleri şi trupele de arcaşi şi pedestraşi aflate în spatele lor. Încă o dată, strategia mongolă de a-i da încredere duşmanului şi a-l atrage apoi într-o capcană funcţionase fără cusur. Împrăştiaţi, dezorganizaţi, buimaci şi obosiţi, cavalerii şi caii lor au fost ţinte uşoare pentru mongoli, care s-au întors din goană şi au declanşat o ploaie de săgeţi.

Germanii au fost zdrobiţi. Cronicile europene pomenesc de moartea a 25 000 din cei 30 000 de oameni ai ducelui Henric. Însă bună parte din ei au fost, de fapt, luaţi prizonieri, mai ales minerii, a căror ocupaţie era puţin înţeleasă, dar foarte apreciată de mongolii veşnic în căutare de oameni cu meşteşuguri şi talente neobişnuite. Învingătorii i-au dus cu miile înapoi în est, ca să înceapă exploatarea bogatelor depozite minerale din Dzungaria, o regiune din vestul Mongoliei aflată în proprietatea personală a Marelui Han Ögedei.

Campania pornită în Kiev şi extinsă până în Germania nu a fost însă decât o diversiune creată de mongoli pentru a-i împiedica pe europeni să trimită trupe către adevăratul lor obiectiv: pusta ungară, pe care plănuiau s-o invadeze. După ce reuşiseră, în bună măsură, să anihileze armatele nordului şi să le neutralizeze pe celelalte, forţele mongole s-au retras din oraşele poloneze şi germane; în timp, localnicii au ajuns să fie convinşi că de fapt ei câştigaseră bătălia şi îi respinseseră pe năvălitori. Ducele Henric al II-lea, căzut în luptă, a fost martirizat sub

numele de Henric cel Pios; s-a înălțat și o mănăstire benedictină, cu altarul deasupra locului unde, potrivit mitologiei creștine, mama ducelui, Sfânta Hedviga, a descoperit corpul nud și decapitat al fiului ei, pe care l-a recunoscut după cele șase degete de la piciorul stâng. Mult mai târziu, în secolul al XIX-lea, guvernul prusac a transformat mănăstirea în școală militară, aici fiind instruiți viitorii ofițeri germani, cu accent pe tacticile folosite în bătălia purtată în acele locuri.

Peste numai câteva zile, tacticile prin care mongolii îi zdrobiseră și măcelăriseră pe cavalerii germani au fost reluate în Ungaria, pe un câmp de bătălie mult mai întins și cu mult mai multe victime. După ce a devastat bună parte din țară, armata de 50 000 de oameni a lui Subedei a început să se retragă din fața oștirilor regelui Bela*. Retragerea a durat câteva zile, timp în care mongolii au ajuns într-un loc tocmai potrivit pentru a obține victoria**, pe câmpia de la Mohi***. Aici, maghiarii s-au adunat într-o tabără supraaglomerată, ale cărei fortificații erau reprezentate doar de căruțe și lanțuri grele de fier, unde regele i-a ținut blocați vreme de mai multe zile. Pentru Batu, obișnuit să-și vadă oamenii dormind împrăștiați în grupuri mici, hotărârea dușmanului de a se aduna într-o formație atât de strânsă, înconjurată de lanțuri, aducea foarte mult cu modul în care ai săi vânau animalele, adunându-le cu ajutorul frânghiilor și al păturilor de pâslă. Mongolii și-au adus catapultele și au început să îi bombardeze pe maghiari cu amestecul acela misterios de păcură, praf de pușcă, ulei aprins și alte substanțe.

---

* Bela al IV-lea (1206-1270), rege al Ungariei și Croației, din dinastia arpadiană (n. red.).

** Bătălia care a avut loc, în 11 aprilie 1241, este cunoscută și drept Bătălia de pe râul Sajó (n. tr.).

*** Astăzi satul Muhi, în comitatul Borsod-Abaúj-Zemplén (n. tr.).

Nemaisuportând fumul și flăcările, maghiarii au părăsit adăpostul taberei și s-au trezit practic înconjurați de inamic, cu excepția unui sector în care mongolii păreau a fi uitat să-și plaseze călăreții. Breșa era îndreptată chiar spre capitală, Pesta, aflată la trei zile de drum. Convinși, probabil că este vorba de un miracol, maghiarii au pornit-o spre casă. Panica în rândurile lor sporea cu fiecare clipă. Pe jos sau călare, au rupt rândurile, s-au împrăștiat și au aruncat armele ca să se poată deplasa mai ușor. Firește că mongolii nu lăsaseră din întâmplare neacoperită această zonă; pe maghiarii care fugeau îngroziți îi așteptau călăreți anume trimiși să-i întâmpine. Mulți au fost împinși către mlaștini, unde au murit înecați. Cronicarul Toma din Spalato, arhidiaconul orașului care, astăzi, poartă numele de Split, îi descrie pe mongoli drept *de Peste Tartorum*, Ciuma Tătară, într-una dintre cele mai vii și mai intense relatări a măcelăririi oștilor maghiare: „Morții cădeau în stânga și în dreapta; ca frunzele iarna, trupurile fără viață ale acestor nefericiți zăceau presărate de-a lungul drumului; sângele curgea precum șuvoaiele de ploaie."[26]

După eșecul cavalerilor, care nu reușiseră să îi oprească pe mongoli pe câmpul de luptă, a fost rândul clerului să încerce, prin mijloace supranaturale. Știind, probabil, că mulți mongoli erau creștini, dar nebănuind ce repulsie și teamă le stârnește acestor oameni apropierea de rămășițele umane, preoții au încercat să îi împiedice pe năvălitori să intre în Pesta, scoțându-le în cale oase de sfinți și alte moaște. Prezența fragmentelor de cadavre i-a înfuriat pe mongoli, pentru care asemenea gesturi erau nu doar pângăritoare, ci și de-a dreptul dezgustătoare. Rezultatul a fost că i-au omorât pe preoți și au ars moaștele și bisericile, într-un act de autopurificare. Episodul a fost un dezastru pentru armată, lovitura dată bisericii nefiind nici ea mai

puțin grea, căci, pe lângă soldații morți și regele ucis, Ungaria a mai pierdut și un episcop, doi arhiepiscopi și un contingent numeros de cavaleri templieri.

Mongolii distruseseră floarea cavalerimii maghiare și îl alungaseră pe regele Bela al IV-lea către țărmurile Mării Adriatice. S-au păstrat numeroase texte care descriu copleșitorul impact psihologic și emoțional pe care l-a avut invazia, printre care și *Carmen Miserabile super Destructione Regni Hungariae per Tartaros**, scris de Rogerius**. Tagma cavalerilor europeni nu și-a mai revenit niciodată de pe urma acestei lovituri, aproape 100 000 de luptători pierzându-și viețile în Ungaria și Polonia, plânși de toată suflarea drept „floarea" cavalerimii și nobilimii continentului. Vremea cetăților fortificate și a cavalerilor în armuri grele apusese, iar prin norul de praf de pușcă și fum ce plutea în aerul de primăvară din preajma Paștilor anului 1241, victoria mongolă se întrezărea ca un semn că zilele feudalismului european erau pe sfârșite și că se lăsa amurgul Evului Mediu.

Într-o duminică, 6 octombrie, a aceluiași an 1241, la numai câteva luni după victoriile mongolilor, o eclipsă de soare a transformat îngrijorarea în panică. Oamenii de pe întreg continentul au interpretat fenomenul petrecut într-o zi sfântă drept un semn cert că suferințele aduse de năvălitori sunt departe de a se fi sfârșit. Iar panica era hrănită de însăși ignoranța cu privire la identitatea acestora. Într-o scrisoare intens circulată și plină de informații greșite, un călugăr îi raporta arhiepiscopului

---

* *Tristul cânt al nimicirii Ungariei de către tătari* (n. tr.).

** Ruggero di Torremaggiore sau Ruggero din Puglia (episcop), călugăr și scriitor italian (1205-1266) care a supraviețuit masacrului, ascunzându-se în mlaștini. A fost canonic de Oradea, un cartier al orașului purtându-i astăzi numele, dar și arhiepiscop de Spalato (actualul Split, în Croația), unde a și murit (n. tr.).

de Bordeaux că mongolii sunt „canibali din Iad, care mănâncă morții după bătălie și lasă din ei numai oase pe care până și vulturii sunt prea mândri să le ciugulească"[27]. Potrivit acestei relatări detaliate și voit incendiare, mongolilor le plăcea să mănânce mai ales femei în vârstă, sărbătorindu-și victoriile cu violuri în grup, ale căror victime, fecioare creștine, mureau de epuizare. Ulterior, agresorii „le tăiau sânii, păstrați ca delicatese pentru căpeteniile lor, iar trupurile ajungeau hrană pentru sălbatici, care se ospătau veseli".

Seria de victorii consecutive înregistrate de mongoli asupra bulgarilor, rușilor, maghiarilor, germanilor și polonezilor a trezit panică și îngrijorare în anumite cercuri. Cine erau oamenii aceia și ce voiau? Matthew Paris se lamenta că niciun european nu le cunoaște limba: „Căci nicicând până astăzi n-a existat vreo cale de-a răzbate la ei, și nici ei nu s-au mai arătat pe-aici, spre a înlesni, prin legături nemijlocite între inși, cunoașterea oamenilor sau a obiceiurilor lor."

În lipsa oricăror surse de informații utile, clerul creștin a căutat un răspuns în paginile Bibliei[28]. Numele de tătar amintea de Tarsis, al cărui rege „va stăpâni de la mare la mare și de la râu la râu până la marginile pământului". Psalmul* mai spunea și că: „Locuitorii pustiului își vor pleca genunchiul înaintea lui, și vrăjmașii vor linge țărâna. Împărații Tarsisului și ai ostroavelor îi vor aduce daruri."

Darurile aduse de regele Tarsisului se legau, în mintea călugărilor, de darurile aduse copilului Iisus de către cei trei magi. Brusc, au început să întrezărească o explicație, o legătură între aceste pasaje și apariția mongolilor. În 1164, cruciații germani se întorseseră acasă, aducând cu ei oase despre care pretindeau că ar fi moaștele celor trei magi; în 1181, s-a început construirea

* Psalmul 72 (n. tr.).

unui relicvariu din email aurit, bogat împodobit, care urma să găzduiască aceste rămăşiţe în incinta noii şi extraordinarei catedrale din Köln. În consecinţă, ca urmare a acestui episod şi a furtului unor relicve sacre, creştinii au început să se teamă că adevăratul scop al tătarilor era acela de a recupera osemintele strămoşilor lor. În acest caz, punctul terminus al traiectoriei lor prin inima Europei era oraşul Köln.

Când însă mongolii au luat-o către sud, spre Peninsula Balcanică, nedând niciun semn că vor să ajungă la Köln, clericii au dedus că, dacă nu sunt în căutarea moaştelor celor trei magi, atunci tătarii sunt sigur evrei exilaţi, care nu reuşiseră să se întoarcă acasă după robia din Babilon, fiind izolaţi de un râu care curgea dincolo de Persia. Cronicarii creştini scriau că anului 1241 îi corespunde anul 5000 din calendarul evreiesc, când mulţi aşteptau venirea lui Mesia sau reîntoarcerea Regelui David.

La început, Matthew Paris s-a arătat sceptic în privinţa acestei explicaţii, căci mongolii nu vorbeau limba ebraică şi nu aveau legi, fapte ce contraveneau flagrant poveştii biblice în care Dumnezeu îi dă lui Moise Tablele Legii. Totuşi, în lipsa unei alte explicaţii plauzibile, călugărul benedictin a găsit până la urmă o cale de a justifica legătura dintre mongoli şi iudei, ca şi pe aceea dintre vremurile biblice şi epoca sa. Acest neam misterios ar fi putut fi un trib iudeu dispărut, deoarece „în vremea stăpânirii lui Moise, inimile lor răzvrătite au decăzut spre o gândire nelegiuită, astfel că au început să se roage la zei ciudaţi şi să se ţină de obiceiuri necunoscute, şi în felul acesta, într-un chip şi mai uluitor, din pricina răzbunării Domnului au ajuns necunoscuţi tuturor neamurilor, inimile şi graiul lor sunt tulburate şi s-au întors la viaţa fiarelor crude şi fără judecată"[29].

Din cauza „mişeliei fără de seamăn a iudeilor"[30], creştinii pretindeau că ei sunt aceia care au atras mânia mongolilor asupra drept-credincioşilor nevinovaţi. Potrivit relatării extrem

de dubioase lăsate de Paris, conducătorii evreilor europeni „s-au adunat cu toţii într-un loc tainic". „Cel mai înţelept şi cu mai multă înrâurire dintre ei" le-a explicat că „fraţii din neamurile lui Israel, care au fost înainte vreme ţinuţi departe de noi, au venit să aducă întreaga lume sub puterea lor şi a noastră. Şi cu cât a fost mai cruntă şi mai lungă suferinţa noastră de până acum, cu atât mai mare va fi gloria ce va urma." Vorbitorul pasămite voia ca evreii să îi întâmpine pe mongoli „cu daruri bogate şi să îi primească în cea mai mare cinste: au trebuinţă de grâne, vin şi arme". În consecinţă, aceştia au strâns „toate săbiile, pumnalele şi armurile pe care le-au găsit de cumpărat, şi pentru a nu-şi da în vileag trădarea, le-au ascuns la loc sigur, în nişte butoaie". Cum altă explicaţie mai bună nu aveau, creştinii au acceptat această poveste drept dovadă a „trădării şi nemaipomenitei viclenii a iudeilor", pe care nu au întârziat să îi dea pe mâna călăilor, că să fie aruncaţi în închisoare pe viaţă sau să fie ucişi cu propriile arme.

Oricât de absurde ar fi fost detaliile şi în ciuda lipsei oricăror dovezi, aceste poveşti au avut ecouri înspăimântător de reale şi consecinţe tragice pe tot cuprinsul continentului. Incapabili să îi înfrângă pe mongoli, duşmanul care ameninţa graniţele civilizaţiei lor, europenii s-au întors împotriva unei prăzi mai uşoare, evreii, duşmanul imaginar din propria curte. În oraş după oraş, din York până la Roma, cartierele evreieşti au fost atacate de grupuri de creştini furioşi, care încercau să îi pedepsească pe locuitorii acestora aşa cum auziseră că procedează mongolii în campaniile lor. Casele evreilor au fost incendiate, iar locuitorii, măcelăriţi. Cei care au izbutit să scape cu fuga au fost siliţi să rătăcească în căutare de adăpost, negăsind altceva decât noi şi noi persecuţii. Pentru a-i identifica clar pe refugiaţii evrei şi a-i împiedica să se alăture comunităţilor de

creștini, biserica a poruncit ca aceștia să poarte haine și embleme specifice, care să arate limpede cine sunt.

După distrugerea armatei maghiare, nimic nu mai stătea în drumul mongolilor către Viena. Peste numai câteva săptămâni, localnicii îngroziți le-au văzut grupurile de iscoade patrulând în preajma orașului. Într-o încăierare cu una dintre ele, trupele conților de Habsburg au prins un ofițer mongol, care, spre surpriza și consternarea creștinilor, s-a dovedit a fi un englez de vârstă mijlocie știutor de carte[31], care bătuse ținuturile din Țara Sfântă, unde dezvoltase un talent neobișnuit pentru învățarea și transcrierea limbilor străine. Se speculează că, date fiind nivelul său de educație și fuga din Anglia, omul ar fi fost implicat în presiunile făcute asupra regele Ioan Fără-de-Țară să semneze Magna Carta, în 1215. Fugit din Anglia și amenințat cu excomunicarea de către Biserica Catolică, el intrase în serviciul mai toleranților mongoli. Prezența unui european, și fost creștin, în rândurile oștirii mongole dovedea limpede că năvălitorii erau totuși oameni, și nu demoni. Apostatul englez a fost însă ucis de creștinii înspăimântați, înainte ca aceștia să apuce să scoată de la el vreo lămurire asupra misterioasei apariții a mongolilor la poarta Vienei.

Capturarea necunoscutului de origine engleză a coincis cu sfârșitul penetrației mongole pe continentul european. Invadatorii urmaseră traseul marilor stepe din Asia Centrală, Rusia, Ucraina, Polonia și Ungaria, dar, acolo unde s-au terminat pășunile, s-au oprit și ei. Pășunile erau esențiale unei armate în care fiecare om dispunea de cinci cai. Marile lor atuuri – viteza, mobilitatea și factorul surpriză – nu mai serveau la nimic dacă erau obligați să-și croiască drum prin păduri, peste râuri și câmpuri arate, prin șanțuri, tufișuri și garduri de lemn. Copitele

cailor se afundau în brazdele afânate de pe câmpurile țăranilor. Locul unde începeau aceste câmpuri marca și trecerea de la uscăciunea stepelor la climatul umed al zonelor de coastă, care afecta tăria și precizia arcurilor mongole.

Deși au cercetat minuțios terenul de dincolo de Dunăre, invazia mongolă nu s-a materializat pe deplin în Europa Occidentală. La 11 decembrie 1241, Marele Han Ögedei a murit, zice-se, în urma unei beții. Vestea a ajuns la trupele din Europa, aflate la 6 500 de kilometri de Karakorum, în numai patru-șase săptămâni. Chagatai a murit și el, cam în aceeași perioadă. Astfel, la numai patru ani de la dispariția lui Genghis-han, toți cei patru fii ai săi erau morți, iar prinții, nepoții lui Genghis, se grăbeau spre casă pentru a-și relua luptele și a încerca să dobândească titlul de Mare Han. Conflictele dintre ramurile familiei au continuat timp de încă un deceniu – zece ani în care restul lumii a răsuflat ușurată.

În primele luni ale lui 1242, Anul Tigrului, mongolii s-au retras din Europa de Vest, către bazele lor din Rusia. Prada furnizată de orașele occidentale se dovedise mai degrabă săracă, iar oștirile înfrânte fuseseră prost echipate. Cele mai valoroase obiecte au fost corturile și mobilierul din tabăra regelui Bela, pe care Batu le-a folosit ca să-și ridice propria tabără, pe malurile Volgăi. Mongolii avuseseră mai mult noroc cu meșteșugarii de tot soiul – mineri din Saxonia, scribi și tălmaci, plus, din raidurile asupra Belgradului și Peninsulei Balcanice, un contingent de francezi, în rândurile căruia se găsea și un aurar parizian.

Dezamăgiți de recompensele materiale ale invaziei și nevrând să se întoarcă acasă cu mâna goală, ofițerii mongoli au bătut palma cu negustorii italieni din Crimeea. În schimbul unor cantități uriașe de mărfuri, mongolii le-au permis italienilor să ia o mulțime de prizonieri europeni, mai ales dintre

cei mai tineri, pe care să-i vândă ca robi în țările din bazinul Mediteranei. Astfel a debutat o lungă și profitabilă relație între mongoli și negustorii venețieni și genovezi, care s-au grăbit să înființeze baze comerciale în zona Mării Negre, ca să exploateze mai eficient această nouă piață. În schimbul bunurilor de manufactură, mongolii le permiteau italienilor să vândă prizonieri slavi pe piețele mediteraneene.

Decizia mongolilor de a vinde tinerii luați în captivitate va genera o problemă majoră, deoarece italienii își vindeau sclavii mai ales sultanului din Egipt, care îi folosea în armata lui de robi. Peste numai două decenii, mongolii aveau să dea piept cu o armată formată în principal din slavi și membri ai triburilor Kipceak. Pe lângă bogata lor experiență în confruntările cu mongolii, unii mai apucaseră și să învețe limba foștilor stăpâni, înainte de a fi dați pe mâna italienilor. Această înfruntare, petrecută pe țărmurile Mării Galileei, în actualul teritoriu al Israelului, va avea un final cum nu se poate mai diferit de acela al primei confruntări, de pe câmpiile Rusiei.

Capitolul 7

Războiul reginelor

Aşa precum Dumnezeu a dat mâinii degete osebite,
tot astfel a dat şi oamenilor căi felurite.[1]

Möngke-Han

În timp ce bărbaţii erau pe câmpul de luptă, ocupaţi să cucerească ţări străine, imperiul era condus de femeile lor. În triburile nomade, tradiţia cerea ca femeile să se îngrijească de treburile casei, bărbaţii mergând la păscut cu turmele, la vânătoare ori la război. Şi cu toate că, acum, campaniile militare tindeau să dureze ani, nu luni, iar căminul nu mai era un ansamblu de tabere de corturi, ci un vast imperiu, tot femeile îl administrau. Dincolo de graniţele Rusiei şi Europei răsăritene, unde s-au dus cele mai grele bătălii în vremea domniei lui Ögedei, femeile mongole şi-au asumat conducerea tuturor celorlalte regiuni ale Imperiului. În ciuda rivalităţii dintre ea şi Ögedei-han, Sorhohtani, văduva lui Tolui, mezinul lui Genghis-han, era stăpână peste nordul Chinei şi estul Mongoliei, inclusiv peste ţinutul de baştină al familiei, unde crescuse socrul ei. Ebuskun, văduva celui de al doilea fiu al lui Genghis, Chagatai, stăpânea peste Asia Centrală, sau Turkestan.

Cât fusese Mare Han, Ögedei nu se prea ocupase de administrarea imperiului, fiind mai tot timpul mult prea beat pentru

asta; treptat, a lăsat frâiele puterii în mâinile lui Töregene, cea mai capabilă, deși nu și cea mai importantă, dintre soțiile sale. La moartea sa, în 1241, Töregene a dobândit calitatea de regent oficial. În următorii zece ani, până în 1251, ea a fost aceea care, împreună cu un mic grup de femei, a controlat cel mai întins imperiu din istorie. Niciuna dintre membrele acestui grup nu era de origine mongolă, ci intraseră prin căsătorie în familia hanilor, venind din triburile cucerite. În plus, majoritatea erau de religie creștină. Nici sexul, nici religia nu le-au împiedicat în vreun fel ascensiunea la putere sau eforturile de a plasa întreg imperiul în mâinile propriului fiu.

Lupta pentru putere, oricât de înverșunată, se dovedea totuși relativ lipsită de agresivitate, cu excepția înseși sorții acestor doamne, care, după ce pierdeau lupta, sfârșeau în chinuri oribile. Făcând abstracție de conflictele de la curte, acest deceniu a adus imperiului o mult-dorită pace, un prilej de consolidare a unora dintre posesiuni și timpul necesar recuperării forțelor după 40 de ani de Prim Război Mondial Mongol (1212-1241), dar și pregătirii pentru următorul.

Cea mai veche mărturie despre puterea și importanța lui Töregene[2] la curtea mongolă este un ordin de tipărire a unor texte taoiste, emis de ea la 10 aprilie 1240, în calitate de *Yeke Hatun*, Mare Împărăteasă, în nume propriu, dar și cu sigiliul lui Ögedei. Documentul arată limpede nu doar faptul că Töregene era cea care administra imperiul, ci și că, în timp ce bărbații se luptau, ea se ocupa de cu totul alte activități, sprijinind diversele confesiuni și educația, clădind edificii și importante structuri sociale, la scară imperială.

După moartea fiului favorit și a altor rude, în campania relativ ratată din China, Ögedei își pierduse interesul față de politică, nominalizând în schimb pe unul dintre nepoții lui să îi

succeadă la tron. Pe de altă parte, Töregene îl voia Mare Han pe certărețul și arogantul ei fiu, Güyük, cel atât de aspru certat de tatăl lui, care se pare că nici nu îl prea avea la inimă. Curând după moartea soțului, Töregene a convocat un *huraltai* care să îl aleagă pe Güyük în locul nepotului nominalizat de Ögedei, dar nu a putut obține cvorumul Familiei de Aur, adică nu au fost suficienți cei care să voteze în favoarea acestuia. Töregene a continuat să fie regent, ducând vreme de cinci ani o politică meticuloasă în măsură să construiască sprijinul de care avea nevoie pentru alegerea lui Güyük. Pentru a-și ajunge scopul, i-a concediat pe miniștrii răposatului soț și i-a înlocuit cu oameni de-ai ei, cel mai de seamă dintre acești sfetnici fiind o femeie, Fatima, de origine tadjikă sau persană, căzută în captivitate în timpul campaniei din Horezm și adusă la Karakorum să muncească. Cronicarul Ata-Malik Juvaini, căruia Fatima îi displăcea profund, sentiment extins se pare la toate femeile implicate în viața politică, scrie că fosta prizonieră avea mereu intrare liberă în cortul lui Töregene și că „a ajuns părtașă la mărturisiri și păstrătoare a tainelor". În vreme ce Fatima juca un important rol politic, mai bătrânii „miniștri au fost înlăturați de la treburile țării, iar ea a primit putere să dea porunci și oprelişti"[3].

Prin 1246, Töregene își consolidase deja controlul asupra imperiului și se simțea în stare să tragă sforile necesare alegerii fiului ei ca Mare Han. Deliberările și alegerea lui Güyük s-au petrecut în spatele ușilor închise, unde aveau acces numai membrii Familiei de Aur și înalți funcționari, însă urcarea lui pe tron a fost un eveniment public grandios, organizat de Töregene și la care au fost poftiți demnitari străini și mongoli de rând. De-a lungul verii și până în august, când a avut loc ceremonia, la curte au continuat să sosească delegați din toate

colţurile imperiului. Emiri, guvernatori şi alţi înalţi demnitari se călcau pe picioare cu prinţi şi regi, pe aceleaşi drumuri aglomerate. Sultanul selgiucid a venit tocmai din Turcia; au sosit reprezentanţi ai sultanului din Bagdad, dar şi doi pretendenţi la tronul Georgiei: David, fiul legitim al răposatului suveran, şi David, fiul ilegitim al aceluiaşi rege. Cel mai înalt personaj din rândurile oaspeţilor europeni era tatăl lui Aleksandr Nevski, prinţul Iaroslav al II-lea, Mare Cneaz de Vladimir şi Suzdal, care a murit în condiţii suspecte, imediat după cina luată cu Töregene-hatun.

Din pură întâmplare, primul sosit la curtea mongolă, în 22 iulie 1246, în toiul pregătirilor pentru ceremonie, a fost un emisar occidental. Fratele Giovanni da Pian del Carpine, un călugăr de 65 de ani, discipol direct al Sfântului Francisc de Assisi, a venit ca trimis şi spion al Papei Inocenţiu al IV-lea, însărcinat să afle cât mai multe despre ciudatul popor care ameninţase să invadeze Europa. Plecat din Lyon în ziua de Paşti a anului 1245, lui Carpine îi fusese necesar un an întreg pentru a traversa continentul şi a ajunge în tabăra lui Batu din Rusia. Odată intrat în sistemul de transport mongol, fratele italian a parcurs aproape 5 000 de kilometri în numai 106 zile – adică, o medie zilnică de peste 40 de kilometri călare, timp de aproape trei luni şi jumătate.

După succesele militare înregistrate în campaniile din Europa, mongolii l-au primit pe Carpine cu braţele deschise, crezând, în mod eronat, că bătrânul călugăr le aducea vestea supunerii Papei şi a tuturor popoarelor din Occident. Dar scrisoarea lui Carpine conţinea un cu totul alt mesaj: Papa Inocenţiu îi oferea hanului un pedant sinopsis al vieţii lui Iisus şi al principiilor de bază ale creştinismului, lucruri probabil binecunoscute acestuia, dat fiind că mama lui era creştină şi că

participase adesea la slujbe, împreună cu ea. E foarte probabil ca Güyük însuşi să fi fost creştin; dacă nu, atunci cu siguranţă se arăta foarte binevoitor faţă de creştinism şi se baza foarte mult pe mongolii creştini în administrarea imperiului. Scrisoarea papei îi mustra pentru invadarea Europei şi îi poruncea hanului să „înceteze orice năvălire şi mai ales prigonirea creştinilor"[4]. De asemenea, îi cerea ritos „să ne facă pe deplin cunoscut... ce l-a împins să nimicească alte noroade şi ce gânduri are pentru viitor". Hanul era informat şi că Dumnezeu îi dăduse toate puterile pământeşti Papei de la Roma, singura persoană autorizată de divinitate să vorbească în numele ei.

Văzând că bătrânul călugăr nu adusese nici tribut şi nici supunerea Occidentului, oficialii mongoli au încetat să-i mai dea vreo atenţie, însă într-o scrisoare din noiembrie 1246, care s-a păstrat, Güyük îi adresează lui Inocenţiu al IV-lea nişte întrebări evidente: De unde ştii pe cine iartă Dumnezeu şi cui îi arată îndurare? De unde ştii că Dumnezeu aprobă ceea ce spui? De asemenea, el subliniază faptul că Dumnezeu le-a dat mongolilor, nu Papei, stăpânirea întregii lumi, de la răsărit la apus. Mongolii erau mesagerii cuvântului lui Dumnezeu şi ai legilor Lui, oglindite în Marea Lege a lui Genghis-han. Güyük îl sfătuia apoi pe Inocenţiu să vină el însuşi la Karakorum, dimpreună cu toţi prinţii lui, ca să se închine dinaintea hanului mongol.

Primul contact diplomatic direct dintre Europa şi Orientul Îndepărtat degenerase într-un schimb de teorii de teologie comparată, presărat cu insulte religioase. În ciuda numeroaselor opinii pe care mongolii şi europenii le împărtăşeau la nivel spiritual, debutul relaţiei dintre ei fusese atât de nefast şi de nechibzuit, încât în anii ce-au urmat, baza religioasă comună avea să se erodeze complet. Vreme de încă o generaţie, mongolii au continuat să cultive relaţiile cu Europa creştină, dar în final au

fost nevoiți să abandoneze orice speranță și, odată cu ea, în timp, și religia creștină, în favoarea budismului și islamismului.

În toamna lui 1246, după ce Carpine și ceilalți ambasadori străini au părăsit tabăra hanului spre a se întoarce acasă, Güyük a dat uitării ceremonialul public, îndreptându-și atenția către importanta misiune de consolidare a puterii politice și de dobândire *de facto* a titlului de han pe care îl deținea *de jure*. Pentru a-și afirma proaspăt conferita autoritate, a început prin a o ataca pe Fatima, consilierul de încredere al mamei lui. Sub pretext că femeia practica vrăjitoria, Güyük a chemat-o la curtea lui. Töregene a refuzat să-i dea permisiunea să plece: „A mai trimis după ea de vreo câteva ori, și de fiecare dată i s-a spus într-alt fel. Astfel, legăturile cu mama lui s-au înrăutățit peste măsură, iar el a trimis [un] om... cu poruncă să o aducă pe Fatima cu de-a sila, dacă mama lui tot nu se învoiește."[5]

Relatările foarte vagi despre ce s-a petrecut ulterior ridică o mulțime întrebări, în loc să ofere răspunsuri. Fatima-hatun a ajuns în puterea lui Güyük, iar Töregene a murit. Să fi fost mama hanului bolnavă? Să fi fost ucisă? Să fi murit din pricina mâniei ori a durerii? Majoritatea surselor nu suflă o vorbă în această privință. Istoricul persan Juzjani scrie că Töregene a fost trimisă la soțul ei, Ögedei. Cum acesta murise în urmă cu șase ani, afirmația pare să fie un eufemism pentru moartea ei, dar Juzjani nu pare prea sigur, deoarece adaugă: „însă numai Dumnezeu cunoaște adevărul"[6]. Tot ce știm este că oamenii lui Güyük au arestat-o pe Fatima-hatun și că Töregene-hatun a murit.

În loc să scape de ea în liniște, Güyük a supus-o pe Fatima la torturi publice îngrozitoare. Într-o perioadă în care mongolii stăpâneau un imperiu întins pe două continente și încă mai aveau numeroase ocazii de a-i extinde și mai mult granițele, curtea Marelui Han părea obsedată nu de treburile împărăției,

ci de această femeie, de ce făcuse ea şi de ce-ar fi trebuit să se facă în privinţa ei. Güyük a dat ordin gărzilor s-o aducă pe Fatima, goală şi legată cu frânghii, dinaintea lui şi a întregii curţi. Acolo a fost ţinută în văzul tuturor, „flămândă şi însetată vreme de multe zile şi nopţi; au abătut asupra ei tot soiul de sălbăticii, cruzimi, grosolănii şi ameninţări"[7]. Au bătut-o şi apoi au biciuit-o cu un fel de vergi din metal încins. Această tortură publică ar fi fost tratamentul firesc aplicat unei vrăjitoare în societatea europeană, sau unui eretic căzut pe mâinile Bisericii creştine, însă ea contravenea flagrant principiilor lui Genghis-han, care îşi omorâse duşmanii şi domnise cu o severitate nemaipomenită, dar nu torturase şi nu pricinuise nimănui dureri inutile. Mai mult, era în contradicţie evidentă cu însăşi tradiţia mongolă, deoarece victima era o femeie; spectacolul torturii aplicate Fatimei nu are precedent în istoria mongolilor.

Poate că, dintr-un punct de vedere strict legal, supliciul Fatimei nu încălca legile existente, deoarece femeia nu era nici de origine mongolă, nici măritată cu un mongol, ci o simplă prizonieră de război, cu un statut incert, dar neprotejat. Când, în sfârşit, şi-a mărturisit vina pentru o listă întreagă de nelegiuiri – printre care vrăjirea lui Töregene-hatun şi a altor membri ai Familiei de Aur – Güyük i-a dat o pedeapsă de o cruzime nemaivăzută şi cu un simbolism aparte. A poruncit ca toate orificiile superioare şi inferioare ale corpului ei să fie cusute, pentru ca esenţele sufletului ei să nu poată evada din învelişul trupesc; apoi, tot la ordinul hanului, Fatima a fost înfăşurată într-o pătură de pâslă şi înecată în râu. Astfel s-a încheiat viaţa Fatimei, sfătuitor de încredere al mamei hanului şi una dintre cele mai puternice femei din secolul al XIII-lea.

Tonul dat de supliciul public şi execuţia Fatimei a pus scurta domnie a lui Güyük sub semnul răzbunării sălbatice. Noul han

a declanșat o campanie furibundă de consolidare a puterii personale și de eliminare a rivalilor. A poruncit soldaților săi să îi găsească și să îi execute pe toți cei care avuseseră vreo legătură cu Fatima. A pornit un proces împotriva unchiului său, Temüge Otchigen, ultimul supraviețuitor din familia naturală a lui Genghis-han și, deci, un pretendent legal la tronul fratelui. Înainte de alegerea lui Güyük, Temüge chiar încercase, fără sorți de izbândă, să ridice oaste și să invadeze teritoriile stăpânite de Töregene-hatun. După ce reușise să supraviețuiască întâlnirii din tinerețe cu șamanul Teb Tengeri, Temüge Otchigen n-a mai avut același noroc în cazul confruntării cu nepotul lui. Într-un proces secret, supravegheat personal de Güyük într-un *ger* închis, bărbații familiei l-au condamnat la moarte pentru încercarea de a pune mâna pe tron prin puterea armelor, nu în urma unor alegeri.

Güyük și-a îndreptat apoi atenția asupra celorlalte femei care stăpâneau teritoriile mongole. A înlăturat-o pe văduva-regent care domnea asupra posesiunilor familiei lui Chagatai și a poruncit declanșarea unei anchete în cazul domeniilor lui Tolui, aflate tot sub regența lui Sorhohtani, cea care refuzase să se mărite cu el, după moartea soțului. În cursul investigațiilor, hanul a ordonat ca toți soldații alocați ei și fiilor ei să se predea. După ce s-a asigurat în felul acesta că răsăritul nu-i va mai crea probleme, și-a adunat oștirea și a pornit spre vest, unde, chipurile, urma să aibă loc o uriașă partidă de vânătoare. De fapt, era numai un pretext pentru a putea să lanseze un atac surpriză împotriva lui Batu-han. Güyük voia într-adevăr să se răzbune pe vărul lui pentru insultele primite la ospățul de victorie din Rusia, însă nu doar atât. Dintre toți hanii, Güyük era cel mai convins de importanța Europei și ar fi dorit să desăvârșească cucerirea ei și s-o adauge la domeniile lui personale din cadrul imperiului.

Nevrând să-l sfideze public, Sorhohtani s-a asigurat totuşi că acest atac surpriză va eşua. A trimis în taină mesageri care să îl vestească pe Batu de planurile lui Güyük. Este foarte posibil să fi acţionat personal împotriva hanului, deoarece, după ce a părăsit fortăreaţa familiei din inima stepelor mongole, Güyük, în vârstă de numai 43 de ani şi aparent sănătos, s-a stins de o boală misterioasă, după numai un an şi jumătate de domnie. Probabil că a fost asasinat, însă lista celor care aveau motive să îl ucidă e prea lungă să o analizăm aici. Documentele mongole nu menţionează niciun detaliu despre moartea lui, iar cronicile persane, devenite brusc foarte laconice, spun doar că „îi sosise ceasul"[8].

În contextul permanentelor lupte politice de la centru, marginile imperiului au început să se deşire. Juvaini, mare iubitor de metafore, spune că „treburile lumii se îndepărtaseră de la calea dreptăţii, iar frâiele negustoriei şi ale schimburilor cinstite au cârmit de la drumul cinstei"[9]. Cronicarul persan descrie imperiul ca pe un ţinut cufundat în beznă, „iar pocalul lumii era plin până la margini de licoarea nedreptăţilor". Naţiunea mongolă şi supuşii ei, „târâţi când încoace, când încolo, nu mai ştiau încotro s-o apuce, fiindcă nu aveau nici puterea de-a îndura, nici ştiinţă de vreun loc unde ar fi putut să fugă".

După scurtul intermezzo al domniei lui Güyük, reginele care îi supravieţuiseră şi-au reluat războaiele cu forţe sporite, în scenă intrând şi văduva răposatului Mare Han, Oghul Qaimish, care dorea să preia controlul asupra imperiului aşa cum procedase şi soacra ei, Töregene, la moartea lui Ögedei. Lui Oghul Qaimish îi lipseau însă calităţile lui Töregene şi sorţii nu aveau să-i fie favorabili, mai ales din pricină că fiii ei şi-au înfiinţat curţi rivale pentru a-i contesta dreptul la regenţă.

Sorhohtani, avându-i de partea ei pe cei patru fii destoinici și o viață întreagă de pregătiri și așteptare, s-a decis în sfârșit să acționeze. Până să apuce văduva lui Güyük să convoace un *huraltai* la curtea din Karakorum, Batu-han, instigat de Sorhohtani, aliatul lui secret, a convocat el un consiliu, în 1250, pe malurile Lacului Issîkul, la poalele Munților Tian-Șan, un teritoriu aflat în afara Mongoliei și mai accesibil pentru el. Adunarea l-a ales pe fiul mai mare al lui Sorhohtani, Möngke, însă rezultatul a fost boicotat de familia lui Ögedei, pe motiv că, pentru a fi legale, alegerile trebuiau ținute în Mongolia, mai exact în capitala Karakorum, controlată de ei.

Sorhohtani nu s-a descurajat, punând la cale un plan strălucit. Nu avea acces în capitala imperială, însă ca văduvă a mezinului lui Genghis-han, controla ținuturile de baștină ale familiei, locurile unde acesta se născuse și fusese ales Mare Han și unde era îngropat. Nimeni nu ar fi putut declina participarea la un *huraltai* ținut pe un teren sacru. Aliatul ei, Batu-han, nu putea să facă lungul drum din Rusia până în Mongolia, însă i-a trimis o gardă personală formată din 30 000 de oameni, sub comanda fratelui său, Berhe, a cărei misiune era să îi apere – pe ea și familia ei – în timpul alegerilor și al urcării pe tron a noului Mare Han. Sorhohtani a organizat o a doua alegere pentru această înaltă funcție, iar la data de 1 iulie 1251, mulțimea adunată l-a proclamat Mare Han al Imperiului Mongol pe fiul ei, Möngke, în vârstă de 43 de ani. De data aceasta, nimeni nu mai putea să ridice vreo obiecție legată de locul de desfășurare a consiliului.

Pentru a sărbători momentul, Möngke a poruncit ca în ziua aceea toată lumea să se odihnească, iar animalele să fie scutite de munci și de poveri. Pământul să nu fie străpuns cu țărușii corturilor, iar apa să nu fie pângărită. Nimeni nu avea dezlegare

să vâneze animale sălbatice, iar animalele care urmau să fie tăiate pentru ospăţ trebuiau sacrificate fără vărsare de sânge pe pământul sfânt. După această zi sacră, a urmat un ospăţ de-o săptămână. S-a consumat zilnic carnea a 300 de cai sau boi şi a 3 000 de oi, şi s-au băut 2 000 de căruţe pline cu *airag*, băutura atât de iubită de mongoli, preparată din lapte de iapă fermentat.

Sărbătoarea urcării pe tron a lui Möngke reprezenta încununarea muncii de o viaţă a mamei lui. Într-un fel, s-ar putea spune că ospăţul s-a dat mai ales în cinstea ei. În timp ce Genghis-han lăsase în urmă moştenitori relativ slabi, înclinaţi către excesul de băutură şi egoişti, Sorhohtani născuse şi educase patru băieţi care vor lăsa o amprentă de neşters asupra istoriei. Toţi vor ajunge hani. Möngke, Arik Bohe şi Kubilai vor purta, pe rând, titlul de Mare Han, iar al patrulea, Hülegü, va deveni Ilhanul Persiei şi întemeietorul propriei dinastii. Fiii lui Sorhohtani vor extinde la maximum graniţele imperiului, cucerind toată Persia, Bagdadul, Siria şi Turcia. Spre sud, vor ajunge să stăpânească teritoriile dinastiei chineze Sung, răzbătând până în Vietnam, Laos şi Burma. În plus, vor nimici temuta sectă a Asasinilor şi îl vor executa pe califul musulman.

Familia lui Ögedei şi Güyük a ajuns târziu la *huraltai*, după alegeri, dar în toiul petrecerii. Cei mai de seamă trei prinţi din ramura fostului Mare Han au păşit ţanţoş în mijlocul invitaţilor şi au spus că doresc să se plece dinaintea noului han. Acesta a ordonat să fie toţi arestaţi şi puşi în lanţuri, deoarece iscoadele îl informaseră deja că sosirea celor trei nu era decât un şiretlic menit să distragă atenţia curţii, în vreme ce alţi membri ai familiei lui Ögedei se adunau undeva în apropiere, să pregătească un atac surpriză împotriva petrecăreţilor pe care îi credeau deja beţi. Möngke i-a prins cu uşurinţă pe complotişti

și a început o nouă rundă de procese. Nu putea să tortureze sau să verse sângele unor descendenți ai lui Genghis-han, dar în schimb a pus să îi fie aduși sfetnicii acestora, în majoritate musulmani sau chinezi, și a ordonat să fie bătuți cu bastoanele până când au mărturisit ce planuri aveau stăpânii lor. La finalul procesului, noul Mare Han și-a găsit verii vinovați de diverse fărădelegi. Doi dintre prinți au murit cu gurile umplute cu pietre și țărână. Unii dintre sfetnicii lor și-au luat zilele. În total, Möngke a executat 77 de oameni din spița lui Ögedei sau din cercul său de apropiați.

În timp ce Möngke era ocupat cu procesele bărbaților, mama lui le-a judecat pe femeile de la curtea ei. Sorhohtani a poruncit arestarea nefericitei regente, Oghul Qaimish-hatun. Într-un spectacol doar ceva mai reținut decât acela al torturării Fatimei, mâinile i-au fost cusute în piele netăbăcită, a fost dezbrăcată complet și expusă batjocurii oamenilor, după care, împreună cu o altă femeie de rang înalt din familie, a fost înfășurată într-o pătură de pâslă și înecată. O a treia femeie a fost de asemenea înfășurată într-o pătură și lovită cu picioarele până a murit.

De la înălțimea tronului, Möngke a extins procesele[10] până la dimensiunile unei veritabile epurări, trimițând grupuri de inchizitori pe tot cuprinsul imperiului, să interogheze, să condamne și să pedepsească pe oricine era suspectat de trădare față de ramura lui. Procesele s-au desfășurat la scară globală, din China și Mongolia, în est, până în Afganistan, în sud, și Persia și Irak, în vest. Au fost executați chiar și dregătorii de rang înalt, cum ar fi hanul uigurilor; cu toate acestea, cele mai severe consecințe le-a avut de suportat însăși Familia de Aur. Möngke părea decis să elimine definitiv toți susținătorii familiilor răposaților săi unchi, Chagatai și Ögedei. De la moștenitorii lui Ögedei a confiscat Karakorum și ținuturile împrejmuitoare. Pe

tot cuprinsul imperiului, conducătorii și înalții funcționari locali care avuseseră norocul de a scăpa de tribunalele ad-hoc s-au văzut, totuși, siliți să meargă până la Karakorum și să se înfățișeze dinaintea noului han, să se supună unei judecăți care să determine dacă au trădat vreodată, și să suporte eventualele consecințe. Cei care au supraviețuit încercării au fost repuși în vechile drepturi. După sângeroasa epurare în masă a familiei lui Ögedei, Möngke-han a dispus o amnistiere generală pentru prizonierii ne-politici.

Era limpede că puterea trecuse în mâinile ramurii lui Tolui. Sorhohtani zdrobise și ultimul obstacol ce mai stătea în calea fiilor ei, murind împăcată că, acum, nu mai exista nicio amenințare la adresa lor din partea vreunei spițe a Familiei de Aur. Cea mai elocventă descriere a succesului acestei femei ne-a fost lăsată de scriitorul Ben Hebraeus: „dacă va fi să mai văd în neamul femeilor încă una ca ea, voi spune că neamul femeilor este cu mult mai presus de cel al bărbaților"[11]. Nimeni niciodată nu mai lăsase moștenire un imperiu atât de întins și de bogat. Însă, la numai câțiva ani de la moartea lui Sorhohtani, cei patru fii ai ei aveau să îl dezmembreze.

Cândva, în ajunul sărbătorii Anului Nou mongol, în februarie 1252, fie în ultimele zile ale Anului Porcului, fie în primele din Anul Șobolanului, Sorhohtani s-a stins din viață, punând totodată capăt unui deceniu început în 1241, în care frâiele puterii fuseseră în mâinile femeilor. Chiar dacă se luptaseră pentru întâietate, ele au adus un foarte necesar plus de talent în sânul cercurilor conducătoare mongole și au oferit imperiului baze noi de dezvoltare, sprijinind educația și religia, tipărind cărți și făcând schimb de informații și cunoștințe. După reluarea Războiului Mondial Mongol, tocmai aceste instituții au fost cele care, în final, au avut cel mai profund impact asupra

lumii dinăuntrul și din afara granițelor imperiului. Însă mlădițele răsărite din semințele sădite de acestea trebuiau să înfrunte un nou val de conflicte violente.

Urcarea lui Möngke pe tronul de Mare Han al Imperiului Mongol, în 1251, survenea la aproape un sfert de secol de la moartea bunicului său, Genghis-han, petrecută în 1227. Într-o declarație care îi rezumă stilul administrativ și personalitatea sobră insuflată de Sorhohtani, Möngke-han spune despre sine: „Mă țin de legile strămoșești; nu mă iau după obiceiurile altor țări."[12] Era o fire serioasă, care nu vădea nici înclinația către frivolitate a lui Ögedei, nici nesăbuința lui Güyük, și care, un caz aproape singular în Familia de Aur, se ținea departe de influența distructivă a alcoolului.

Pentru a-și spori legitimitatea și a rescrie istoria astfel încât să îi servească mai bine scopurilor, în 1252 i-a conferit tatălui său titlul post-mortem de Mare Han, în virtutea faptului că, în calitate de mezin al familiei și, în consecință, de *Otchigen* (Prințul Vetrei), Tolui avusese tot dreptul să moștenească titlurile răposatului său tată, dimpreună cu ținutul de baștină al acestuia.

Următorul pas în procesul de afirmare a noii sale puteri a fost spre capitala Karakorum, care vreme de două decenii fusese centrul și simbolul autorității familiei lui Ögedei. Planul lui Möngke era să transforme acest modest oraș din fieful fostei ramuri domnitoare într-o capitală demnă de Imperiul Mongol. Înainte ca Ögedei să-și construiască orașul, regiunea aparținuse tribului Kereid, mai exact lui Ong-han și familiei sale, din rândurile căreia provenea și Sorhohtani, nepoata bătrânului han și mama lui Möngke.

Noul Mare Han trebuia să își lase propria amprentă asupra capitalei și, cum Ögedei folosise deja arhitecți chinezi și

persani, Möngke a apelat la meşteşugarii creştini capturaţi în partea lui de campanie europeană. Deşi nu aprecia deloc arhitectura continentală, fusese adânc impresionat de cunoştinţele tehnice demonstrate de metalurgiştii europeni. Când armata lui a cucerit Belgradul, printre prizonieri s-a numărat şi Guillaume Boucher[13], un aurar parizian. Graţie talentului său de a făuri obiecte religioase creştine, Boucher îi fusese dăruit lui Sorhohtani, la moartea acesteia parizianul trecând în posesia lui Ariq Bohe, fratele mai mic al lui Möngke. Marele Han l-a ales pe Boucher, dimpreună cu o echipă de 50 de ajutoare, pentru misiunea de-a conferi capitalei mongole un aer exotic, european. Rezultatul a fost un stil copleşitor, dar bizar, care îi uluia pe vizitatori.

Trimişii la curtea lui Möngke din Karakorum povestesc despre construirea unui dispozitiv ciudat, aflat în palatul hanului. În mijlocul curţii, umbrind clădirea, se înălţa un arbore uriaş, sculptat în argint şi încrustat cu pietre preţioase, ale cărui crengi se întindeau până în interiorul palatului şi de-a lungul grinzilor. De ramuri atârnau fructe din argint, iar în jurul trunchiului erau încolăciţi patru şerpi din aur. În vârf trona un înger triumfător, turnat şi el în argint, care ţinea în mână o goarnă. O complexă reţea de tuburi, care străbătea trunchiul, permitea unor slujitori să sufle şi să creeze astfel adevărate numere de magie. Când hanul dorea să ceară de băut pentru oaspeţii lui, îngerul mecanic ducea goarna la gură şi sufla în ea, declanşând din gurile şerpilor adevărate cascade de băuturi alcoolice, care se adunau în bazine din argint aşezate la poalele copacului. Din fiecare gură curgea o altă licoare: vin, *airag* negru, vin de orez şi mied.

Cei patru şerpi de pe Copacul de Argint din Karakorum simbolizau cele patru direcţii în care se extinsese Imperiul

Mongol, la fel și cele patru feluri de alcool, preparate de civilizații îndepărtate și exotice din culturi specifice locului: struguri, lapte, orez și miere. Copacii sunt nu doar o apariție rară pe întinderea stepelor, ci joacă și un rol deosebit de important în ținuturile de baștină și în mitologia fondatoare a familiei mongole a lui Genghis-han. În istoria orală a mongolilor, primul strămoș care încercase să unească toate triburile fusese făcut han la umbra unui arbore ce creștea în stepa Horhonag, aceeași regiune unde Temugin și Jamuha juraseră să fie *anda*, după bătălia împotriva merkizilor. Impresionantul mecanism oferea o ilustrare spectaculoasă și foarte elocventă a istoriei și misiunii mongolilor de a cuceri cele patru colțuri ale lumii. Möngke acceptase obligația de-a aduce totul în stăpânirea Imperiului Mongol, care trona în centrul universului precum un uriaș arbore. El a văzut în acest imperativ simbolic destinul literal al neamului său și o responsabilitate personală.

Ca parte din orientarea către Occident a noului han, creștinismul și-a reluat temporar poziția privilegiată de la curte, o tendință confirmată de numărul mare de soții creștine în Familia de Aur și de loialitatea neclintită arătată de națiuni precum Georgia sau Armenia. Către sfârșitul lui 1253, Anul Boului, un călugăr franciscan*, pe nume Willem de Rubroeck, sosea la curtea mongolă ca sol al regelui Franței**. Din scrierile lăsase de el se conturează un tablou ciudat, însă nu întotdeauna detaliat, al rivalităților dintre creștini și alte religii. Rubroeck a avut prilejul să asiste la o sărbătoare a Crăciunului la curtea hanului, la

* Misionar și explorator de origine flamandă (cca 1220 – cca 1293), a cărui operă rivalizează cu cea aparținându-i lui Marco Polo (n. tr.).

** Ludovic al IX-lea, canonizat după moarte ca Ludovic cel Sfânt (1214-1270), rămas în istorie, inclusiv în cea ecleziastică, pentru participarea și exemplul personal dat în cadrul celei de a Șaptea Cruciade (n. tr.).

care el, personal, nu a contribuit cu nimic în afară de intonarea lui „Veni Sancte Spiritus" în fața credincioșilor. Möngke-han și soția lui au participat la slujba religioasă din biserică așezați pe o sofa de aur, vizavi de altar. În conformitate cu tradiția creștină asiriană, interiorul lăcașului de cult era modest, lipsit de podoabe și reprezentări iconografice în exces; grinzile erau însă drapate în mătase, pentru ca locul să aibă un aer și o înfățișare apropiate de cele ale unui *ger* mongol. După slujbă, hanul a stat puțin de vorbă cu preoții despre subiecte religioase, apoi a plecat. Soția lui a mai rămas puțin, împărțind cadouri celor prezenți. I-a oferit și lui Rubroeck mai multe țesături, însă acesta le-a refuzat. Pare-se că *hatun* n-a sesizat insulta voită, căci tălmaciul călugărului flamand a acceptat pentru sine darul pe care, ulterior, îl va vinde în Cipru.

După împărțirea darurilor, ospățul a început cu pocaluri de vin roșu, bere de orez și omniprezentul *airag* local. Solii regelui Franței au fost iarăși puși să cânte pentru suverană. În sfârșit, după alte șapte runde de băutură, s-a servit și cina festivă, constând în platouri uriașe pline cu carne de oaie și pește; Rubroeck notează cu dezgust că mâncarea nu avea sare și nu era însoțită de pâine. „Am gustat puțin. În felul acesta le-a trecut vremea până la lăsarea serii."[14] Slujba și masa de Crăciun s-au încheiat atunci când „doamna, acum beată, s-a suit într-o căruță, în cântecele și urletele preoțimii, și a plecat".

Creștinii mongoli puneau accent mai ales pe asocierea divinității cu lumina, în special cu sfânta Lumină Aurie din mitologia lor, iar Iisus era asociat cu vindecarea și cu triumful vieții asupra morții. Deși împărtășeau aceeași credință, Rubroeck îi ura din suflet pe creștinii asirieni, armeni și ortodocși de la curtea imperială. Cum îi socotea eretici pe toți cei care nu erau catolici, îi numea nestorieni pe credincioșii mongoli de rit

asirian, prin asociere cu Nestor, patriarh al Constantinopolului în secolul al V-lea, care, în 431, fusese condamnat ca eretic de către Conciliul de la Efes. Printre ideile asiriene pe care, plin de dispreț, Rubroeck le considera eretice se număra și aceea că Fecioara Maria era mama lui Iisus, dar nu și mama lui Dumnezeu. O altă deosebire consta în faptul că asirienii refuzau cu încăpățânare să îl înfățișeze pe Iisus pe cruce, considerând că astfel ar fi încălcat tabuul mongol privind reprezentarea morții sau a sângelui. Chiar și atunci când mărturiseau că sunt creștini, mongolii nu vedeau în religie principalul lor mijloc de identificare. După cum explica unul dintre generali, adept al creștinismului, el nu era creștin, era mongol.

Möngke i-a ținut pe solii francezi să aștepte multe luni, până i-a primit, în sfârșit, la curte la 24 mai 1254. Rubroeck i-a informat pe cei adunați acolo că a venit să propovăduiască cuvântul Domnului, pe care îl cunoștea bine. În fața reprezentanților diverselor religii, hanul i-a cerut să le explice care este cuvântul Domnului. Călugărul flamand a rostit câteva fraze chinuite și a subliniat importanța poruncii de a-l iubi pe Dumnezeu, moment în care unul dintre clericii musulmani de față l-a întrebat uluit: „Dar se află oare om care să nu-l iubească pe Dumnezeu?"[15].

„Aceia care nu se supun poruncilor Lui, nu Îl iubesc", i-a răspuns Rubroeck.

Atunci, un alt cleric l-a întrebat: „Ai fost în Rai, de știi care sunt poruncile Domnului?". Apoi, profitând de implicațiile afirmațiilor lui Rubroeck privind poruncile divine, l-a atacat direct: „Vrei cumva să spui că Möngke-han nu se supune poruncilor Domnului?".

Discuția a mai continuat o vreme, și potrivit versiunii oferite de însuși Rubroeck, flamandul nu s-a descurcat prea bine în schimbul, pe alocuri caustic, de replici. Nu era obișnuit să

polemizeze cu oameni care nu împărtășeau ideile de bază ale catolicismului. Möngke-han, observând că omul se află într-un evident impas, a sugerat ca toți cărturarii prezenți să se retragă pentru a-și așterne mai clar gândurile pe hârtie, și apoi să se întoarcă și să reia dezbaterea.

Mongolii se dădeau în vânt după concursuri de tot soiul, și organizau competiții între religii așa cum organizau întreceri de trântă. Fiecare astfel de eveniment avea o dată precisă și un juriu care dădea verdictul. În cazul de față, Möngke-han le-a poruncit să se întreacă dinaintea unui juriu cu trei membri: un creștin, un musulman și un budist. După ce s-a strâns și un public numeros, dezbaterea a început cu mare seriozitate și pompă. Un dregător le-a prezentat regulile stricte dictate de însuși Möngke-han: sub amenințarea pedepsei cu moartea, „nu îi este nimănui îngăduit să rostească vorbe de ocară"[16].

Rubroeck și ceilalți creștini au făcut echipă cu musulmanii, încercând să combată împreună doctrina budistă. Bărbații aceștia, înveșmântați de gală și strânși laolaltă în corturile ridicate în stepele Mongoliei, făceau ceva ce niciun alt grup de cărturari sau teologi nu mai făcuse vreodată în istorie. E greu de crezut că la o astfel de dezbatere veniseră reprezentanți ai atâtor denominații creștine, și cu siguranță ei nu s-au întrecut de la egal la egal cu reprezentanții diverselor curente musulmane și budiste. Cărturarii erau obligați să se înfrunte exclusiv pe baza credințelor și ideilor lor, fără arme și fără să aibă în spate autoritatea vreunui monarh. Pentru a convinge juriul, aveau la dispoziție numai cuvinte și instrumentele logicii.

În prima rundă, Rubroeck a avut de înfruntat un budist din nordul Chinei, care a început prin a-l întreba cum a fost creată lumea și ce se întâmplă cu sufletul după moarte. Călugărul flamand a răspuns că budistul nu pune întrebările corecte; primul

subiect de discuție trebuia să fie Dumnezeu, de la care decurg toate cele ce există. Juriul i-a dat câștig de cauză lui Rubroeck.

Dezbaterea a cuprins nenumărate subiecte: lupta dintre bine și rău, natura Divinității, ce se întâmplă cu sufletele animalelor, dacă există reîncarnare și dacă răul este opera lui Dumnezeu. Clericii prezenți făceau și desfăceau alianțe între religii, în funcție de subiectul discutat. Între două runde de trântă, luptătorii mongoli aveau obiceiul să mai ia o dușcă de *airag*; în conformitate cu această tradiție, și cărturarii se opreau după fiecare rundă de dezbateri și beau zdravăn, pregătindu-se de următoarea înfruntare.

Niciuna dintre părți nu părea în stare să le convingă pe celelalte de ceva. În cele din urmă, pe măsură ce efectele consumului de alcool deveneau tot mai evidente, creștinii au renunțat la orice argumente logice și s-au apucat să cânte. Cum tradiția lor nu includea imnuri religioase, musulmanii au răspuns cu recitări zgomotoase din Coran, încercând astfel să îi acopere pe creștini, iar budiștii s-au retras într-o meditație tăcută. Neputând nici să se convingă, nici să se ucidă reciproc, teologii și-au încheiat ostilitățile în maniera tradițional mongolă, lumea fiind mult prea beată ca să mai continue.

În vreme ce cărturarii erau angajați în dezbateri la Karakorum, în alte părți ale lumii din afara granițelor Imperiului Mongol, frații lor într-un credință se hăcuiau și se ardeau de vii, unii pe alții. Aproape concomitent cu duelul de idei purtat de Rubroeck în Mongolia, regele Ludovic al IX-lea, suveranul acestuia, strângea de zor toate textele talmudice și alte cărți evreiești, cucernicul monarh poruncind apoi ca manuscrisele să fie așezate stivă și incendiate. Cât a lipsit Rubroeck din Franța, conaționalii săi nu au stau cu mâinile în sân, punând pe foc 12 000 de cărți evreiești caligrafiate și miniate. Pentru aceste isprăvi și pentru

alte servicii aduse propovăduirii cuvântului lui Iisus Hristos, biserica l-a canonizat sub numele de Ludovic cel Sfânt. Regele devenea astfel exemplu de urmat pentru orice bun creştin şi un mijlocitor între oameni şi Dumnezeu.

În aceeaşi perioadă, cârmuitorii statelor creştine şi musulmane ridicau persecuţia religioasă la nivel de politică oficială. Exasperată de faptul că nu reuşea nici să cucerească Ţara Sfântă, nici să pătrundă în Europa Răsăriteană, Biserica Catolică a trecut într-o etapă de intoleranţă crescândă faţă de diversitatea religioasă din propria ogradă. În 1255, a consfinţit tortura asupra celor suspectaţi de idei eretice, iar preoţii, în special cei dominicani, au început să meargă din oraş în oraş, ca să îi identifice pe aceşti suspecţi şi să îi tortureze. Până la această dată, autorităţile laice folosiseră tortura pentru a interoga răufăcătorii, trădătorii şi prizonierii de război; preoţii însă torturau din motive religioase.

La câteva zile după dezbaterea din Karakorum, Möngke-han l-a chemat la el pe Rubroeck, ca să-i spună că e liber să se întoarcă în ţara de baştină. Profitând de ocazie, i-a explicat călugărului franciscan, şi prin el mai-marilor Europei, că el, personal, nu aparţine vreunei religii anume, şi i-a ţinut o prelegere despre principiile toleranţei şi bunăvoinţei în viziunea mongolă: „Noi, mongolii, credem într-un singur Dumnezeu, după cuvântul căruia ne ducem şi ne sfârşim zilele şi dinaintea căruia stăm cu inimile deschise."[17] Apoi i-a mai explicat şi că: „Aşa precum Dumnezeu a dat mâinii degete osebite, tot astfel a dat şi oamenilor obiceiuri felurite. Dumnezeu v-a dat Scripturile vouă, creştinilor, şi voi nu vă ţineţi de ele." În sprijinul acestei afirmaţii a invocat faptul că creştinii pun banul mai presus de dreptate. A încheiat spunându-i că, în loc de Scripturi, Dumnezeu le dăduse mongolilor oameni sfinţi, pe

șamani. În viața de zi cu zi, „facem ce ne povățuiesc ei, și așa trăim în pace" unii cu ceilalți.

Möngke-han i-a trimis și o scrisoare regelui Ludovic al IX-lea, cu un mesaj foarte simplu: În ceruri există un singur Dumnezeu Veșnic, iar pe pământ există un singur stăpân, Genghis-han, Fiul lui Dumnezeu, și urmașii săi care conduc Imperiul Mongol. Cu excepția retoricii mesianice adăugate după moartea lui Genghis-han, mesajul era, în esență, identic cu acela formulat de fondatorul Imperiului Mongol, în ultimii săi ani de viață. Odată ce popoarele acceptau stăpânirea tolerantă a mongolilor, „prin puterea Dumnezeului Veșnic, întreaga lume, de la răsăritul la apusul soarelui, va fi una, în pace și bucurie"[18]. Însă Möngke i-a avertizat pe francezi și lumea creștină că, dacă „auzind și înțelegând porunca Dumnezeului Veșnic, nu îi veți da ascultare și crezare, spunând «Țara noastră e departe, munții noștri sunt înalți, iar mările noastre întinse», și astfel încredințați veți porni cu oaste împotriva noastră – noi știm de ce suntem în stare".

În ciuda acestei interpelări teologice, interesul lui Möngke față de persoana lui Rubroeck era în primul rând unul de natură diplomatică și comercială, și nicidecum religioasă. Sub domnia lui, energiile statului și ale Familiei de Aur s-au canalizat exclusiv în direcția realizării proiectelor lăsate neterminate de Genghis-han: cucerirea Imperiului Sung și a statelor arabe din Orientul Mijlociu. Ca să repună imperiul pe făgașul gândit de fondatorul său, Möngke a dictat efectuarea unor recensăminte pentru a afla numărul exact de oameni și animale, de livezi și gospodării etc. Oficialii locali trimiteau informațiile la Karakorum în niște catastife uriașe, cu ajutorul cărora Möngke-han a alcătuit un atotcuprinzător tablou demografic și economic al vastei sale împărății. Pe baza acestor informații,

a alcătuit politici, a organizat taxarea şi a recrutat soldaţi şi muncitori. Controlul centralizat asupra informaţiei i-a conferit o autoritate sporită în teritoriu şi o mai bună înţelegere a activităţii oficialilor locali.

Pentru a putea reporni campaniile militare, Möngke-han trebuia mai întâi să stabilizeze economia, să limiteze cheltuielile statului şi să rezolve problema datoriilor uriaşe acumulate în deceniul precedent de Güyük şi de alţi înalţi funcţionari. În scurta şi dezastruoasa lui domnie, Güyük cumpărase cantităţi uriaşe de bunuri, pe care le plătise cu poliţe; aceste hârtii, promitea el, pot fi oricând convertite în aur sau argint sau de către comercianţi. La moartea lui, numeroşi oficiali locali şi consilieri n-au mai fost dispuşi să plătească datoriile făcute de răposatul han. Mult mai inteligentul Möngke a realizat că, dacă nu îndeplineşte obligaţiile financiare ale predecesorului său, negustorii, şi străinii în general, se vor gândi de două ori înainte să mai facă afaceri cu mongolii. Decizia lui de a plăti datoriile lui Güyük îl îndeamnă pe Juvaini să se întrebe: „Şi în ce carte de istorie s-a mai scris ori s-a mai pomenit... ca un rege să plătească datoria altui rege?"[19].

Într-un context comercial nedeprins încă cu utilizarea banilor de hârtie[20], Möngke a înţeles că este important să susţii încrederea în sistemul monetar şi să încurajezi puritatea acestuia. La scurtă vreme înainte de moartea sa, în 1227, Genghis-han autorizase folosirea banilor de hârtie cu acoperire în metale preţioase şi mătase. În anii ce-au urmat, sistemul s-a dezvoltat haotic, iar la momentul urcării lui Möngke pe tron, devenise imperios necesar ca emiterea banilor de hârtie să fie drastic limitată; prin comparaţie, în cazul emiterii de monede din aur sau argint, astfel de măsuri nu se impuneau. Möngke era conştient de riscurile acumulate în perioada administraţiilor precedente, care emiseseră bani de hârtie şi acumulaseră datorii ad hoc. Astfel, în

1253, a creat Departamentul Afacerilor Monetare, a cărui misiune era să controleze și să standardizeze emiterea banilor de hârtie. Superintendentul acestei agenții a centralizat controlul monetar, pentru a evita folosirea în exces a banilor de hârtie și devalorizarea lor prin inflație.

Mongolii au permis tuturor națiunilor de pe cuprinsul imperiului să continue să bată monedă proprie, sub denominațiile și în greutățile lor tradiționale, însă au impus și o măsură universală bazată pe *suhe*, un lingou de argint împărțit în 500 de diviziuni, de care depindeau toate valutele locale. Standardizarea monedelor locale prin raportarea lor la *suhe* a rezolvat problemele de contabilitate și de schimb valutar, atât pentru negustori, cât și pentru oficialii guvernamentali. Această standardizare i-a permis lui Möngke-han să monetizeze birurile, în loc să accepte achitarea în natură a contravalorii acestora. La rândul său, monetizarea a permis introducerea unor proceduri bugetare standard, mongolii acceptând tot mai des plata impozitelor în bani, nu în produse locale. În loc să se bazeze pe oficialii locali pentru strângerea și realocarea tributului în grâne, săgeți, mătăsuri, blănuri, ulei și alte produse, guvernul central s-a arătat tot mai dispus să miște bani, nu mărfuri. În premieră, din China până în Persia se putea folosi o unitate de măsură standard. Câtă vreme reușeau să mențină controlul asupra banilor, mongolii își puteau îngădui să îi lase pe negustori să se ocupe de transferurile de mărfuri, fără ca puterea guvernului central să fie știrbită.

În primăvara lui 1253, cu finanțele imperiului așezate pe baze solide, Möngke și-a chemat frații și rudele apropiate la Karakorum, la un mic *huraltai* de familie, să pună la cale noi politici și proiecte. Acum, că dețineau controlul absolut asupra centrului de putere al Imperiului Mongol, cum puteau să

se folosească de acest atu? Familiile a doi dintre fiii lui Genghis-han, Chagatai şi Ögedei, fuseseră anihilate şi deposedate de majoritatea proprietăţilor. A treia ramură a familiei, reprezentată de urmaşii lui Jochi şi cu care Sorhohtani legase o alianţă strânsă şi eficientă, primise practic mână liberă să domnească asupra Rusiei şi a teritoriilor europene, aşa cum considera de cuviinţă. Möngke-han era gata să reia procesul de expansiune, însă căuta s-o facă aşa încât rezultatele să îi avantajeze pe el şi pe fraţii lui, şi nu pe nenumăraţii lor veri, ceilalţi nepoţi ai lui Genghis-han.

Deşi mare amator de invenţii şi design europene, pe Möngke nu îl interesa deloc o nouă campanie în acest teritoriu. În schimb, s-a întors la cele două campanii gemene lansate de Genghis-han împotriva Dinastiei Sung, în sudul Chinei, şi a teritoriilor ocupate de arabii şi persanii musulmani. L-a însărcinat pe Hülegü, fratele cu cea mai temeinică pregătire militară, să plece în fruntea Armatei de Dreapta şi să atace oraşele arabe Bagdad, Damasc şi Cairo. Lui Kubilai, care, deşi nu avea o experienţă militară deosebită, cunoştea îndeaproape cultura chineză, i-a dat comanda Armatei de Stânga şi misiunea de a înfrânge Dinastia Sung. Ca Mare Han, Möngke însuşi rămânea în inima Mongoliei, fiind ajutat în administrarea împărăţiei de mezinul Ariq Bohe, care, după tradiţie, era totodată şi Prinţul Vetrei. În mai 1253, Hülegü şi Kubilai au plecat să îşi ducă la îndeplinire misiunile de cucerire poruncite de bunicul lor şi reafirmate de fratele lor mai mare.

Ca parte a pregătirilor tradiţionale pentru o invazie, Hülegü trimisese deja trupe în cuprinsul Asiei Centrale, cu misiunea de a elibera terenul de orice fel de turme, astfel încât, la sosire, grosul armatei să găsească păşuni bogate pentru cai. De asemenea,

a îngăduit acestei avangarde să spioneze forțele inamice și să inițieze negocieri diplomatice cu potențialii aliați, înainte ca amenințarea masivei oștiri mongole să se arate la orizont. Oastea cea mare s-a adunat în vară, să își îngrașe caii; după tradiția mongolă, campaniile se desfășurau numai pe timpul iernii. Spre deosebire de războinicii lui Genghis-han, care se mișcau cu iuțeala fulgerului și atacau orașele musulmane din mai multe direcții concomitent, Hülegü a ordonat special armatei lui să înainteze mai încet și mai ostentativ. Fratele hanului se mișca nu doar în fruntea unei oștiri nomade, ci a unui veritabil imperiu nomad. Corpul de ingineri chinezi era acum mult mai numeros, acestuia adăugându-i-se și meșteșugari europeni, cu misiunea de a construi poduri, catapulte și alte mașinării de război. Hülegü luase cu el și mai mulți medici, scribi și funcționari, numărul acestora fiind direct proporțional cu nevoile unei armate de dimensiuni sporite. În contrast cu războinicii de odinioară ai bunicului său, care se hrăneau din mersul calului, caravanele lui Hülegü includeau căruțe pline vârf cu grâne, orez și vin, pentru îndestularea diverselor tipuri de ostași care slujeau acum sub comanda lui.

În ochii lui Hülegü, trofeul suprem era cucerirea Bagdadului, capitala culturală și financiară a lumii arabe. Dar, ca să ajungă până acolo, trebuia mai întâi să reafirme dominația mongolă asupra mai multor teritorii rebele înșirate de-a lungul drumului. Cea mai dificilă misiune se anunța aceea de a cuceri fortificațiile ismailiților nizari, o sectă șiită eretică mai cunoscută în Occident sub denumirea de Secta Asasinilor. Adepții ei se ascundeau în aproximativ 100 de citadele montane inexpugnabile, înșirate din Afganistan până în Siria, cea mai însemnată dintre acestea fiind Alamut, sau Cuibul de Vultur, în nordul Persiei. Membrii sectei se supuneau orbește poruncilor unui conducător ereditar care purta o pleiadă de titluri: Imam, Mare Maestru sau Bătrânul de pe Munte. Cum se credea că fusese ales de însuși Dumnezeu,

Imamul era considerat infailibil; nu avea nevoie de educaţie, deoarece toate deciziile şi acţiunile lui, oricât de ciudate ar fi părut muritorilor de rând, erau inspirate de voinţa divină. Sectanţii acceptau frecvente schimbări de lege, acte aparent iraţionale şi chiar răsturnarea celor mai sfinte precepte, drept dovezi că Dumnezeu are un plan pentru omenire.

Deşi nu dispuneau de o armată în sensul convenţional al termenului, ismailiţii exercitau o putere politică uriaşă prin intermediul unui complex sistem de teroare şi asasinate, secretul ce înconjura acest grup şi succesele lui dând naştere unei pleiade de mituri care îngreunează chiar şi astăzi decelarea adevărului. În aparenţă, strategia politică a sectei era una simplă şi foarte eficientă: oricine îi înfrunta, mai ales conducătorii şi oamenii cu influenţă, trebuia eliminat. Această strategie era pusă în practică de către tineri recruţi dispuşi să moară în atacurile dictate de sectă, deoarece erau siguri că astfel vor ajunge direct în paradis, ca martiri ai Islamului. Sursele chineze, persane şi arabe spun toate aceeaşi poveste: tinerii erau atraşi cu diverse plăceri pământeşti şi cantităţi generoase de haşiş, oferite în nişte grădini speciale, aflate în incinta castelelor şi fortăreţelor sectei. Ele erau o anticameră a paradisului, care îi aştepta dacă îşi dădeau viaţa în slujba Marelui Maestru. Acesta îi antrena şi îi controla cu ajutorul dozelor de haşiş administrate constant, drogurile făcându-i pe tineri să se supună orbeşte şi să nu aibă teamă. Se spune că, din pricina importanţei date de ismailiţi drogurilor, oamenii din jur au început să îi numească *haşaşin*, adică „utilizatori de haşiş". În timp, numele a suferit modificări, transformându-se în termenul modern de *asasin*[21]. Că au consumat sau nu haşiş pentru a prinde curaj, porecla membrilor sectei a pătruns în numeroase limbi, desemnând o persoană care ucide înalţi demnitari.

În cursul primei campanii întreprinse de Genghis-han în regiune, Marele Maestru jurase de bunăvoie credință mongolilor. În deceniile ce-au urmat, Asasinii au prosperat datorită vidului de putere creat de înfrângerea sultanului din Horezm și de retragerea ulterioară a forțelor mongole. La urcarea pe tron a lui Möngke, secta s-a temut că revenirea unei mari armate mongole le-ar amenința proaspăt dobândita putere. Deși ar putea fi doar un pretext pentru atacurile declanșate mai târziu de Hülegü, cronicarii descriu sosirea la Karakorum a unei solii din partea Marelui Maestru, chipurile pentru a-i jura credință lui Möngke-han, dar în realitate cu misiunea secretă de a-l asasina. Mongolii au întors-o din drum, dejucându-i astfel planurile, însă Möngke a decis să zdrobească odată pentru totdeauna această sectă și să îi dărâme fortificațiile.

Înainte ca oștirea mongolă să fi ajuns măcar în preajma lor, alcoolicul și desfrânatul Mare Maestru a fost ucis de unii membri nemulțumiți și înlocuit cu fiul lui, la fel de incapabil. După ce-a analizat dificultatea capturării citadelelor una câte una, Hülegü a găsit o soluție mai simplă și mai directă. Cum Marele Maestru era considerat o figură sacră, Hülegü și-a concentrat toate eforturile în direcția capturării lui, îmbinând teribila amenințare militară cu promisiunea unui tratament mai blând, în cazul în care se preda de bunăvoie. Mongolii au început să bombardeze fortăreața din munte, războinicii dovedindu-se perfect capabili să escaladeze cei mai abrupți pereți pentru a-i surprinde pe apărători. Combinația de forță brută, bombardament și clemență a funcționat, astfel că, la 19 noiembrie 1256, la prima aniversare a venirii lui l-a putere, imamul s-a predat în mâinile asediatorilor.

Odată făcut prizonier, imamul a fost purtat din fortăreață în fortăreață și silit de Hülegü să le ordone ismailiților să se

predea. Pentru a-l încuraja să coopereze până la final şi a nu-i da prilej de nemulţumire, Hülegü i-a tolerat imamului interesul obsesiv faţă de luptele şi împerecherea cămilelor şi s-a îngrijit să nu-i lipsească fetele. În primăvara lui 1257, odată cu distrugerea ultimelor fortăreţe ale Sectei Asasinilor, imamul a recunoscut că nu le mai e de niciun folos mongolilor şi a cerut îngăduinţa de a se înfăţişa Marelui Han din Karakorum, plănuind probabil să îşi scape cumva viaţa. Hülegü l-a trimis pe drumul cel lung până în Mongolia, însă, odată sosit în capitală, Möngke a refuzat să-l primească. În schimb, imamul şi grupul său au fost duşi de escorta militară în munţii din apropierea oraşului şi striviţi sub copitele cailor.

După exterminarea Asasinilor, oştirea lui Hülegü avea cale liberă spre Bagdad, cel mai mare şi mai bogat oraş din lumea musulmană. Dacă ismailiţii ocupau periferia teroristă a acestei lumi, impunătoarea metropolă de pe malurile Tigrului, Mama tuturor Oraşelor, trona în chiar inima ei. Mecca, aflată în mijlocul Peninsulei Arabice, rămânea oraşul sfânt al Islamului, însă izolarea lui faţă de zonele dens populate o împiedicau să funcţioneze şi ca important centru politic sau nod comercial. Odată cu fondarea Bagdadului, în 762, la ceva mai mult de un secol de la naşterea Islamului, lumea arabă şi-a găsit în el nucleul metropolitan sub domnia califilor Dinastiei Abaside, conducătorii onorifici ai întregului univers musulman. Califul abasid din acea perioadă era considerat al 37-lea succesor al Profetului Mahomed şi, ca atare, îmbina puterea seculară cu suprema putere spirituală. Era, practic, o combinaţie de împărat şi papă.

Bagdadul acelor vremuri era oraşul Şeherezadei, legendara povestitoare din saga celor *O mie şi una de nopţi*, şi, vreme de cinci secole, bogăţiile lumii musulmane alimentaseră metropola şi

Genghis-han (cca 1162–1227) – portret realizat de un artist chinez necunoscut, în timpul dinastiei Yuan.
Portretul se păstrează la Muzeul Palatului Național din Taipei.

Genghis-han întâmpinând soli chinezi. Reproducere din lucrarea *Jami' al-tawarikh* („Culegerea de cronici") (secolul al XIV-lea).

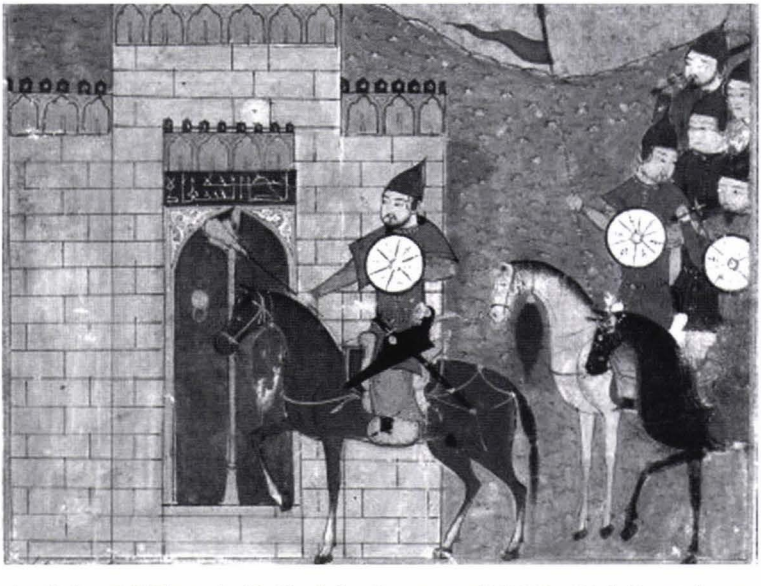

Asediul cetății Zhongdu (Beijing) de către mongoli (1213–1214). Reproducere din lucrarea *Jami' al-tawarikh* („Culegerea de cronici") (secolul al XIV-lea).

© Shutterstock

Capitala Hoardei de Aur – Sarai Batu („Palatul lui Batu") a fost construită de Batu, nepotul lui Genghis-han. Situat pe malul fluviului Volga, la 120 km de actualul oraș rusesc Astrahan, Sarai Batu a fost reconstruit pentru a fi folosit ca decor al filmului *Orda* (2012).

© Shutterstock

Capitala Hoardei de Aur – clădiri reconstituite la Sarai Batu.

Mausoleul lui Genghis-han, construit între anii 1954 și 1956 de guvernul chinez în stil tradițional mongol – încăperea principală a templului, Ejin Horo Qi, China.

© Shutterstock

Iurtă tradițională asiatică realizată din piei de animale, folosită de mongoli încă din secolul al IX-lea.

Ögedei (1186–1241), succesorul lui Genghis-han în fruntea statului mongol. Era al treilea său fiu.

© Shutterstock

Complexul de la Tsonjin Boldog, Mongolia – statuia lui Genghis-han.

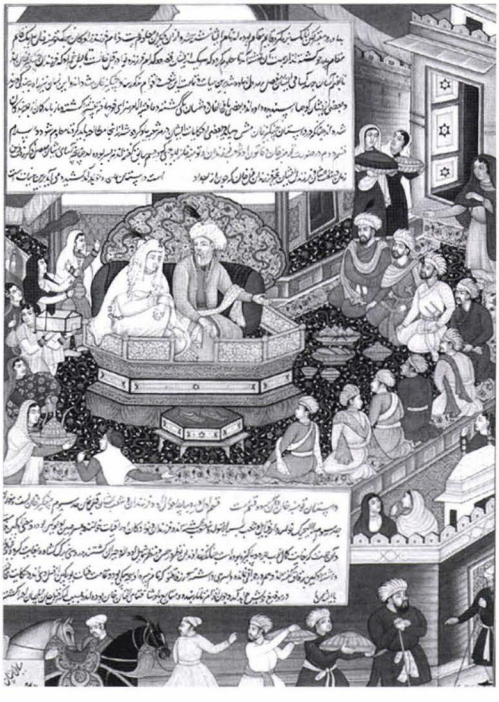

Genghis-han alături de soția sa Börte discută cu fiii săi soarta vastului Imperiu Mongol după moartea sa. Personajele sunt reprezentate în maniera artei mogule (secolul al XVI-lea).

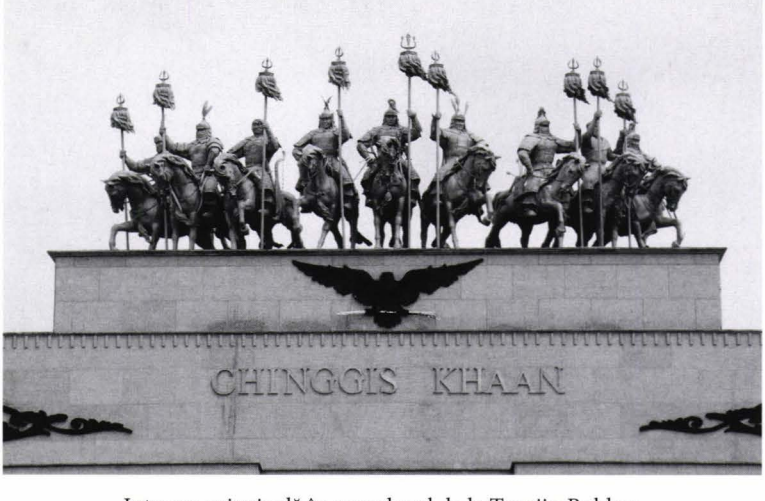

© Shutterstock

Intrarea principală în complexul de la Tsonjin Boldog. Detaliu cu grup statuar reprezentând luptători mongoli.

Jalal al-Din Muhammad al II-lea, ultimul șah din Horezm (1220–1231), trece fluviul Indus și scapă de urmăritorul său, Genghis-han. Reproducere din lucrarea *Jami' al-tawarikh* („Culegerea de cronici") (secolul al XIV-lea).

© Shutterstock

Statuie din bronz reprezentându-l pe Genghis-han, Palatul guvernului mongol, Ulaanbaatar, Mongolia.

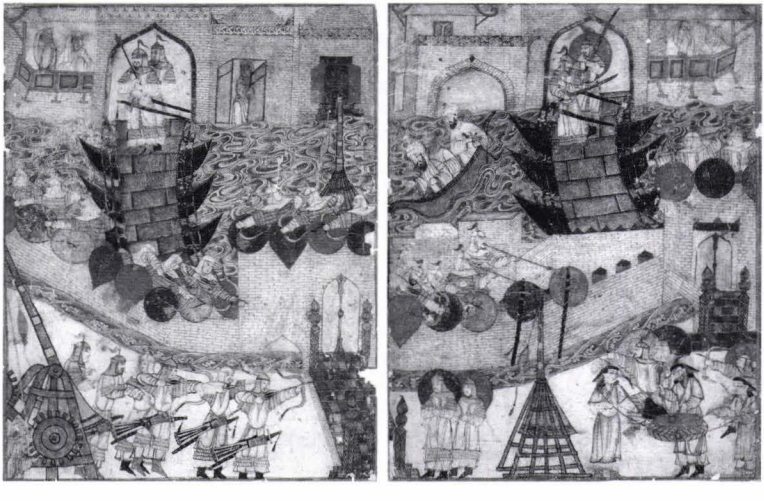

Cucerirea oraşului Bagdad de către mongoli (1258). Reproducere din lucrarea *Jami' al-tawarikh* („Culegerea de cronici") (secolul al XIV-lea).

proiectele califilor pentru construcția unor bogate palate, moschei, școli, grădini private și fântâni publice. Bagdadul era orașul băilor luxoase și al bazarurilor înfloritoare. Pe lângă satisfacerea nevoilor spirituale ale majorității musulmane, cetatea servea și ca centru religios pentru numeroși creștini, care și-au ridicat aici biserici, dar și pentru evrei, care și-au construit sinagogi și școli. Urbea se revărsa pe ambele maluri ale Tigrului, legate printr-un pod, inima orașului fiind protejată de ziduri masive.

În conformitate cu protocolul diplomatic mongol, înainte de a lansa atacul, Hülegü i-a trimis califului, printr-o solie, o listă cu plângeri legale la adresa lui. Îi reproșa că nu l-a sprijinit în campania de eradicare a Sectei Asasinilor, deși, pe vremuri, îi jurase credință lu Genghis-han. În opinia generalului mongol, califul nu era decât un vasal nărăvaș, la fel ca imamul ismailiților, riscând să aibă aceeași soartă. Hülegü îl amenința că, dacă nu își spală imediat păcatele, supunându-se fără crâcnire, îi va cuceri orașul și îl va lua prizonier. Califul, care, asemeni imamului, nu părea în stare să înțeleagă pe deplin pericolul reprezentat de mongoli, a răspuns cu țâfnă la pretențiile absurde formulate de nepotul lui Genghis-han și a declarat sus și tare că întreaga lume musulmană se va ridica să apere independența Bagdadului și soarta conducătorului său, nepermițând unor necredincioși să ocupe orașul. A jurat că până și musulmanii din Maghreb, de pe coasta marocană a Atlanticului, vor alerga să-i întâmpine cu armele pe invadatorii mongoli, dacă aceștia nu renunță la nesăbuita lor campanie. Nici Dumnezeu, nici musulmanii de rând, a declamat el sfidător, nu vor îngădui ca Bagdadul să cadă în mâinile păgânilor.

În noiembrie 1257, prea puțin convins de autoritatea califului ca mesager al lui Dumnezeu sau al musulmanilor de rând, Hülegü și-a îndreptat armata către zidurile Bagdadului,

de care s-a apropiat cu mai multă prudenţă decât îi stătuse în obicei bunicului său, dar utilizând aceleaşi tactici şi strategii, devenite clasice. Pentru a-şi suplimenta numărul de soldaţi, a chemat în ajutor oştile regatelor vasale Armenia şi Georgia, ca şi mai multe triburi turcice. Astfel, în vreme ce grosul forţelor lui Hülegü înainta spre Bagdad într-un arc larg de la nord şi est, armatele aliate veneau dinspre nord şi vest. Deşi fluviile Tigru şi Eufrat serviseră, de milenii, ca bariere naturale în calea invadatorilor ce năzuiau să pătrundă în câmpia Mesopotamiei, mongolii le-au traversat fără probleme, utilizând mai multe poduri de vase. Tăvălugul mongol i-a alungat pe localnici şi i-a silit să caute adăpost între zidurile oraşului. În ultima săptămână din ianuarie 1258, armata mongolă încercuise complet cetatea Bagdadului, ocupase întinsele zone adiacente metropolei şi o umpluse cu refugiaţi.

Înainte să declanşeze atacul propriu-zis, Hülegü a căutat să exploateze la maximum divergenţele politice, religioase şi etnice din sânul comunităţii asediate, încheind alianţe secrete cu creştinii din oraş. Cum mama şi cele două soţii ale lui erau creştine, la fel ca mulţi dintre soldaţii lui, Hülegü a cultivat legături strânse cu locuitorii creştini din Orientul Mijlociu, câştigându-le respectul, şi întreţinea relaţii foarte bune cu cele două state vasale creştine, Georgia şi Armenia. Profitând de aceste legături, mesagerii creştini călătoreau în mare taină între Bagdad şi tabăra lui Hülegü, aducând informaţii preţioase şi întorcându-se cu promisiuni de tratament special pentru creştini şi alte minorităţi din oraş. Ca semn al statutului privilegiat care îi aştepta sub domnia lui, Hülegü le-a îngăduit preoţilor creştini să nu se mai prosterneze dinaintea lui, fiindcă aceştia se plecau numai în faţa lui Dumnezeu. Generalul mongol a exploatat temerile creştinilor din Bagdad, care se considerau

o insuliță într-o mare de musulmani potențial ostili, și a alimentat visurile comunităților creștină și ebraică de a se vedea eliberate de sub dominația musulmană.

Și califul a încercat să se folosească de legăturile strânse dintre mongoli și creștini. L-a chemat la el pe catolicosul* Makikha, patriarhul bisericii creștine, și l-a însărcinat ca, dimpreună cu unul dintre miniștrii musulmani, să negocieze cu asediatorii. Se oferea să le arate acestora o supunere formală, să plătească un tribut uriaș și să se roage vinerea la moschee pentru sufletul Marelui Han, recunoscând în felul acesta, în mod oficial, că se pleacă dinaintea lui. Hülegü a luat în derâdere târgul oferit de calif. Știa că e deja foarte aproape de victorie, așadar de ce să se mulțumească cu puțin, când toate bogățiile celui mai prosper oraș din lume îi erau la îndemână?

Mongolii au dat o nouă dovadă a tradiționalului lor talent pentru improvizație, pentru transformarea oricărui material într-o potențială armă. Cele mai mari obiecte aflate în imediata vecinătate erau curmalii înalți pe care arabii îi cultivau și îi îngrijeau de secole. Mongolii i-au tăiat și au transformat trunchiurile în proiectile mortale, cu care au bombardat orașul. Cum nu exista suficient lemn pentru a construi un zid în jurul Bagdadului, așa cum se procedase în cazul orașelor din Rusia, Hülegü a săpat un șanț adânc și a ridicat o baricadă, pornind asaltul cu un bombardament înfiorător. Arabii cunoșteau utilizarea aruncătoarelor de flăcări, însă erau străini de folosirea prafului de pușcă în scopuri militare.

Mongolii modificaseră formula chimică a prafului de pușcă, pentru a furniza oxigenul necesar unei aprinderi care să ducă la o explozie rapidă. Formula tradițională presupunea o ardere

* Titlul patriarhilor Biserici armene și al Bisericii georgiene creștine (n. red.).

lentă, care încetinea acțiunea lăncilor de foc și a rachetelor. Cu ajutorul noii tehnologii, mongolii reușeau să arunce o gamă mai variată de proiectile. Meșterii au micșorat tuburile astfel încât să poată fi manevrate de un singur om, acesta trăgând săgeți și alte proiectile metalice. Explozia produsă în aceste tuburi impunea folosirea unui material mai rezistent decât bambusul; a fost ales fierul. Tuburile mici au fost atașate unui mâner, pentru o manevrare mai ușoară, iar cele mari au fost dotate cu roți, pentru o mai mare mobilitate. Tuburile mai mari trăgeau cu recipiente ceramice sau metalice pline cu șrapnel sau cu praf de pușcă, care declanșau o explozie secundară la locul impactului. În cursul unui asalt, toate aceste forme de bombardament erau combinate, rezultând un amestec de bombe fumigene, proto-grenade, mortiere simple și rachete incendiare. Mongolii au inventat dispozitive explozive capabile să arunce proiectilele cu o viteză asemănătoare celei dezvoltate de tunuri. Tirul era concentrat asupra unui anumit sector al întăriturilor orașului, care era bombardat până se prăbușea.

Pe locuitorii Bagdadului, bombardamentul de la o asemenea distanță i-a nedumerit și i-a înspăimântat; la rândul lor, apărătorii orașului erau de-a dreptul exasperați, căci nu mai fuseseră niciodată în situația de a lupta cu un dușman aflat în afara razei lor de acțiune. Pe lângă armele cu praf de pușcă, inginerii mongoli perfecționaseră și tehnica plantării materialelor explozive în scopul dărâmării zidurilor de apărare. Toate aceste inovații militare reflectau dezgustul lor față de lupta corp la corp și vărsarea de sânge. Hülegü a distrus barajele și a deviat cursul Tigrului, inundând tabăra armatei califului și obligându-i astfel pe soldați să se refugieze în oraș. Zidul de apă care împrejmuia cetatea va fi avut un efect psihologic similar celui creat de zidurile din trunchiuri de copac care izolase

orașele rusești. La 5 februarie 1258, forțele mongole au penetrat fortificațiile Bagdadului, iar după cinci zile de luptă, califul s-a recunoscut învins. Ca etapă preliminară jefuirii sistematice a metropolei, Hülegü a poruncit ca toți locuitorii să predea armele, să lase acasă toate averile și să părăsească orașul. În loc să se supună, armata locală a încercat să scape cu fuga, dar a fost prinsă din urmă de mongoli și decimată.

Hülegü și-a trimis oștenii creștini să adune prada de război din oraș, dar aceștia au descoperit că mulți dintre locuitorii Bagdadului refuzaseră să se supună ordinului de evacuare și se ascundeau în case. Ca pedeapsă, invadatorii i-au omorât. Conform înțelegerii, bisericile și proprietățile creștinilor nu au fost jefuite, iar Hülegü i-a dăruit catolicosului Makikha unul dintre palatele califului. Creștinii din Bagdad s-au alăturat celor mongoli și împreună au jefuit orașul și i-au măcelărit pe musulmanii din puterea cărora simțeau că în sfârșit fuseseră eliberați. Ura și furia acumulate de secole s-au manifestat din plin, multe moschei fiind profanate și distruse, altele fiind transformate în biserici. În ținuturile stăpânite de Abasizi și dincolo de ele, creștinătatea era în sărbătoare. Un cronicar armean descrie această imensă bucurie: „Cinci sute și cincisprezece ani s-au scurs de la întemeierea orașului. Cât timp a fost în culmea puterii, precum o lipitoare nesătulă [Bagdadul] a înghițit întreaga lume. Acum a dat înapoi tot ceea ce fusese luat."[22] Acum Bagdadul „era pedepsit pentru sângele pe care îl vărsase și răul pe care îl făcuse; nelegiuirile i-au fost plătite pe măsură". Jaful orașului a durat 17 zile, timp în care invadatorii, accidental sau deliberat, l-au ars până la temelii.

Hülegü le-a permis creștinilor să distrugă mormintele lungului șir de califi abasizi, după care l-a chemat pe actualul calif, căzut prizonier, în tabăra mongolă din afara orașului. Potrivit

celor relatate de cronicarul armean Grigor de Akner[23], Hülegü l-a încuiat trei zile fără apă sau hrană, apoi l-a eliberat şi i-a aşternut dinainte tot aurul şi bogăţiile lui. Arătând către prada de război adunată în grămezi uriaşe, se spune că i-ar fi cerut califului să mănânce aurul; când acesta nu s-a dovedit în stare să respecte ordinul, Hülegü l-a mustrat pentru lăcomia cu care strânsese averi, în loc să îşi alcătuiască o armată puternică. Califul şi urmaşii lui de sex masculin au fost condamnaţi la moarte. Ca un ultim semn de respect faţă de rangul lor, Hülegü le-a acordat onoarea de a fi ucişi după ritualul mongol, adică fără vărsare de sânge. Cronicile oferă relatări diferite, dar în esenţă asemănătoare despre metoda de execuţie: fie au fost înfăşuraţi în covoare, fie cusuţi în saci şi apoi loviţi cu picioarele sau striviţi de copitele cailor mongoli.

În numai doi ani, oştirea mongolă a izbutit ce nu reuşiseră nici cavalerii cruciaţi din Occidentul Europei, nici turcii selgiucizi, în două veacuri de eforturi susţinute – cucerise însăşi inima lumii arabe[24]. Nicio altă forţă ne-musulmană nu va mai reuşi să cucerească Bagdadul sau Irakul, până la venirea trupelor americane şi britanice, în 2003.

Anterior, cruciaţii, care la vremea respectivă ocupau o serie de castele şi mici aşezări de-a lungul coastei mediteraneene, asistaseră precauţi la apropierea mongolilor. Brusc însă, odată cu ocuparea Bagdadului, au început să întrezărească posibilitatea unei alianţe cu noii invadatori, alături de care să împărtăşească victoriile. Când mongolii au părăsit Bagdadul şi s-au îndreptat spre Damasc, cavalerul cruciat Bohemund de Antiohia a lansat şi el un atac asupra oraşului, dinspre Mediterana, aducând în ajutor muniţie şi hrană. Şi sultanul selgiucid şi-a trimis armata din Anatolia, să sprijine asediul mongol.

Însă Damascul s-a predat, evitând astfel soarta Bagdadului. Curând, războinicii mongoli s-au trezit din nou, pentru a doua

oară, pe țărmurile Mării Mediterane. Cu 18 ani în urmă, în 1241, Batu și armata lui ajunsese aici, venind din Europa; acum, a doua descindere se făcea dinspre Asia. În cei șapte ani de când își lăsase frații să aștepte în Karakorum, Hülegü cucerise și recucerise totul pe o distanță de 6 500 de kilometri și adusese milioane de noi supuși arabi, turci, kurzi și persani.

În cei 600 de ani scurși de la întemeierea Islamului, noua religie se extinsese foarte mult și pierduse controlul asupra câtorva zone de periferie, însă niciodată nu se întâmplase ca un teritoriu musulman atât de întins să cadă în mâinile unor păgâni. Cele patru decenii, care au despărțit atacul lui Genghis-han asupra Buharei de căderea Bagdadului și a Damascului, au fost cel mai crunt coșmar din istoria Islamului. Cruciații abia de reușiseră să strecoare un deget în ușa câtorva porturi; mongolii, în schimb, cuceriseră toate regatele și orașele musulmane, de la Indus până la Mediterana, plus aproape toate regiunile locuite de musulmani în Asia; numai Peninsula Arabică și nordul Africii scăpaseră neatinse.

Veselia disprețuitoare a creștinilor nici c-ar fi putut fi mai mare. Un episod din cronica armeană, reprezentat de o istorie apocrifă, ilustrează mai degrabă batjocura și sila creștinilor față de musulmani, decât practicile mongole în sine. Povestea spune că, după victoria împotriva arabilor, Hülegü a comandat 100 000 de purcei[25] din Armenia, trimițând câte 2 000 în fiecare oraș arab și cerându-le locuitorilor musulmani să-i găzduiască în inima urbei, să-i hrănească cu migdale și curmale și să îi spele bine, cu apă și săpun, în fiecare sâmbătă. Cronicarul armean adăugă, într-o notă la fel de absurdă, că mongolii le-au impus musulmanilor să mănânce carne de porc și că i-au decapitat pe cei care nu s-au supus.

Deși, la vremea respectivă, părea că Imperiul Mongol va înghiți întreaga lume islamică, el își atinsese, de fapt, limita

expansiunii către vest. Imperiul nu se va mai extinde în această direcţie. O armată formată din sclavi mameluci, majoritatea cumpăraţi de la negustorii italieni care, la rândul lor, îi cumpăraseră de la populaţiile Kipceak şi slave din Rusia şi îi vânduseră sultanului din Egipt, a trecut graniţele acestui sultanat şi s-a ciocnit cu un detaşament mongol la Ayn al-Jalut, sau Izvoarele lui Goliat, în apropiere de Marea Galileei, pe actualul teritoriu al Israelului. În dimineaţa zilei de 3 septembrie 1260, la un an după moartea lui Möngke-han, mamelucii au înfrânt oastea mongolă. Era limpede că acolo se va trage linia graniţei vestice a Imperiului.

Comparate cu victoriile militare şi întinsele cuceriri realizate de Hülegü în Orientul Mijlociu, încercările fratelui său, Kubilai, de a răsturna în aceeaşi manieră Dinastia Sung şi a-i anexa teritoriile din sudul Chinei rămâneau mai degrabă un vis îndepărtat decât o realitate iminentă. Misiunea părea îngreunată mai ales de aparenta lipsă de experienţă pe câmpul de luptă a conducătorului expediţiei. Spre deosebire de fraţii lui, care luptaseră în Europa şi în Orientul Mijlociu, Kubilai îşi petrecuse viaţa în ţinuturile mongole de la sud de Gobi, unde ţinea o curte personală mai mare şi mai luxoasă decât însăşi curtea imperială din Karakorum. Cum prefera petrecerile încleştărilor pe câmpul de bătălie, se îngrăşase şi se îmbolnăvise de gută, suferinţă care îl împiedica şi mai abitir să devină un conducător militar carismatic, în şaua calului. După ce a primit ordin de la fratele lui, Möngke-han, să pornească spre sud, Kubilai şi armata lui au înregistrat câteva succese modeste în campanii de scurtă durată împotriva statelor de frontieră din vestul regatului Sung. În ciuda preparativelor de invazie foarte ostentative, Kubilai se mişca foarte încet. Pe lângă obstacolele

în calea expansiunii dominației mongole, el se confrunta și cu probleme interne, sub forma unei lupte pentru supremație religioasă între călugării taoiști și budiști, care îi limita și mai mult controlul asupra propriilor teritorii.

În loc de vești despre victorii și caravane cu tribut, Kubilai trimitea la Karakorum doar scuze pentru întârzierile apărute și condițiile neașteptate. Explicația mărinimoasă oferită de cercetătorii care îl simpatizează pe Kubilai este că acesta, fiind un lider matur și cumpănit, voia să-și organizeze minuțios campania, nu să acționeze sub impulsul momentului, acumulând tot ce era mai bun în materie de strategii și forțe militare, atât din lumea chineză, cât și din cea mongolă. Explicația mai puțin mărinimoasă este că lui Kubilai îi lipsea instinctul de războinic al neamului său; avântul cuceririlor mongole și extraordinarele calități militare ale generalilor săi au fost cei doi factori care l-au ajutat să evite un eșec total.

Evident nemulțumit, Möngke-han a trimis diverși investigatori să cerceteze problemele cu care se confrunta fratele lui. Aceștia, descoperind numeroase dovezi de fraudă și corupție în rândurile funcționarilor lui Kubilai, i-au condamnat la moarte pe mulți dintre înalții dregători. Kubilai însuși a avut de suferit, luându-i-se prerogativele și îndatoririle în materie de finanțe. Investigatorii au urmat același protocol sumbru după care se ghidase și epurarea familiei lui Ögedei, impresia generală fiind că în joc nu era numai puterea lui Kubilai, ci însăși viața lui.

Möngke și-a chemat fratele la Karakorum, în aparență doar ca să răspundă pentru neregulile financiare descoperite în administrația lui, dar în realitate, probabil, ca să dea socoteală pentru mai multe acuzații, cea mai însemnată fiind lipsa unui succes militar împotriva Dinastiei Sung. În loc să se împotrivească, așa

cum îi sugeraseră unii dintre sfătuitorii lui, Kubilai s-a dus la Karakorum, așa cum i s-a poruncit, și și-a pus soarta în mâna fratelui mai mare. După spectacolul umilitor al regretelor și loialității excesive manifestate de Kubilai, Möngke-han l-a iertat în mod public și s-a împăcat cu el, însă incidentul nu a rezolvat problemele de fond aflate la originea tensiunilor dintre cei doi. Și nici nu i-a adus pe mongoli mai aproape de țelul suprem – victoria asupra Dinastiei Sung. În disperare de cauză, Möngke s-a văzut silit să alcătuiască un plan nou.

În toamna lui 1257, pe când trupele lui Hülegü se apropiau de Bagdad, Möngke-han a convocat un *huraltai* restrâns, într-o regiune împădurită din Valea Horhonag situată pe vechiul râul al familiei, Onon, nu departe de muntele sfânt Burhan Haldun. Aici, s-a lămurit – sau, cel puțin, s-a exprimat lămurit dinaintea curții lui – că trebuie să pornească el însuși în fruntea campaniei împotriva dinastiei chineze. Luptase vreme îndelungată în Europa și fusese pregătit de însuși Subedei, cel mai capabil dintre toți generalii mongoli. După moartea mentorului său, cu doi ani înainte, alt general mai bun decât Möngke probabil că nici nu exista. Pe durata campaniei pe care urma s-o conducă, Marele Han a lăsat administrația centrală a imperiului, dar și responsabilitatea pentru viața fiului și moștenitorului său, în mâinile mezinului familiei, Ariq Bohe. Lui Kubilai i-a ordonat să se întoarcă acasă și să pună capăt disputelor clericale între facțiunile taoistă și budistă, iar el a preluat comanda mult mai presantei campanii militare.

Möngke a imitat strategia de bază utilizată de bunicul lui, atacând mai întâi zonele mai mici și mai slabe, și abia apoi pornind împotriva țintei principale. Practic, asta a însemnat că expediția a debutat cu atacuri împotriva Sichuanului, în vest, și a Yunnanului, în sud-vest, ambele aflate la granița cu regatul Sung. Apoi,

încet, încet, plasa mongolă urma să se închidă și să prindă în ochiurile ei prada cea mare. Cucerirea acestor zone de graniță le dădea posibilitatea să atace regatul Sung din toate direcțiile concomitent. În mai 1258, la numai trei luni de la jefuirea Bagdadului, Möngke-han și-a trecut oștirea peste Fluviul Galben. În numai un an, reușise să străbată distanța dintre recele Onon, la frontiera Siberiei, și regiunile calde și umede din sud.

După ce a supus cu ușurință micile regate înconjurătoare, în al doilea an de campanie Möngke a pornit împotriva însăși Dinastiei Sung. Vremea se dovedea însă extrem de călduroasă. Clima de aici era complet diferită de orice întâlniseră vreodată Möngke și ai lui, în Mongolia ori în Europa. Mulți sufereau deja de o diaree hemoragică, probabil dizenterie, și de alte boli. Möngke-han s-a îmbolnăvit și el, dar și-a revenit. Apoi, din senin, la 11 august 1259, Marele Han a murit. Cronicile pomenesc diverse cauze: chinezii spun că s-a îmbolnăvit de holeră, persanii că a murit de dizenterie, iar restul că a fost străpuns de o săgeată pe câmpul de luptă. Moartea lui Möngke a paralizat imperiul; orice încercare de expansiune a încetat.

În loc să dea fuga să participe la alegerea unui nou Mare Han, așa cum procedaseră căpeteniile mongole după moartea fiecăruia dintre predecesorii lui Möngke, diversele facțiuni au căutat să își apere teritoriul pe care îl dețineau deja. În Orientul Mijlociu, proaspătul învingător, Hülegü, stăpânea peste cele mai bogate ținuturi și orașe din împărăție; în mâinile lui se concentra o avere ce depășea resursele întregului Imperiu Mongol, și confiscase deja câteva pășuni mănoase din Azerbaidjan, de la verii lui din Rusia. De teamă să nu piardă și mai mult, aceștia au decis să își apere posesiunile și au refuzat să vină în Mongolia pentru alegerea noului Mare Han. Nici Hülegü, nici Hoarda de Aur – cum ajunseseră cunoscuți urmașii lui Jochi – nu voiau

să riște să piardă regiunile pe care le controlau deja, cât erau plecați în Mongolia să se târguiască cine îi ia locul lui Möngke.

Imperiul Mongol a atins cea mai mare expansiune în vremea domniei lui Möngke, ultimul dintre descendenții lui Genghis-han care a fost acceptat ca Mare Han de către toate ramurile familiei. După moartea lui, imperiul a continuat să fie condus, pe bucăți, de către mai mulți hani, unii pretinzând că sunt moștenitorii de drept ai lui Genghis și ai titlului de Mare Han. Însă niciunul nu a fost vreodată recunoscut în această calitate de către toate facțiunile și ramurile familiei. Möngke-han a început, dar nu a reușit să termine al Doilea Război Mondial Mongol. Acesta nu s-a încheiat nici cu o victorie, nici cu o înfrângere; flacăra lui s-a stins, pur și simplu.

Frații săi au declanșat episodic campanii de mai mică anvergură, dar au preferat să-și investească eforturile în războaie fratricide. Kubilai a dat uitării încercarea de a cuceri regatul Sung și și-a îndreptat atenția către fratele mai mic, Ariq Bohe, care stăpânea Mongolia din Karakorum. Cei doi au convocat fiecare câte un *huraltai*, în teritoriile pe care le controlau. Alegerea ce trebuia făcută între cei doi pretendenți, și, mai presus de asta, între cele două tabere de susținători, părea limpede ca lumina zilei. Kubilai, cu educația lui superioară, primise regiunile agricole unde cultura chineză nu avea rival, însă nu și încrederea deplină sau aprobarea celorlalți membri ai Familiei de Aur. Prefera clădirile și orașele, dar se simțea în largul lui și în palat, și în cort. E chiar posibil să fi știut puțină chineză. Abaterile de la modul tradițional de viață au contribuit la aura de înstrăinare de care părea veșnic învăluit.

În total contrast cu figura cosmopolită a fratelui său[26], Ariq Bohe ducea o viață tipică pentru un locuitor al stepelor mongole, care nu se depărta niciodată prea mult de calul lui. Ca

mezin al familiei, primise titlul de *Otchigen*, sau Prinț al Vetrei, la fel ca tatăl lui, fiind astfel îndreptățit să pretindă tronul de Mare Han, mai ales în condițiile antecedentului stabilit de Möngke, când își ridicase postum tatăl la această înaltă poziție. În plus, Ariq Bohe inspira mai multă încredere celorlalți membri ai Familiei de Aur, deoarece nu reprezenta o amenințare serioasă la adresa teritoriilor lor, pe când înclinația lui Kubilai către un stil mai autoritar nu făcea decât să trezească bănuieli. Potrivit legii mongole, Ariq Bohe și-a ținut consiliul în ținuturile de baștină din Mongolia. Văduva lui Möngke și fiii lui l-au susținut ca pretendent legitim și cel mai capabil urmaș al răposatului Mare Han. La fel au procedat și ceilalți membri ai familiei, cu excepția lui Hülegü și Kubilai. În iunie 1260, reprezentanții tuturor ramurilor reunite la *huraltai*-ul din Karakorum l-au proclamat Mare Han al mongolilor pe Ariq Bohe.

Însă Kubilai a reușit să dea o lovitură de stat. La sfatul miniștrilor chinezi, a convocat și el un consiliu în teritoriile pe care le stăpânea, la care, în afară de facțiunea lui, n-a prea venit nimeni. Micuța adunare nu a ezitat însă, proclamându-l Mare Han. Ca să-și atragă loialitatea supușilor chinezi, în același an, 1260, Kubilai s-a proclamat și împărat, alegând titulatura de *Zhongtong* (*Chung-t'ung*), adică „autoritate centrală"[27]. Titlul era o adaptare chineză a desemnării Marelui Han ca Tabără Centrală și a oștirilor lui ca de Dreapta și de Stânga.

Oricât de neconformă cu tradiția mongolă se dovedea alegerea lui, Kubilai exercita un control strict asupra armatei chineze și a detașamentului format din conaționalii mongoli; dar, mai presus de asta, controla fluxul de alimente fără de care Karakorum nu putea supraviețui. Populația orașului din stepă crescuse simțitor, păstoritul din regiune nemaiputând să îi acopere necesarul de hrană, iar solul dimprejurul orașului, în

ciuda eforturilor de încurajare a țăranilor străini, se dovedea neprielnic pentru agricultură. Fără transporturile constante și substanțiale de alimente din regiunile controlate de Kubilai, Karakorum ar fi avut de ales între evacuare și foamete.

Kubilai a întrerupt fluxul de alimente, după care și-a trimis armata să cucerească orașul. Ariq Bohe s-a luptat din răsputeri, dar a fost silit să se retragă pas cu pas din calea uriașei armate chineze a fratelui său. Karakorum a căzut rapid în mâinile acestuia, pentru ca, în 1261, să revină temporar în stăpânirea lui Ariq Bohe. Oștirile celor doi hani s-au mai înfruntat de două ori, însă, în timp, forțele lui Ariq Bohe au slăbit și s-au subțiat, lovite de hemoragia dezertărilor. Aliații tânărului han au înțeles că acesta nu va reuși niciodată să-și învingă fratele mai mare, mai bine echipat și, probabil, mai inteligent. Ariq Bohe se confrunta și cu cea mai mare problemă mongolă – *zud*, sau foametea animalelor. Între 1250 și 1270, temperaturile din Mongolia au scăzut. Într-o regiune cu echilibru ecologic fragil, așa cum este și aceasta, oscilațiile de numai câteva grade[28] ale temperaturilor anuale reduc semnificativ cantitatea, și așa mică, de precipitații, împiedicând creșterea ierbii și ducând la slăbirea sau chiar la moartea animalelor. Fără cai puternici sau rezerve generoase de hrană, susținătorii lui Ariq Bohe, deja decuplați de la cornul abundenței din teritoriile lui Kubilai-han, s-au dovedit prea slabi ca să opună o rezistență îndelungată. Iarna lui 1263 a fost una deosebit de aspră, primăvara găsindu-l pe Ariq Bohe fără o bază de putere viabilă. Incapabil să-și hrănească oamenii, în 1264 s-a îndreptat spre Shangdu, unde s-a predat în mâinile lui Kubilai.

Când cei doi frați s-au întâlnit, la finalul îndelungatei încleștări, Kubilai l-a obligat pe Ariq Bohe să facă o demonstrație publică de supunere. Dinaintea întregii curți, Kubilai și-a

întrebat fratele de partea cărei tabere e dreptatea în lupta pentru câștigarea titlului de Mare Han. Răspunsul lui Ariq Bohe arată că mândria acestuia nu se stinsese odată cu înfrângerea: „Pe-atunci, de partea noastră; acum, de partea ta."[29] Alți membri ai familiei, printre care și Hülegü, fratele aflat la mare depărtare, au fost atât de revoltați de umilirea în public a mezinului, încât i s-au plâns de asta lui Kubilai. Noul han a convocat un alt *huraltai*, de data aceasta pe teritoriul Mongoliei, spre a decide ce soartă va avea Ariq Bohe și pentru a-și consfinți titlul de Mare Han, fără umbra ce plana asupra alegerilor ținute în China. În ciuda copleșitoarei forțe militare de care dispunea Kubilai, Familia de Aur nu a dat curs chemării. Îi recunoșteau calitatea de Mare Han, însă nu erau dispuși să participe la un proces împotriva lui Ariq Bohe, pe care toți îl susținuseră în alegerile anterioare. Niciunul nu avea destulă încredere în Kubilai ca să-și părăsească teritoriile, știind că poate nu se vor mai întoarce vii. Consiliul nu a întrunit cvorumul necesar, așa încât Kubilai și-a iertat fratele, judecându-i și executându-i în schimb pe susținătorii acestuia. Unica pedeapsă aplicată, cel puțin la nivel public, lui Ariq Bohe a fost izgonirea de la curte. La scurtă vreme după aceea, în 1266, în mod misterios, dar foarte convenabil pentru Kubilai, Ariq Bohe, în ciuda faptului că era încă în floarea vârstei, s-a îmbolnăvit din senin și a murit. Este aproape sigur că a fost otrăvit.

Titlul de Mare Han era deținut acum de Kubilai. La comanda lui răspundea cea mai mare armată din lume, iar la porunca lui, cea mai numeroasă populație de pe pământ. Însă aceste victorii îl costaseră scump; unii membri ai familiei domnitoare și susținătorii lor au refuzat să-i recunoască legitimitatea sau au recunoscut-o cel mult simbolic, ignorându-l și continuând să poarte sporadice războaie de frontieră, vreme de încă o generație.

Asemeni celor patru fântâni ale Copacului de Argint, şi Imperiul Mongol era acum împărţit în patru regiuni politice, fiecare cu administraţia ei. Kubilai stăpânea China, Tibetul, Manciuria, Coreea şi estul Mongoliei, însă era deseori confruntat cu dificultăţi în a-şi impune autoritatea asupra Mongoliei şi Manciuriei. Hoarda de Aur stăpânea teritoriile slave din răsăritul Europei, refuzând cu încăpăţânare să îl recunoască pe Kubilai drept Mare Han. Ţinuturile aflate în stăpânirea lui Hülegü şi a urmaşilor săi, din Afganistan până în Turcia, erau cunoscute sub numele de Ilhanat, adică „imperiul vasal". Aici, cultura persană a cunoscut o renaştere după secolele de dominaţie arabă, alcătuind fundaţia Iranului modern. Mongolii rămaşi fideli tradiţiilor ocupau stepele centrale, cunoscute sub numele de Mogulistan şi întinzându-se din Kazahstanul actual şi Siberia, în nord, prin Turkistanul din Asia Centrală, până în Afganistan. O vreme, acestea au cunoscut o oarecare unitate sub conducerea lui Haidu, nepotul lui Ögedei şi Töregene, care îşi avea capitala la Buhara şi contracara puterea exercitată de Kubilai-han, însă regiunea s-a fragmentat în repetate rânduri în secolele ce-au urmat.

Karakorum a fost capitala Imperiului Mongol timp de numai trei decenii. Mongolii înşişi, sub conducerea lui Kubilai, au jefuit şi distrus oraşul care fusese, fie şi vremelnic, centrul şi pivotul lumii. În cursul acestui jaf, Copacul de Argint a fost dezmembrat şi transportat în căruţe.

Partea a treia

RENAȘTEREA GLOBALĂ: 1262–1962

Asia ne devorează. Unde te uiți dai numai de chipuri tătărești.[1]

Thomas Mann,
MUNTELE VRĂJIT*

* Thomas Mann, *Muntele vrăjit*, traducere de Petru Manoliu, Editura RAO, București, 2010 (n. tr.).

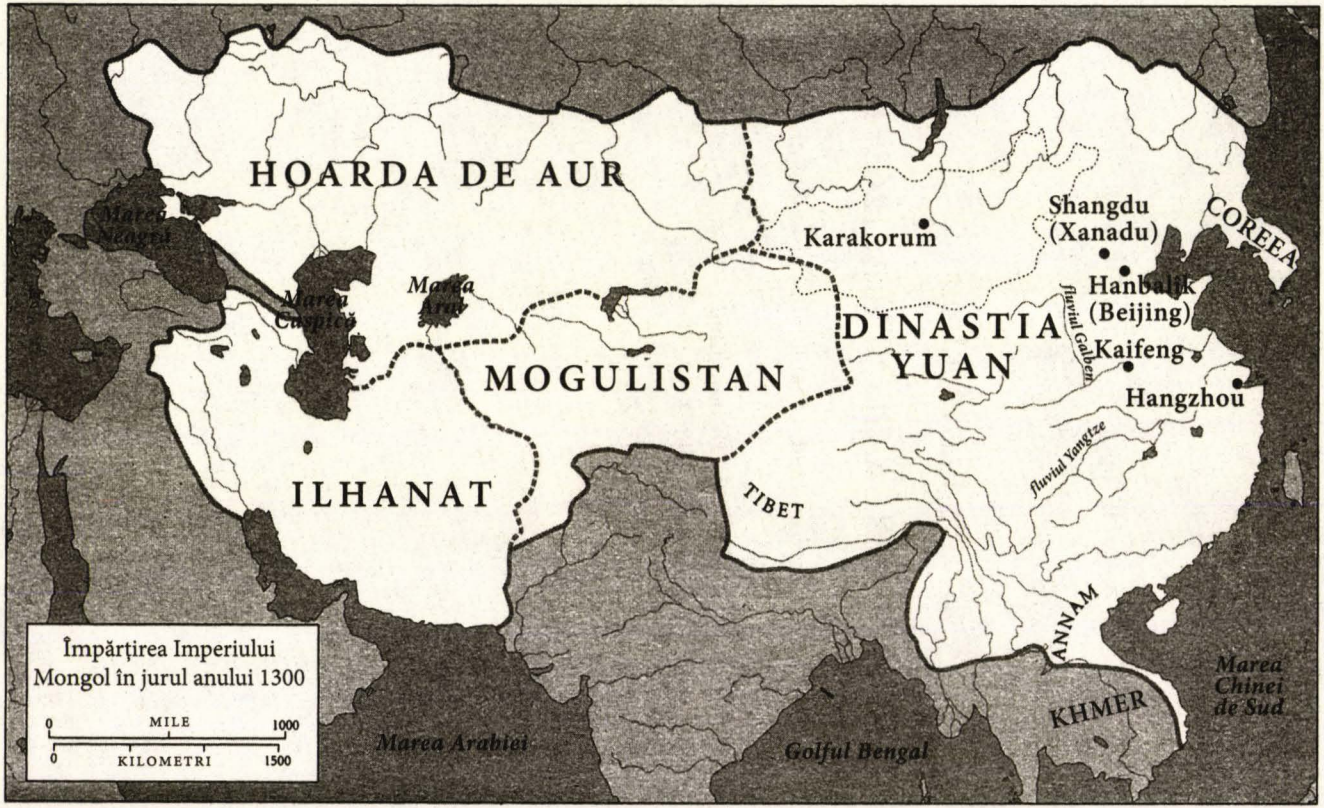
HOARDA DE AUR
Marea Neagră
Marea Caspică
Marea Aral
Karakorum
Shangdu
(Xanadu)
COREEA
Hanbalik
(Beijing)
DINASTIA
YUAN
fluviul Galben
Kaifeng
Hangzhou
MOGULISTAN
fluviul Yangtze
ILHANAT
TIBET
ANNAM
KHMER
Marea Chinei de Sud
Marea Arabiei
Golful Bengal
Împărțirea Imperiului Mongol în jurul anului 1300
0
MILE
1000
0
KILOMETRI
1500

Capitolul 8

Kubilai-han și noul Imperiu Mongol

Marele Han este cel mai puternic om, și în privința supușilor, și a stăpânirilor și a bogățiilor.[2]

Marco Polo

Geniul lui Kubilai-han consta în recunoașterea unei realități: China nu putea fi cucerită doar prin forța armelor, oricât de multe și de sofisticate ar fi fost ele. Chiar dacă nu avea calitățile de războinic ale bunicului său, era limpede că hanul îi întrecea în istețime pe toți cei din familie. Era un strateg excepțional, dăruit nu doar cu talentul ideilor bune, ci și cu puterea de a le implementa. S-a folosit de toate aceste calități pentru a-și administra teritoriul și, mai important, pentru a continua expansiunea către sud. În final, a reușit prin politici publice tot ce nu izbutise bunicul lui prin forță brută – să cucerească și să unifice întreaga Chină, țara cu cea mai numeroasă populație de pe glob. A câștigat simpatia oamenilor de rând printr-o iscusită manipulare a opiniei publice, bazată în mare măsură, însă nu exclusiv, pe calitățile sale militare. A construit o capitală chineză, și-a luat nume chinezești, a întemeiat o dinastie chineză și a înființat o administrație chineză. A obținut controlul asupra Chinei, arătându-se mai chinez decât chinezii înșiși, sau cel puțin mai chinez decât Dinastia Sung.

De-a lungul istoriei sale milenare, China fusese o mare civilizaţie, însă nu şi o ţară unificată. În timp ce elitele educate erau unite de o limbă scrisă, texte clasice, stiluri artistice şi alte tipuri de cultură elevată, oamenii de rând vorbeau limbi complet diferite şi trăiau într-un mozaic de teritorii ale căror graniţe naţionale se schimbau continuu, conduse de dinastii vremelnice şi de familii puternice. Aceste elite educate nutreau visul, neîmplinit încă, de a vedea ţara şi poporul unite sub o guvernare unică. Din când în când, capul vreunei familii nobile aduna temporar laolaltă mai multe stătuleţe, oferind perspectiva ademenitoare, însă veşnic iluzorie, a unei Chine unite. Între aceste episoade, conceptul rămânea un ideal, o idee romantică oglindită în poezia, caligrafia şi eseurile inteligenţiei chineze.

Kubilai-han oferea, în premieră, acestor cărturari posibilitatea realizării visului naţional. În ciuda originii sale barbare, noul conducător se dovedea mult mai capabil să realizeze unitatea ţării decât predecesorii din Dinastia Sung. Toate acţiunile lui păreau minuţios calculate pentru a-i convinge pe chinezi că Cerul însuşi îi acordase lui şi numai lui un mandat fără echivoc şi că, în timp, vechea familie domnitoare avea să se stingă, deoarece nu mai avea vitalitatea necesară.

Concomitent, Kubilai părea să admită că se confrunta cu aceeaşi problemă ca şi bunicul lui, în perioada de formare a naţiunii mongole: anume, cum să unească nişte naţiuni disparate, astfel încât să alcătuiască o singură şi coerentă entitate politică. Dar, în timp ce Genghis-han avusese de unificat nişte triburi care nu cuprindeau mai mult de 100 000 de suflete fiecare, Kubilai trebuia să dea unitate şi coerenţă unor entităţi statale cu milioane de locuitori. Asemeni bunicului, cu două generaţii mai devreme, Kubilai a început să construiască acest colos în jurul unui nucleu etnic – în cazul lui însă, nucleul era chinez,

nu mongol. Trebuia să câștige susținerea poporului chinez și să reconstruiască sau, în multe cazuri, să inventeze instituții care să unească noroade diferite într-un tot viabil și solid.

În 1260, în perioada de conflict cu fratele lui, Ariq Bohe, Kubilai își luase o titulatură chineză care nu era decât o traducere a celei mongole. În 1264 însă, și-a schimbat numele în Zhiyuan, sau Chih-yuan, adică „un nou început". Ulterior, în 1271, acesta a servit drept bază pentru denumirea Da Yuan, adică „origini mărețe" sau „începuturi mărețe", sub care dinastia mongolă a intrat în mod oficial în istoria Chinei. Numele simboliza un nou început nu doar pentru supușii chinezi, ci și pentru cei mongoli. Kubilai nu se ridica la înălțimea lui Genghis-han, dar a pornit într-o aventură nu mai puțin măreață decât a lui.

Ca împărat și întemeietor al unei noi dinastii, Kubilai a căutat să își îmbunătățească imaginea, făcând-o nu doar mai acceptabilă, ci de-a dreptul fascinantă în ochii supușilor chinezi. În 1263, a poruncit ridicarea unui templu pentru familia lui. Și-a însărcinat miniștrii să oficieze ceremonii chinezești tradiționale în onoarea strămoșilor săi, dar, poate ca o reminiscență a obișnuitei reticențe mongole de a se afla în preajma morților, nu a participat niciodată la niciuna dintre ele. În decursul unui an, a ridicat o serie de plăci memoriale în stil chinezesc, dedicate înaintașilor familiei. În 1277, după declararea oficială a noi dinastii mongole, le-a conferit postum nume chinezești tuturor acestora și le-a construit un templu spațios, cu opt încăperi: una pentru întemeietori, Yesügei Baatar și Hoelun, una pentru Genghis-han, una pentru fiecare dintre cei patru fii ai acestuia și câte una pentru Güyük-han și Möngke-han. Potrivit noii versiuni oficiale a istoriei, Jochi, a cărui familie fusese cel mai loial aliat al ramurii lui Kubilai, a fost recunoscut ca membru legitim al Familiei de Aur. Urmând exemplul lui Möngke, care își ridicase

postum tatăl la rangul de Mare Han, fratele mai mic, Kubilai, i-a conferit lui Tolui titlul de împărat chinez. A comandat portrete ale întregii familii, realizate în stil local, care să îi facă să arate mai degrabă a înţelepţi chinezi decât a războinici mongoli.

Kubilai a înţeles atât utilitatea unei armate puternice, cât şi beneficiile unei propagande eficiente, însă strategia lui mai includea şi un al treilea element: o administraţie şi politici bune. Fără să se ţină neapărat de principiile confucianismului, foarte populare în rândurile claselor superioare, însă fără vreo importanţă deosebită pentru oamenii de rând, s-a străduit să introducă un sistem disciplinat de guvernare eficientă, care să îi permită să câştige simpatia maselor şi să treacă în plan secund originea străină a noului împărat. În acest scop, a numit mai mulţi Comisari ai Pacificării, a căror misiune era să restabilească bunele relaţii cu hanii chinezi din teritoriul proaspăt cucerit. Comisarii au început prin a repara daunele pricinuite de război şi neglijenţă unor clădiri de interes public, cum ar fi templele, altarele şi alte structuri cu adânci semnificaţii simbolice şi de mare valoare sentimentală pentru populaţie.

Pentru a-şi construi o imagine de împărat chinez puternic, Kubilai avea nevoie de o curte imperială impresionantă, situată într-un oraş adevărat, nu de una ambulantă, alcătuită din corturi, şi nici de structurile ridicate în grabă la Shangdu (Xanadu), în Mongolia Interioară de astăzi. Locul avea o adâncă însemnătate, fiindcă acolo fusese proclamat întâia oară han, însă niciun avantaj real. Această capitală era amplasată într-o zonă locuită de nomazi, pe care chinezii o percepeau drept străină şi necivilizată, şi care, pe deasupra, mai era şi terenul de pe care bunicul lui lansase atacurile împotriva oraşelor chineze şti. Kubilai a căutat să se disocieze de aspectele mai puţin dezirabile ale istoriei timpurii a familiei sale.

Shangdu a rămas reşedinţă de vară şi teren de vânătoare, noua capitală imperială a Chinei începând să se construiască mai la sud, într-un loc mai favorabil exploatării bogatelor resurse agricole din bazinul Fluviului Galben. Locul cu pricina era cel al fostei capitale jurchede, Zhongdu, cucerită de Genghis-han în 1215, anul naşterii lui Kubilai. În 1272, acesta a poruncit începerea construcţiei şi legarea oraşului de Fluviul Galben printr-un canal artificial. Mongolii îi spuneau Hanbalîk, adică Oraşul Hanului. Chinezii îi spuneau Dadu, adică Marea Capitală; astăzi, el poartă denumirea de Beijing şi este capitala Chinei moderne. Kubilai a adus arhitecţi musulmani şi meşteşugari din Asia Centrală şi le-a dat misiunea de a ridica oraşul într-un stil nou, care să ofere un compromis acceptabil între gusturile nomazilor din stepă şi cele ale civilizaţiilor sedentare.

În contrast cu obişnuitul labirint de străduţe întortocheate ce caracteriza majoritatea oraşelor chinezeşti din epocă, în capitala lui Kubilai se deschideau străzi largi şi drepte, dispuse pe axa nord-sud, dinspre est şi vest venind alte străzi, perpendiculare pe ele; străjile de la o poartă a oraşului puteau cu uşurinţă să zărească străjile aflate la poarta opusă. De la palatul imperial plecau bulevarde largi, destinate mai degrabă cailor şi manevrelor militare ale oştirii mongole, decât roabelor şi căruţelor împinse de lucrătorii chinezi. În caz de răscoală a localnicilor împotriva stăpânitorilor de neam străin, lăţimea acestor bulevarde ar fi permis unei linii de nouă călăreţi să galopeze dintr-o parte în cealaltă a oraşului.

Preocupat şi el, ca orice mongol, de profiturile aduse de comerţul internaţional, Kubilai-han şi-a împărţit capitala în sectoare, destinate locuitorilor proveniţi din Orientul Mijlociu şi din Mongolia, dar şi celor veniţi de pe întreg teritoriul Chinei moderne. Oraşul găzduia chiar şi negustori din ţinuturi

îndepărtate, precum Italia, India şi Africa de Nord. În locurile cu o populaţie atât de numeroasă, după cum subliniază în mare detaliu Marco Polo, se adunau grupuri la fel de numeroase de prostituate, care aveau aici districte speciale. Din Orientul Mijlociu soseau cărturari şi medici, care se stabileau aici şi îşi exercitau profesiile. Preoţii catolici, nestorieni şi budişti se alăturau confraţilor taoişti şi confucianişti care slujeau deja în China. La acest amestec de seminţii şi idei se mai adăugau clerici musulmani, mistici indieni şi, în unele părţi ale Chinei mongole, chiar rabini evrei. Mult mai impresionant decât Karakorum, însă clădit pe aceleaşi principii cosmopolite, oraşul era o veritabilă capitală de talie mondială şi demn să fie însăşi capitala lumii.

În final, în inima acestui oraş, Kubilai a creat un paradis mongol în care puţin străini, inclusiv chinezi, aveau acces. Dincolo de ziduri înalte vegheate de războinici mongoli, familia imperială şi curtea ei continuau să trăiască asemeni strămoşilor lor. Zonele întinse destinate animalelor, situate în mijlocul unei aglomerări urbane, erau fără precedent în cultura chineză. Acest Oraş Interzis reprezenta o stepă în miniatură, recreată în chiar inima capitalei mongole. În perioada mongolă, întregul complex cunoscut astăzi drept Oraşul Interzis era împânzit de *ger*-uri, în care membrii curţii imperiale preferau să locuiască, să mănânce şi să doarmă. Soţiile hanului aveau grijă să-şi nască pruncii într-un cort tradiţional, acesta servind şi drept sală de clasă pentru copiii de la curte. Deşi Kubilai şi urmaşii săi au dus o viaţă publică de împăraţi chinezi, în spatele zidurilor Oraşului Interzis au perpetuat stilul de viaţă specific neamurilor din stepă.

În anii 1320, franciscanul Odorico da Pordenone a vizitat teritoriile stăpânite de mongoli, lăsându-ne o descriere a Oraşului Interzis din Hanbalîk: „Înlăuntrul zisului palat împărătesc se află o preafrumoasă colină împădurită, din care pricină i se zice

Colina Verde, în vârful căreia se înalță un preabogat și împărătesc palat, unde locuiește în mai toată vremea marele Can."[3] Iată ce scrie călugărul franciscan, într-un pasaj ce evocă descrierile vechiului Karakorum: „De-o parte a zisei coline se află un lac foarte întins, peste care se înalță un pod nespus de falnic și în care se află o puzderie de gâște, rațe și păsăret de apă de toate neamurile; iar în pădurea ce îmbracă această colină se află o mulțime de păsări și sălbăticiuni."

Palatul din lemn ridicat de Kubilai-han părea construit după un plan similar celui din Karakorum. În interior au fost instalați păuni mecanici; aceștia puteau să își resfire cozile și să scoată strigăte într-o manieră ce amintea de îngerul lui Guillaume Boucher, care împodobea Copacul de Argint din Karakorum. Magnificul arbore fusese, probabil, adus de Kubilai din vechiul palat și refăcut, cel puțin parțial, în noua reședință din Hanbalîk. Iată cum ni-l descrie Marco Polo: „Într-o parte anume a sălii, aproape de locul unde își ține Marele Han masa, se vede o mare și frumoasă lucrare a mâinii omenești, care aduce a cufăr ori a bufet, cam de trei pași pe fiecare parte și bogat împodobită cu chipuri de animale meșteșugit cioplite și poleite cu aur."[4] Și mecanismul intern amintea de Copacul de Argint: „Miezul e gol, iar în el se află un mare vas din aur curat... în fiecare din colțurile marelui vas se află un altul, de mărime asemănătoare, și din primul, vinul ori vreo altă licoare aromată cu mirodenii scumpe curge în celelalte."

Între zidurile Orașului lor Interzis, Kubilai și familia lui se îmbrăcau, vorbeau, mâncau, se întreceau și se distrau precum niște mongoli adevărați. Asta se traducea printr-un consum uriaș de alcool, sorbirea zgomotoasă a supei și tăierea cărnii cu cuțitul la masă, un obicei care îi dezgusta pe chinezii care făceau asta numai la bucătărie, atunci când găteau. Cu accentul pus

pe ritualurile de băut şi beţie, scenele de la curte erau probabil unele destul de haotice, mongolii, spirite libere şi individualiste, încercând în zadar să imite ritualurile şi ceremoniile complexe şi minuţios orchestrate de la curtea chineză. În contrast cu tradiţia imperială chineză, care dicta înşiruirea curtenilor în funcţie de rang, mongolii tindeau să se înghesuie fără oprelişti, aspectul cel mai tulburător pentru chinezi fiind, probabil, acela că femeile se amestecau fără restricţii printre invitaţii de sex masculin, chiar şi în ocaziile deosebit de importante. Ceremoniile de la curtea mongolă ajunseseră atât de dezorganizate, încât se întâmpla adesea ca gărzile hanului să fie nevoite să respingă cu bastoanele grupurile de dregători şi musafiri.

Ca şi bunicul lui, Kubilai a recunoscut importanţa stabilirii unei legislaţii clare şi puternice, în jurul căreia să se structureze administraţia civilă. Crearea şi impunerea unor legi noi era metoda tradiţională prin care căpeteniile din stepă, dar şi împăraţii chinezi, îşi construiseră legitimitatea în faţa supuşilor lor. Kubilai nu a înlocuit legile chinezeşti cu cele mongole, ci le-a reformat pentru a le armoniza cu legea lui Genghis-han şi de o aşa manieră încât să îşi atragă susţinerea ambelor naţiuni. Legea era încă o armă în lupta pentru câştigarea loialităţii şi simpatiei supuşilor lui şi, în ultimă instanţă, pentru supremaţia în faţa dinastiei rivale Sung.

Administraţia instituită de Kubilai-han a garantat proprietatea deţinătorilor de pământ, a redus taxele şi a îmbunătăţit starea drumurilor şi comunicaţiile. Pentru a-şi atrage şi mai mult simpatia oamenilor, mongolii au relaxat severul cod penal impus de foştii conducători. Numărul de infracţiuni pedepsite cu moartea[5] aproape că s-a înjumătăţit, de la 233 ajungând la doar 135. Chiar şi pentru acestea, Kubilai-han rareori îngăduia

să se recurgă la execuții. S-a păstrat evidența execuțiilor dictate în 30 din cei 34 de ani de domnie, cel mai ridicat număr înregistrându-se în 1283, când au fost astfel pedepsiți 278 de oameni. Cel mai scăzut a fost în 1263, doar 7, iar un posibil motiv pentru care lipsesc evidențele din perioada celor patru ani este că nu a fost executat nimeni. În total, mai puțin de 2 500 de oameni au fost executați în cele peste trei decenii de domnie ale lui Kubilai. Media anuală din vremea lui este mult sub aceea înregistrată în prezent în țări precum China sau Statele Unite ale Americii.

Per ansamblu, Kubilai a introdus un sistem de legi și pedepse mult mai coerent și infinit mai blând și mai omenos decât cel impus de Dinastia Sung. Acolo unde o atare soluție se dovedea practică, a înlocuit pedepsele corporale cu amenzi, și a instituit proceduri de amnistiere a celor care își regretau faptele. Autoritățile mongole au căutat să eradicheze și tortura, sau măcar să limiteze drastic utilizarea ei. Legea mongolă stipula că, înainte să se recurgă la tortură ca metodă de obținere a unei mărturisiri din partea inculpatului, funcționarii trebuiau să aibă dovezi solide, nu doar bănuieli că el e făptașul. Codul din 1291 specifica faptul că funcționarii statului trebuie „mai întâi să își folosească judecata ca să cerceteze și să-și dea cu presupusul, și să nu treacă imediat la cazne"[6]. Într-o perioadă în care mongolii făceau eforturi să limiteze folosirea torturii, în Europa, biserica și statul deopotrivă emiteau legi prin care să îi extindă utilizarea într-o și mai mare varietate de cazuri și infracțiuni pentru care nu era nevoie de nicio dovadă. Prin contrast cu gama de torturi sângeroase aplicate în alte țări, cuprinzând întinderea la maximum a corpului, strivirea pe roată, tragerea în țeapă și tot soiul de arsuri, mongolii se mărgineau la o bătaie cu bastoanele.

Blândețea legilor mongole și a obiceiurilor stepei se manifesta uneori în moduri ciudate. Autoritățile chineze obișnuiau

să le tatueze infractorilor crimele pe frunte, pentru ca aceştia să rămână veşnic marcaţi de ele. Pentru că mongolii credeau că acolo îşi are sălaş sufletul omenesc, erau de părere că nici măcar capul unui nelegiuit nu merită pângărit în acest fel. În consecinţă, autorităţile mongole au permis continuarea practicii, acolo unde ea exista deja, dar au specificat faptul că, pentru primele două încălcări ale legii, tatuajele să fie făcute pe antebraţ, iar pentru a treia pe gât, însă niciodată pe frunte. Nu au îngăduit introducerea pedepsei în alte zone sau la alte populaţii care nu o practicau deja. În loc să scrie numele infracţiunii pe trupul condamnatului, mongolii preferau să o consemneze pe un zid ridicat dinaintea casei acestuia, pentru ca întreaga obşte să-l ţină sub atentă supraveghere. De asemenea, foloseau un sistem de eliberare pentru bună purtare, în cadrul căruia deţinuţii eliberaţi erau obligaţi să se prezinte de două ori pe lună la oficialităţile locale, care le reevaluau comportamentul. Conform principiului mongol al culpabilităţii şi responsabilităţii de grup, libertatea unui deţinut depindea, în parte, de dorinţa acestuia de a se alătura unei agenţii auxiliare de poliţie şi de a-şi pune la treabă cunoştinţele despre lumea interlopă, contribuind la prinderea altor răufăcători. Persoanele condamnate, şi adesea întreaga lor familie, erau obligate să semneze documente prin care recunoşteau primirea sentinţei şi îşi exprimau eventualele nemulţumiri sau dezacordul faţă de proces. Ca mărturie a evenimentului, se luau amprente şi se ataşau la document. De câte ori era posibil, autorităţile mongole preferau să rezolve disputele la un nivel cât mai scăzut, fără implicarea înalţilor oficiali. Fărădelegile comise în cadrul unei familii se puteau rezolva de către membrii acesteia, diferendele dintr-un grup de călugări de aceeaşi religie puteau fi aplanate de alţi călugări din aceeaşi comunitate religioasă, iar

infracțiunile comise în cadrul unei bresle puteau fi judecate de consilii de conducere respective.

Tot legat de rezolvarea disputelor, autoritățile mongole au încurajat tipărirea unor manuale de criminologie, astfel încât cetățenii obișnuiți și micile consilii locale să beneficieze de o îndrumare corectă. În sfera legii penale, s-au stabilit și niște cerințe minime pentru oficialii care mergeau la locul faptei, în privința strângerii, analizării și raportării dovezilor. Printre acestea se numărau și indicații privind modul în care trebuia inspectat un cadavru, astfel încât să se obțină cât mai multe informații, care trebuiau raportate în trei exemplare, însoțite de desene care să ilustreze amplasarea rănilor. Aceste proceduri au îmbunătățit substanțial calitatea investigațiilor, fiind totodată și o reflectare a politicii generale potrivit căreia toți oamenii, nu doar elitele educate, trebuiau să cunoască legile și să se poată folosi de ele. În viziunea mongolă, legea era mai degrabă o modalitate de rezolvare a problemelor, de creare a unui sentiment de unitate și de conservare a păcii sociale, decât un instrument de stabilire a vinovăției și de administrare a pedepsei.

În locul artelor clasice ale poeziei și caligrafiei, mongolii preferau să le dea oficialilor o educație mai practică. S-au stabilit standarde minime de cunoștințe pentru o gamă largă de profesii, de la pețitoare și negustori până la medici și avocați. Politica mongolă se menținea constantă pe toate fronturile. Țelul era o standardizare și o uniformizare a tuturor profesiilor, în paralel cu garantarea accesului la ele, la serviciile și beneficiile lor, pentru un număr cât mai mare de indivizi.

Kubilai-han avea, totuși, foarte puțin mongoli la dispoziție pentru administrarea imperiului, realitate ce i-ar fi impus să apeleze la tradiționalii mandarini selectați în urma unui îndelungat proces de studiu și examinare. Dar a refuzat. Decât să

perpetueze vechiul sistem, a preferat să desființeze examenele și să-și populeze administrația cu străini, în special musulmani, iar când aceștia nu erau disponibili, cu europeni precum Marco Polo. Asemeni bunicului său, care descoperise că dregătorii musulmani educați cunoșteau foarte bine „legile și obiceiurile orașelor"[7], Kubilai a importat și el grupuri numeroase de astfel de oameni din hanatul persan al fratelui său. De asemenea, a cerut în repetate rânduri ca Papa și regii europeni să îi trimită cărturari și oameni învățați, însă fără vreun rezultat.

Dar, vrând să evite dependența de o naționalitate unică sau de un singur grup etnic și înclinat să le țină pe toate în șah, Kubilai îi amesteca în mod constant pe chinezi și străini, într-un mozaic administrativ care includea tibetani, armeni, hitani, arabi, tadjici, uiguri, tanguți, turci, persani și europeni. Mongolii alocau fiecărei instituții o cotă egală de etnici din toate cele trei mari grupuri din nordul și sudul Chinei, dar și de străini, astfel încât fiecare dregător să fie înconjurat de oameni de culturi și religii diferite. Așa cum Genghis-han însuși promovase în funcții înalte oameni provenind din cele mai de jos pături sociale, exclusiv în baza calităților și realizărilor lor, Kubilai ridica, în mod constant, în rang[8] persoane cu profesii umile, precum bucătari, portari, scribi ori tălmaci, și îi includea în aparatul administrativ. Promovarea acestor oameni și deplasarea lor în domenii de activitate noi aveau, pe de o parte, darul de a consolida loialitatea și dependența lor față de stăpânitorii mongoli, și pe de alta, de a le slăbi legăturile cu oamenii de rând.

După ce-a abolit ierarhia rigidă a mandarinilor, Kubilai a impus în administrația locală sistemul de decizie preferat de bunicul lui, prin care hotărârile erau luate de largi adunări și consilii și printr-o deliberare constantă. Oriunde era posibil și

la orice nivel, mongolii au înlăturat birocrația și i-au substituit consilii alcătuite după modelul micilor *huraltai*-uri de stepă. Consiliile locale trebuiau să se reunească zilnic, și fiecare măsură nouă trebuia însoțită de avizul favorabil a cel puțin doi membri. Consiliul trebuia să dezbată problemele și să găsească soluții, deciziile fiind luate de întreg grupul, nu de un singur membru. După standardele chinezești, sistemul era unul extrem de ineficient și deloc practic, presupunând un consum exagerat de timp și energie; era mai simplu, în opinia lor, ca un singur om să ia deciziile și restul să se supună. Mongolii au promovat introducerea acestor mici consilii în mai multe sfere sociale. De pildă, pacienții nemulțumiți de serviciile medicale puteau să ceară dreptate în fața unui consiliu format din reprezentanți ai breslei medicale și din oficiali din afara ei. S-au instituit grupuri similare pentru rezolvarea disputelor legate și de alte numeroase profesii, de la soldați până la muzicieni.

În timp ce vechiul sistem se baza pe munca neremunerată a unor dregători-cărturari, care își câștigau existența obținând bani de la oamenii care aveau nevoie de serviciile sau de aprobările lor, mongolii au angajat și plătit oameni pentru posturile administrative mărunte. Salariile au fost uniformizate pe întreg teritoriul, cu numai câteva diferențe regionale, corespunzătoare variațiilor în cheltuielile cu traiul zilnic.

Măsurile de promovare a deciziilor consensuale și a muncii administrative plătite nu au prins rădăcini în China și, în consecință, nu au supraviețuit dominației mongole. Odată cu ascensiunea Dinastiei Ming, s-a revenit la tradițiile birocratice, iar decizia colectivă a fost abandonată în favoarea dispozițiilor primite de sus. Acest experiment de administrare participativă nu a mai fost aplicat în China până în veacul al XX-lea, când fondatorii republicii și ai comunismului s-au luptat să

reintroducă parţial consiliile locale, funcţionarii salariaţi şi participarea cetăţenească la procesul de guvernare.

Pentru a înlesni comerţul pe teritoriul imperiului şi a-i oferi condiţii mai sigure de desfăşurare, Kubilai a extins radical utilizarea banilor de hârtie. La sosirea lui Marco Polo, sistemul funcţiona din plin. Călătorul italian descrie aceşti bani ca fiind făcuţi dintr-un material recognoscibil ca hârtie, obţinut din coajă de dud, dar în bună măsură necunoscut în Europa. Bancnotele erau tăiate în dreptunghiuri de diverse mărimi, marcate cu valoarea pe care o reprezentau şi cu un sigiliu roşu. Principalul avantaj oferit de utilizarea banilor de hârtie consta în uşurinţa de manevrare şi de transport comparativ cu monedele greoaie care circulau pe-atunci. Marco Polo scrie că aceste bancnote erau acceptate pe tot cuprinsul imperiului: „Cine nu le primea se punea în primejdie de moarte"[9], dar majoritatea oamenilor „sunt foarte mulţumiţi să îşi primească plata în bani de hârtie, căci în schimbul lor pot cumpăra orice, chiar şi perle, pietre scumpe, aur ori argint." Autorităţile mongole din Persia au încercat şi ele să implementeze sistemul, însă au dat greş, deoarece conceptul era complet străin negustorilor din regiune, nemulţumirea acestora luând proporţiile unei revolte pe care mongolii nu erau siguri că o pot înăbuşi. Decât să rişte o înfrângere umilitoare, autorităţile au preferat să retragă bancnotele.

Prezenţa banilor de hârtie favorizează apariţia oportunităţilor de credit, dar şi de dezastru financiar. O inovaţie legislativă deosebit de importantă, menită să aducă stabilitate pieţelor, mai ales în sfera acordării de credite, a fost aceea a declarării falimentului. Însă legea mongolă nu îngăduia ca negustorul sau clientul să declare falimentul, ca metodă de evitare a plăţii

datoriilor, de mai mult de două ori. Dacă acesta declara faliment şi a treia oară, risca pedeapsa cu moartea.

Deşi mongolii au respins cu încăpăţânare unele elemente ale culturii chineze[10], precum confucianismul sau bandajarea picioarelor*, rafinamentul sistemului monetar demonstrează admiraţia lor faţă de alte aspecte ale acesteia. Kubilai şi-a arătat disponibilitatea de a săpa adânc în istoria chineză, în căutarea unor idei şi instituţii cu valoare practică. Spre a promova unele forme tradiţionale de învăţământ şi cultură, a construit şcoli şi a redeschis Academia Hanlin, alcătuită din cei mai străluciţi cărturari ai Chinei. În 1269 a fondat Şcoala de Limbă Mongolă, urmată, în 1271, de Universitatea Naţională Mongolă, ambele cu sediul în Hanbalîk. A creat noi departamente şi a plătit cărturari care să consemneze evenimentele timpului, să editeze şi să retipărească textele vechi, şi să se ocupe de arhive.

Curtea mongolă avea scribi nu numai pentru limba stăpânitorilor, ci şi pentru arabă, persană, uigură, tangută, jurchedă, tibetană, chineză şi o pleiadă de alte limbi mai puţin cunoscute; cu toate acestea, întâmpina dificultăţi incredibile din pricina acestei varietăţi lingvistice. Cum nu aveau la dispoziţie decât alfabetul mongolo-uigur, mongolilor le era greu să consemneze toate informaţiile administrative de care aveau nevoie din cuprinsul vastului lor imperiu. În activităţile zilnice,

---

* Vreme de secole, femeile chineze şi-au bandajat tălpile picioarelor, încă de la vârste fragede, pentru a le menţine mici şi delicate. Cunoscute drept „lotuşi de aur", picioarele tinerelor arătau frumos numai în încălţări. În realitate, deformările survenite în decursul anilor sunt văzute astăzi drept forme de mutilare. Durerile şi dificultatea la mers erau însă considerate un preţ acceptatil pentru şansa de a găsit un soţ bun, dintr-o familie bogată. Practica a dispărut în 1949, odată cu instaurarea regimului comunist, dar ultima fabrică de pantofi pentru astfel de picioare şi-a închis porţile abia în 1999 (n. tr.).

funcţionarii trebuiau să fie în stare să scrie corect o puzderie de nume – de oraşe chinezeşti, de prinţi ruşi, de munţi persani, de înţelepţi hinduşi, de generali vietnamezi, de clerici musulmani şi de râuri ungureşti. Întrucât supuşii Imperiului Mongol foloseau limbi aşa de diferite, Kubilai-han a încercat să pună în aplicare unul dintre cele mai inovatoare experimente din întreaga istorie intelectuală şi administrativă – un alfabet unic, care să poată fi folosit de toate limbile pământului. Cu această misiune a fost însărcinat un preot budist tibetan, Phagspa. În 1269, acesta i-a prezentat hanului un sistem de scriere alcătuit din 41 de litere, derivat din alfabetul tibetan. Kubilai-han l-a impus ca alfabet oficial al imperiului, dar, în loc să îi oblige pe oameni să-l folosească, le-a îngăduit supuşilor chinezi şi de alte naţionalităţi să-şi păstreze sistemele de scriere tradiţionale, în speranţa că, dovedindu-şi superioritatea, noul alfabet le va înlocui pe cele vechi. Cărturarii chinezi se simţeau prea legaţi de cultura lor milenară, ca s-o abandoneze în favoarea unui scris nou şi cu evidente rădăcini barbare, majoritatea supuşilor imperiului abandonând acest alfabet, de îndată ce puterea mongolă a început să slăbească.

Prin tradiţie, ţăranii chinezi erau siliţi să se milogească unui şir lung de dregători, care interveneau până şi în cele mai intime aspecte ale vieţii lor. Mongolii au răsturnat această ierarhie arhaică, organizându-i pe ţărani în unităţi a câte 50 de gospodării, numite *she*. Aceste organizaţii locale exercitau o autoritate sporită asupra vieţii oamenilor, având şi responsabilităţi pe măsură. În atribuţia lor intrau activităţile agricole locale, îmbunătăţirea calităţii solului şi administrarea apei şi a altor resurse naturale, ca şi distribuţia hranei în perioade de foamete. Per ansamblu, funcţionau ca o formă de guvernare

locală, îmbinând elemente ale organizării decimale create de Genghis-han cu obiceiurile țărănimii chineze.

Tot în sarcina *she*-urilor cădea și educația copiilor din comunitate; mongolii au promovat alfabetizarea în masă[11], ca metodă de îmbunătățire a calității vieții pentru toți. Kubilai-han a înființat școli publice la care aveau acces toți copiii, inclusiv cei de țărani. Anterior, numai familiile bogate dispuneau de timpul și resursele necesare educării vlăstarelor, menținându-și astfel controlul asupra țărănimii analfabete, cale de generații întregi. Mongolii au observat că, iarna, copiii de țărani au tot timpul să se ocupe de învățătură; dar, în loc să îi educe în chineza clasică, profesorii au preferat să utilizeze limba vorbită, dând astfel lecțiilor un caracter mai practic. În analele dinastiei mongole se consemnează existența a 20 166 de școli publice, înființate în perioada domniei lui Kubilai-han. În ciuda unor posibile exagerări din partea dregătorilor dornici de glorie, succesul mongol este, totuși, unul absolut uluitor, mai ales într-o epocă în care nicio altă țară nu se zbătea să asigure o educație universală. În Occidentul european, va mai trece încă un secol până când autorii vor începe să scrie în limbajul colocvial, și încă o jumătate de mileniu până când guvernele își vor asuma răspunderea educării în sistemul public a copiilor din familiile de rând.

În societatea confucianistă tradițională, artele literare fuseseră canalizate către producția de texte pentru sistemul național de examinare. În practică, asta însemna că literatura se menținea în limitele strâmte ale birocrației și intereselor ei. Mongolii, dimpotrivă, au permis dezvoltarea unor genuri literare mult mai variate, și i-au încurajat pe scriitori să producă materiale în limba vorbită de popor, nu în stilul clasic preferat de birocrații-cărturari. Gusturile mongolilor erau mai

apropiate de cele ale maselor, iar formele de divertisment create de ei erau inedite şi mult mai spectaculoase, îmbinând perfect cultura populară cu cea de la curte.

După modelul ceremoniilor grandioase organizate la urcarea pe tron a lui Genghis-han, în 1206, mongolii au sponsorizat spectacole de amploare, la care participau mii de oameni, vreme de săptămâni întregi. În 1275, în cadrul unui astfel de spectacol ceremonial, armata mongolă a interpretat povestea cuceririlor sale. Cele şase părţi ale spectaculoasei piese[12] simbolizau cele mai importante faze ale naşterii şi evoluţiei imperiului, de la Genghis-han până la Möngke-han.

Cu realul său talent de impresar, Kubilai era un susţinător înflăcărat al acestor spectacole, o formă îndelung neglijată de cultura chineză, şi organiza adesea reprezentaţii la curtea imperială. Dregătorilor mongoli le plăceau mai ales piesele pline de acţiune, cu muzică sentimentală, machiaj strident şi costume colorate. Asemeni operelor lui Shakespeare, şi dramaturgia mongolă a epocii căuta să îşi distreze publicul, dar explora şi chestiuni precum relaţia dintre putere şi virtute. Se spune că nicio piesă nu a fost cenzurată în perioada domniei lui Kubilai-han, însă afirmaţia este imposibil de verificat. Era mongolă constituie vârsta de aur a dramaturgiei chineze, piesele scrise atunci supravieţuind trecerii timpului. Se estimează că în perioada Dinastiei Yuan s-au jucat aproximativ 500 de piese noi, dintre care doar 160 au ajuns până la noi.

În societatea chineză tradiţională, actorii sau cântăreţii[13] erau puşi pe aceeaşi treaptă cu prostituatele, concubinele şi alte profesii marginale. Stăpânitorii mongoli au înălţat statutul social al acestor îndeletniciri şi au construit districte special destinate reprezentaţiilor teatrale care, până atunci, se desfăşuraseră în pieţe, bordeluri şi taverne. Combinaţia dintre teatrul

tradițional chinez și mecenatul mongol a constituit baza pe care, mai târziu, avea să se clădească Opera din Beijing.

Sprijinul acordat culturii populare a reflectat oroarea mongolilor față de vărsarea de sânge. Mari amatori de lupte și tir cu arcul, ei nu au dezvoltat, totuși, un echivalent local al întrecerilor de gladiatori și al măcelurilor publice care fascinaseră publicul roman, sau al altor distracții europene, precum luptele între animale, urși sau câini, sau luptele între oameni și animale, de tipul coridei. Nu au îngăduit ca execuția răufăcătorilor să se transforme în spectacole publice, așa cum era cazul în orașele europene cu spânzurările sau decapitările. Și nu au oferit nicio variantă locală a unui tip de divertisment foarte comun în Occidentul Europei, acela al arderii ereticilor în piața publică, acolo unde Biserica creștină avea puterea s-o facă.

Strategia lui Kubilai nu urmărea câștigarea unei simpatii populare tranzitorii; dimpotrivă, vreme de aproape două decenii, a încercat, în mod constant și sistematic, să câștige susținerea unei civilizații de anvergură continentală. Mongolii se autoreprezentau drept conducătorii puternici mandatați de Ceruri să unească poporul chinez, în contrast cu foștii stăpânitori din Dinastia Sung, efeminați și inaccesibili, care se lăfăiau într-un lux decadent și prețuiau etalarea ostentativă a bogăției mai mult decât forța militară. Oricât ar fi fost de diferiți mongolii, chinezii de rând găseau că au mai multe în comun cu ei, din punctul de vedere al gusturilor și sensibilităților, decât cu dregătorii chinezi de la curte.

An de an, soldați, oficiali și simpli țărani părăseau regatul Sung și alegeau să trăiască sub stăpânirea mongolă sau îi ajutau pe mongoli să preia controlul regiunii lor. Tot mai mulți negustori își mutau afacerile în teritoriul mongol, tot mai mulți

preoți și cărturari găseau aici protecție și o libertate de mișcare sporită; în cele din urmă, întregi regimente de soldați și marinari chinezi, dimpreună cu generalii lor, au hotărât să dezerteze și să treacă în tabăra mongolă. Prăbușirea Dinastiei Sung nu a fost una bruscă și nici rezultatul unei cuceriri, ci urmarea unei eroziuni lente.

De-a lungul întregii campanii, mongolii au menținut asupra dușmanului o presiune militară constantă. Fiece mică victorie întărea ideea că Cerul însuși dorea ca viitorul să aparțină mongolilor și că Dinastia Sung căzuse în dizgrația divină. Kubilai-han s-a ocupat de orchestrarea campaniei de câștigare a bunăvoinței poporului, însă nu și de cea militară, aceasta fiind lăsată în mâinile unor generali extrem de competenți, precum Bayan, care s-a dovedit aproape la fel de bun în lupta contra chinezilor, pe cât fusese Subedei în campania de distrugere a oștirilor europene din Rusia și Ungaria. În 1276, trupele mongole au cucerit definitiv orașul Hangzhou, capitala regatului Sung, următorii ani fiind dedicați eradicării ultimelor focare de rezistență locală. Printr-o propagandă făcută pas cu pas și prin politici abile, Kubilai-han a izbutit acolo unde Genghis-han și formidabila lui armată dăduseră greș. În conformitate cu noua lui imagine, de întruchipare a virtuților chineze, Kubilai i-a rezervat văduvei împăratului un tratament potrivit rangului său și a permis majorității membrilor familiei imperiale să locuiască într-un minunat palat, înconjurați de luxul cu care erau obișnuiți. Spre a evita ca moștenitorul tronului să devină nucleul unei eventuale revolte, l-a trimis pe tânărul prinț să studieze în Tibet, unde acesta s-a și călugărit, în 1296.

Pentru cărturarii și scriitorii chinezi, înfrângerea Dinastiei Sung s-a metamorfozat într-o amintire nostalgică a unei

epoci de aur. Poetul Xie Ao (Hsieh Ao) a surprins acest sentiment într-un poem intitulat „Vizită la fostul palat imperial din Hangchow".

Asemeni unei străvechi ruine se înalță iarba; demult dispăruți sunt străjile și paznicii.
Turnurile năruite și palatele fărâmițate îmi pustiesc sufletul.
Pe sub cornișele sălilor de demult zboară liber rândunelele.
Între ziduri însă: tăcere. Sporovăiala papagalilor și papagalițelor a amuțit.[14]

Kubilai-han a realizat ce giuvaier de preț a câștigat atunci când a cucerit capitala și a pus mâna pe oficialii fostei dinastii. Ei erau culmea rafinamentului civilizației chineze, iar în anii ce aveau să vină el s-a străduit să le conserve realizările, în paralel cu reformarea și extinderea imperiului. După cum afirmă cercetătorul japonez Hidehiro Okada: „Cea mai de seamă moștenire lăsată de Imperiul Mongol chinezilor este însăși națiunea chineză."[15] Mongolii au unit toate regiunile vorbitoare de dialecte chineze, dar nu s-au mulțumit cu atât, alipindu-le și regatele învecinate, ale tibetanilor, manciurienilor, uigurilor, precum și ale unei duzini de alte triburi și de entități statale mai mici. Noua țară, aflată în stăpânirea lor, era de aproximativ cinci ori mai mare decât arealul locuit de vorbitorii de dialecte chineze. Cultura oficială de stat care a rezultat din această unificare nu era, în niciun caz, mongolă; dar nu era nici chineză. Kubilai-han a creat un hibrid care, prin eforturile lui, va avea un impact mondial de o amploare și importanță fără precedent.

În condițiile în care ajunsese să controleze aproape tot ce era pe uscat, Kubilai trebuia să-și îndrepte privirile către ocean, pentru a găsi noi ținuturi de cucerit. Misiunile comerciale

efectuate de joncile chineze îi aduseseră şi informaţii detaliate despre îndepărtatele insule ale mirodeniilor, Java şi Sri Lanka, şi despre arhipelagul japonez din nord. Conform planului lui Kubilai-han, toate aceste teritorii trebuiau anexate Imperiului Mongol. În 1268, a trimis un mesager în Japonia, să ceară supunerea ţării, însă japonezii au refuzat. Încă prins cu ultimele eforturi de cucerire a regatului Sung, Kubilai nu a lansat imediat un atac împotriva Japoniei, mulţumindu-se să le trimită alte şi alte delegaţii, cu misiunea de a-i convinge să capituleze.

După ce a încorporat flota Dinastiei Sung, sporindu-şi astfel forţele, Kubilai a obţinut şi cunoştinţele, şi personalul necesare invadării încăpăţânatului arhipelag. A imprimat un suflu nou flotei chineze[16] şi i-a lărgit efectivele, după care a încercat s-o transforme, din forţă de patrulare a zonelor de coastă şi de pază a districtelor de pe ţărmul fluviilor, într-o flotă oceanică în toată puterea cuvântului, capabilă să opereze la mari distanţe, în scopuri atât comerciale, cât şi militare. Kubilai a transformat Peninsula Coreeană într-un imens şantier naval şi într-o bază militară de unde a încercat să lanseze invazia Japoniei. Deşi vasele erau printre cele mai mari la acea vreme, viteza cu care au fost construite le-a afectat serios calitatea. Descoperirile arheologice arată că s-a recurs la improvizaţii de tipul ancorelor făcute din doi bolovani legaţi laolaltă, şi nu tăiate dintr-o singură piatră; soluţia standard ar fi conferit ancorei o mai mare stabilitate. Mongolii au încărcat navele cu hrană, armuri şi muniţii, printre care şi un număr impresionant de grenade ceramice de dimensiunea unui pepene, umplute cu praf de puşcă şi şrapnel, pentru a-i bombarda pe japonezi.

Apoi, Kubilai a mai trimis nişte soli să încerce să convingă naţiunea insulară să se plece dinaintea stăpânirii mongole, însă autorităţile militare japoneze i-au expediat pe toţi acasă. În

1274, Kubilai strânsese deja o flotă numărând aproximativ 900 de nave, care urma să transporte o forță militară alcătuită din 23 000 de pedestrași coreeni și chinezi, plus un număr necunoscut de călăreți mongoli. În noiembrie, vasele au ridicat ancora și s-au avântat pe înșelătoarele ape care despart Coreea de Japonia. Mongolii au capturat fără dificultăți insula Tsushima, situată pe la jumătatea distanței de 180 de kilometri, și insula Ika, aflată mai aproape de Kyushu. Ulterior, armada mongolă a intrat în Golful Hakata, unde și-a debarcat echipajele și caii.

Samuraii i-au atacat pe mongoli, căutând încleștări om la om, însă invadatorii n-au rupt rândurile, preferând, ca de obicei, să lupte uniți. În loc să iasă la duel, așa cum ar fi vrut japonezii, mongolii și-au bombardat inamicul cu proiectile explozive și au lansat asupra lui o ploaie de săgeți. Rezultatul a fost că vestiții războinici locali au fost măcelăriți, restul apărătorilor retrăgându-se din zona de coastă la adăpostul unei fortărețe. Oștenii mongoli nu s-au luat după japonezii care fugeau spre o regiune despre care nu dețineau suficiente informații. Au părăsit câmpul de luptă, victorioși dar cu pierderi serioase, și și-au încărcat la loc oamenii, caii și proviziile. Planul mongolilor rămâne un mister. Intenționau să revină a doua zi și să-i urmărească pe japonezi? După această victorie, următorul pas era atacarea unei alte ținte, situată mai sus pe coastă? Fusese aceasta numai o expediție de testare a reacțiilor și tacticilor japoneze? Suferiseră pierderi mai grele decât se crede și, de aceea, căutau să se pună la adăpost?

În noaptea ce-a urmat, când toate forțele invadatoare erau înapoi pe corăbii, oceanul a fost măturat de o furtună îngrozitoare. *Kamikaze*, sau Vântul Divin, după cum a fost botezat ulterior de localnici, a distrus multe dintre navele construite în pripă de mongoli, strivindu-le de stânci și aruncându-le pe țărm. Invadatorii au pierdut aproximativ 13 000 de soldați, aceștia

murind înecaţi în apele care îi despărţeau de porturile coreene. Cea mai impresionantă forţă navală din istorie îşi găsise sfârşitul într-un masacru de proporţii, dar fără vărsare de sânge.

Uneori, mitologiile construite de elitele conducătoare pentru poporul de rând ajung să fie crezute chiar de autorii lor. Kubilai şi curtenii săi afirmau cu tărie că invazia fusese un succes, deoarece forţele mongole îi bătuseră pe japonezi în acea scurtă ciocnire; pierderile ulterioare de vieţi omeneşti şi distrugerea aproape totală a flotei erau chestiuni secundare. Anul următor a trimis din nou o solie în Japonia, cerând ca însuşi împăratul să vină în capitala mongolă şi să prezinte, în persoană, capitularea poporului său, următorul pas fiind reinvestirea lui ca suveran. Japonezii, convinşi la rândul lor că ei câştigaseră, în ciuda pierderilor suferite pe coastă, au respins cererile mongolilor. Încrezători din nou, fie în ei înşişi, fie în protecţia divină a zeilor lor, japonezii au comis cea mai mare ofensă împotriva mongolilor. I-au executat pe mesagerii lui Kubilai, tăindu-le capetele şi vărsându-le astfel sângele, după care i-au atârnat în văzul lumii, să fie batjocoriţi.

Kubilai s-a pregătit de o nouă expediţie. Japonezii au început să construiască o mică flotă, ca să-i respingă pe invadatori pe apă, iar de-a lungul coastei au înălţat un zid, pentru a-i împiedica pe aceştia şi caii lor să debarce. Solia trimisă de Kubilai în 1279 a fost, şi ea, executată, moment în care ambele tabere s-au pregătit de iminenta confruntare. De data aceasta, mongolii aveau să-şi lanseze invazia din două direcţii. Înainte venea o nouă flotă coreeană, de aproximativ aceleaşi dimensiuni ca prima, iar în spatele ei sosea flota chineză principală, alcătuită din 3 500 de nave, manevrate de 60 000 de marinari. Ele transportau o forţă de militară de 100 000 de oameni, care, de data asta, urmau să debarce în plină vară, nu toamna.

La finele lui mai 1281, flota coreeană a ridicat ancora și, în ciuda unei rezistențe îndârjite din partea japonezilor, în numai câteva zile a recucerit insula din mijlocul canalului. Strategia mongolă pe mare nu avea totuși acuratețea celei de pe uscat. Vasele chinezești au întâmpinat numeroase obstacole și s-au confruntat cu întârzieri. Flota coreeană a intrat în Golful Hakata, așteptând să fie sprijinită de omoloaga ei chineză, care trebuia să i se alăture dinspre sud. Dar aceștia n-au mai sosit niciodată. Pe de altă parte, zidul japonezilor nu a permis debarcarea, invadatorii rămânând înghesuiți pe corăbiile lor, în căldura ucigătoare din iunie. Mulți au căzut victimă unor mici epidemii de boli misterioase. Noaptea, la adăpostul întunericului, micuțele ambarcațiuni japoneze ieșeau la atac împotriva coloșilor lui Kubilai, intenția lor fiind de a răspândi panică și confuzie, nu de a le pricinui năvălitorilor pierderi militare semnificative. Incapabilă să-și debarce oamenii și hărțuită în aceste atacuri de noapte, la 30 iunie armada coreeană s-a retras spre insula Takashima, să aștepte flota din sud. După două săptămâni, aceasta și-a făcut, în sfârșit, apariția. În degringoladă, cu oameni bolnavi, aflată pe mare timp mai îndelungat decât se prevăzuse și, ca atare, cu provizii tot mai puține, flota astfel întregită a ridicat ancora și a pornit spre Japonia pe la jumătatea lui august. S-a declanșat iarăși o furtună, care a răsturnat și a distrus bună parte din nave, ucigând peste 100 000 de oameni. Puține ambarcațiuni au supraviețuit ca să spună povestea acestui dezastru.

Invazia mongolă eșuase, însă impactul ei asupra societății și vieții politice japoneze a fost unul colosal, țara fiind împinsă către o unificare culturală și instaurarea unui guvern militarist. Între timp, mongolii au abandonat complet ideea, s-au prefăcut că eșecurile nici nu existaseră și au căutat ținte mai ușoare.

Expansiunea mongolă pe uscat a continuat. În ciuda căldurii tropicale extreme şi a peisajului nefamiliar, mongolii au înregistrat succese în Birmania, în Annam (nordul Vietnamului) şi în Laos. Mai multe regate din sud-estul Asiei, printre care şi Champa, în sudul Vietnamului, sau Malabar, pe coastele Indiei, s-au supus de bunăvoie. Din multe puncte de vedere, aceste acte de capitulare aveau o valoare mai degrabă simbolică, deoarece mongolii nu dispuneau de oameni pentru administrarea teritoriilor proaspăt anexate. Noii supuşi aveau însă obligaţia să trimită un tribut curţii mongole, care includea, printre altele, elefanţi, rinoceri, chiar şi un dinte al lui Buddha. Schimbul de tribut şi daruri servea drept acoperire ceremonială străvezie pentru negoţul care, treptat, a crescut în volum şi valoare.

Mongolii au reuşit să construiască un stat chinez unit, însă influenţa lor nu s-a oprit la graniţele acestuia. Presiunea exercitată de ei a avut acelaşi efect şi asupra statelor mai mici din regiune. Chiar de la început, mongolii au insistat pentru unificarea statelor din Peninsula Coreeană care aveau aceeaşi cultură, dar se aflau într-un conflict continuu. Şi în Asia de Sud-Est, rămasă în afara sferei de influenţă directă a administraţiei mongole, armata imperiului a determinat formarea de noi naţiuni, din care îşi trag rădăcinile Vietnamul şi Thailanda. Anterior perioadei mongole, spaţiul reprezentat astăzi de Thailanda, Laos, Vietnam şi Cambodgea fusese dominat cultural de India, urmând fidel stilurile arhitecturale, practicile religioase şi mitologia universului hindus. Mongolii şi imigranţii chinezi pe care aceştia i-au adus cu ei au creat un hibrid cultural inedit, care avea să capete numele de cultură indo-chineză.

Mongolii au avut mai puţin succes în arhipelagul cunoscut astăzi sub denumirea de Indonezia. În 1289, Kubilai a trimis un mesager în Java, să ceară acelaşi tip de supunere pe care îl arătaseră

și regatele din jur. Însă regele de aici s-a temut că mongolii plănuiesc să preia controlul înfloritorului negoț cu mirodenii din insula Molucca, și, în consecință, a sfidat cererea, însemnând cu fierul roșu obrazul solului și expediindu-l înapoi acasă. Kubilai a ordonat imediat pregătirea unei flote care să cucerească Java și să îl pedepsească pe regele ei, așa cum procedase și după episodul similar, petrecut în Japonia. În 1292, armada proaspăt construită, alcătuită dintr-o mie de nave și ambarcațiuni și cu un echipaj de 20 000 de oameni, a ridicat ancora, având provizii pentru un an de campanie. La sosire, în 1293, mongolii i-au învins cu ușurință pe localnici, l-au omorât pe rege și au părut să ocupe insula fără probleme. Dar li se întindea o capcană. Crezând că noul rege pregătește o ceremonie de supunere, căpeteniile mongole s-au lăsat atrase într-o ambuscadă în care mulți și-au pierdut viața, restul trupelor retrăgându-se de pe insulă cu coada între picioare.

Kubilai nu reușise să adapteze strategiile mongole la războiul pe mare. Străvechile tehnici ale vânătorului călare, pe baza cărora bunicul lui își construise campaniile pe uscat, nu au putut fi transpuse la bordul navelor. Spre deosebire de foste mari puteri maritime, precum Roma sau Atena, care acționaseră în limitele strâmte ale bazinului Mării Mediterane, mongolii transformaseră China într-o superputere oceanică. Din acest punct de vedere, au fost precursorii unui nou tip de putere imperială, bazată pe supremație navală, care în secolele următoare avea să se manifeste plenar în țări precum Spania, Anglia și Olanda.

Momentan însă, înfrângerile suferite în Japonia și Java au stabilit definitiv granița estică a Imperiului Mongol, care nu va mai încerca niciodată să se extindă dincolo de ocean, nici măcar către teritorii relativ apropiate, precum Taiwanul sau

Filipinele. Similar, şi înfrângerea suferită în faţa mamelucilor egipteni, în 1260, la începutul domniei lui Kubilai, marcase graniţa de sud-vest. La fel de precis fusese trasată, în urmă cu 20 de ani, şi frontiera din nord-vest, după abandonarea voluntară a teritoriilor Poloniei şi Ungariei. Astfel, se poate afirma că expansiunea imperiului şi-a atins punctul culminant în perioada dintre 1242 şi 1293, graniţele lumii mongole fiind stabilite de patru mari bătălii – în Polonia, în Egipt, în Java şi în Japonia. Spaţiul din interiorul acestor frontiere suferise cuceriri devastatoare şi ajustări radicale la un stil de conducere complet diferit, dar se afla totodată în pragul unui secol fără precedent în istorie, marcat de pace politică şi de înflorirea comerţului, tehnologiei şi culturii.

În fiecare primăvară, când stolurile de cocori treceau pe deasupra regiunilor nordice ale Chinei, în drum spre ţinuturile de cuibărit de pe lângă lacurile puţin adânci şi râurile din Mongolia, Kubilai-han le aştepta întins pe o canapea din mătase acoperită cu piei de tigru şi aşezată într-un superb pavilion de aur, aflat, la rândul lui, pe spinările a patru elefanţi aduşi ca pradă de război din Birmania. Prea gras să călărească şi chinuit de gută, Marele Han vâna din interiorul confortabil al acestei încăperi luxoase. Când era pregătit, acoperişul pavilionului se retrăgea şi dădea la iveală cerul de un albastru desăvârşit, acoperit de stolurile alb-cenuşii de cocori, atât de dese încât păreau nori. La un semnal al lui Kubilai, sute de şoimari, aliniaţi de o parte şi de alta a elefanţilor, le scoteau păsărilor glugile de piele şi le dădeau drumul să se înalţe. Acestea – şoimi de tundră şi călători, dar şi vulturi – se năpusteau asupra cocorilor şi îi doborau unul câte unul, aducându-i la picioarele îngrijitorilor.

Deşi bunicul lui decretase ca vânătorile să aibă loc numai iarna şi niciodată primăvara, lui Kubilai nu-i plăcea frigul; aşa

că a schimbat legea. Chiar de la adăpostul pereților și podelelor acoperite cu piei de tigru, înfofolit în haina de hermină și acoperit cu pături din blană de samur, Kubilai găsea temperatura mai mult decât neplăcută, iar vântul prea tăios; în consecință, a mutat sezonul de vânătoare la începutul primăverii, când vremea se mai îmblânzea.

În alaiul de vânătoare[17], soldații mergeau călare, cămilele transportau diversele obiecte, iar alți elefanți duceau în spate pavilioane de dimensiuni mai mici, pentru cazul în care hanul dorea să urmărească vânatul din spații mai restrânse decât palatul mobil cărat în spate de cele patru pahiderme. Caravana avea în frunte stindardele lui Kubilai și era decorată cu mătăsuri viu colorate. Procesiunea mai includea tigri de vânătoare, transportați în cuști mobile trase de boi, dar și leoparzi și lincși, care călătoreau pe crupele cailor, singuri sau așezați în spatele dresorilor. Când apărea prada, Kubilai trimitea unul dintre aceste animale de pradă special dresate, s-o doboare și s-o aducă înapoi. Pentru urși și prăzi mai mici se foloseau câini de vânătoare, pentru căprioare, leoparzi, iar pentru măgarii și boii sălbatici de dimensiuni mari, se foloseau tigri. Un grup de arcași era mereu prin apropiere, gata să tragă în orice pradă le-ar fi indicat stăpânul, ce nu putea fi doborâtă de animalele de vânătoare.

Din caravana în care Kubilai străbătea țara mai făcea parte și un număr impresionant de astrologi, ghicitori, șamani mongoli și călugări tibetani, a căror misiune, amintind vag de utilitatea dată de Genghis-han șamanilor pe câmpul de luptă, era să înlăture din drum norii, ploaia și orice altă formă de vreme rea ce ar fi putut să-l deranjeze pe marele vânător. Mirosurile și zgomotele care însoțeau acest impresionant alai vesteau animalele sălbatice de apropierea pericolului și le dădeau suficient timp să se pună la adăpost. Deoarece era foarte dificil să le iei prin

surprindere, procesiunea Marelui Han se mişca precum armata mongolă tradiţională. Împăratul, curtea lui şi menajeria se deplasau în centrul caravanei, iar în faţă, la stânga şi la dreapta, era câte un *tumen* (nominal format din 10 000 de oameni, dar, în cazul acesta, poate din mai puţini). Fiecare unitate era îmbrăcată într-o culoare distinctivă, stacojiu şi albastru, care indica zona ce-i fusese desemnată. Potrivit lui Marco Polo, cele două *tumen*-uri erau împrăştiate cale de o zi călare, în ambele direcţii. Însoţiţi de mastifi şi de păsări de vânătoare, slujitorii mânau prada spre centrul procesiunii, pentru ca aceasta să fie în poziţia corectă la sosirea lui Kubilai în palatul său mobil.

Necesităţile de hrană după o zi istovitoare în spinarea elefanţilor erau asigurate într-o tabără ce aducea cu un oraş mobil, ridicată de o avangardă de slujitori. Cel mai mare dintre pavilioane putea cuprinde 1 000 de oaspeţi poftiţi la gălăgioasele serbări mongole. Corturile învecinate funcţionau pe post de dormitoare. Curtea era însoţită de o trupă de artişti, formată din cântăreţi, acrobaţi, jongleri şi contorsionişti, a căror misiune era să distreze musafirii.

La petrecerile ţinute seară de seară, toată lumea purta tradiţionalul *deel*, în stilul şi culoarea hotărâte pentru respectiva zi; dar, ca să nu se dea impresia de egalitarism excesiv, rangul şi autoritatea erau simbolizate prin numărul şi valoarea bijuteriilor şi perlelor cusute pe această haină. Oaspeţii purtau cingători din aur şi încălţări brodate cu fir de argint. În toiul petrecerii, în pavilion era adus un tigru dresat, care străbătea încet mulţimea, îndreptându-se către han, se pleca dinaintea acestuia şi se aşeza lângă tron, unde rămânea până la final. Felurile de mâncare erau servite în farfurii de aur şi argint. Servitorii îşi acopereau nasurile şi gurile cu un şervet de mătase tivit cu aur, pentru ca respiraţia lor, sau vreo altă esenţă

a trupurilor lor, să nu contamineze hrana. Rețetele după care se gătea în astfel de ocazii au ajuns până la noi. Varietatea preparatelor era mare, însă ingredientele de bază erau, după gusturile mongole, carnea și produsele lactate[18]. Membrii curții se delectau cu feluri rafinate, precum fâșii de grăsime din coada oilor, date prin făină și coapte dimpreună cu fire de praz; testicule de bivol prăjite în ulei încins, date printr-o cocă moale asezonată cu șofran și presărate cu coriandru; carne de oaie fiartă cu cardamom și scorțișoară, și servită cu orez și năut; vinete timpurii umplute cu tocătură de oaie, grăsime, iaurt, coajă de portocală și busuioc.

Ca niște mongoli adevărați, turnau în ei cantități impresionante din mult îndrăgitul *airag*, ingredientul principal provenind din herghelia imperială alcătuită numai din iepe de-un alb imaculat, însămânțate de armăsari la fel de albi, ca să dea un lapte special, destinat exclusiv lui Kubilai și curții sale. Când sosea momentul să se retragă, Kubilai putea să aleagă dintr-o mulțime de tinere frumoase, care în prealabil fuseseră verificate să nu sforăie, să nu aibă o respirație urât mirositoare și să nu emane mirosuri neplăcute. Dimineața, pentru a-și reveni după o noapte de beție, mâncare în exces și satisfacerea tuturor poftelor, unitatea mobilă de medici și farmaciști imperiali îi servea hanului un ceai din coajă de portocală, flori de pueraria*, ginseng, lemn de santal și cardamom. Sorbit pe stomacul gol, ceaiul îl ajuta să îi treacă mahmureala și să revină în formă pentru o nouă zi de vânătoare, mâncare și băutură.

Cu doar câteva generații înainte, strămoșii lui Kubilai vânaseră ca să facă rost de hrană. Stră-străbunicul Yesügei era la vânătoare cu șoimi când o zărise pe Hoelun și hotărâse că o va

* *Pueraria lobata*, sau kudzu, este o plantă folosită în medicina tradițională chineză pentru a inhiba pofta de alcool (n. tr.).

răpi. După moartea tatălui, bunicul Genghis-han își hrănise familia vânând animale mici și își omorâse fratele, pe Behter, după o vânătoare, zice-se, din pricina unei păsări ori a unui pește. Mai târziu, Genghis-han, cu ajutorul lui Subedei și-a altor vânători iscusiți, adaptase numeroasele strategii, tehnici și arme de vânătoare scopurilor războiului, privindu-și dușmanii ca pe niște prăzi care trebuie pândite și prinse în capcane. Astfel, cu ajutorul vânătorii, își cucerise întinsul imperiu.

Vânătoarea îmbina o activitate recreațională îndrăgită de Kubilai cu cerințele impuse de statutul său – ceremonii pompoase și un veritabil spectacol al risipei. Kubilai încă mai participa la anumite aspecte tradiționale ale vânătorii și stilului de viață mongol – tirul cu arcul, folosirea păsărilor de pradă, petrecerile cu lapte de iapă fermentat, dormitul în corturi și organizarea forței militare în Armata de Stânga și Armata de Dreapta. Dar transformase totul într-o activitate de recreere decadentă și luxoasă, o formă de amuzament costisitoare și searbădă pentru el și pentru elita lui. Marea procesiune care îl însoțea era mai mult de fațadă. Semnificația îi era dată de spectacolul public pe care îl oferea și de impresia pe care o lăsa asupra oamenilor de rând și a vizitatorilor de pe alte meleaguri.

Asemeni taberelor nomade care se deplasau pe tot cuprinsul stepei, și caravana lui Kubilai avea în frunte un călăreț care căra Stindardul Spiritului hanului. Acest simbol străvechi îl călăuzea spre o mulțime de distracții frivole care, în cele din urmă, nu însemnau nimic și nu duceau nicăieri. Imperiul Mongol va supraviețui vreme de încă un secol, dar, la numai trei generații de la întemeiere, dădea deja semne că rătăcise drumul. Era limpede pentru toată lumea că Stindardul Spiritului lui Genghis-han nu îi mai călăuzea pe urmașii acestuia și pe oamenii care susțineau că sunt parte din națiunea lui.

Capitolul 9

Lumina lor aurită

Artiştii din China şi Paris se întreceau
unul cu altul în serviciul marelui Han.[1]

Edward Gibbon

Într-o zi din iarna 1287-1288, regele Eduard I al Angliei s-a ridicat de pe tronul unde asista la slujba religioasă, pentru a-l întâmpina pe Rabban Bar Sawma, mesagerul proaspăt sosit de la curtea împăratului mongol Kubilai-han. S-ar putea afirma că Rabban Bar Sawma călătorise mai departe decât orice alt sol din istorie, acoperind distanţa terestră de aproximativ 11 200 de kilometri ce despărţea capitala mongolă de curtea Angliei, trecând prin marile oraşe din Orientul Mijlociu şi prin capitalele Europei. Eduard s-a ridicat dinaintea acestui mesager, nu ca să ofere supunerea ţării sale faţă de hanul mongol, ci ca să accepte pâinea oferită de sol în cadrul ceremonialului creştin al împărtăşaniei. Cum primii ambasadori europeni la curtea mongolă fuseseră preoţi, Kubilai-han îl alesese pe Rabban Bar Sawma pentru misiunea în Anglia, deoarece, pe lângă un credincios supus mongol, acesta mai era şi preot creştin, chiar dacă de rit oriental.

Misiunea lui Rabban Bar Sawma a debutat sub forma unui pelerinaj la Ierusalim, cu plecare din capitala lui Kubilai-han.

Însă după ce a ajuns la Bagdad, în 1287, superiorii lui i-au poruncit să se îndrepte spre Europa. Pe lângă vizitele în Ilhanatul mongol al Persiei, la curtea împăratului Andronic al II-lea Paleologul al Bizanțului, la Colegiul Cardinalilor din Roma și la regele Filip al IV-lea al Franței, Rabban Bar Sawma a trecut și pe la curtea lui Eduard, cel mai îndepărtat punct al acestui lung periplu. Ducea cu el scrisori și daruri pentru fiecare dintre acești monarhi și petrecea câteva săptămâni sau chiar luni în fiecare capitală, înainte de a porni spre următoarea. A folosit acest răgaz pentru a se întâlni cu figuri politice, cărturari și prelați, cărora le povestea despre Marele Han al mongolilor, despre Ilhanul subordonat lui și despre dorința arzătoare a amândurora de a întreține relații pașnice cu toată lumea. În trecerea sa prin Roma, Papa Nicolae al IV-lea l-a invitat pe Rabban Bar Sawma să țină mesa în limba lui maternă; apoi, în Duminica Floriilor din 1288, Papa a celebrat mesa și i-a dat personal sfânta împărtășanie mesagerului mongol.

Capetele încoronate ale Europei l-au primit cu îngăduință pe Rabban Bar Sawma, la curțile lor, însă numeroși soli dinaintea lui fuseseră ignorați atât de suverani, cât și de biserică. Încă din 1247, din vremea domniei lui Güyük, Matthew Paris pomenea despre sosirea la curtea Franței a unor ambasadori mongoli. Și din nou, în vara anului următor, „doi soli au sosit de la tătari, trimiși la Sfântul Papă de domnitorul lor"[2]. După cum notează Paris, „pricina sosirii lor a fost ținută într-o asemenea taină față de întreaga curie, încât era cu desăvârșire necunoscută dregătorilor, notarilor și celorlalți, chiar și celor din preajma Papei". Din nou, în 1269, frații Polo, Maffeo și Niccolò, proaspăt întorși din prima lor călătorie în Asia, au adus Papei o solie de la Kubilai-han. Acesta cerea să îi fie trimiși 100 de preoți, care să împărtășească și curții mongole din cunoștințele lor.

Venind dintr-un imperiu în care libertatea de credință era absolută, Rabban Bar Sawma a fost surprins să constate, la sosirea în Europa, că pe continent era tolerată o singură religie. Cel mai tare îl uimea imensa putere politică deținută de capii bisericii, ca și autoritatea acestora în domenii ceva mai mundane, precum viața de zi cu zi a oamenilor obișnuiți. În calitate de creștin, era încântat de monopolul exercitat aici de această religie, însă realitatea europeană era în contrast vădit cu cea din Imperiul Mongol, unde înfloreau o multitudine de credințe religioase, principala lor obligație fiind să răspundă înainte de toate nevoilor imperiului.

În ciuda publicității făcute în jurul vizitei sale și a primirii cordiale de care s-a bucurat la curțile regale ale Europei, Rabban Bar Sawma n-a avut mai mult succes diplomatic decât predecesorii săi anonimi; nu a reușit să încheie tratate cu niciun monarh ori înalt prelat. Singura lui victorie a fost o promisiune smulsă Papei, că acesta va trimite cărturari la curtea mongolă, așa cum ceruse, deja în numeroase rânduri, Kubilai-han. După eșecul misiunii diplomatice, Rabban Bar Sawma s-a întors la curtea ilhanului Persiei, unde a povestit prin ce trecuse în călătoriile sale[3]. Relatarea a fost copiată în limba siriană medievală, sub titlul *Istoria vieții și călătoriilor lui Rabban Sawma, mesager și sol cu puteri depline al hanilor mongoli la curțile Europei.* Călătoria lui Rabban Bar Sawma, și mai ales faptul că îi dăduse sfânta împărtășanie regelui Angliei și primise, la rândul lui, cuminecătura oferită de Papă, demonstrează cât de mult schimbaseră mongolii lumea în care trăiau, în cele cinci decenii de când armata lor invadase Europa. Civilizații care odinioară fuseseră lumi separate și închise, în bună măsură necunoscute unele celorlalte, ajunseseră parte dintr-un sistem intercontinental de comunicații, tehnologii, relații comerciale și politice.

Acum mongolii nu mai trimiteau nici războinici călare, nici mașinării de asediu înfiorătoare, ci umili prelați, cărturari și soli. Vremea cuceririlor apusese, însă era Pății Mongole abia începea. Ca o recunoaștere a schimbărilor fenomenale aduse de ei pe scena internațională, sub forma păcii și prosperității, cărturarii occidentali aveau să considere secolul al XIV-lea ca stând sub semnul Pax Mongolica sau Pax Tatarica. Prin instrumentele diplomației și ale unui negoț pașnic, hanii au căutat să încheie legăturile diplomatice și comerciale pe care forța brută a armelor nu le favorizase. Chiar dacă prin alte mijloace, mongolii și-au dus mai departe misiunea obsesivă de a uni toate popoarele sub autoritatea Eternului Cer Albastru.

Influența comercială a imperiului s-a răspândit mai repede decât oștirile sale, tranziția de la Imperiul Mongol la Corporația Mongolă petrecându-se în timpul domniei lui Kubilai-han. În decursul secolului al XIII-lea și la începutul veacului al XIV-lea, mongolii au menținut în bune condiții rutele comerciale care traversau imperiul și au aprovizionat adăposturile aflate de-a lungul lor, la distanțe cuprinse între 30 și 50 de kilometri. Stațiile acestea furnizau animale de povară, dar și călăuze care îi ajutau pe negustori să parcurgă zonele mai dificile. În călătoriile sale, Marco Polo, care s-a aflat la curtea mongolă în perioada în care Bar Sawma era în misiune în Europa, a recurs adesea la serviciile acestor stații. Poate cu ceva mai mult entuziasm decât acuratețe, ni le descrie ca fiind nu doar „frumoase" și „somptuoase", ci și ca având „așternuturi de mătase și toate înlesnirile demne de un rege"[4]. Pentru a încuraja comerțul pe aceste rute, autoritățile mongole au distribuit o combinație timpurie de pașaport și carte de credit. *Paiza* mongolă era o tăbliță din aur, argint sau lemn, mai mare decât palma

unui om, dar care, pusă pe un lanț, putea să fie purtată la gât sau legată la îmbrăcăminte. În funcție de metalul din care era făcută și de simboluri precum tigrul ori șoimul de tundră, oamenii care nu știau carte puteau să își dea seama de rangul călătorului și să îi furnizeze serviciile dictate de acesta. *Paiza* îi permitea deținătorului să se deplaseze pe tot cuprinsul imperiului și să beneficieze de protecție, cazare, transport și scutire de taxele locale.

Expansiunea rutelor comerciale și grija față de starea acestora nu derivau din vreun devotament al mongolilor față de o ideologie generală a comerțului și comunicațiilor. Rădăcinile acestor atitudini sunt mai degrabă de găsit în sistemul cotelor, sau *hubi*, întâlnit în organizarea tribală tradițională și formalizat de Genghis-han. Așa precum fiecare orfan, văduvă ori soldat era îndreptățit să primească o parte din prăzile de război, fiecare membru al Familiei de Aur avea dreptul la o porțiune din bogăția fiecărei regiuni a imperiului. În locul salariilor primite de administratorii de alte etnii, înalții dregători mongoli își primeau plata în natură, o parte însemnată din aceste bunuri fiind vândută sau schimbată contra unor sume de bani sau a altor mărfuri. Deși ilhan al Persiei, Hülegü încă mai deținea 25 000 de familii de lucrători în industria mătăsii, în China stăpânită de fratele Kubilai. Tot în proprietatea lui intrau și niște văi din Tibet, și avea dreptul la o parte din blănurile și șoimii din stepele nordului, pe lângă pășunile, caii și oamenii ce îi reveneau în ținuturile strămoșești din Mongolia. De asemenea, fiecare ramură a familiei domnitoare își cerea cu tărie partea cuvenită de astronomi, medici, țesătoare, mineri și acrobați.

În Persia și Irak, Kubilai deținea ferme, herghelii de cămile și cai, turme de oi și capre. O veritabilă armată de clerici bătea imperiul în lung și-n lat, verificând aici proprietățile, dincolo

finanțele. Mongolii din Persia își aprovizionau confrații[5] din China cu mirodenii, oțel, pietre scumpe, perle și textile, iar la rândul lor aceștia trimiteau la curtea persană porțelanuri și medicamente. Ca preț pentru colectarea și transportul acestor mărfuri, mongolii din China păstrau în jur de trei sferturi din cantitatea totală; cu toate acestea, exporturile către rudele din alte zone erau, și ele, impresionante. Kubilai-han a importat tălmaci și medici persani, dar și 10 000 de soldați ruși, trimiși să colonizeze regiunile de la nord de capitala imperială. Slavii și-au întemeiat acolo așezări și au fost semnalați în cronicile oficiale chineze, ultima mențiune datând din 1339.

În ciuda aprigei dispute pentru tronul Marelui Han dintre diversele ramuri ale familiei, sistemul economic și comercial a continuat să funcționeze nestingherit, cu doar scurte sincope sau deturnări pricinuite de ciocniri armate sporadice. Uneori, chiar și în toiul luptelor, părțile beligerante permiteau schimbul de bunuri cuvenite fiecăreia. Haidu, nepotul lui Ögedei-han și stăpânitor al stepelor din inima imperiului, se răscula adesea împotriva autorității vărului său, Kubilai. Cu toate acestea, el continua să dețină un număr important de meșteșugari și țărani din regiunea orașului chinez Nanjing. Între două ciocniri cu Kubilai, Haidu-han cerea să i se trimită mărfurile din Nanjing și, probabil în schimb, îi îngăduia lui Kubilai să își adune partea de cai și alte bunuri de la triburile din stepă. Diviziunea administrativă a Imperiului Mongol în patru mari regiuni – China, Mogulistan, Persia și Rusia – nu a diminuat în niciun fel nevoia de produse din alte zone. Mai mult, fragmentarea politică a sporit necesitatea păstrării străvechiului sistem de cotă parte. Dacă un han refuza să furnizeze cota parte cuvenită altor membri ai familiei, aceștia, la rândul lor, refuzau să îi trimită partea ce îi revenea de pe

teritoriile lor. Interesele financiare comune se dovedeau mai puternice decât neînțelegerile politice.

Transportul constant de mărfuri a transformat drumurile militare în artere comerciale. Prin intermediul rețelei *ortoo*, sau *yam*, în continuă extindere, mesajele, oamenii și produsele puteau să călătorească – pe spinările cailor sau ale cămilelor – din Mongolia în Vietnam și din Coreea în Persia. Ca să țină pasul, autoritățile mongole au căutat alte rute, mai rapide sau mai accesibile decât cele tradiționale. În acest scop, în 1281 Kubilai-han a lansat o expediție de proporții, a cărei misiune era să descopere și să cartografieze izvoarele Fluviului Galben, căruia mongolii îi spuneau Fluviul Negru. Expediția a deschis o rută care unea China și Tibetul, folosită apoi pentru a include această regiune și lanțul Munților Himalaya în rețeaua poștală mongolă. Aceste noi legături au contribuit mai mult decât orice altceva la conectarea Tibetului – din punct de vedere comercial, religios și politic – cu restul Chinei.

În timpul campaniilor militare, oficialii mongoli au depus un efort conștient de localizare și însușire a hărților, atlaselor și, în general, a lucrărilor de geografie aflate în posesia dușmanului. Sub domnia lui Kubilai-han, cărturarii au sintetizat cunoștințele de geografie chineze, arabe și grecești, rezultatul fiind cea mai sofisticată cartografie a vremii[6]. Îndrumați de geografii arabi aduși de han însuși, și în special de Jamal al-Din, meșteșugarii i-au alcătuit lui Kubilai, în 1267, globuri pământești care înfățișau Europa și Africa, precum și Asia și insulele din Pacific adiacente ei.

Deși, inițial, schimburile comerciale se efectuaseră pe rute create de necesitățile expansiunii militare, în scurtă vreme a devenit evident că, dacă trupele călare se mișcau mai iute pe uscat, masivele transporturi de marfă se deplasau cel mai bine

pe apă. Mongolii au extins și lărgit Marele Canal care făcea deja legătura între fluviile Galben și Yangtze, spre a transporta grâne și alte produse agricole mai eficient și mai departe spre nord. Adaptând metodele inginerești și tehnologiile chineze la condiții geografice variate, au deschis noi căi navigabile pe întreg cuprinsul imperiului. În Yunnan, guvernatorul mongol a construit o duzină de stăvilare și lacuri de acumulare, legate între ele prin canale, care s-au păstrat până astăzi.

Invaziile ratate din Japonia și Java i-au învățat multe despre construcția de nave, iar când eforturile de cucerire au dat greș, mongolii au folosit aceste cunoștințe în scopurile pașnice ale negoțului. Kubilai-han a luat decizia strategică de a transporta alimentele în principal pe calea apei, realizând cât de ieftin și de eficient este un tip de transport care depinde numai de vânt și de curenți, față de acela mult mai lent de pe uscat, dependent în totalitate de munca unor oameni și animale care au constant nevoie de hrană. În primii ani, mongolii au transportat pe corăbii în jur de 3 000 de tone[7]; în 1329, volumul transporturilor navale atinsese 210 000 de tone. Marco Polo, care, la întoarcere, a parcurs drumul din China până în Persia, descria corăbiile mongole ca fiind niște jonci masive, cu patru catarge, manevrate de echipaje de până la 300 de oameni și dotate chiar și cu 60 de cabine, pentru găzduirea negustorilor care însoțeau mărfurile. Ibn Battuta spune că unele dintre aceste corăbii aveau la bord plante crescute în tuburi de lemn, pentru ca marinarii să nu ducă lipsă de hrană proaspătă. Kubilai-han a încurajat construcția unor nave oceanice tot mai mari, capabile să transporte volumul în creștere de mărfuri, dar și a unor porturi în care să poată acosta. Mongolii au rafinat utilizarea busolei în navigație și au învățat să facă hărți nautice din ce în ce mai precise. Ruta care lega portul Zaytun, în sudul Chinei, de

Hormuz, situat în Golful Persic, a devenit principala conexiune maritimă dintre Orientul Îndepărtat și cel Mijlociu, fiind folosită, printre alții, de Marco Polo și Ibn Battuta.

Pe drum, corăbiile se opreau și în porturile din Vietnam, Java, Sri Lanka și India, în fiecare dintre aceste locuri mongolii dând peste alte și alte produse, precum zahărul, fildeșul, scorțișoara și bumbacul, pe care cu greu le-ar fi putut obține la ei acasă. Din Golful Persic, navele își continuau drumul către zonele care nu se aflau sub influența mongolă directă, asigurând un flux constant de mărfuri extrem de variate, provenind din Arabia, Egipt și Somalia. Conducătorii și negustorii din teritoriile ce nu intrau în sfera de influență mongolă erau excluși din sistemul de cotă parte din profituri; totuși, mongolii au creat legături comerciale de lungă durată cu aceștia. Sub protecția lor, vasalii s-au dovedit competitori economici la fel de îndârjiți pe cât fuseseră mongolii de tenace în campaniile lor militare, ajungând să domine comerțul din Oceanul Indian.

În scopul extinderii rețelei comerciale dincolo de granițele controlului politic, mongolii și-au încurajat vasalii, mai ales pe chinezii din sud, să emigreze și să deschidă reprezentanțe în porturi din străinătate. De-a lungul întregii perioade de domnie a dinastiei mongole, mii de chinezi și-au părăsit casele și au plecat să întemeieze comunități pe coastele Vietnamului, Cambodgei, Peninsulei Malaeze, insulelor Borneo, Java și Sumatra. Acești emigranți se ocupau mai ales cu transportul pe apă și negoțul, călătorind în sus și-n jos pe râurile care se vărsau în zona porturilor, însă, treptat, au intrat și în alte profesii.

Pentru un acces mai direct la piețele europene, fără marele ocol prin țările musulmane din sud, mongolii i-au încurajat pe străini să înființeze baze comerciale la marginea de est a imperiului, pe țărmurile Mării Negre. Deși au început prin a

jefui aceste baze, încă din 1226, din vremea domniei lui Genghis-han, mongolii le-au permis genovezilor să își mențină prezența în portul Kaffa, din Crimeea, și ulterior să mai deschidă o bază comercială, în Tana. Pentru a le asigura protecția pe mare și pe uscat, piratii și tâlharii au fost vânați fără milă. În *Pratica della mercatura* („Rânduielile negoțului"), un manual comercial apărut în 1340, negustorul florentin Francesco Balducci Pegolotti sublinia că rutele spre Chitaiul mongol erau „lipsite de orice primejdie, și ziua, și noaptea"[8].

Deschiderea de noi rute comerciale, combinată cu distrugerea pe scară largă a producției din Persia și Irak, în cursul invaziei mongole, au favorizat industriile chineze. Cucerirea Chinei avusese consecințe locale mai puțin catastrofale decât campaniile din Orientul Mijlociu, iar Kubilai a insistat ca produsele chinezești tradiționale să intre pe aceste piețe, dar și în sprijinul unui transfer masiv de tehnologie musulmană și indiană în China. Prin intermediul sistemului de cote, membrii familiei regale mongole controlau bună parte din producția din Eurasia, însă pentru transportul și vânzarea acestor mărfuri depindeau de breasla negustorilor. Din războinici, mongolii se transformaseră în acționari, dar părea să le lipsească talentul ori dorința de a deveni ei înșiși negustori.

O atare implicare directă a elitei mongole în sfera comercială reprezenta o anomalie. Din China până în Europa, aristocrația tradițională disprețuia îndeletnicirile negustorești, considerându-le umilitoare, murdare și, adesea, imorale; ele figurau pe aceeași treaptă cu muncile manuale nedemne de cei puternici sau pioși. În plus, idealul economic al Europei feudale decreta că fiecare țară trebuie să tindă spre autarhie; ba, mai mult, că fiecare domeniu seniorial în parte trebuie să caute să fie independent economic și profitabil. Destinația mărfurilor

care părăseau domeniul nu era schimbul cu alte produse, în folosul țăranilor de pe moșie, ci achiziționarea de bijuterii, relicve sfinte și alte bunuri de lux pentru uzul familiei senioriale sau al clerului. În cadrul acestei viziuni, țăranii ar fi trebuit să-și procure singuri cele necesare – să-și producă singuri hrana, să-și planteze arborii pentru cherestea, să-și confecționeze uneltele și să-și țesă pânzeturile – și să se abțină, pe cât posibil, de la schimburi cu exteriorul. În sistemul feudal, dependența de bunuri importate era un semn de eșec pe plan local.

Și în regatele vechii lumi chineze, comerțul se desfășurase sub imperiul unor constrângeri seculare. Construcția de ziduri de-a lungul frontierelor îngrădise negoțul și menținuse avuția națiunii intactă și la adăpost sigur. În viziunea administratorilor locali, renunțarea la aceste produse era sinonimă cu plata unui tribut către vecini, rezultatul fiind că schimburile comerciale erau, pe cât posibil, evitate. Mongolii au atacat fără ocolișuri prejudecățile culturale[9] care îi plasau pe comercianți doar cu o treaptă deasupra pungașilor, ridicând în mod oficial statutul social al acestora. Negustorii chinezi erau acum, din punct de vedere social, superiori tuturor religiilor și ocupațiilor și inferiori numai funcționarilor statului. Un afront suplimentar la adresa cărturarilor confucianiști a fost declasarea lor. Elita lumii chineze tradiționale s-a văzut aruncată pe a noua treaptă socială, situată sub nivelul prostituatelor, dar imediat deasupra celui al cerșetorilor.

Mongolii realizaseră, încă de pe vremea lui Genghis-han, că obiectele considerate ubicue și banale într-un loc erau văzute într-altul drept exotice și cu potențial comercial. Ultimele decenii ale veacului al XIII-lea au fost martorele unei goane frenetice după noi mărfuri ce puteau fi vândute în diferite puncte ale rețelei comerciale mongole în continuă expansiune, sau

după mărfuri vechi, dar care puteau fi vândute în forme inedite. Părea că există cumpărători pentru orice, de la vopsele, hârtie și leacuri până la fistic, artificii și otrăvuri, iar oficialii mongoli erau hotărâți să descopere cine sunt și unde se află acești potențiali cumpărători. Răspunzând nevoilor unei piețe universale, atelierele mongole din China au sfârșit prin a produce nu doar mărfurile tradiționale, precum mătasea ori porțelanul, vândute peste tot în lume, ci și obiecte destinate unor piețe specializate, de pildă o imagine a Madonei cu Pruncul, sculptată în fildeș și exportată în Europa.

Susținerea de care se bucura comerțul pe teritoriul Imperiului Mongol a dus la apariția unor noi tipuri de țesături, prin exportarea celor locale spre noi piețe de desfacere. Originea acestor textile este încă vizibilă în etimologia numeroaselor lor nume. În Vest, un anume tip de mătase, deosebit de netedă și de lucioasă, a căpătat numele de *satin*, de la portul mongol Zaytun, unde Marco Polo s-a îmbarcat pentru reîntoarcerea în Europa. O țesătură foarte bogat ornamentată a primit numele de *damasc*, de la numele orașului tranzitat de majoritatea rutelor comerciale care legau Ilhanatul Persiei de Europa. Marco Polo mai pomenește și de un tip de țesătură extrem de fină și delicată, produsă la Mosul, care a devenit cunoscută drept *mouslin*, în franceza veche, și mai apoi drept *muslin*, în engleză*.

Până și cele mai banale obiecte puteau aduce un câștig frumos. De pildă, odată cu extinderea rețelei comerciale s-a răspândit și jocul de cărți, pe care negustorii și oștenii îl găseau ușor de transportat, deosebit de amuzant și exotic. Orice soldat sau conducător de cămile putea să ia în traistă un pachet de cărți de joc, lucru care nu era valabil în cazul pieselor și tablei

* În limba română, acest tip de țesătură poartă numele similar de *muselină* (n. tr.).

de şah, de pildă. Această nouă piaţă a impus necesitatea unei producţii mai rapide şi la preţuri mai mici, soluţia fiind imprimarea cărţilor cu ajutorul blocurilor sculptate utilizate la tipărirea scripturilor. Amatorii de cărţi de joc îi depăşeau numeric pe iubitorii de cărţi sfinte.

Majoritatea imperiilor clădite prin cuceriri au obligat popoarele subjugate să le adopte civilizaţia. Romanii şi-au impus limba, zeii şi preferinţa pentru vin, ulei de măsline şi cultivarea grâului, chiar şi în regiuni neprielnice. Toate oraşele romane, din Efesul turcesc până în Kölnul german, aveau acelaşi plan urbanistic şi aceeaşi arhitectură, de la pieţe şi băi publice până la cele mai mărunte detalii de pe coloane sau uşi. Britanicii au ridicat clădiri în stil Tudor, în Mumbai, olandezii au construit mori de vânt în Caraibe, spaniolii şi-au înălţat catedralele şi pieţele specifice, din Mexic până în Argentina, iar americanii şi-au exportat pretutindeni complexurile rezidenţiale caracteristice, din Panama până în Arabia Saudită. Doar examinând ce a mai rămas dintr-un anume loc, arheologii pot trasa evoluţia imperiilor hindus, aztec, malian, incaş sau arab.

Prin comparaţie cu aceste influenţe vizibile, mongolii n-au lăsat amprente adânci asupra lumilor cucerite. Nu au adus cu ei vreun stil arhitectural specific. Nici nu au căutat să îşi impună limba sau religia, de vreme ce chiar le-au interzis străinilor să înveţe mongola. Nu au obligat popoarele subjugate să cultive un anume tip de plantă, total necunoscută acestora, nici nu au operat schimbări radicale în sistemul lor social.

Pricepuţi la relocarea unor mase uriaşe de oameni şi la adaptarea noilor tehnologii în scopuri militare, mongolii nu şi-au abandonat practicile nici în vremea Păcii Mongole, aplicând principiile societăţii nomade în zone foarte conservatoare

ale vieții sociale și culturale. Oștirile mongole au strâns laolaltă scribi, tălmaci, doctori, astronomi și matematicieni, și i-au distribuit familiilor după aceleași principii de diviziune aplicate muzicienilor, bucătarilor, aurarilor, acrobaților și pictorilor. Autoritățile i-au împărțit pe acești muncitori calificați, dimpreună cu restul meșteșugarilor, animalelor și mărfurilor care trebuiau transportate, pe uscat sau pe apă, și predate diverselor ramuri ale familiei domnitoare.

Imperiile tind, în mod tradițional, să își concentreze întreaga avuție într-un singur oraș. Toate drumurile duc în capitală, locul unde ajunge tot ce e mai bun. Poziția net dominantă a unor orașe precum Roma sau Babilon a făcut ca numele acestora să devină numele imperiului însuși. Spre deosebire de ele, în Imperiul Mongol nu a existat niciodată un singur oraș important, teritoriul său fiind încontinuu străbătut de oameni și mărfuri.

În 1261, Kubilai-han a înființat Biroul pentru Stimularea Agriculturii, condus de opt comisari a căror misiune era să îmbunătățească viața și recoltele țăranilor. Pe lângă îmbunătățirea calității recoltelor, comisarii mai erau responsabili și pentru promovarea și protejarea bunăstării țăranilor. Această politică față de pătura fermierilor reprezenta o schimbare substanțială de atitudine din partea unui guvern care se ghida după stilul de viață tradițional nomad al mongolilor și nu manifestase niciodată până atunci vreun interes deosebit față de agriculturi și problemele lor. Înainte de ocupația mongolă, țăranii chinezi dintr-o regiune semănau toți aceleași culturi; culturile variau de la regiune la regiune, dar nu și în interiorul unei regiuni. Mongolii i-au încurajat pe oameni să semene culturile care se potriveau cel mai bine climei, solului și tipului de asanare a solului din zona lor. Această schimbare a generat o mai mare varietate agricolă și recolte mai bogate. Autoritățile mongole

au încurajat și răspândirea unor culturi chinezești tradiționale, precum ceaiul și orezul, către alte regiuni de pe glob, mai ales în Persia și Orientul Mijlociu. În căutarea unor unelte agricole mai bune, mongolii au introdus și generalizat utilizarea unui tip îmbunătățit de plug, triunghiular, adus din Asia de sud-est.

De îndată ce au preluat controlul asupra Persiei, mongolii au înființat o dregătorie a cărei misiune era să încurajeze și să îmbunătățească agricultura din regiune. După mii de ani de exploatare, solul se erodase, amenințând productivitatea. Mongolii au căutat să rezolve problema, importând masiv semințe din China și, acolo unde era necesar, lăstari, crengi și chiar arbori întregi, pe care i-au plantat în noile stațiuni agricole de aclimatizare la condițiile din Orientul Mijlociu. Au adus soiuri noi de orez și mei, pomi fructiferi și plante rădăcinoase nemaivăzute. Citricele se cultivau atât în India, cât și în China și Persia, însă mongolii au exportat și amestecat asiduu diversele varietăți locale, astfel încât fiecare regiune și-a sporit numărul de soiuri. În apropiere de Canton, în sudul Chinei, autoritățile mongole au sădit o livadă cu 800 de lămâi importați din Orientul Mijlociu. La Tabriz, în Persia, au plantat soiuri noi de lămâi și de alte citrice, importate din direcția opusă, din China în Orientul Mijlociu. Mongolii au transplantat varietăți din ce în ce mai numeroase de mazăre, fasole, struguri, linte, nuci, morcovi, napi, pepeni, salată și varză, dezvoltând, la rândul lor, noi soiuri și hibrizi. Pe lângă culturile menite să astâmpere foamea oamenilor și animalelor, mongolii demonstrau un interes constant și față de soiurile de bumbac și alte plante textile, ca și față de diversele materiale din care se puteau confecționa frânghii, vopsele, uleiuri, cerneală, hârtie și medicamente.

Caracterul extrem de profitabil al comerțului cu textile, un adevărat pivot al schimburilor internaționale, a făcut ca mongolii să-și mențină un interes ridicat față de varietățile de lână

obţinute de la turmele lor, dar şi faţă de mătase, bumbac şi alte fibre produse de agricultori. În 1289, s-a înfiinţat chiar şi un Birou al Promovării Bumbacului, ai cărui reprezentanţi s-au răspândit pe cuprinsul provinciilor nou-cucerite de pe coasta de sud-est şi riverane fluviului Yangtze. Biroul a dezvoltat tehnici pentru cultivarea cu succes a bumbacului şi mai la nord, în zonele tradiţional cerealiere, şi a promovat tehnici superioare de ţesere şi prelucrare. Deşi mătasea se bucura de mai mare prestigiu, atât în interiorul, cât şi dincolo de graniţele Chinei, şi bumbacul s-a dovedit o plantă textilă valoroasă. Fiecare inovaţie dintr-un domeniu antrena numeroase alte schimbări. Noile culturi impuneau noi metode de arat şi semănat, noi tipuri de irigaţii şi de toaletare, noi feluri de araci, de recoltare, de tăiere şi treierat, de măcinare, transportare, conservare, fermentare, distilare şi preparare. Aceste tehnici noi sau doar uşor adaptate reclamau introducerea unor instrumente şi unelte noi, care, la rândul lor, necesitau tehnici de fabricare adecvate.

Datorită mongolilor, cultura a devenit portabilă. Nu era de ajuns doar să faci schimb de mărfuri; întregi sisteme de cunoaştere trebuiau transportate şi ele, pentru a permite folosirea noilor produse. Medicamentele, de pildă, nu erau mărfuri profitabile decât dacă erau însoţite de cunoştinţe privind utilizarea lor adecvată. În acest scop, mongolii au importat în China medici persani şi arabi, şi au exportat medici chinezi în Orientul Mijlociu. Orice formă de cunoaştere aducea noi oportunităţi de afaceri. S-a observat că medicii chinezi dispuneau de cunoştinţe superioare de farmacologie şi utilizau forme neobişnuite de tratament, cum ar fi acupunctura, adică inserarea unor ace lungi şi subţiri în puncte cheie ale corpului, sau moxa, constând în aplicarea unei flăcări sau surse de căldură în aceleaşi puncte. Medicii musulmani, pe de altă parte, aveau

cunoștințe mult mai sofisticate de chirurgie; însă și chinezii acumulaseră, pe baza disecției efectuate pe cadavrele răufăcătorilor executați, informații detaliate privind organele interne și sistemul circulator. Pentru a încuraja schimburi mai ample de experiență în domeniul medical, mongolii au construit în China spitale și centre de pregătire, unde lucrau medici din India și Orientul Mijlociu, dar și tămăduitori locali. Kubilai-han a fondat un departament pentru studierea medicinei occidentale, în fruntea căruia a pus un cărturar creștin.

Mongolii au înființat o Casă a Tămăduirii, în apropiere de Tabriz, o combinație de spital, centru de cercetare și școală de medicină orientală și occidentală. În 1313, în Persia aflată sub ocupație mongolă, Rașid al-Din publica prima carte despre medicina chineză apărută în afara Chinei, care cuprindea ilustrații făcute chiar în China. Acupunctura nu s-a bucurat de popularitate în Orientul Mijlociu, deoarece înfigerea acelor în corp necesita un contact fizic prea intim după standardele musulmane. Pe de altă parte, diagnosticarea prin luarea pulsului, importată tot din China, a fost adoptată cu entuziasm în Orientul Mijlociu și India, mai ales de către musulmani, deoarece, în acest caz, doctorul nu trebuia să atingă decât încheietura pacientului, pentru a stabili un diagnostic și a prescrie tratamentul. Metoda permitea totodată medicilor să trateze și femeile, fără a leza onoarea familiilor acestora.

La numai câțiva ani după ce unise China, Kubilai-han a înființat Academia pentru Studiul Calendarului și o tipografie unde să se tipărească în masă diverse tipuri de calendare și almanahuri. Un conducător care avea Mandatul Cerului să cârmuiască un popor trebuia să demonstreze că are puterea de a măsura timpul, de a prevedea fazele lunii, schimbarea

anotimpurilor şi, poate mai important pentru prestigiul său şi opinia publică, producerea eclipselor de soare şi lună. Dar conducătorii mongoli aveau probleme mult mai serioase din cauza calendarului lor. Într-un imperiu clasic, cu o singură capitală şi o singură curte, un calendar oficial unic ar fi fost de ajuns şi n-ar fi contat prea mult dacă alte popoare s-ar fi ghidat după calendare diferite. În Imperiul Mongol multicefal, capitalele erau împrăştiate pe distanţe uriaşe, motiv pentru care era important să fie coordonate astfel încât mişcarea uriaşelor armate şi cantităţi de mărfuri să se facă eficient. Est-asiaticii utilizau un ciclu de 12 ani, fiecare an stând sub semnul unui animal, în timp ce musulmanii aveau un calendar lunar, al cărui punct de pornire era anul înfiinţării religiei lor. Persanii marcau începutul anului după echinocţiul solar. Unele evenimente erau marcate în funcţie de mişcarea planetelor, mai ales ale lui Marte şi Venus, sau după stele. Europenii se ghidau după un calendar solar, mai puţin în cazul unor sărbători religioase, precum Postul Paştelui, Paştele sau Boboteaza, a căror dată era calculată după calendarul lunar. Şi diversele secte creştine se contraziceau asupra datei acestor sărbători, rezultatul fiind că, în ciuda permanentelor ajustări, nu reuşeau să-şi sincronizeze calendarele.

Pe măsură ce vastul imperiu de cuceriri s-a transformat într-un şi mai întins imperiu comercial, nevoia unui calendar care să funcţioneze fără probleme şi în acelaşi mod pentru toţi a devenit tot mai presantă. Cum trebuiau să coordoneze activităţile şi să controleze viaţa socială din regiuni atât de diferite din punct de vedere al marcării scurgerii timpului, mongolii, aproape imediat după cucerirea unei regiuni, înfiinţau observatoare care măsurau cu precizie mişcarea planetelor şi a stelelor, în scopuri atât practice, cât şi religioase. Au construit imediat unul, în apropiere de oraşul persan Tabriz, însă China, din

pricina dimensiunilor ei, avea nevoie nu de unul, ci de o serie întreagă de observatoare astronomice. Autoritățile mongole aveau instrucțiuni precise de la guvernul central, să găsească astronomi, instrumente și hărți astronomice, în fiecare ținut proaspăt cucerit. O mulțime de astronomi luați prizonieri în orașele arabe și persane au fost trimiși de Hülegü acasă, în Mongolia. Printre ei se număra și Jamal al-Din, unul dintre cei mai străluciți astronomi ai epocii; al-Din a adus cu el schițele celor mai importante instrumente astronomice și noi metode de efectuare a măsurătorilor științifice, necunoscute până atunci în China.

Mongolii s-au văzut nevoiți să proceseze și să consemneze, la o scară fără precedent în istorie, uriașele volume de informații numerice provenite din recensămintele persoanelor, animalelor și clădirilor. An de an, trebuiau să facă bilanțul mărfurilor importate și exportate, dar și pe acela al mișcărilor de turme, trupe și caravane de negustori. Noile forme de agricultură, necesitățile impuse de astronomie, sistemul de recenzare și puzderia de mărunte probleme administrative puneau la grea încercare posibilitățile și cunoștințele numerice din acea epocă. Era nevoie de o nouă abordare. Pentru a reuși să facă, rapid și eficient, calculele necesare, funcționarii aflați în slujba mongolilor utilizau în principal abacul, care, prin mișcarea câtorva biluțe, le permitea să facă mecanic adunări complexe, cu mai puțin efort decât dacă le-ar fi făcut în minte sau pe hârtie.

Foarte cusurgii în privința informațiilor numerice și având de administrat o populație de sute de milioane, mongolii au căutat metode mai simple, scurtături și mijloace de calcul pentru cantitățile tot mai mari ce trebuiau procesate în secvențe tot mai complexe. Numeroasele calcule reclamau noi metode de consemnare a informației prin compilarea unor tabele complicate și prin coordonarea sistemelor numerice utilizate

în diverse regiuni. Administratorii mongoli găseau că matematicile europene şi chineze erau prea simple şi complet ineficiente, adoptând în schimb multe inovaţii din matematicile arabe şi indiene. Oraşele din Imperiul Horezmian fuseseră centre de excelenţă în studierea matematicii; cuvântul *algoritm* provine din însăşi denumirea de *al Horezm*. Mongolii au propagat aceste inovaţii pe întreg cuprinsul imperiului, dându-şi repede seama de avantajele utilizării coloanelor de numere sau a numerelor arabe; de asemenea, au introdus în China utilizarea cifrei zero, a numerelor negative şi a algebrei.

Nu doar la nivelul cifrelor sau al calendarelor, dar şi la numeroase alte niveluri, viaţa în diversele regiuni ale imperiului trebuia acum coordonată într-un mod fără precedent în istorie. Scrierea istoriei era prea importantă pentru a se îngădui fiecărei civilizaţii să recurgă la propriile sale metode şi să utilizeze convenţiile dictate de tradiţiile literare specifice. Pentru a controla felul în care erau prezentaţi în faţa supuşilor, mongolii trebuiau să armonizeze standardele locale de scriere a istoriei cu tradiţia narativă mongolă. Istoria scrisă nu era doar o simplă consemnare a informaţiei; era un instrument de legitimare a dinastiei domnitoare şi de răspândire a propagandei privind marile sale cuceriri şi realizări. Pentru mongoli, istoria scrisă a devenit şi un instrument esenţial de cunoaştere a altor popoare, în scopul cuceririi şi administrării lor de o manieră cât mai eficientă. În deceniul 1260, Kubilai-han a înfiinţat Oficiul Naţional de Istorie. După modelul chinez, a dispus compilarea unor istorii exhaustive ale regatelor jurched şi hitan, dar şi a Dinastiei Sung. A fost probabil cel mai amplu proiect istoric demarat vreodată, şi s-a întins pe opt decenii, fiind încheiat abia în anii 1340. În Persia mongolă, ilhanul Gazan i-a comandat lui Raşid al-Din, un succesor al lui Juvaini, o primă istorie

a lumii. Rașid al-Din a coordonat un efort uriaș, la care a pus umărul o întreagă pleiadă de cărturari și traducători, de scriere a istoriei poporului chinez, a națiunilor turcice și a francilor, cum erau numiți europenii de către mongoli.

Volumul copleșitor de informație produs pe cuprinsul Imperiului Mongol reclama găsirea unor noi forme de diseminare. Scribii nu mai făceau față să copieze migălos toate documentele care trebuiau înregistrate. Zilnic, ei compilau rapoarte, scriau scrisori și trimiteau informații acolo unde era nevoie, însă nu mai aveau timp și să copieze manuale de agricultură, tratate de medicină, atlase și tabele astronomice. Informația trebuia produsă în masă pentru a fi diseminată pe scară largă. Spre a rezolva problema, mongolii au apelat din nou la tehnologie – de data aceasta, la tehnica tipăririi.

Tehnologia fusese adoptată încă de timpuriu. Pe lângă tipăriturile poruncite de Töregene, în perioada domniei soțului ei, începând din 1236 Ögedei însuși a ordonat înființarea de tipografii pe tot cuprinsul Chinei de nord, controlată de mongoli. Tipărirea cu caractere mobile își are, cel mai probabil, rădăcinile în China secolului al XII-lea, însă mongolii au fost aceia care au utilizat această tehnologie pe scară largă, pentru nevoile administrației de stat. În loc să tipărească cu mii de caractere, așa cum făceau chinezii, mongolii au folosit un alfabet în care literele se repetau. Tipografii sculptau mai multe copii ale fiecărei litere, care apoi puteau fi aranjate ca să formeze un cuvânt. Când voia să tipărească o pagină nouă, tipograful, în loc să realizeze individual literele din întreg textul, nu trebuia decât să aranjeze cuburile deja existente, să le folosească și apoi să le pună deoparte, în așteptarea următoarei comenzi.

Nivelul de alfabetizare a populației a crescut semnificativ în perioada dominației mongole, volumul de producții literare

ţinând pasul cu realitatea socială. În 1269, Kubilai-han a înfiinţat o tipografie care se ocupa de multiplicarea deciziilor guvernului, pentru ca ele să fie mai accesibile populaţiei; de asemenea, a încurajat şi realizarea altor soiuri de tipărituri, de pildă a unor cărţi religioase şi opere literare. Numărul cărţilor tipărite a crescut atât de spectaculos, încât preţul lor nu a încetat să scadă de-a lungul întregii ere mongole. Tiparniţele de pe tot cuprinsul imperiului scoteau la lumină broşuri pe teme agricole, almanahuri, texte sfinte şi juridice, istorii, tratate de medicină, noi teorii matematice, cântece şi poezii în numeroase limbi.

Universalismul spre care înclinau constant cârmuitorii mongoli se reflecta într-o paletă largă de atitudini şi politici: toleranţa religioasă, alcătuirea unui alfabet universal, sistemul poştal, mijloacele de divertisment, tipărirea de almanahuri, bani sau hărţi astronomice. Neavând un sistem propriu, pe care să îl impună popoarelor subjugate, mongolii se arătau dornici să adopte şi să combine sisteme de pretutindeni. Fără să aibă vreo preferinţă culturală cu rădăcini adânci în niciunul dintre domeniile enumerate mai sus, noii stăpânitori înclinau către soluţii mai degrabă practice decât ideologice. Au căutat întotdeauna metodele cele mai eficace; şi, când le-au găsit, le-au exportat şi în alte ţări. Mongolii nu trebuiau să-şi facă griji dacă astronomia lor se conforma, sau nu, preceptelor biblice, dacă normele lor de scriere se ţineau, sau nu, de principiile clasice formulate de mandarinii chinezi, şi nici dacă imamii musulmani erau, sau nu, de acord cu tipăriturile şi ilustraţiile lor. În mâinile lor era puterea, fie şi temporară, de a impune noi sisteme globale – tehnologice, agricole şi de cunoaştere – care se ridicau deasupra predilecţiilor şi prejudecăţilor unei civilizaţii anume; astfel, mongolii au reuşit să spargă monopolul asupra cunoaşterii deţinut de elitele locale.

Realizările lor din perioada marilor cuceriri nu s-au limitat la revoluționarea artei militare. Ei au fost aceia care au format nucleul unei culturi universale, al unui sistem global. Această nouă cultură internațională a continuat să se dezvolte mult după apusul Imperiului Mongol, devenind, în urma unui proces multisecular de transformare, baza sistemului global modern, articulat de-a lungul acelorași coordonate: comerțul liber, comunicarea deschisă, partajarea informațiilor, o sferă politică seculară, coexistența pașnică a religiilor, dreptul internațional și imunitatea diplomatică.

Deși nu a fost niciodată sub stăpânire mongolă, Europa a avut, poate, cel mai mult de câștigat de pe urma acestui sistem global. Europenii s-au bucurat de toate beneficiile comerțului, ale transferului de tehnologie și ale Renașterii Globale, fără a plăti însă prețul cuceririi mongole. Războinicii lui Subedei exterminaseră cavalerimea din Ungaria și Germania, dar nu au ocupat sau distrus orașele din aceste teritorii. Locuitorii continentului, pe care prăbușirea Imperiului Roman îi deconectase de la fluxul civilizației, au absorbit cu aviditate noile cunoștințe, au îmbrăcat noile straie, au ascultat noile melodii, au mâncat din noile preparate și s-au bucurat de o creștere aproape generalizată a nivelului de trai.

Europenii au uitat repede observațiile isterice ale unor cronicari precum Matthew Paris și Toma din Spalato, care descriseseră invazia mongolă din 1240. În veacul ce se scursese de atunci, imaginea mongolilor ajunsese să fie asociată mai degrabă cu mărfurile și raritățile de lux. Cuvântul *tătar* nu mai evoca teroarea dezlănțuită; acum, scriitorii italieni Dante și Boccaccio, dar și englezul Chaucer, vorbeau despre *Panni Tartarici*, „țesăturile tătărești" sau „satinul tătăresc", ca despre cele mai fine materiale textile din lume. Când Eduard al III-lea al Angliei a comandat

150 de jartiere pentru cavalerii ordinului înființat de el, suveranul a ținut neapărat ca acestea să fie de nuanța albastrului tătăresc. Evident că termenii aceștia nu se aplicau textilelor sau vopselelor făcute de mongolii înșiși, ci acelora aduse de caravanele lor sau care proveneau din teritoriile stăpânite de ei.

Inovațiile tehnologice soseau în Europa, una după alta. Ocupațiile care presupuneau un efort fizic deosebit, precum morăritul, mineritul și prelucrarea metalelor, se bazaseră în bună măsură pe munca oamenilor și a animalelor; însă, odată cu apariția tehnologiilor ce permiteau exploatarea energiei apei și vântului, aceste activități s-au mecanizat. Tehnologia de îmbunătățire a furnalelor a pătruns, și ea, în Europa, adusă din Asia pe rutele comerciale mongole, permițând metalurgiștilor să obțină temperaturi mai ridicate și, în consecință, metale de calitate superioară, extrem de necesare în această epocă tot mai avansată. Ca rezultat al Renașterii Globale declanșată de mongoli, tâmplarii europeni au trecut de la folosirea universală a teslei la unelte mai specializate, care le ușurau și le eficientizau munca; iar constructorii au început să folosească noi tipuri de macarale și mașinării de ridicat. S-au răspândit și culturi agricole noi, care necesitau mai puțină muncă, înainte și după recoltare; morcovii, napii, cresonul, hrișca și păstârnacul au devenit parte din dieta cotidiană. Pregătirea hranei, la rândul ei o activitate dificilă din punct de vedere fizic, a fost și ea revoluționată de învârtirea mecanizată a cărnii prăjite la rotisor. Noile unelte, mașinării și dispozitive mecanice au ușurat construcția de nave și docuri, depozite și canale artificiale, așa precum, odinioară, tehnologia de război revoluționată de mongoli permisese distrugerea mai rapidă a diverselor structuri, cu ajutorul tunurilor și armelor de foc net superioare.

O chestiune foarte simplă, precum scrierea unui text pe o coală de pergament, era de fapt rezultatul eforturilor unui lung

șir de muncitori calificați. Pe lângă ciobanul care îngrijea turma de oi, mai era absolută nevoie și de jupuitori îndemânatici, de a căror activitate depindea obținerea unui material de calitate. De-a lungul câtorva săptămâni, pielea trebuia spălată și curățată de păr, la exterior, și de carne, la interior, cufundată în băi cu soluții chimice, întinsă pe un cadru ajustat în permanență, lăsată la soare, udată și uscată într-o alternanță precisă, rasă și, în final, tăiată în pagini de mărime corespunzătoare. Pentru ca aceste pagini să alcătuiască o carte era nevoie de o nouă pleiadă de lucrători calificați care să prepare cerneala, să copieze textul, să îl ilustreze, să îl coloreze și să îl lege într-o piele care, la rândul ei, fusese prelucrată într-o altă serie de ateliere.

Înlocuirea pergamentului cu hârtia, o inovație cunoscută în Europa, dar rareori folosită anterior epocii mongole, a impus cerințe mai mari unui singur lucrător, dar a redus numărul de pași, întreg procesul simplificându-se exponențial. Producătorul de hârtie fierbea fâșiile de pânză și alte materiale textile, scufunda în cuvă un cadru de lemn care se acoperea cu un strat de fibre, trata suprafața cu substanțe chimice și o lăsa la uscat.

Cererea de hârtie a crescut odată cu răspândirea tipăriturilor. Una dintre cele mai laborioase munci din societatea medievală fusese copierea manuală a manuscriselor și documentelor. Cum această misiune revenea călugărilor, mânăstirile s-au transformat în adevărate fabrici de cărți, unde, în scriptorii spațioase, scribii lucrau din zori și până la căderea întunericului. Dacă nu socotim costurile cu mesele sărăcăcioase și nevoile lor de bază, munca acestor oameni era gratuită, veniturile aduse de vânzarea cărților fiind utilizate de biserică în alte scopuri. În 1455, Johannes Gutenberg a desăvârșit adaptarea la noua tehnologie, tipărind 200 de Biblii. Astfel s-a dat startul unei veritabile revoluții informatice în Occidentul Europei. Producția de cărți, odinioară o îndeletnicire de importanță

relativ minoră, s-a transformat într-un vector central al vieții publice. Noua tehnologie a permis revirimentul literaturii grecești clasice, dezvoltarea unor forme scrise a limbilor autohtone și a sentimentului național, izbucnirea Reformei protestante, nașterea științei și progresul în toate sferele sociale și educaționale, de la agronomie la zoologie.

Ideile generate în cuprinsul Imperiului Mongol au deșteptat în mintea europenilor noi posibilități. Cunoștințele proaspăt dobândite, de la însemnările de călătorie ale lui Marco Polo la hărțile stelare detaliate realizate de Ulugh Beg*, dovedeau că multe dintre informațiile pe care le dețineau europenii erau greșite, deschizând totodată calea spre noi descoperiri intelectuale și științifice. Adevăratele pietre de temelie ale Imperiul Mongol erau însă ideile inovatoare și modalitățile inedite de organizare socială, ele generând o gândire nouă și experimente noi și în Europa. Principiile comune ale vieții sociale din imperiu – banii de hârtie, supremația statului asupra bisericii, libertatea de credință, imunitatea diplomatică și dreptul internațional – au prins noi rădăcini și au căpătat o nouă valoare.

Omul de știință englez Francis Bacon recunoștea, încă din 1620, impactul avut de inovațiile tehnologice ajunse în Europa. În opinia lui, cele trei descoperiri pe care se întemeia lumea modernă erau tiparul, praful de pușcă și busola. Deși erau „necunoscute anticilor... acestea trei au schimbat înfățișarea și starea întregii lumi; mai întâi literatura, apoi arta războiului și, în sfârșit, navigația"[10]. Mai important decât inovațiile în sine

* Mirza Muhammad Taraghay bin Shahrukh (1394-1449), sultan timurid, astronom și matematician. Ulugh Beg înseamnă „Mare Conducător". Între 1424 și 1429, a construit un observator astronomic în Samarkand, considerat cel mai precis de la acea dată și cel mai mare din Asia Centrală (n. tr.).

era faptul că, din ele, „au decurs nenumărate schimbări". Recunoscând clar importanța lor, Bacon scria că „niciun imperiu, sectă ori stea nu par să fi avut o mai mare putere sau înrâurire asupra chestiunilor omenești, decât aceste trei descoperiri mecanice". Toate trei ajunseseră în Occident în perioada de supremație a Imperiului Mongol.

Puternic influențată de apariția hârtiei și a tiparului, a prafului de pușcă și a armelor de foc, ca și de răspândirea utilizării busolei și a altor instrumente de navigație, Europa a pășit în epoca Renașterii. Dar nu era vorba de o renaștere a lumii greco-romane clasice, ci de o preluare, o transplantare a Imperiului Mongol, pe care europenii l-au adaptat la nevoile și cultura lor.

În mai 1288, curând după întâlnirea cu Rabban Bar Sawma și primirea scrisorilor și darurilor trimise de curtea mongolă, Papa Nicolae al IV-lea a emis o bulă pentru construirea unei noi biserici la Assisi, destinată ordinului franciscan din care făcea parte. În calitatea sa de prim papă franciscan, Nicolae, împreună cu ceilalți confrați, dorea să arate prin asta că ordinul atinsese deplina maturitate. Prin intermediul imaginilor, biserica trebuia să proclame noul statut al ordinului și să-i evidențieze realizările. Franciscanii erau grupul european cu cele mai strânse legături la curtea mongolă. Printre alții, călugării din delegația lui da Pian del Carpine, primul sol european trimis la mongoli, în perioada alegerii lui Güyük ca Mare Han, și Willem de Rubroeck, care vizitase Mongolia cu ocazia urcării pe tron a lui Möngke-han, fuseseră toți franciscani. Artiștii care au lucrat la biserica din Assisi au împrumutat teme și tehnici din arta chineză și cea persană introduse în Europa de mongoli, inspirându-se, poate, chiar din darurile aduse de Rabban Bar Sawma.

Picturile aveau o sursă de inspirație comună, anume lucrările lui Giotto di Bondone și ale discipolilor săi, care păreau să radieze din frescele bisericii. Deși acestea ilustrau scene din viața lui Iisus, care trăise cu peste un mileniu înainte de fondarea Imperiului Mongol, sau din viața Sfântului Francisc însuși, mort cu puțină vreme înainte de primul contact cu mongolii, artiștii au dat personajelor chipuri sau straie mongole: „În ciclul de fresce, viața Sfântului Francisc e practic învești mântată în mătase – în aproape toate scenele apar, pictate sau figurate, materiale textile care fie definesc poveștile, fie sunt drapate în partea de jos, în ghirlande imaginare."[11] Pe lângă mătăsuri, în fresce sunt reprezentate și bogat împodobitele brocarturi, atât de iubite de mongoli și trimise de aceștia în dar papilor și regilor. Artiștii i-au înfățișat pe mongoli într-o multitudine de picturi cu tematică religioasă, ușor de recunoscut după îmbrăcămintea, căciulile și arcurile caracteristice. Caii și-au făcut și ei apariția în arta europeană, pictați în stilul desenelor chinezești aduse în Europa de caravanele mongole. Puternica influență asiatică este vizibilă și în reprezentarea piscurilor stâncoase și a copacilor. Arta continentală, atât de uniformă și de unidimensională în perioada medievală, a produs un hibrid cu totul inedit, nici pur european, nici strict asiatic; era un stil al adâncimilor și luminii, caracterizat de bogăția materialelor textile și de prezența cailor, care avea să fie cunoscut mai târziu drept artă renascentistă.

În sine, aceste imagini nu semnificau, probabil, decât o nouă conștientizare din partea artistului a varietății chipurilor umane, însă o ilustrare padovană a Veșmântului lui Hristos, din 1306, iese în evidență prin două trăsături surprinzătoare: veșmântul este din materialul și în stilul caracteristice mongolilor, iar tivul aurit este decorat cu literele mongole rectangulare, inventate de călugărul tibetan Phagspa, la ordinul lui Kubilai-han. În

aceeași biserică, Păcatul Infidelității apare sub chipul unei femei care poartă o pălărie ce amintește de un coif, foarte apreciată de Kubilai. Profeții Vechiului Testament sunt înfățișați ținând în mână suluri desfăcute, pe care se zăresc cuvinte în grafia mongolă, prelungă și indescifrabilă. Aluziile evidente la scrierea și veșmintele de la curtea lui Kubilai-han demonstrează existența indubitabilă a unei legături directe între arta renascentistă italiană și Imperiul Mongol.

Dacă scrierea și chipurile mongolilor începuseră să-și facă tot mai des apariția în arta renascentistă europeană, nici ideile lor nu au întârziat să pătrundă în operele filosofice și literare ale epocii. Caracterul incitant al ideilor și politicilor mongole este ilustrat de scrierile clericului german Nicolaus Cusanus, al cărui eseu *De docta ignorantia* („Despre ignoranța cultă"), apărut în 1440, poate fi considerat punctul de pornire al Renașterii europene. Acesta petrecuse o perioadă de timp la Constantinopol cu treburi de ordin bisericesc, înainte ca orașul să cadă în mâinile otomanilor, și, după cum dezvăluie scrierile sale ulterioare, cunoștea bine civilizațiile persană, arabă și mongolă. În 1453, a redactat un lung eseu, intitulat *De pace fidei* („Despre pacea credinței"), în care prezintă dialoguri imaginare între reprezentanții a 17 națiuni și religii, pe marginea celor mai bune metode de propovăduire a păcii și înțelegerii mondiale. Autorul demonstrează o cunoaștere mai mult decât superficială a ideologiei religioase mongole, deoarece pune în gura reprezentantului tătarilor următoarea descriere a nației lui: „un popor numeros, de oameni simpli[12], care îl preamăresc pe singurul Dumnezeu din ceruri, este uimit peste măsură de puzderia de rânduieli de la alte noroade, care, și ele, preamăresc pe același Dumnezeu. Iau în râs obiceiul după care unii creștini și

toţi arabii şi evreii sunt tăiaţi împrejur, pe acela după care alţii sunt însemnaţi pe frunte, ori pe acela al botezului." Autorul remarcă şi nedumerirea mongolului pus faţă în faţă cu ritualul şi teologia creştine, dar mai ales cu faptul că „printre aceste multe feluri de ofrande există şi aceea creştină prin care se dă pâine şi vin, spunându-se că sunt trupul şi sângele lui Cristos. Că mănâncă şi beau această ofrandă, după împărtăşanie, îmi pare o mârşăvie. Mănâncă ceea ce preamăresc"[13].

Tătarul fictiv din această dezbatere repetă cuvintele adresate de Möngke-han emisarului francez, prin care denunţa păgubosul conflict dintre religiile lumii: „Se cuvine să ţinem poruncile Domnului. Însă evreii spun că au primit aceste porunci de la Moise, arabii spun că le au de la Mahomed, iară creştinii, de la Iisus. Şi vor mai fi fiind şi alte naţii care îşi preamăresc profeţii, din ale căror mâini spun că au primit legile cereşti. De aceea întreb: «Cum să ajungem la înţelegere?»"[14] Răspunsul mongol la această întrebare fusese că buna înţelegere între religii se poate realiza numai subsumându-le pe toate puterii statului laic.

Vizitele unor emisari mongoli, precum Rabban Bar Sawma, oferiseră europenilor o imagine cu totul diferită a îndepărtatei şi exoticei Mongolii. Nemaisimţindu-se ameninţaţi de oştirile acesteia, europenii au început să vadă în imperiul clădit de Genghis-han o alternativă îmbietoare la societatea în care trăiau. Dacă musulmanii apăreau în literatură drept întruchiparea răului, povestea mongolilor, spusă de autorii europeni, era suprasaturată de imaginile romantice ale unei lumi mult mai bune, într-un fel o utopie, o societate ideală. Simbolurile măreţiei mongole[15] şi-au găsit cea mai limpede ilustrare în jurul anului 1390, în scrierile lui Geoffrey Chaucer. Călătoriile lui diplomatice în Franţa şi Italia îl ajutaseră să dobândească o perspectivă asupra lumii mai largă decât a multora dintre cititorii

lui. În *Povestirile din Canterbury*, prima operă literară scrisă în limba engleză, secțiunea dedicată scutierului narează cu multă imaginație și romantism viața și aventurile lui Genghis-han:

Slăvitul crai, pe nume Cambinskan,
Așa vestit era la vremea lui
Că pe acel tărâm n-a fost și nu-i
Domn înzestrat ca el cu toate câte
Sunt de la un rege-ncoronat cerute.
Cât ce privește datini și credință,
El le păstra cu șart și cuviință;
Era voinic, cuminte și bogat,
Milos și drept, spre bine aplecat;
Cinstit cu vorba dată orișicui,
Statornic cum îi miezul cercului;
Și tânăr, proaspăt, dornic de-a lupta,
Ca orice june de la curtea sa;
Bărbat frumos era și norocit
Și trai ținea la curte-așa slăvit
Că seamăn să-i găsesc putință n-am.
*Acest monarh, tătarul Cambinskan.**[16]

* Geoffrey Chaucer, *Povestirile din Canterbury*, traducere de Dan Duțescu, Editura Hyperion, Chișinău, 1993, p. 408 (n. tr.).

Capitolul 10

Imperiul iluziilor

Când Cristofor Columb a ridicat ancora
din Spania, în 1492, el se îndrepta spre
Chitai, ţinutul Marelui Han.[1]

David Morgan

În 1332, o furtună de îngrijorare, nedumerire şi durere mătura palatele plăcerilor din Xanadu, sau Shangdu, reşedinţa de vară a dinastiei mongole. Familia imperială rămăsese în oraş, deşi vara trecuse de mult, şi în ciuda eforturilor ei disperate de a ascunde starea de criză, era tot mai evident că, în acele zile agitate, se punea însăşi problema continuării dinastiei. Informaţiile care au ajuns până la noi oferă o imagine tulbure a evenimentelor, însă un lucru e clar: demnitatea de Mare Han trecea de la frate la frate şi de la tată la fiu, într-o vâltoare de asasinate, dispariţii şi morţi inexplicabile. Între 1328 şi 1332, tronul a fost ocupat de cel puţin patru membri ai Familiei de Aur, unul dintre ei, Rinchinbal-han, în vârstă de numai şapte ani, rămânând în scaun vreme de numai două luni, în 1332. O teamă cumplită îi cuprinsese pe toţi. De la cei mai tineri la cei mai bătrâni, de la ultimul slujitor până la Marele Han însuşi, nimeni nu părea să fie în afara primejdiei unei morţi oribile.

Confuzia și tulburările domneau cu aceeași putere și dincolo de zidurile capitalei, însă nu din pricina vreunei răscoale ori a vreunei năvăliri străine. Cauzele spaimei ce bântuia societatea erau mult mai sinistre și mai misterioase, însă cu efecte nu mai puțin vizibile pretutindeni – bântuia ciuma[2]. Oamenii se trezeau sănătoși dimineața, dar erau repede cuprinși de fierbințeli mari, care degenerau în frisoane însoțite de vărsături și diaree. Corpurile unor inși care, nu cu mult timp în urmă, fuseseră activi și în putere, cedau din senin și începeau să se dezintegreze sub ochii familiei îngrozite. Sângele se coagula sub piele, dându-i un aspect livid, iar în zona inghinală se formau gâlme care supurau sânge și puroi. Ulterior, aceste gâlme, numite *buboane*, de la cuvântul grecesc pentru vintre, apăreau și pe gât, și la subraț; tot ele au dat și termenul medical pentru această boală – ciuma bubonică. Când creșteau peste măsură, se spărgeau. Bolnavul părea să se înnegrească, de vină fiind lipsa de oxigen în corp și sângele uscat de sub piele. Acest simptom spectaculos a făcut ca boala să mai primească și numele de Moartea Neagră. După numai câteva zile de chinuri îngrozitoare, de regulă victima murea. În unele cazuri, boala ataca plămânii, și nu nodulii limfatici. Moartea survenea după ce aerul din plămâni se încărca cu sânge și spumă, bolnavul înecându-se. Anterior însă, el îi îmbolnăvea și pe cei din jur, prin accesele violente de tuse, strănut și sufocare.

Conform celor mai plauzibile, deși nu și celor mai ușor de verificat relatări, boala provenea din sudul Chinei și ajunsese în nord, adusă de războinicii mongoli. Virusul responsabil pentru declanșarea bolii trăiește în organismul puricilor, care au infestat șobolanii de la bordul navelor ce transportau alimente sau alte tipuri de tribut strâns din sud. Deși, în mod normal, puricii nu infestează corpul uman și detestă mirosul

cailor, ei supraviețuiesc fără probleme în sacii cu grâne, în haine și în alte locuri din vecinătatea oamenilor, așteptând ocazia să sară pe ei. Odată ce puricii infectați au ajuns în zona deșertului Gobi, și-au găsit sălașuri primitoare în vizuinile de marmotă și în marile colonii ale acestor rozătoare, unde continuă să existe și în prezent. În imensitatea stepelor Mongoliei, ciuma și-a păstrat virulența, însă, datorită densității reduse a populației, nu reprezenta un pericol. Chiar și astăzi, ciuma face anual câteva victime, mai ales în perioada verii, însă numărul mic de oameni și mulțimea cailor, ca și absența puricilor din locuințele mongolilor sunt principalii factori care împiedică declanșarea unei epidemii. Dar în zonele urbane dens populate din China, și ulterior din alte regiuni, boala și-a găsit un mediu de dezvoltare ideal, sub forma numeroaselor colonii de șobolani. Faptul că acestea fuseseră dintotdeauna nelipsite din preajma gospodăriilor omenești a făcut ca nimeni să nu bănuiască măcar că ele ar fi sursa de infestare.

În 1331, cronicarii spun că 90% din populația provinciei chineze Hopei a fost răpusă de boală. În 1351, China pierduse deja între o jumătate și două treimi din totalul locuitorilor. La începutul veacului al XIII-lea, țara avusese o populație de aproximativ 123 de milioane; către finele secolului al XIV-lea, numărul scăzuse la numai 65 de milioane.

China era nucleul industrial al Sistemului Mondial Mongol, și odată cu fluxul de mărfuri, s-a răspândit și boala ce-o bântuia, aparent în toate direcțiile concomitent. Dovezile arheologice descoperite în apropiere de bazele comerciale indică faptul că, în 1338, ciuma traversase Munții Tian-Șan și decimase o comunitate creștină de negustori aflată lângă Lacul Issîk Kul, din Kîrgîzstan. Ciuma era o epidemie a comerțului. Rutele și caravanele mongole, care uniseră lumea eurasiatică a

veacurilor al XIII-lea și al XIV-lea, nu mai aduceau acum doar mătăsuri și mirodenii. Drumurile și punctele de escală înființate de mongoli în beneficiul negustorilor se transformaseră, involuntar, în puncte de transfer pentru purici și, prin intermediul lor, pentru boala însăși. Odată cu materialele luxoase, cu aromele exotice și bijuteriile opulente, caravanele au dus și insectele purtătoare de ciumă, de la o tabără la alta, de la un sat la altul, de la un oraș la altul și, în cele din urmă, de pe un continent pe altul. Dacă boala distrugea o singură bază comercială, dar care era de importanță crucială, fiind situată în defileul unor munți, sau bloca o rută care traversa deșertul, atunci o întreagă regiune putea fi izolată de restul imperiului.

Ciuma a ajuns în Sarai, capitala Hoardei de Aur aflată pe Volga, în anul 1345. Yanibeg, hanul kipceac, tocmai se pregătea să asedieze portul Kaffa din Peninsula Crimeea (actualul oraș Feodosia), un nod comercial înființat de genovezi mai ales pentru exportul de sclavi ruși în Egipt. Ocazional, mongolii cooperaseră cu negustorii de sclavi italieni, dar existaseră și încercări de eradicare a acestui tip de comerț. Autoritățile mongole închiseseră în repetate rânduri baza comercială și îi evacuaseră pe genovezi, însă sfârșiseră de fiecare dată prin a se îmbuna și a le îngădui italienilor să revină. Spre a se apăra de viitoarele amenințări din partea mongolilor și a-și proteja comerțul cu sclavi, genovezii își înconjuraseră orașul cu un puternic zid de apărare, centrul acestuia fiind izolat de un al doilea zid.

Epidemia care a izbucnit în rândurile oștirii lui l-a silit pe Yanibeg să ridice asediul și să se retragă, însă boala apucase să treacă din tabăra mongolă în portul genovez. Potrivit unei relatări europene necoroborate, Yanibeg a pus ca leșurile victimelor ciumei să fie aruncate peste zidurile orașului[3], boala

răspândindu-se în ciuda faptului că genovezii au aruncat, la rândul lor, cadavrele în mare. Deşi repetată adesea, povestea nu are la bază relatările unor martori oculari; unica sursă cunoscută pentru acest episod o reprezintă documentele unui avocat, Gabriele de Mussis, care lucra în Piacenza, un oraş aflat nu departe de Genova. La rândul său, de Mussis pretindea că auzise povestea de la nişte marinari. Cum leşurile nu îşi puteau infecta ţintele, suflând în direcţia lor, înseamnă că boala a ajuns în oraş transportată de puricii din hainele acestora. Povestea e greu de crezut, nu din pricină că mongolii ar fi ezitat să răspândească boala în felul acesta, ci pentru că o atare strategie nu ar fi dat roadele scontate.

Cu sau fără intervenţia agentului uman, ciuma se întindea deja şi va continua s-o facă. Genovezii şi alţi locuitori ai Kaffei care au părăsit portul la bordul corăbiilor au dus boala la Constantinopol, de unde aceasta s-a răspândit cu repeziciune spre Cairo, în Egipt, şi spre Messina, în Sicilia. Dacă aglomerările urbane reprezentau mediul perfect pentru dezvoltarea bolii, corăbiile erau cele mai bune incubatoare, spaţiul strâmt de la bordul lor fiind ideal pentru un contact intim între oameni, şobolani şi purici, fără prezenţa stânjenitoare a cailor sau a focului, de care puricii se feresc cel mai mult. Eliberată de constrângerile transportului lent pe rutele tradiţionale, unde trebuia să aştepte carul sau mărfurile potrivite, ciuma s-a răspândit cu viteza vântului din pânzele ambarcaţiunilor. În 1348, a pustiit oraşele italiene, ajungând, în luna iunie a aceluiaşi an, şi pe ţărmurile Angliei. În iarna lui 1350 traversase deja Atlanticul de Nord, din Insulele Feroe, prin Islanda, până în Groenlanda. A decimat aproape 60% din populaţia Islandei, fiind, cel mai probabil, factorul decisiv în dispariţia greu-încercatei colonii vikinge din Groenlanda.

Potrivit unor estimări, în cei 60 de ani scurși din 1340 până în 1400, populația Africii a scăzut[4] de la 80 de milioane la 68 de milioane, iar cea a continentului asiatic, de la 238 la 201 milioane de locuitori. Populația totală a globului – inclusiv din cele trei Americi – a înregistrat o scădere netă de cel puțin 75 de milioane de oameni, de la 450 la 350-375 de milioane, aproape un milion de morți pe an, pentru fiecare dintre anii ultimei jumătăți a veacului al XIV-lea. Pe măsură ce se acumulează dovezile, cercetătorii împing tot mai sus plafonul pierderilor de vieți omenești. Populația Europei a scăzut dramatic, de la aproximativ 75 la numai 52 de milioane, totalul de 25 de milioane de morți, numai pe acest continent, fiind aproape egal cu acela global al victimelor făcute de SIDA în secolul al XX-lea. Însă pentru Europa veacului al XIV-lea, această cifră reprezenta între o treime și o jumătate din totalul locuitorilor. Spre comparație, în urma imensei distrugeri pricinuite de cel de al Doilea Război Mondial, Marea Britanie a pierdut mai puțin de un procent din populație, iar Franța, scena unor bătălii de proporții, nu a pierdut decât 1,5%. Pierderile germane s-au ridicat la 9,1%. Foametea de după război a împins rata pierderilor din Polonia și Ucraina către 19%, însă până și aceste procentaje rămân mult sub cele reprezentate de victimele ciumei din secolul al XIV-lea.

Dacă unele zone au fost complet depopulate în urma epidemiei de ciumă, au existat și orașe care au scăpat practic neatinse. Una dintre puținele măsuri eficiente a fost luată de orașul italian Milano. De îndată ce apărea un caz într-o casă, autoritățile dădeau fuga și sigilau întreaga locuință, cu toți cei aflați înăuntru în clipa aceea – bolnavi și sănătoși, prieteni și servitori. Alte orașe au încercat să lupte prin metode mai puțin eficace, cum ar fi trasul clopotelor sau interzicerea trasului clopotelor. Indiferent dacă izbucnea sau nu într-o anumită comunitate, epidemia de ciumă a schimbat radical și permanent

viaţa pe continent[5], distrugând ordinea socială care dominase Europa de la căderea Romei şi lăsând în urmă un haos periculos. Boala s-a manifestat cu deosebită virulenţă mai ales în oraşe, distrugând astfel elita educată şi meşteşugarii. În interiorul şi în exteriorul aşezărilor urbane, mediul închis şi poluat al mănăstirilor de călugări şi maici reprezenta un cadru ideal în care boala să ucidă deopotrivă pe toată lumea, monasticismul european, în particular, şi cel romano-catolic, în general, rămânând permanent marcate de această tragedie. Satele dens populate se confruntau cu un pericol similar, la fel şi oamenii îngrămădiţi în castele sau pe domeniile senioriale.

Impactul social al epidemiilor de ciumă a fost deosebit de elocvent consemnat la Florenţa, unde boala a ajuns în 1348. Scrierile lui Giovanni Boccaccio ilustrează tragedia care a lovit oraşul şi în urma căreia şi-a pierdut numeroşi membri ai familiei şi prieteni apropiaţi. *Decameronul* lui ne prezintă 20 de tineri, zece domniţe şi zece bărbaţi, care fug din calea ciumei şi se refugiază la ţară, unde îşi trec vremea spunând poveşti. În lumea descrisă de Boccaccio, soţul îşi părăsea soţia şi mama, copilul, doar ca să scape de ciumă. Erau atâţia morţi, că preoţii nu mai aveau timp de slujbe, iar groparii nu mai aveau unde să înmormânteze cadavrele, alegând fie să le arunce în gropi comune, fie să le lase să fie mâncate de câini şi porci. „Puterea vrednică de cinste a legilor divine şi omeneşti se prăbuşise, destrămându-se cu totul." Autorităţile „n-aveau putinţă să-şi împlinească datoria; de aceea orişicine putea să facă ce poftea"*.

Deşi nu înţelegeau adevărata cauză a bolii şi nici metodele de transmitere a acesteia, oamenii au realizat totuşi repede că epidemiile erau strâns legate de comerţ, de intrarea şi ieşirea

* Citatele sunt luate din Giovanni Boccaccio, *Decameronul*, în româneşte de Eta Boeriu, Editura Apollo, Craiova, 1993, vol. 1, p. 12 (n. tr.).

călătorilor din orașe. Operele lui Boccaccio, Petrarca și ale altor autori ai vremii arată că reacțiile imediate erau două: părăsirea orașului, dacă asta era posibil, sau măcar închiderea porților, pentru ca nimeni să nu mai poată intra. Oricare dintre ele întrerupea imediat fluxul comercial, comunicațiile și transportul. Autoritățile locale de pe întreg cuprinsul continentului au dat și aplicat legi împotriva bolii, în încercarea de a-i opri răspândirea și a ține în frâu reacțiile populației. În 1348, orășelul toscan Pistoia a interzis accesul persoanelor care veneau din zone contaminate, importul oricărui tip de textile deja folosite și vânzarea fructelor sau sacrificarea animalelor care ar fi putut emana mirosul morții, suspectat că ar contribui la răspândirea bolii. A fost interzis și meșteșugul tăbăcăriei, măsură care a pus capăt comerțului cu obiecte de marochinărie. Locuitorii care se întorceau din alte orașe puteau intra numai cu un număr limitat de bagaje, în greutate de aproximativ 13 kilograme. Nimeni nu avea voie să trimită daruri la casa unde murise cineva de ciumă, și nici să o viziteze. De asemenea, nimeni nu avea voie să cumpere haine noi.

Delegațiile și scrisorile diplomatice au încetat, și ele, să mai circule. Fără sistemul mongol de transport, Biserica Catolică a pierdut contactul cu misiunile sale din China. Pretutindeni, localnicii înspăimântați dădeau vina pe străini pentru răspândirea bolii, o atitudine care amenința și mai mult comerțul internațional. În Europa, creștinii s-au răzbunat din nou pe evrei[6], aflați în strânsă legătură cu negoțul, dar și cu Orientul, locul de unde venea ciuma. Unii au fost închiși în locuințele lor și arși de vii; alții au fost târâți afară și torturați, până își recunoșteau vina. În ciuda unei bule emise de Papa Clement al VI-lea, în iulie 1348, care îi proteja pe evrei și le poruncea creștinilor să înceteze persecuțiile, atacurile împotriva comunității s-au întețit. În ziua de Sfântul Valentin a anului 1349, autoritățile

din Strasbourg au mânat 2 000 de evrei către cimitirul comunității, situat în afara orașului, unde intenționau să îi ardă de vii. Unora li s-a îngăduit să se salveze, mărturisindu-și vina și trecând la creștinism, iar o parte din copii au fost botezați cu forța. Peste 1 000 de oameni au pierit în cele șase zile de care a fost nevoie pentru a-i arde pe toți; în plus, orașul a interzis cu desăvârșire prezența evreilor între zidurile sale. Obiceiul arderii evreilor, ca metodă de contracarare a bolii, a fost adoptat și în alte orașe. După cum se laudă un cronicar, între noiembrie 1348 și septembrie 1349, astfel și-au găsit sfârșitul toți evreii din Köln și Austria. În regiunile spaniole controlate de creștini, s-a declanșat o campanie similară, dar împotriva musulmanilor, care au fost obligați să se refugieze în Granada și Maroc.

Ciuma a izolat nu doar Europa de restul lumii, ci și pe mongolii din Persia și Rusia de conaționalii lor din China și Mongolia. Hanii mongoli ai Persiei au pierdut contactul cu posesiunile și atelierele pe care le dețineau în China și de unde se aprovizionau cu produse. Familia de Aur din China s-a văzut, la rândul ei, lipsită de mărfurile venite din Rusia sau Persia. Odată cu izolarea acestor grupuri, fiecare pe teritoriul său, s-a prăbușit și sistemul de proprietate încrucișată. Ciuma pustiise zonele rurale, îi demoralizase pe cei rămași în viață și, prin anihilarea rețelei comerciale și de transport a tributului, lipsise Familia de Aur a Mongoliei de principala ei sursă de venit. Vreme de aproape un veac, prin exploatarea intereselor materiale comune, mongolii izbutiseră să treacă peste faliile politice care-i despărțeau. Chiar și atunci când sacrificaseră coeziunea politică a imperiului, reușiseră să mențină unitatea culturală și pe cea economică. Izbucnirea epidemiilor de ciumă a făcut ca însuși centrul acestui complex sistem să se prăbușească, angrenând și restul

eșafodajului. Imperiul Mongol depindea de mișcarea constantă și rapidă de oameni, mărfuri și informații, pe tot cuprinsul său. Fără aceste punți de legătură, imperiul înceta să mai existe.

În ipostaza de cuceritori străini, mongolii fuseseră tolerați de supușii lor, care adesea îi depășeau numeric chiar și cu 1 000 la 1, deoarece aceștia continuau să producă un flux uriaș de bunuri, mult timp după ce forța armatei lor se disipase. După izbucnirea epidemiilor de ciumă, cu rutele comerciale tăiate și fără speranța că vor primi întăriri militare din alte regiuni ale imperiului, ramurile Familiei de Aur a lui Genghis-han s-au văzut obligate să se descurce pe cont propriu într-un mediu tot mai volatil, în care situația putea să degenereze foarte ușor. Lipsiți de principalele lor atuuri – forța militară și prosperitatea generată de comerț – mongolii din Rusia, Asia Centrală, Persia și Orientul Mijlociu au căutat noi forme de putere și legitimare, încheind căsătorii locale și adoptând, în mod conștient, limba, religia și cultura supușilor. Autoritățile mongole au eliminat și ultimele rămășițe de șamanism, budism și creștinism din propriile lor familii, consolidându-și în schimb adeziunea la Islam, religia predominantă în rândurile supușilor, sau, în cazul Hoardei de Aur din Rusia, în rândurile soldaților de origine turcică, pe ajutorul cărora se bazau pentru a rămâne la putere.

Pe măsură ce membrii familiei imperiale mongole treceau la religiile predominante în sânul populațiilor peste care domneau, faliile care îi despărțeau unii de alții se adânceau. Când Hoarda de Aur din Rusia a trecut la Islam, înaintea verilor din Irak și Iran, ea s-a aliat cu Egiptul împotriva Ilhanatului mongol. Ulterior, după ce s-au convertit și ei, conducătorii mongoli ai Ilhanatului au pendulat între sectele șiită și sunită, în funcție de interesele politice de moment. În perioada domniei lui Oljeitu, cel mai devotat dintre mongolii șiiți, s-a înregistrat o persecuție

fără precedent a comunităţilor budiste şi mozaice. Principiile universaliste pe care se întemeiase imperiul lui Genghis-han s-au împrăştiat ca cenuşa în vânt.

Devenind musulmani, mongolii din Orientul Mijlociu păreau să urmeze exemplul dat de Kubilai-han, care îşi construise şi consolidase puterea asupra Chinei, luându-şi o identitate locală. Totuşi, urmaşii lui nu s-au călăuzit după această soluţie extrem de ingenioasă, pe care, probabil, nici n-au înţeles-o. În loc să îşi creeze şi ei o imagine conform standardelor locale, au înăsprit represiunile[7] şi s-au izolat. În aceste vremuri tulburi, unii membri ai curţii imperiale mongole au povestit că Genghis-han le apăruse în vis şi le poruncise să ia noi măsuri de persecuţie a supuşilor chinezi. Dregătorii de la curte au hotărât că localnicii se bucuraseră de prea multă libertate şi că mongolii adoptaseră în mod exagerat stilul de viaţă chinez. În loc să se integreze şi mai mult în societatea chineză, ei au ales să îşi sublinieze originea străină şi să se izoleze şi mai mult de limba, religia şi cultura locale, refuzând inclusiv căsătoriile mixte. Luaţi de valul de paranoia, au poruncit confiscarea tuturor armelor şi uneltelor de fier deţinute de populaţie, şi limitarea utilizării cuţitelor. Le-au interzis chinezilor să mai călărească şi, de teama transmiterii unor mesaje secrete, au oprit reprezentaţiile de operă şi pe cele ale povestitorilor tradiţionali. Întrunirile publice şi private au fost de asemenea interzise. Confruntaţi cu aceste măsuri extreme, chinezii s-au arătat, la rândul lor, tot mai nemulţumiţi, mai neîncrezători şi mai temători faţă de conducătorii mongoli. S-au răspândit zvonuri despre exterminarea în masă a unor copii chinezi, sau despre un presupus plan al mongolilor de a omorî pe oricine purta anumite nume chineze şti.

În noul lor efort de a părea cât mai ne-chinezi posibil, mongolii au renunţat la tratamentul egal acordat prin tradiţie

tuturor religiilor, conferind puteri sporite budismului[8], mai ales în varianta lui tibetană, aflată în puternică opoziție cu idealurile confucianiste locale. Deoarece nu-și puteau critica pe față stăpânitorii mongoli, chinezii și-au vărsat ura asupra străinilor care îi ajutau pe aceștia să-și administreze imperiul. Călugării budiști tibetani au devenit ținta predilectă a ostilității localnicilor aflați de-a lungul proaspăt inauguratei rute comerciale mongole, care erau obligați nu doar să-i hrănească, să-i adăpostească și să-i transporte pe călugării adesea înarmați, ci și să le care bagajele. Oamenilor în sutană li se dusese vestea că își maltratează servitorii. Biroul pentru Afaceri Budiste și Tibetane le lua cu îndârjire apărarea dinaintea curții, impunând totodată și o serie de drepturi speciale pentru ei. La un moment dat, biroul a încercat să implementeze legi care stipulau că pedeapsa pentru lovirea unui călugăr este tăierea mâinii făptașului, iar aceea pentru insultarea sau defăimarea unui călugăr este tăierea limbii celui găsit vinovat. În cele din urmă, legile au fost abolite ca neconforme cu principiile mongole care interziceau mutilarea ca formă de pedeapsă.

Tot mai izolați de supușii lor și incapabili să oprească răspândirea ciumei, hanii mongoli ai Chinei s-au refugiat în spiritualitatea budismului tibetan, care îi încuraja să întoarcă spatele problemelor iluzorii ale lumii exterioare și să se dedice activităților spirituale individuale. Călugării i-au convins pe membrii familiei domnitoare că eliberarea deținuților îi va ajuta să aibă un statut mai bun în viața viitoare; în scurtă vreme, procesul a fost transformat de inițiatorii săi într-o afacere prosperă. În cadrul unei ceremonii bizare, un călugăr de la curte ieșea pe porțile palatului, călare pe un bou galben și îmbrăcat în straiele împărătesei mongole, și îi elibera pe deținuți, de parcă ar fi dat drumul unor păsări ținute în colivie.

Clerul tibetan a încurajat apariția unor noi practici religioase în cadrul ritualurilor tantrice pe care le oficiau. Acestea glorificau actul sexual ca mijloc de atingere a iluminării. Rezultatul a fost nu doar o viguroasă etalare a obiectelor de artă cu tematică sexuală, ci și angajarea familiei imperiale mongole în complicate dansuri și ritualuri sexuale ce gravitau în jurul participării entuziaste a însuși Marelui Han, sub privirile atente ale sacerdoților. Zvonurile despre depravarea curții și secretul ce învăluia aceste ritualuri nu au făcut decât să alimenteze paranoia și neîncrederea chinezilor, oamenii suspectându-i pe călugării tibetani că oficiază sacrificii umane menite să prelungească viața hanului și a regimului său tot mai șubred.

În timp ce stăpânitorii mongoli ai Chinei erau ocupați să-și exprime sexualitatea și spiritualitatea, lumea din afara zidurilor Orașului Interzis se prăbușea. Cel mai evident simptom al decăderii puterii mongole a fost pierderea controlului asupra sistemului monetar, clădit cu atâta trudă și migală de generațiile anterioare. Principiile economice pe baza cărora fuseseră utilizați banii de hârtie s-au dovedit mult mai complexe și mai imprevizibile decât se anticipase, rezultatul fiind că întreg sistemul a plonjat în haos. Ca reacție la cele mai mici semne de slăbiciune din administrația mongolă, încrederea în banii de hârtie s-a prăbușit, conducând la o devalorizare a acestora; concomitent, a crescut valoarea cuprului și a argintului. Ritmul galopant al inflației a făcut ca, în 1356, banii de hârtie să nu mai aibă practic nicio valoare.

În Persia și China, sfârșitul a venit repede[9] – în 1335 și, respectiv, în 1368. Mongolii din Ilhanatul Persiei au dispărut de pe scena istoriei, fie uciși, fie înghițiți de marea masă a foștilor supuși. În China, Marele Han Togoon Tumur și vreo 60 000

dintre ai săi au reușit să scape de furia rebelilor Ming, însă au lăsat în urmă aproximativ 400 000 de conaționali, care au fost prinși și omorâți sau absorbiți de populația chineză. Puținii care s-au mai întors în Mongolia și-au reluat stilul de viață pastoral nomad, de parcă întregul episod chinez, cuprins între 1211 și 1368, n-ar fi fost decât o ședere prelungită în tabăra de vară din sud. Hoarda de Aur din Rusia s-a destrămat în grupări mai mici, a căror putere a continuat să se diminueze de-a lungul următoarelor patru lungi veacuri. În cursul acestei ample interacțiuni, mongolii și aliații lor de neam turcic s-au amalgamat, formând numeroase grupuri etnice turco-mongole, care și-au păstrat o identitate distinctă de a celorlalte, dar și de a majorității slave.

După răsturnarea regimului mongol, conducătorii Ming au emis edicte prin care populației chineze i se interzicea să poarte straie mongole, să dea copiilor nume mongole și să se țină de alte obiceiuri străine. În efortul de a revitaliza principiile de guvernare și viața socială specific chineze, Dinastia Ming a respins sistematic multe dintre politicile și instituțiile create de foștii stăpânitori. I-au expulzat pe negustorii musulmani, creștini și evrei[10] pe care mongolii îi încurajaseră să se stabilească în China, și, ca o lovitură de grație dată sistemului comercial mongol, au eliminat complet banii de hârtie și au revenit la monedele din metal. Au respins și budismul lamaist tibetan pe care mongolii îl sprijiniseră puternic, înlocuindu-l cu filosofiile și tradițiile taoiste și confucianiste. După o încercare eșuată de a resuscita sistemul comercial creat de mongoli, noii cârmuitori le-au incendiat flota oceanică, au interzis călătoriile peste hotare și au cheltuit sume uriașe din veniturile publice, pentru a construi noi ziduri menite să îi țină pe străini afară și pe chinezi, înăuntru. Astfel, autoritățile i-au abandonat, practic, pe miile de chinezi care locuiau în porturile din Asia de sud-est.

Ca să elimine pericolul unei noi invazii mongole, Dinastia Ming a mutat capitala mai întâi în sud, la Nanjing, un mediu mult mai neaoș, însă din atitudinile și acțiunile majorității oamenilor se vedea limpede că, pentru ei, conducerea Chinei unite era sinonimă cu vechea capitală, Hanbalîk, construită de mongoli. În consecință, curtea s-a relocat în nord. Împărații Dinastiei Ming au căutat să reconstruiască orașul, eliminând elementele vizibil mongole, și să înalțe un nou Oraș Interzis, în stilul lor personal. Cu rare întreruperi, capitala a rămas aceeași, deși sub nume diferite; astăzi, Beijingul este capitala unei Chine care, în linii mari, și-a păstrat granițele naționale din epoca mongolă.

În urma unei lungi serii de revolte, mongolii au fost expulzați din toate regiunile imperiului, iar frâiele puterii au fost luate de elitele locale. În timp ce Rusia, Coreea și China s-au întors la dinastiile lor naționale, teritoriile musulmane au cunoscut un proces de tranziție mult mai complex. În loc să revină sub controlul arabilor, odinioară comercianții, intermediarii, bancherii, corăbierii și conducătorii de caravane care legaseră Asia de Europa, în aceste ținuturi a luat naștere un hibrid cultural inedit, care îmbina sistemul militar turco-mongol cu instituțiile juridice ale Islamului și străvechile tradiții culturale persane. Partea orientală a lumii musulmane s-a bucurat de o libertate culturală fără precedent, care îi permitea să își păstreze identitatea religioasă, însă fără dominația arabă, care a rămas permanent de domeniul trecutului. Noile dinastii, precum cea otomană din Turcia, cea safevidă din Persia și cea mogulă din India – cunoscute și sub denumirea de Imperiile Prafului de Pușcă – și-au întemeiat dominația asupra numeroșilor supuși, atât de diferiți din punct de vedere etnic, în principal pe inovațiile mongole în materie de armament, pe o organizare

militară bazată atât pe cavalerie, cât și pe o infanterie înarmată, și pe utilizarea armelor de foc împotriva dușmanilor din exterior, dar și pentru menținerea ordinii interne.

În ciuda ravagiilor făcute de ciumă și a prăbușirii rețelei sale comerciale, a revoltelor și a destrămării ulterioare, străvechiul imperiu a fost ținut în viață de rebelii înșiși. Pentru a-și legitima noua putere, proaspeții cârmuitori s-au agățat de formele și iluziile vechiului sistem. Fațada edificiului numit Imperiul Mongol a rămas în picioare mult după colapsul structurii interioare și plecarea foștilor stăpâni.

După ce au încheiat acțiunile de epurare a influenței mongole din viața publică, împărații Ming au depus mari eforturi în căutarea sigiliului oficial al foștilor cârmuitori, limba acestora rămânând cea oficială în sfera diplomatică, ca metodă de asigurare a unei continuități cu trecutul. Chiar și în 1453, anul în care turcii otomani au cucerit Constantinopolul, curtea imperială chineză continua să își redacteze scrisorile în limba mongolă. La rândul lor, manciurienii care au înlăturat de la putere Dinastia Ming, în 1644, s-au căsătorit, în mod strategic, cu descendenți ai lui Genghis-han, ca să poată afirma că îi sunt și moștenitori de sânge, nu doar spirituali.

În inima Asiei Centrale, urmașii Marelui Han au rămas la putere în regiunea cunoscută drept Mogulistan, numele persan dat teritoriilor stăpânite de mongoli. La finele secolului al XIV-lea, posesiunile din Asia Centrală căzuseră în mâinile lui Timur, cunoscut drept Timur cel Șchiop sau Timurlenk, un războinic de origine turcică. Acesta pretindea, fără dovezi convingătoare, că este un descendent al lui Genghis-han, și a căutat să refacă Imperiul Mongol, cucerind bună parte din fostul său teritoriu cuprins între India și Marea Mediterană. În încercarea de a-și crea o imagine cât mai apropiată de a lui Genghis-han, Timur

a sponsorizat scrierea unor cărți care să-i asocieze. Membri ai familiei lui s-au căsătorit cu descendenți reali ai Marelui Han, într-un efort de a injecta, la propriu, un strop din sângele mongol în spița lui Timur. Dar, deși a încercat din răsputeri să refacă imperiul lui Genghis-han, Timur nu a urmat niciuna dintre căile dictate de el. A măcelărit fără motiv și se pare că îi făcea mare și constantă plăcere să-și tortureze și să-și umilească prizonierii. Sultanul otoman al Turciei* a fost obligat să-și privească soțiile și fiicele, servind goale la masa lui Timur și, potrivit unor relatări, chiar satisfăcându-l sexual. Se spune că Timur îl punea la jug pe sultan și-l forța să tragă carul imperial, după care îl expunea închis într-o cușcă.

Deoarece pretindea că este de origine mongolă și era rudă prin alianță legitimă cu dinastia lui Genghis-han, în mintea popoarelor care au cunoscut ambele stăpâniri isprăvile lui Timur au ajuns inextricabil legate de cele ale mongolilor adevărați. În definitiv, toți mongolii semănau între ei. Când Timur se delecta cu spectacolul torturilor publice sau înălța piramide din capete retezate, la porțile orașelor cucerite, oamenii presupuneau că duce mai departe tradițiile neamului său. Năravurile lui Timur au fost puse, în mod complet anacronic, pe seama lui Genghis-han însuși.

Urmașii lui Timur au rămas în istorie ca Dinastia Mogulă a Indiei. Babur, fondatorul acesteia, în anul 1519, era descendentul de a 13-a generație al lui Chagatai, al doilea fiu al lui Genghis-han. Imperiul Mogul a atins culmea gloriei sub domnia nepotului lui Babur, Akbar, între 1556 și 1608. Akbar a moștenit geniul organizatoric, dar și prețuirea arătată comerțului

* Este, bineînțeles, vorba despre celebrul Baiazid I, „Fulgerul" (cca 1354-1403). Sultanul a murit în captivitate, după unele relatări chiar de mâna lui (n. tr.).

de ilustrul său înaintaș. A eliminat mult dușmănita *jizya*, adică taxa impusă populației de altă religie decât cea musulmană. A organizat cavaleria după principiul mongol al multiplilor de zece (până la 5 000) și a instituit o ierarhie administrativă întemeiată pe meritul personal. Mongolii făcuseră din China erei lor un centru industrial și comercial fără rival. După exemplul lor, mogulii au conferit Indiei supremația mondială în manufactură și negoț, și – împotriva tradițiilor musulmane și hinduse – au elevat statutul social al femeilor. Akbar a perpetuat atitudinea universalistă față de diversele religii, încercând chiar să le amalgameze într-o singură Credință Divină, Din-i-allah, cu un singur Dumnezeu în Ceruri și un singur împărat pe pământ.

În aceste condiții, în care numeroase entități statale se luptau să întrețină iluzia răposatului Imperiu Mongol în toate domeniile de la politică la artă, opinia publică nu părea dornică să admită realitatea dispariției acestuia. Și nicăieri nu a avut credința în existența imperiului o viață mai îndelungată și o importanță mai mare decât în Europa, unde, în 1492, la peste un veac de la înlăturarea ultimului han mongol al Chinei, Cristofor Columb izbutea să îi convingă pe monarhii spanioli Isabela și Ferdinand că e capabil să refacă legătura pe mare și să reînvie defunctul comerț cu ținuturile stăpânite de Marele Han. O consecință a destrămării sistemului de comunicații mongol a fost aceea că în Europa nu ajunsese vestea prăbușirii imperiului și a răsturnării de la putere a Marelui Han. Iată de ce Columb insista că, deși ruta terestră spre curtea mongolă era blocată de musulmani, el putea să deschidă o nouă cale de legătură între Europa și Mongolia, traversând oceanul pe la apus și debarcând pe țărmurile descrise de Marco Polo.

Columb s-a îmbarcat în căutarea mongolilor[11], ducând cu el o copie tipărită a cărții de călătorie scrisă de Marco Polo, pe care își făcuse nenumărate însemnări și planuri pentru sosirea la curtea Marelui Han. Pentru navigatorul genovez, Marco Polo nu era doar o sursă de inspirație, ci și un ghid cât se poate de practic. Ajuns în Cuba, după ce vizitase mai multe insule, Columb era convins că a ajuns la marginea lumii mongole și că, în scurt timp, avea să intre pe teritoriul Chitaiului stăpânit de Marele Han. Și a rămas convins că împărăția hanului se află doar puțin mai la nord, în interiorul suprafeței continentale a Statelor Unite ale Americii de astăzi. Cum nu izbutise să ajungă la însăși curtea mongolă, a conchis că băștinașii peste care dăduse sunt locuitorii Indiei, vecina din sud a vastului imperiu, motiv pentru care i-a botezat *indieni*, nume sub care au și rămas cunoscuți.

Spre deosebire de autorii din epoca Renașterii, care îi priveau pe Genghis-han și pe mongolii săi cu nedisimulată adorație, Iluminismul veacului al XVIII-lea a dat naștere unui puternic curent antiasiatic, care îi prezenta pe mongoli drept simbol a tot ce era rău sau imperfect pe uriașul continent. Filosoful francez Montesquieu a dat, încă din 1748, tonul acestei mișcări, prin tratatul intitulat *Despre spiritul legilor*. Lucrarea exprimă întregul dispreț arogant manifestat de autor față de asiatici, vina pentru trăsăturile lor detestabile fiind atribuită mai ales mongolilor, pe care Montesquieu îi eticheta drept „poporul cel mai singular de pe pământ"*. Mongolii sunt descriși drept sclavi umili și stăpâni cruzi. Lor le sunt atribuite atacurile împotriva marilor civilizații, de la Grecia antică la Persia: „Ei au făcut prăpăd în Asia din Indii până la Mediterana; întreaga parte de răsărit a Persiei s-a transformat în pustiu de pe urma

* Toate citatele sunt luate din Montesquieu, *Despre spiritul legilor*, Editura Științifică, București, 1964. vol. 1, partea a 2-a, pp. 342-357 (n. tr.).

lor." Montesquieu glorifică rădăcinile tribale ale europenilor, drept izvoare ale democrației, și în paralel condamnă națiunile tribale din Asia: „Distrugând Imperiul Bizantin, tătarii au statornicit, în țările cucerite, sclavia și despotismul; iar goții, cucerind Imperiul Roman, au pus pretutindeni temelii monarhiei și libertății." În baza acestei istorii, a trecut rapid la index toate civilizațiile Asiei: „În Asia, dimpotrivă, domnește un spirit de sclavie care nu a părăsit-o niciodată, și în toată istoria acestei regiuni, nu putem găsi o singură faptă care să arate un suflet liber: acolo nu vom vedea niciodată decât eroismul sclaviei."

Genghis-han a devenit o țintă predilectă. Voltaire a adaptat o piesă despre dinastia mongolă, *Orfanul din Chao*, scrisă de Chi Chün-hsiang, ca să-i servească scopurilor politice și sociale. Genghis-han, un substitut pentru regele Franței, este descris ca un ticălos ignorant și crud. Piesa, reintitulată *Orfanul din China*, a avut premiera pariziană în anul 1755, când Voltaire era la adăpostul unui confortabil exil în Elveția. „Mi-am limitat planul la măreața epocă a lui Genghis-han"[12], explica el. „Am căutat să descriu moravurile tătarilor și chinezilor: cele mai interesante întâmplări nu înseamnă mai nimic dacă nu zugrăvesc moravurile; iar acest tablou, care este una dintre cele mai mari taine ale artei, nu este decât un amuzament frivol atunci când nu tinde să insufle noțiunile de onoare și virtute." Voltaire îl descrie pe Genghis-han drept „Regele regilor, focosul Genghis-han,/ Ce pustiește ale Asiei mănoase câmpuri". Îl numește „un sălbatic ostaș din stepe,/ Născut cu sabia în mână și nărăvit la sânge". În istoria revizionistă scrisă de Voltaire, războinicii mongoli primesc rolul de „sălbatici fii ai jafului, ce își duc traiul în corturi, în care și pe câmpuri". Ei „urăsc cu patimă artele, obiceiurile și legile noastre; și vor, de aceea, să le schimbe toate; să facă din acest splendid lăcaș de putere un nesfârșit pustiu, precum al lor".

Singura calitate care îl salvează pe Genghis-han, în piesa lui Voltaire, este recunoaşterea, cam fără tragere de inimă, a superiorităţii celor educaţi. „Cu cât văd mai multe", spune hanul din piesa autorului francez, „cu atât sunt mai înclinat să preţuiesc acest minunat popor, iscusit în arte şi în ştiinţa armelor, în ale învăţăturii şi purtărilor măreţ; prinţii lor, pe-ale înţelepciunii temelii şi-au clădit puterea"[13]. Textul se încheie cu o întrebare a lui Genghis-han: „...ce folos mi-au adus toate victoriile mele, toţi vinovaţii lauri scăldaţi în sânge?"[14] La care, Voltaire răspunde: „...lacrimile, suspinele, blestemele omenirii-ntregi". Cu aceste cuvinte, Voltaire însuşi a dat tonul diabolizării mongolilor de către lumea modernă.

În ciuda acestei portretizări negative a lui Genghis-han, adevărata ţintă era regele Franţei, pe care Voltaire se temea să îl critice pe faţă. Metoda lui era să îşi proiecteze realitatea, cu tot ce avea ea mai rău, asupra Mongoliei. Această metodă, de a-i transforma pe mongoli în simbolul răului absolut, nu a întârziat să fie copiată şi de alţi autori, cu rezultatul că mongolii au ajuns victimele unui asalt literar şi ştiinţific prelungit şi pe toate fronturile. Noul curent se manifestă indirect în opera poetului şi dramaturgului italian Giovanni Casti, care a petrecut o perioadă îndelungată la curtea Habsburgilor şi, mai târziu, la curtea Ecaterinei cea Mare a Rusiei. Cum nu dorea să lanseze o critică făţişă la adresa monarhilor care îl protejau, Casti a folosit ca ţintă imaginea mongolilor, în *Poema Tartaro* şi în libretul intitulat *Kublai, the Great Khan of the Tartars* (*Kubilai, Marele Han al tătarilor)*, scris în 1778, muzica operei fiind compusă de Antonio Salieri, rivalul lui Wolfgang Amadeus Mozart la curtea Habsburgilor. Realizând pericolul ideilor conţinute de text, Sfântul Împărat German a interzis opera, de teamă că revoluţionarii s-ar fi putut inspira din ea.

*

Totuși, cel mai dăunător argument în sprijinul inferiorității asiatice nu a venit de la filosofii și artiștii Europei, ci de la oamenii ei de știință, o nouă specie de intelectuali răsărită în epoca Iluminismului. La mijlocul secolului al XVIII-lea, Contele de Buffon, un naturalist francez, alcătuia prima enciclopedie de specialitate, ce cuprindea inclusiv o descriere a principalelor grupuri umane. Între acestea, cel mai important grup asiatic era reprezentat de mongoli, al căror portret științific amintește de isteria unor autori precum Matthew Paris sau Toma din Spalato, care scriseseră cu peste o jumătate de mileniu înainte. „*Buzele* sunt mari și groase, cu fisuri transversale"[15], spune Buffon. „*Limba* este lungă, groasă și foarte tăbăcită. *Nasul* este mic. *Pielea* are o ușoară tentă gălbui-murdară și este lipsită de elasticitate, dând impresia că este prea mare pentru corp." Naturalistul francez decretează că femeile tătare sunt „la fel de diforme ca bărbații". Cultura îi părea la fel de urâtă ca înfățișarea lor: „Majoritatea acestor triburi sunt deopotrivă de străine față de religie, moralitate și bună-cuviință. Sunt tâlhari de meserie." Tradusă din franceză în toate principalele limbi europene, lucrarea lui Buffon a devenit sursa clasică de informații pentru secolele al XVIII-lea și al XIX-lea.

Oamenii de știință europeni ai epocii căutau să clasifice tot, de la rasele de câini și cai până la varietățile de trandafir și păpădie. Zoologul german Johann Friedrich Blumenbach, profesor de medicină la Universitatea Göttingen din 1776 până în 1835, a clasificat ființele umane pe baza anatomiei comparate, în special a tipurilor de pigmentație a pielii, părului și ochilor, după tipurile de craniu și după trăsături ale feței precum mărimea și forma nasului, a obrajilor și a buzelor. Potrivit acestui studiu, oamenii se împart în mod natural în trei rase principale, corespunzătoare continentelor african, asiatic și european, și în două subcategorii mai puțin importante, cea americană și cea

malaeză. Plecând de la teoria că asiaticii se trag din Mongolia, i-a trecut pe toți în categoria *mongoli*. Cercetătorii europeni i-au acceptat rapid ideile, transformându-le în literă de evanghelie.

Aceste categorii presupuneau, firește, și existența unei clasificări evolutive a diverselor rase umane, precum cea alcătuită de scoțianul Robert Chambers și publicată în 1844, sub titlul *Vestiges of the Natural History of Creation* („Vestigii ale istoriei naturale a creației"). „Caracterele tipice pentru feluritele rase omenești"[16], explică el în această carte de mare succes la public, „nu sunt decât etape distincte în dezvoltarea tipului suprem, sau caucazian." În comparație cu rasa albă, „cea mongolă este un nou-născut perpetuu".

Nu a trecut mult până ce a devenit limpede pentru acești teoreticieni că rasa mongoloidă este foarte apropiată de urangutan, primata asiatică. Asemănările erau evidente nu numai la nivelul trăsăturilor faciale, ci și la acela al posturii corpului. Asiaticii, asemeni urangutanilor, stau cu picioarele încucișate, în poziția „mongolă" sau „de Buddha". Categoria mongoloidă a continuat să-și lărgească granițele, ajungând să îi includă pe indienii americani și pe eschimoși, dar și pe „chinezii din nord, chinezii din sud, tibetani, popoarele tribale din sudul Chinei, mongolii, unii turci, și tungușii, coreenii, japonezii și populațiile paleo-asiatice"[17].

Odată definitivat și universal acceptat de știința occidentală, sistemul clasificării mongoloide a dat naștere unor aplicații inedite. În baza descrierii unor copii cu retard, ca având pronunțate trăsături asiatice, oamenii de știință ai epocii au conchis că și aceștia aparțineau rasei mongoloide. Prima legătură între copiii cu retard și „rasa mongoloidă"[18] se înregistrează în 1844, când studiul lui Robert Chambers asociază maladia cu incestul: „Părinții care sunt rude apropiate tind să dea naștere la urmași de tip mongol – adică, persoane care, și

la maturitate, sunt tot un fel de copii."[19] În 1867, dr. John Langdon Haydon Down, medic-șef al Earlswood Asylum for Idiots, din Surrey, a conferit un caracter oficial noului sistem de clasificare, în lucrarea *Observations on the Ethnic Classification of Idiots* („Observații cu privire la clasificarea etnică a idioților"), apărută în *Journal of Mental Science*. Pe lângă incest și alte forme de comportament deviant, medicii au mai sugerat și alte cauze ale mongoloidismului: carențele alimentare, anxietatea maternă, utilizarea excesivă a parfumului, alcoolismul patern și spermatozoizii cu două capete.

În efortul de a identifica o explicație istorică mai directă pentru trăsăturile asiatice ale acestor copii, cercetătorii au găsit în invaziile mongole din veacul al XIII-lea puntea către o legătură biologică precisă. Potrivit acestei noi explicații, de-a lungul veacurilor triburile prădalnice de huni, avari și mongoli își lăsaseră amprenta genetică asupra Europei, violând femeile albe. Aceste gene se manifestau ocazional și în epoca modernă, atunci când europene aparent „normale" dădeau naștere unor progenituri cu trăsături mongole înapoiate. Fiul doctorului Down a rafinat teoria tatălui, arătând că, în activitatea sa de medic, a descoperit că acești imbecili se trag dintr-o formă primitivă a neamului mongol și, în consecință, trebuie să fie considerați „mai degrabă pre-umani, decât umani"[20].

Într-o carte foarte populară, apărută în 1924 și intitulată *The Mongol in Our Midst* („Mongolul din mijlocul nostru"), medicul britanic Francis G. Crookshank jonglează foarte degajat cu mongoloizii, și ca rasă, și ca tip mental, creând o descriere-cadru numită „stigmatele mongole"[21], printre care se numără lobii urechilor, anusuri pronunțate și organe sexuale mici, atât la bărbați, cât și la femei. Concluzia evidentă a acestei legături dintre copiii cu retard și o altă rasă umană era că locul acestor copii nu se află nici în comunitățile, nici în familiile în care

se născuseră. După cum explica Crookshank, aceşti indivizi „sunt o rasă aparte. Din orice unghi i-am privi, nu sunt *tocmai* la fel ca bărbaţii şi femeile din jurul lor. Sunt cu adevărat nişte «mongoli expatriaţi»"[22]. Deoarece aparţineau unei alte rase decât cea a părinţilor, conchideau medicii şi autorităţile statului, copiii trebuiau înlăturaţi din familiile lor. Copilul retardat nu era decât o manifestare extremă a unui fenomen mult mai amplu, acela al „mongolismului atavic (sau orangism)"[23]. Potrivit acestei teorii, mongolii occidentali purtau responsabilitatea nu doar pentru gena retardării, ci şi, în bună măsură, pentru infracţionalitatea şi debilitatea mintală manifestate în vest. În aceeaşi cheie, evreii erau în principal de vină pentru influenţele mongole, deoarece se încrucişaseră cu khazarii şi alte triburi din stepe şi apoi aduseseră cu ei bagajul acesta genetic degradat, răspândindu-l în toată Europa.

Prin teoriile evoluţioniste ale raselor şi retardării, comunitatea ştiinţifică a furnizat dovezi solide şi, chipurile, nepărtinitoare pentru ceea ce demagogii politici şi ziariştii secolelor al XIX-lea şi al XX-lea au numit Pericolul Galben. Confruntaţi cu atitudini reticente faţă de colonizarea occidentală, manifestate de numeroase naţiuni est-asiatice, coloniştii europeni s-au lansat într-un adevărat potop de invective la adresa lor. Deşi frica de Pericolul Galben se aplica tuturor grupurilor etnice, de la filipinezi la coreeni, două au fost pericolele identificate cu prioritate: cel chinez şi cel japonez. Cum Japonia devenise o societate industrializată şi îşi constituise o armată numeroasă, iar China continua să respingă categoric colonizarea sau convertirea forţată la creştinism, publicul occidental a ajuns să vadă în asiatici nişte duşmani.

Teama de asiatici nu a făcut decât să crească de-a lungul întregului secol al XIX-lea; sentimentul se reflectă fără ocolişuri într-un poem al simbolistului rus Vladimir Sergheevici

Soloviev, scris în 1894 și intitulat simplu *Pan mongolismul.* Amenințarea la adresa valorilor civilizației moderne, reprezentată de China și Japonia, era comparabilă, în ochii poetului rus, cu epoca lui Genghis-han, când „din Răsărit, un neam necunoscut și de tot străin"[24] a atacat și distrus lumea civilizată. Și pare-se că istoria se repeta: „Un roi de triburi se trezește, pregătindu-se de noi atacuri. Din Munții Altai și până pe țărmurile malaeze/căpeteniile insulelor răsăritene/au adunat puzderie de oști/lângă zidurile fărâmate ale Chinei./Precum lăcustele de multe/și tot ca ele de flămânde,/proteguite de-o putere nepământeană/triburile se mișcă spre miazănoapte." Curând, își avertizează el cititorii, „stindardele voastre zdrențuite" vor fi „trecute, ca niște jucării, din mână-n mână de copiii galbeni". „Pan mongolismul! Un nume monstruos."

În veacurile ce se scurseseră de la Renaștere și epoca Imperiului Mongol, Genghis-han căzuse pe treapta cea mai de jos a istoriei umanității. În Europa modernă, cu nou-dobândita sa putere colonială și cu misiunea asumată de a conduce omenirea, nu mai era loc pentru cuceritorii asiatici. Coloniștii creștini și comisarii comuniști deopotrivă au încercat să îi salveze pe asiatici de oribila moștenire a dictaturii barbare și a sălbăticiei sângeroase impuse de Genghis-han și hoardele sale. Identificarea mongolilor ca sursă a tuturor problemelor din Asia, și, în consecință, ca principal motiv pentru care Europa căuta să cucerească tot, din Japonia până în India, s-a dezvoltat ca temă fundamentală a ideologiei coloniale europene. Presupusele orori comise de Genghis-han și de mongoli au fost luate drept pretext pentru stăpânirea Asiei de către mai civilizații coloniști englezi, francezi și ruși.

La polul diametral opus față de oamenii de știință și politicienii europeni, victimele acestei ideologii, adică intelectualii

și activiștii asiatici, și-au găsit un neașteptat erou în persoana Marelui Han al mongolilor. În secolul al XX-lea, din India până în Japonia, o nouă generație de asiatici, dornici să se elibereze de jugul colonial european, au găsit o sursă de inspirație în Genghis-han și în mongolii săi, cei mai mari cuceritori asiatici din istorie și o replică viguroasă la doctrinele superiorității europene. În parte din pricină că europenii, inclusiv rușii, atacaseră cu vehemență și discreditaseră în mod absolut memoria lui Genghis-han și rolul său pe scena istoriei universale, un contingent tot mai numeros de activiști politici din Asia au apelat la moștenirea acestuia, ca metodă de a critica valorile și puterea occidentale.

În avangarda reevaluării lui Genghis-han dăm și peste un personaj surprinzător: pacifistul Jawaharlal Nehru, părintele independenței Indiei. Izolat în celula lui, în ziua de Anul Nou a lui 1931, a primit vestea că autoritățile coloniale britanice tocmai îi arestaseră soția și o încarceraseră în aceeași închisoare. Mai mult, potrivit ziarelor aceasta fusese maltratată. Știind că fiica lor, Indira, pe atunci în vârstă de 13 ani și care va ajunge, la rândul ei, prim-ministru al Indiei, trecea prin momente de spaimă și deprimare, mai ales din pricină că nu își putea vedea părinții decât o dată la două săptămâni, Nehru a început să îi trimită o lungă serie de scrisori-antidot, în care îi explica istoria altfel decât o învățase la școală. În decursul următorilor trei ani, i-a trimis aproape zilnic scrisori de câte patru, cinci pagini; prin ele încerca, în ciuda educației occidentale, să înțeleagă locul țării sale, India, și a continentului asiatic pe scena istoriei universale. Era un mod personal prin care „visăm la trecut și găsim mijlocul prin care să clădim un viitor mai bun"[25]. Iată ce îi scria Indirei, în prima scrisoare: „Am fi nesocotiți dacă nu am recunoaște măreția Europei. Dar nu mai puțin nesocotiți decât dacă am uita de măreția Asiei."

Una dintre misiunile sale, ca asiatic și om de cultură, era aceea, extrem de dificilă, de a înțelege rolul jucat în istorie de Genghis-han, personajul în jurul căruia Occidentul își clădise imaginea deloc măgulitoare a Asiei. Nehru l-a încadrat pe Marele Han în peisajul străvechii lupte a popoarelor asiatice împotriva dominației europene. Referindu-se la apariția bruscă a mongolilor pe scena istoriei, el scria că „ne putem cu ușurință imagina surpriza ce a cuprins lumea eurasiatică, în fața acestei erupții vulcanice. Părea aproape o calamitate naturală, un cutremur, dinaintea căreia omul e neputincios. Puternici oameni erau aceștia, bărbații și femeile Mongoliei, obișnuiți cu greutățile și traiul în corturile din nesfârșitele stepe ale Asiei de nord. Însă puterea și educația severă nu le-ar fi folosit la mare lucru, dacă din rândurile lor nu s-ar fi ridicat o căpetenie, în persoana unui om de-a dreptul remarcabil". Nehru îl descrie pe Genghis-han ca „un om de vârstă mijlocie, precaut și prevăzător, și fiecare dintre lucrurile măreție înfăptuite de el era precedat de gândire și pregătire".

Nehru și-a dat seama că, deși cultura mongolă nu era una citadină, nu era mai puțin remarcabilă decât altele. „Nu cunoșteau, firește, multe dintre meșteșugurile orășenilor, dar și-au făurit un mod de viață potrivit lumii lor și o organizare complexă." Nehru recunoștea și faptul că, deși puțini la număr, mongolii „câștigaseră victorii răsunătoare pe câmpul de luptă" datorită „disciplinei și organizării lor. Și, mai presus de orice, grație conducerii strălucite a lui Chengiz". Ca un ecou al descrierii făcute de Chaucer, el conchide: „Chengiz este, fără îndoială, cel mai mare geniu și comandant militar din istorie." Prin comparație directă cu marii cuceritori europeni, „Alexandru și Cezar par niște figuri mărunte". Totuși, în ciuda calităților sale de războinic, el își dorea relații amicale extinse cu restul lumii: „Ideea lui era să împletească civilizația cu stilul de

viață nomad. Dar asta nu era, și nu este, posibil." Marele Han mongol credea într-o „lege veșnic *imuabilă*, pe care trebuiau să o respecte toți. Însuși împăratul era supus ei". Și Nehru continuă într-o notă mai personală: „Ți-am dat mai multe informații și detalii despre Chengiz Han decât era, poate, necesar. Dar sunt fascinat de acest om."

Pe măsură ce teama occidentalilor de Pericolul Galben creștea, asiaticii păreau tot mai atrași de conceptul de pan-mongolism, ca mijloc de făurire a unei identități colective proprii. Dacă izbuteau să reînvie unitatea de odinioară a Imperiului Mongol, ar fi opus o rezistență mai eficientă dominației europene. Teoria le oferea prilejul de a se ridica deasupra loialităților naționale și a conlucra pentru realizarea unui scop comun. În Mongolia Interioară, noul suflu a dus la apariția vremelnică a unui calendar care începea cu anul 1206[26], când Genghis-han crease națiunea mongolă. După noua socoteală, lui 1937 îi corespundea Anul Genghis-han 731.

Pan-mongolismul a exercitat o atracție deosebită în Japonia primei jumătăți a secolului al XX-lea, care se vedea tot mai adesea în postura de lider continental, dar simțea totodată și nevoia unei delimitări clare de Europa. În cursa frenetică pentru poziția de lider al noii Asii, imaginea lui Genghis-han a devenit un trofeu extrem de râvnit. Cine deținea controlul asupra rămășițelor, altarului sau ținuturilor lui de baștină își consolida exponențial pretenția la controlul asupra moștenirii sale și, în consecință, asupra teritoriilor odinioară stăpânite de el. Unii oameni de știință japonezi au răspândit povestea conform căreia Genghis-han era, în realitate, un samurai fugit din ținuturile natale în urma unei lupte pentru putere, și care își găsise refugiu printre nomazii stepelor, în fruntea cărora a cucerit lumea.

În anii premergători celei de a doua conflagrații mondiale, ironia a făcut ca Genghis-han să câștige o nouă importanță, ca

subiect nu doar de propagandă și ideologizare, ci și ca aplicație militară foarte practică. Sovieticii, japonezii și germanii au căutat cu disperare să descifreze, să traducă și să interpreteze proaspăt disponibila *Istorie secretă*, în speranța că vor găsi în ea cheia tacticilor militare mongole ce le-ar fi permis să învingă China și, respectiv, Rusia.

Tancurile secolului al XX-lea au permis din nou cavaleriei și infanteriei să alcătuiască o singură unitate militară, realizare neechivalată din vremea cohortelor de arcași călare mongoli. Strategii militari din toate țările analizau aceste modele timpurii, pentru a găsi indicii despre cum să lupte în era războiului modern dus cu tancurile. Blitzkriegul german a fost soluția câștigătoare. Ea se inspira din apariția bruscă a mongolilor, care, organizați într-o armată extrem de mobilă, străbăteau teritoriul dușman în mare viteză și își țineau inamicii într-o permanentă stare de confuzie și dezorientare. În efortul de a înțelege mai bine tacticile mongole, germanii s-au apucat să traducă *Istoria secretă*[27]. Erich Haenisch, profesor de sociologie la Universitatea Friedrich Wilhelm din Berlin, a fost cel însărcinat cu această misiune. Haenisch s-a deplasat la sursă, în căutarea unei versiuni în limba mongolă a textului, însă nu a reușit s-o găsească. A izbutit totuși, pe baza textului sino-mongol, să facă traducerea și să alcătuiască un dicționar. Penuria cauzată de război în Germania a întârziat tipărirea lucrării până în 1941, când a ieșit într-un tiraj limitat; dar chiar și atunci, dificultățile cu transportul au întârziat mult distribuția. Cutiile cu exemplarele cărții au rămas depozitate în Leipzig, până în 1943, când au fost distruse într-un incendiu declanșat de un bombardament aliat. Secretele *Istoriei secrete* au rămas o taină pentru naziști.

Dacă armata germană studia de zor istoria mongolă, sovieticii nu se lăsau nici ei mai prejos. Stalin, obsedat să îi înțeleagă pe cei doi mari cuceritori asiatici, Genghis-han și Timur, a pus

ca rămăşiţele celui din urmă să fie exhumate şi a trimis mai multe expediţii militare în regiunea Burhan Haldun, cu misiunea, eşuată, de a găsi trupul primului. Alţii, oameni de litere, îşi băteau capul cu traduceri şi interpretări de-a dreptul excentrice ale istoriei mongole. O teorie era că, în Mongolia, unghiul şi intensitatea razelor solare sunt diferite faţă de alte părţi ale lumii. Din acest amestec de absurd şi serios, sovieticii au construit o versiune proprie a strategiei mongole adaptate la condiţiile moderne. O reinterpretare la scară largă a tacticilor utilizate de Subedei împotriva ruşilor în bătălia de pe râul Kalka, câştigată de mongoli în 1223, prevedea ca trupele sovietice să îi atragă pe nemţi cât mai adânc în teritoriul ţării şi, odată răsfirate forţele inamice, să lanseze contraofensiva şi să anihileze micile grupuri izolate, unul câte unul.

Moartea lui Sayid Alim-han, fostul emir al Buharei şi ultimul descendent al lui Genghis-han aflat pe vreun tron, produsă în 1944, după aproape un sfert de secol în exil, departe de oraşul pe care îl condusese în tinereţe, a trecut aproape neobservată în vâltoarea ultimului episod al celui de al Doilea Război Mondial. Emirul, care pretindea că se trage din Jochi şi Hoarda lui de Aur, reuşise să supravieţuiască pieirii altor ramuri ale familiei. În 1857, armata britanică îl înlăturase de pe tron pe ultimul împărat mogul al Indiei, Bahadur Şah al II-lea, iar în anul următor, îl trimisese în exil în Birmania, ca să îi poată acorda titlul deţinut de el reginei Victoria. Aceasta a devenit împărăteasă a Indiei, în 1877.

Când Alim-han, din Dinastia Manghit, a ajuns emir al Buharei, eveniment petrecut în 1910, ruşii controlau regiunea deja de două generaţii, domnia lui fiind mai degrabă cea a unei marionete răsfăţate. La 731 de ani de când primul *huraltai* se

întrunise pe malurile Lacului Albastru, de la poalele Muntelui în Formă-de-Inimă, în 1189, un grup de oameni cum nu se poate mai diferit, ce își spunea de asemenea *huraltai*, dar era compus din membri ai Partidului Comunist din Buhara, s-a întrunit pentru a-l răsturna de la putere pe ultimul descendent al lui Genghis-han.

În ultima săptămână din august, emirul a părăsit Buhara și, după o palidă încercare de a organiza o mișcare de rezistență de pe teritoriul Tadjikistanului, s-a refugiat în Afganistan, sub protecție britanică, unde a și rămas până la sfârșitul vieții. După plecarea emirului, forțe bolșevice conduse de Mihail Vasilievici Frunze au atacat citadela Buharei, aceeași fortăreață unde, cu exact șapte veacuri în urmă, Stindardul Spiritului lui Genghis-han îi condusese pe mongoli spre prima victorie pe teritoriul Asiei Centrale. În 2 septembrie 1920, Frunze îi raporta lui Lenin că „fortăreața vechii Buhare a fost cucerită astăzi, în urma unui atac viguros al unităților Roșii și buhariene"[28]. Și, pentru dramatism, adăuga că „tirania și silnicia au fost înfrânte, iar drapelul roșu al revoluției flutură peste Registan".

De-a lungul secolului al XX-lea, Rusia și China și-au împărțit, de comun acord, ținuturile natale ale Marelui Han, China ocupând Mongolia Interioară, la sud de Gobi, iar Uniunea Sovietică, cealaltă jumătate, Mongolia Exterioară, la nord de Gobi. Sovieticii au transformat jumătatea lor, pe care au menținut-o aproape pustie, într-o zonă-tampon între ei și chinezi. După modelul britanicilor, care îi executaseră pe fiii și pe nepotul ultimului împărat mogul al Indiei, cu un secol mai devreme, sovieticii i-au epurat și ei pe descendenții lui Genghis-han care încă mai trăiau în Mongolia în secolul al XX-lea, ducând familii întregi în păduri, executându-le prin împușcare

şi îngropându-le în morminte anonime, sau exilându-le în lagărele din Gulag împrăştiate prin toată Siberia, unde au fost muncite până la moarte, ori pur şi simplu făcându-le să dispară în mod misterios de pe scena istoriei.

În aprilie 1964, ziarul sovietic *Pravda* publica un avertisment sever la adresa celor care încercau să „îl urce pe sălbaticul însetat de sânge, Genghis-han, pe piedestalul de personaj istoric progresist"[29]. Comuniştii chinezi au răspuns atacului, afirmând că ruşii ar trebui să îi aprecieze mai mult pe mongoli, din moment ce invazia acestora le oferise ocazia „să cunoască o cultură superioară". Oricât de jigniţi s-ar fi simţit mongolii de ofensele aduse de sovietici eroului lor, au continuat să rămână loiali ruşilor.

Persecuţiile ulterioare au distrus o întreagă generaţie de lingvişti, istorici, arheologi şi alţi oameni de ştiinţă, a căror specializare era doar tangenţial legată de Genghis-han şi Imperiul Mongol. Cândva în deceniul al şaselea, la opt secole după naşterea Marelui Han, Stindardul Spiritului (*sulde*), ce-i aparţinuse şi pe care îl purtase pe tot cuprinsul Eurasiei, a dispărut din locul unde îl ţineau comuniştii. De atunci şi până astăzi, nu s-a mai auzit nimic despre acest *sulde* simbolic, numeroşi cercetători presupunând că a fost distrus de autorităţi, ca un ultim gest de ranchiună. Alţii încă mai speră că stindardul zace pe undeva, în vreo pivniţă prăfuită sau într-o încăpere zidită. Şi că, într-o bună zi, va fi scos iarăşi la lumină şi va redeveni călăuza spirituală a naţiunii mongole.

EPILOG

Eternul spirit al lui Genghis-han

E oare vina noastră că ne-am uitat istoria?[1]

D. Jargalsaikhan

Entitatea statală creată de Genghis-han a fost ultimul mare imperiu tribal din istoria omenirii. Marele Han era moştenitorul a zece milenii de conflict între triburile nomade şi lumea civilizată, străvechea luptă a vânătorului şi păstorului împotriva agricultorului. Era o istorie la fel de veche ca aceea a triburilor beduine care l-au urmat pe Mahomed în misiunea de a distruge idolatria păgână din oraşe, a campaniilor romane împotriva hunilor, a luptei grecilor împotriva sciţilor rătăcitori, a locuitorilor din oraşele Egiptului şi Persiei, cărora le cădeau pradă triburile nomade de păstori israeliţi, şi în ultimă instanţă, a lui Cain, lucrător al pământului, care şi-a ucis fratele, pe Abel, păstorul.

Ciocnirea dintre cele două culturi, nomadă şi sedentară, nu s-a încheiat odată cu dispariţia lui Genghis-han, însă nu va mai atinge niciodată nivelul acelei epoci. Civilizaţia a împins naţiunile tribale către marginile tot mai îndepărtate ale lumii. Căpetenii precum Sitting Bull şi Crazy Horse, ale sioux-ilor Lakota, Red Eagle, al indienilor Muskogee, Tecumseh, al indienilor Shawnee, şi Shaka Zulu, din Africa de Sud, au continuat

fără succes misiunea începută de Genghis-han cu secole înainte. Fără a fi auzit măcar de el şi de mongolii lui, aceste căpetenii s-au confruntat cu aceleaşi probleme şi au purtat aceleaşi bătălii, ca şi el, însă pe teritoriile Africii şi Americilor. Tăvălugul istoriei a trecut peste ei, civilizaţiile sedentare câştigând acest îndelungat război mondial; viitorul aparţinea copiilor civilizaţi ai lui Cain, ce de veacuri pătrunseseră tot mai adânc în ţinuturile sălbatice ale triburilor.

Deşi moştenitor al unui trecut tribal ancestral, Genghis-han a influenţat decisiv formarea lumii moderne a comerţului, comunicaţiilor şi marilor state seculare. Creând serviciul militar profesionist şi dedicându-se comerţului global şi domniei legii seculare internaţionale, s-a dovedit un personaj cât se poate de modern. Ceea ce începuse ca un război de anihilare între păstorii nomazi şi agricultorii sedentari, a sfârşit într-un amalgam mongol de culturi. Viziunea lui s-a maturizat odată cu înaintarea în vârstă şi cu acumularea diverselor experienţe de viaţă. Misiunea lui a fost să creeze o lume nouă şi mai bună pentru mongoli. Oştirile lor au distrus unicitatea culturilor dimprejur, dărâmând zidurile de apărare care le izolaseră şi construind, în schimb, punţi de legătură.

Marii actori ai istoriei nu pot să încapă între copertele unei cărţi, nu pot fi presaţi şi catalogaţi precum nişte specimene botanice. Faptele lor nu pot fi explicate pe baza unui orar, precum acela al sosirii şi plecării atâtor trenuri. Chiar dacă istoricii marchează cu precizie începutul şi sfârşitul unei ere, marile evenimente istorice, în special acelea care izbucnesc brusc şi cu violenţă, sunt precum nişte bulgări de zăpadă care, odată porniţi, nu se mai opresc. Efectele lor sunt vizibile mult timp după ce acţiunea în sine s-a stins. Asemeni vibraţiilor unui clopot, care se simt mult timp după ce acesta a încetat să mai sune,

și influența lui Genghis-han, demult dispărut de pe scena istoriei, continuă să reverbereze până în zilele noastre.

În luna aprilie a anului 2000, am pornit pe urmele călătoriei începute de Temugin și familia lui cu opt veacuri înainte, când au fugit din calea merkizilor veniți să o răpească pe Börte. După ce am localizat scena unde se produsese, cel mai probabil, atacul asupra taberei lui, direcția din care năvăliseză merkizii și drumul apucat de fugari, am pornit-o și noi prin stepe, în direcția munților. Călăuzele noastre, păstori din regiune, erau cam de vârsta celor pe ale căror urme ne conduceau, se pricepeau la fel de bine să călărească și erau îmbrăcați în straiul tradițional mongol, strâns legat, chiar sub mijloc, cu un brâu de mătase aurie. Dacă nu luăm în seamă șepcile de baseball, ochelarii de soare și blugii purtați pe sub *deel*, sunt îmbrăcați la fel ca strămoșii lor, cu straturi groase de lână și pâslă.

Cei nouă cai ai expediției noastre erau castrați, la fel ca animalele familiei lui Hoelun; descrierile cailor din *Istoria secretă* sunt atât de precise, încât am fi reușit chiar să facem rost de animale de aceeași culoare, vârstă și condiție fizică. Dar ne-am mulțumit cu ce-am găsit la un păstor bătrân și nițel băut, care ne asigurase că de așa ceva aveam nevoie la drum. Nu am fost nevoiți să căutăm drumul, ci ne-am lăsat în seama intuiției de nomad a călăuzelor noastre. Știau exact cum ajung un călăreț și calul său din punctul A în punctul B. Știau unde pojghița de gheață e prea subțire ca să traversăm râul, unde troienele de zăpadă din micile depresiuni sunt prea adânci ca să înaintăm, și unde gurile vizuinilor de marmotă se dovedeau o capcană periculoasă pentru caii în galop.

În timp ce coboram pantele stâncoase ale celui mai sacru munte din Mongolia, Burhan Haldun, vântul făcea ca zăpada

proaspătă să danseze în jurul copitelor calului. Capul animalului tresălta în aerul înghețat și din nări îi ieșeau vălătuci de abur umed. Din pricina urcușului dificil, mai ales la o asemenea altitudine, inima îi bubuia atât de tare, că o auzeam, în ciuda palelor de vânt, și îi simțeam zvâcnirile din picioare până în piept. Când am făcut popas, în lumina limpede precum cristalul, peisajul ni s-a arătat clar în toate direcțiile, până la linia orizontului – vârfurile munților, câmpiile bolovănoase, râurile șerpuitoare și lacurile înghețate.

Când și-a încheiat misiunea, aici s-a întors și Genghis-han, să se odihnească, să-și refacă și să-și reînnoiască puterile, așa cum îi era obiceiul după fiecare victorie. Schimbase chipul întregii lumi, dar nu îngăduise ca fața Mongoliei natale să sufere vreo modificare. Astăzi, șoimii se avântă pe cerul primăverii și gâzele țârâie în ierburile verii, așa cum făceau și pe vremea lui. Nomazii se trag spre dealuri la venirea toamnei, și lupii pândesc în zăpezile iernii. Când închid ochii, aud și acum bubuitul îndepărtat al copitelor pornite spre întinderile Chinei, Europei și Indiei.

Lăsând în urmă munții pădurоși și întorcându-ne călare la jeepurile noastre, am decis să revenim în punctul-zero al poveștii și expediției noastre, locul unde merkizii o răpiseră pe Börte. Eram înconjurați din toate părțile de stepe lipsite de copaci și neîntinate de prezența clădirilor, a drumurilor, gardurilor, liniilor de înaltă tensiune, sau de alte cicatrici ale lumii moderne. În cursul numeroaselor mele vizite, am învățat să citesc semnele pământului după culoarea anotimpurilor, așa cum fac localnicii. Scurta vară înverzită e scena împerecherii păsărilor; toamna aurie îmbie caii să se întreacă la goană și caprele, să mestece vrejurile plantelor uscate. Iarna cea albă găsește cămilele preumblându-se alene pe gheața ce acoperă râurile, în căutarea peticelor de iarbă uscată, iar primăvara

cafenie oferă doar răgazul de dinaintea încolțirii ierbii de pe urma căreia își duc traiul oameni și animale. Izolat, îndepărtat și neschimbat de veacuri, acest ținut este locul unde Temugin a trecut pragul bărbăției și i-a transformat pe mongoli dintr-un trib într-o națiune.

Când am revenit în zona unde bănuiam că se petrecuse răpirea, grupul nostru a rămas o vreme tăcut, biciuit de vântul tăios. Ne îndeplinisem misiunea și ne întorsesem copleșiți de o nouă și stranie mirare față de evenimentele care avuseseră loc pe aceste meleaguri. Conturul puzderiei de tabere ridicate aici în trecut este clar marcat de bolovanii folosiți odinioară ca ancore, pentru ca *ger*-ul să nu fie luat de vijelii. Acum, ele sunt pustii. Și am impresia că, dacă aș răscoli praful cu vârful încălțării, aș simți căldura cenușii de la ultimul lui foc de tabără. Iar dacă aș da la o parte zăpada, aș zări în noroiul înghețat urmele calului său. Bolovanii par să-i aștepte liniștiți întoarcerea și ridicarea unei noi tabere de iernat pentru iacii și oile lui, sau a unei capitale imperiale, după cum o cer împrejurările.

Am rămas fără să scoatem o vorbă în vântul mușcător, ne-am strâns hainele în jurul trupului, ne-am îndesat căciulile și ne-am uitat lung la pământ. Unul câte unul, ne-am împrăștiat și am adunat câțiva bolovani, pe care i-am așezat într-o grămadă după obiceiul de milenii al neamurilor nomade, care înseamnă în felul acesta locurile unde s-au petrecut lucruri deosebite. Cel mai experimentat călăreț, un păstor din regiune, a strâns bălegar uscat, a făcut din el o grămăjoară dinaintea piramidei de bolovani și, la adăpostul *deel*-urilor răsfirate de ceilalți împotriva palelor de vânt, i-a dat foc, așa cum o mamă aprinde văpaia în jurul căreia restul familiei ridică *ger*-ul.

Profesorul O. Sukhbaatar a presărat peste flăcări o pulbere fină din lemn de cedru. Mirosul a avut un efect liniștitor, temperând

întrucâtva entuziasmul îndelungii căutări. Apoi ne-am concentrat atenţia asupra focului. Vălătucii de fum cu miros de cedru şi bălegar simbolizau încheierea şi succesul acestei etape a călătoriei noastre. Toţi cei prezenţi s-au foit puţin şi, treptat, s-au îndreptat de spate. Fiece cultură are un mod propriu de a se îmbrăca şi de a-şi manifesta respectul. La mongoli, cei trei nasturi de pe piept trebuie să fie bine închişi, gulerele *deel*-urilor să fie ridicate, mânecile să acopere încheieturile şi jumătatea superioară a palmei. Ne-am strâns fiecare brâul lat, din mătase aurie, şi am aranjat partea de sus a robelor, astfel încât să pară mai pline şi mai lejere.

La prima trecere pe aici, prilej cu care identificasem locul răpirii, păstorii îl rugaseră pe profesorul Sukhbaatar să pună acolo un bolovan, pentru ca toată lumea să ştie ce se întâmplase. O doamnă care locuia în vecinătate ne-a explicat că oamenii şi-ar fi dorit ca urmaşii să afle lucrurile ţinute secrete vreme atât de îndelungată. Pentru ei, memoria era săpată în piatră. Toţi păstorii îl respectau pe bătrânul profesor. Îl cunoşteau din perioada ce-a urmat epurărilor, când, singur şi punându-şi viaţa în mare pericol, o pornise în călătoria de peste un milion de kilometri, pe urmele lui Genghis-han, bizuindu-se numai pe ospitalitatea păstorilor pentru a găsi adăpost şi hrană.

Acum, la finalul aventurii noastre, profesorul Sukhbaatar le-a îndeplinit dorinţa şi a ridicat un mic monument de piatră, ca să marcheze răpirea lui Börte de lângă Temugin. S-a căzut repede la învoială ca dumnealui să scrie textul, profesorul T. Jamyansuren să îl caligrafieze în vechiul alfabet mongol, iar studenţii să găsească o piatră şi să îl graveze. După ce şi-a trimis un învăţăcel să îi aducă almanahul hărtănit, profesorul Sukhbaatar a studiat un lung şir de tabele şi diagrame, chiorându-se prin ochelarii murdari. Şi-a luat notiţe pe o bucăţică

de hârtie cu un ciot de creion, a făcut la iuțeală niște socoteli, apoi a mai căutat niște tabele în almanah. La final, ne-a anunțat data propice la care studenții puteau să se întoarcă în locul respectiv, să așeze piatra.

Odată isprăvită și misiunea aceasta, profesorul Lkhagvasuren a scos o sticlă de vodcă din străfundurile *deel*-ului, a stropit pietrele, a împrăștiat câțiva stropi și în aer, după care a dus-o la frunte. Într-un fel foarte intim și personal, fiecare dintre noi își crease o punte către evenimentele pe urmele cărora porniserăm. Lkhagvasuren bătuse în lung și-n lat ținutul, întovărășindu-și profesorul și mentorul, pe arheologul Perlee, iar când acesta fusese aruncat în închisoare, tatăl lui Lkhagvasuren îi împărtășise soarta, acuzat că este prea naționalist. Mama profesorului fusese trimisă în exil la țară, iar el și frații mai mici ajunseseră să trăiască pe străzile capitalei. În lunile care au precedat trimiterea lui la Închisoarea Copiilor, Lkhagvasuren reușise să acopere cu pământ un mic șopron din afara orașului și să-l transforme într-o locuință în care frații mai mici să se poată adăposti peste iarnă, când aveau să rămână singuri. După o adolescență petrecută în închisoare și muncind forțat într-o regiune de graniță îndepărtată, a reluat munca de cercetare a mentorului său.

Pentru fiecare dintre membrii expediției – păstori și cercetători deopotrivă – istoria care ne înconjura nu era nici îndepărtată, nici abstractă; evenimentele sunt la fel de prezente în viețile mongolilor, de parcă s-ar fi petrecut ieri. În ce mă privește, aventura în timpul și spațiul Mongoliei, începută sub semnul unei curiozități aproape copilărești, se transformase într-o călătorie de cercetare și înțelegere. Pentru colegii mei mongoli însă, fiecare pas pe acest drum era tot mai personal și mai încărcat de emoție. Zi după zi, pe măsură ce înțelegeam mai profund greutățile pe care le înfruntaseră strămoșii lor și eroismul acestora,

îi simţeam cum alunecă şi mai mult în timp. Locul în care ne aflam nu era unul istoric obişnuit; aici, mama naţiunii mongole fusese atacată, răpită şi siluită. Când a fost luată de lângă el, tânărul Temugin a riscat totul, inclusiv viaţa, ca s-o aducă înapoi. A reuşit să o salveze, şi şi-a petrecut restul zilelor luptând ca să-şi protejeze neamul de atacurile duşmanilor, chiar dacă asta se traducea printr-un nesfârşit şir de bătălii. În decursul acestei vieţi de luptă continuă, a schimbat lumea şi a creat o naţiune.

Tovarăşii mei de aventură au îngenuncheat dinaintea grămăjoarei de bălegar, suspinând şi cu lacrimi în colţul ochilor. În lumina aurie şi tot mai puţină a apusului de soare, opt veacuri s-au topit ca prin farmec, iar durerea acelei dimineţi de spaimă, atât de îndepărtate, plutea în fumul ce ne înconjura. Fiecare dintre noi s-a apropiat de grămăjoara de pietre, care încă mai împrăştia miros de cedru, şi şi-a adus omagiul. Ne-am scos căciulile, am îngenuncheat, am atins cu fruntea pământul sfânt, apoi ne-am retras şi am înconjurat de trei ori pietrele, păşind încet şi stropind aerul cu vodcă.

Fiecare a scos câte un mic obiect personal, pe care l-a lăsat ca ofrandă – un căpeţel dintr-un cub de zahăr, câteva chibrituri, o bomboană învelită în poleială foşnitoare, nişte frunze de ceai. Parcă ar fi vrut să se întoarcă în timp şi să-i ofere lui Börte aceste mici daruri de hrană şi căldură, în chiar momentul în care era aruncată de răpitori în şaua calului şi purtată în galop către un viitor incert. Parcă membrii micului nostru grup tăcut ar fi vrut să-i spună acestei tinere, mama lor, că va fi bine, că ea şi copiii ei din viitor vor trece peste tot şi toate. În fond, aceşti oameni sunt şi ei stropi ai Luminii Aurii, vlăstarele unui lup şi-ale unei căprioare, iar printre fuioarele străvezii ale norilor de pe Eternul Cer Albastru, Stindardul Spiritului lui Genghis-han continuă să fluture în vânt.

Note

Aceste note au rolul de a-l ajuta pe cititor să găsească informații dintr-o multitudine de surse. Lucrările sunt citate în altă limbă decât cea engleză, numai dacă nu s-a putut identifica o traducere*.

INTRODUCERE – *Cuceritorul dispărut*

1 Joel Aschenbacher, "The Era of His Ways: In Which We Chose the Most Important Man of the Last Thousand Years", *Washington Post*, 13 decembrie 1989, p. F01.
2 Pentru mai multe informații despre schimburile culturale, vezi Thomas T. Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 2001.
3 Citatele sunt din lucrarea lui Bacon, *Opus Majus*, trad. Robert Belle Burke, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1928, vol. 1, p. 416; vol. 2, p. 792.
4 Din „Chinggis Khaan", compus de D. Jargalsaihan și interpretat de formația muzicală Chinggis Khaan.
5 Citatele sunt din Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, p. 88.
6 Citat din Eric L. Jones, *Growth Recurring: Economic Change in World History*, Clarendon Press, Oxford, Marea Britanie, 1988, p. 113.
7 Almaz Khan, "Chinggis Khan: From Imperial Ancestor to Ethnic Hero" în *Cultural Encounters on China's Ethnic Frontiers*, ed.

---

* Lucrările pentru care există o traducere în limba română sunt citate ca atare în text (n. tr.).

Stevan Harrell, University of Washington Press, Seattle, 1995, pp. 261-262.

8 Tom Ginsburg, "Nationalism, Elites, and Mongolia's Rapid Transformation" în *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan*, ed. Stephen Kotkin şi Bruce A. Elleman, M. E. Sharpe, Armonk, N.Y., 1999, p. 247.

9 În prezent, majoritatea mongolilor folosesc un singur nume, cum ar fi Lkhagvasuren sau Sukhbaatar, dar când trebuie să se facă distincţia între persoane cu acelaşi nume, folosesc iniţiala unui părinte (sau primele două litere: sh, ch, kh sau ts).

Partea întâi – DOMNIA TERORII ÎN STEPĂ: 1162-1206

CAPITOLUL 1 – *Cheagul de sânge*

1 Henry David Thoreau, *Journal*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1981, însemnare din data de 1 mai 1851.

2 *Secret History*, p. 62.

3 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, p. 98.

4 *Ibid.*, p. 15.

5 Minhaj al-Siraj Juzjani, *Tabakat-I-Nasiri: A general History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, trad. maior H. G. Raverty, Asiatic Society of Bengal, Bengal, 1881; retipărită, Oriental Books, New Delhi, 1970, p. 1077.

6 *Ibid.*, p. 105.

7 Juvaini, *op. cit.*, p. 106.

8 *Secret History*, p. 56.

9 *Ibid.*, p. 149.

10 Evenimentele petrecute în prima parte a vieţii lui Temugin sunt dificil de datat cu precizie. Mongolii considerau că noul an începe la finalul iernii, odată cu sosirea primăverii. Când se înverzea stepa, era semn că a început un nou an, iar vârsta se socotea în funcţie de câte stepe înverzite a văzut un copil. Astfel, naşterea lui Temugin la debutul primăverii îi conferea, din start, vârsta de

un an, fiecare înverzire ulterioară adăugând încă unul. Am ales, totuşi, să număr anii după metoda occidentală consacrată.

11 În ce priveşte căsătoria unei văduve cu un fiu vitreg, există un caz cunoscut: într-o familie mongolă nobilă din secolul al XVII-lea, soţia, la moartea bărbatului, s-a recăsătorit cu unul dintre fiii defunctului; după ce şi acesta a decedat, femeia s-a recăsătorit cu fiul lui. În cele din urmă, când i-a murit şi al treilea soţ, s-a recăsătorit cu fiul lui. Astfel, de-a lungul vieţii, această nobilă mongolă a fost căsătorită cu patru bărbaţi din aceeaşi familie: primul soţ, fiul, nepotul şi strănepotul lui. Vezi J. Holmgren, "Observations on Marriage and Inheritance Practices in Early Mongol and Yüan Society, with Particular Reference to the Levirate", *Journal of Asian History 20*, 1986, p. 158.

12 Juvaini, *Genghis Khan*, p. 21.

13 *Secret History*, p. 201.

14 Limba mongolă reflectă importanţa acordată fraţilor mai mari, având termeni separaţi pentru frate mai mare (*ah*) şi soră mai mare (*egch*). Fraţii mai mici, de ambele sexe, sunt denumiţi la grămadă prin termenul *düü*. *Ah*-ul, „fratele cel mai mare", ocupa o poziţie atât de însemnată, încât cuvântul a ajuns să fie sinonim cu şeful unui mic nucleu familial sau al unui grup de dimensiuni reduse. În cazul fraţilor buni, deosebirea se face, în mod clar, în funcţie de vârstă. Pentru fraţii vitregi însă, ierarhia depinde de mulţi factori, mai ales, dar nu numai, de poziţia ocupată de mamele lor în cadrul familiei.

15 *Secret History*, p. 78.

16 „Meng-Ta Peu-Lu Ausführliche Aufzeichnungen über die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221" în Peter Olbricht şi Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 12.

CAPITOLUL 2 – *Povestea celor trei râuri*

1 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: the History of the World Conqueror*, trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, p. 22.

2 Etimologia multor cuvinte din limba mongolă şi limbile turcice demonstrează o constantă împletire a forţei fizice şi politice cu puterea supranaturală. *Han*, termenul mongol pentru căpetenie, este aproape identic cu termenul turcic pentru şaman, *ham*. Femeile-şaman din Mongolia sunt numite *idu-han*, în vreme ce termenul pentru bărbaţi are rădăcini comune cu termenii pentru luptător sau sportiv.

3 Francis Woodman Cleaves, trad., *The Secret History of the Mongols*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1982, par. 113, pp. 47-48.

4 Urgunge Onon, trad., *The History and the Life of Chingis Khan (The Secret History of the Mongols)*, E. J. Brill, Leiden, 1990, p. 117.

5 Pentru o interpretare diferită a relaţiilor de clasă dintre cei doi, vezi Boris Y. Vladimirţov, *The Life of Cinghis-Khan*, trad. prinţul D. S. Mirsky, Benjamin Blom, New York, 1930.

6 *The Secret History*, în traducerea lui Rachewiltz, 1972, p. 136.

7 Rana lui Temugin este foarte asemănătoare cu aceea suferită, într-o bătălie aproape simultană, de regele Richard Inimă-de-Leu al Angliei. În aprilie 1199, în timp ce se războia cu unul dintre vasalii lui rebeli, o săgeată i-a străpuns umărul. Richard a încercat să smulgă săgeata, dar vârful zimţat se înfipsese în carne şi tija s-a rupt. În zilele de coşmar ce au urmat, doctorii au încercat să îl trateze, însă nu au reuşit să oprească infecţia şi febra asociată ei. În a 11-a zi, regele a murit. Trupul i-a fost îmbălsămat, dar dezmembrat, pentru a fi îngropat cu mare pompă în diverse locuri dragi lui. Creierul i-a fost extirpat şi trimis spre îngropăciune într-o abaţie din Poitiers. Inima a ajuns în catedrala din Rouen, iar corpul în Abaţia Fonteurault. Jelme, pe de altă parte, l-a scutit pe Temugin să împărtăşească soarta regelui Richard, sugând sângele din rană.

8 Pentru mai multe informaţii despre estimările privind numărul soldaţilor, vezi Bat-Ochir Bold, *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the "Medieval" History of Mongolia*, St. Martin's Press, New York, 2001, p. 85.

9 *Secret History*, p. 179.

10 Această expresie este încă folosită în Mongolia, „Esgii Tuurgatan".

CAPITOLUL 3 – *Războiul hanilor*

1 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, p. 38.
2 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, trad. Ronald Latham, Penguin Books, Londra, 1958, p. 94.
3 În text, Baljuna apare sub denumirea de lac, însă este posibil să fi fost un râu sau un mic lac legat de râul Balj, un afluent al Ononului. Data exactă a acestui eveniment este intens dezbătută. Unii cercetători sunt de părere că s-a petrecut într-un alt moment al îndelungatelor războaie civile și nu ca parte a trădării lui Ong-han. Există câțiva cercetători care tratează întreaga poveste drept ficțiune, însă majoritatea o acceptă ca fapt istoric, bazându-se în special pe numeroasele documente chineze. Pentru o discuție pe larg asupra episodului și a diverselor sale variante, vezi Francis Woodman Cleaves, "The Historicity of the Baljuna Covenant", *Harvard Journal of Asiatic Studies 18*, nr. 3-4, decembrie 1955, pp. 357-421.
4 *Secret History*, p. 194.
5 „Hei-Ta Shih-Lüeh Kurzer Bericht über die schwarzen Tatan von P'eng Ta-Ya und Sü T'ing, 1237" în Peter Olbricht și Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 161.
6 *Secret History*, p. 96.
7 Urgunge Onon, trad., *The History and the Life of Chinggis Khan (The Secret History of the Mongols)*, E. J. Brill, Leiden, 1990, p. 200.
8 În privința locului de desfășurare a *huraltai*-ului din 1206, *Istoria secretă* îl descrie pur și simplu ca fiind la izvoarele râului Onon, însă o lucrare din secolul al XVII-lea, *Erdeni-yin Tobchi*, este mai precisă, plasându-l pe ostrovul de pe râul Herlen. Paul Kahn, *The Secret History of the Mongols: The Origins of Chingis Khan*, ed. Cheng & Tsui, Boston, 1998, p. 189.
9 François Pétis de la Croix, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars*, tipărit pentru J. Darby etc., Londra, 1722, pp. 62-63.

10 *Secret History*, p. 243.

11 Pentru mai multe informații despre legea lui Genghis-han, vezi Valentin A. Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law*, Uralic and Altaic Series, Indiana University Publications, Bloomington, 1965, vol. 43, p. 33.

12 Pentru mai multe informații despre căsătorie, vezi Paul Ratchnevsky, *Genghis Khan: His Life and Legacy*, trad. Thomas Nivison Haining, Blackwell, Oxford, Marea Britanie, 1991, p. 191.

13 Pentru mai multe informații, vezi *ibid.*, p. 155.

14 Vezi *Secret History*, p. 199.

15 Pentru mai multe informații despre legile fiscale date de Genghis-han, vezi Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law*, p. 83.

16 Pentru mai multe informații privind aplicarea legii în cazul familiei domnitoare, vezi Boris Y. Vladimirțov, *The Life of Cinghis-Khan*, trad. prințul D. S. Mirsky, Benjamin Blom, New York, 1930, p. 74.

17 Onon, *Secret History*, p. 203.

18 Pentru o discuție pe tema stațiilor de poștă, vezi Bat-Ochir Bold, *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the "Medieval" History of Mongolia*, St. Martin's Press, New York, 2001, p. 168.

19 Numele lui Teb Tengeri era Hohochu. În *Istoria secretă*, există patru personaje cu acest nume și textul nu indică întotdeauna clar identitatea celui care se ocupa de proprietățile lui Hoelun. Doi Hohochu muriseră înaintea acestui episod. În afară de șaman, numele mai apare și la băiatul din neamul Taichiud adoptat de mama Hoelun și care, mai târziu, avea să devină comandant de *tumen*. Mulți cercetători presupun că Hohochu, cel adoptat, a fost dat în grija slujitorilor mamei Hoelun, însă putem afirma că, din moment ce Hohochu Teb Tengeri i-a preluat și pe aceștia după moartea stăpânei, el este administratorul pomenit în text. Deși stabilirea identității exacte a acestui personaj este dificilă, ea nu este de vreo importanță deosebită.

20 *Secret History*, p. 244.

21 În *The Secret History* (p. 238), căpeteniei uigure i se spune Idu'ut, adică un fel de rege, prinț sau han.

Partea a doua – RĂZBOIUL MONDIAL MONGOL: 1211–1261

CAPITOLUL 4 – *Un scuipat în obrazul Hanului de Aur*

1 Edward Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire*, J. M. Dent, Londra, 1910, vol. 5, p. 76.

2 Citat de un oficial al Dinastiei Sung în „Meng-Ta Peu-Lu Ausführliche Aufzeichnungen über die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221" în Peter Olbricht și Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 210.

3 Acest loc a purtat diverse denumiri, în diverse momente ale istoriei. Sub jurchezi, se numea Zhongdu. Când Kubilai-han și-a construit aici capitala, aceasta era cunoscută mongolilor și străinilor sub numele de Hanbalîk (orașul hanului); chinezii îi spuneau Dadu (sau Ta-tu). Ulterior, a primit numele de Peking, astăzi numindu-se Beijing.

4 *Peking Gazette*, 30 iunie 1878, citată în C. W. Campbell, *Travels in Mongolia: 1902*, ediție retipărită, Stationery Office, Londra, 2000, p. 74.

5 Vezi Sechen Jagchid și Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society*, Westview, Boulder, 1979, p. 370.

6 „Meng-Ta Peu-Lu Ausführliche Aufzeichnungen über die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221" în Peter Olbricht și Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 61.

7 Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Blackwell, Cambridge, Mass., 1992.

8 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, trad. Teresa Waugh, Facts on File Publications, New York, 1984, p. 57.

9 Vezi „Meng-Ta Peu-Lu Ausführliche Aufzeichnungen über die Mongolischen Tatan von Chao Hung, 1221" în Peter Olbricht și Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 58.

10 Vezi în „Hei-Ta Shih-Lüeh Kurzer Bericht über die schwarzen Tatan von P'eng Ta-Ya und Sü T'ing, 1237" în Peter Olbricht și

Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 187.

11 Walther Heissig, *A Lost Civilization: The Mongols Rediscovered*, trad. D. J. S. Thompson, Thames & Hudson, Londra, 1966, p. 35.

12 Pentru mai multe informații despre terminologia mongolă privind popoarele sedentare, vezi Uradyn E. Bulag, *Nationality and Hybridity in Mongolia*, Clarendon Press, Oxford, Marea Britanie, 1988, p. 213.

13 Vezi „Hei-Ta Shih-Lüeh Kurzer Bericht über die schwarzen Tatan von P'eng Ta-Ya und Sü T'ing, 1237" în Peter Olbricht și Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 187.

14 Există o dezbatere privind anul exact de desfășurare a acestor evenimente, 1207 sau 1219, ambii fiind Ani ai Iepurelui.

15 *Secret History*, p. 240.

16 Privitor la evenimentele petrecute la Kaşgar, *Istoria secretă* plasează invazia lui în Anul Boului, 1205, însă aproape toate celelalte surse spun că aceasta a avut loc în Anul Boului, 1217.

17 Pentru mai multe informații privind campania mongolă împotriva lui Guchlug, vezi René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, trad. Naomi Walford, Rutgers University Press, New Brunswick, N. J., 1970, p. 234.

18 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, p. 67.

19 *Secret History*, p. 237.

20 Juvaini, *Genghis Khan*, p. 77.

21 François Pétis de la Croix, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars*, tipărit pentru J. Darby, etc., Londra, 1722, pp. 119-120.

22 Citat în René Grousset, *Conqueror of the World*, trad. Marian McKellar și Denis Sinor, Orion Press, New York, 1966, p. 209.

23 Juvaini, *Genghis Khan*, pp. 79-81.

24 *Ibid.*, p. 80.

25 *Ibid.*
26 *Ibid.*

CAPITOLUL 5 – *Sultan versus han*

1 Sechen Jagchid, *Essays in Mongolian Studies*, Brigham Young University Press, Provo, 1988, p. 12.
2 François Pétis de la Croix, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars*, tipărit pentru J. Darby etc., Londra, 1722, p. 136.
3 Henry H. Howorth, *History of the Mongols*, partea 1, *The Mongols Proper and the Kalmuks*, Longmans, Green, Londra, 1876, p. 81.
4 Robert P. Blake şi Richard N. Frye, "History of the Nation of the Archers (the Mongols) by Grigor of Akanc", *Harvard Journal of Asian Studies 12*, decembrie 1949, p. 301.
5 Yaqut al-Hamawi citat în Edward G. Browne, *The Literary History of Persia*, Iranbooks, Bethesda, Md., 1997, vol. 2, p. 431.
6 Michael Prawdin, *The Mongol Empire: Its Rise and Legacy*, trad. Eden Paul şi Cedar Paul, George Allen & Unwin, Londra, 1940, p. 143.
7 Citat în Browne, *Literary History of Persia*, p. 430.
8 Uciderea războinicilor mongoli căzuţi prizonieri este povestită de Luc Kwanten, *Imperial Nomads: A History of Central Asia, 500-1500*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1979, p. 131.
9 Stuart Legg, *The Barbarians of Asia: The Peoples of the Steppes from 1600 B.C.*, Dorset, New York, 1970, p. 274.
10 Pentru o relatare mai cuprinzătoare a acestor campanii, vezi David Morgan, *The Mongols*, Blackwell, Cambridge, Mass., 1986, pp. 60-61.
11 Pentru mai multe informaţii despre presupusul număr de victime, vezi Legg, *Barbarians of Asia*, p. 277.
12 Paul Ratchnevsky, *Genghis Khan: His Life and Legacy*, trad. Thomas Nivison Haining, Blackwell, Oxford, Marea Britanie, 1991, p. 140.
13 Paul Kahn, *The Secret History of the Mongols: The Origins of Chinggis Khan*, Cheng & Tsui, Boston, 1998, p. 153.

14 *Ibid.*, p. 254.
15 *Ibid.*
16 *Ibid.*, p. 255.
17 *Ibid.*
18 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, pp. 182-183.
19 Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, trad. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971, p. 98.
20 Colonel Kh. Shagdar, „Ikh Khaadin surgaal gereeslel", *Chingis Khaan Sydlal*, 2002, vol. 4, pp. 3-35; traducere din limba mongolă.
21 *Ibid.*, pp. 3-35.
22 Pentru o descriere mai amplă a ritualului de vânătoare, vezi „Hei-Ta Shih-Lüeh Kurzer Bericht über die schwarzen Tatan von P'eng Ta-Ya und Sü T'ing, 1237" în Peter Olbricht și Elisabeth Pinks, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980, p. 117.
23 Pentru mai multe informații despre ritualurile funerare la mongoli, vezi V. V. Barthold, "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", trad. J. M. Rogers, *Central Asiatic Journal 14*, 1970, pp. 195-227.
24 Comentariile imamului sunt preluate din Minhaj al-Siraj Juzjani, *Tabakat-I-Nasiri: A general History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, trad. maior H. G. Raverty, Asiatic Society of Bengal, Bengal, 1881; ediție retipărită, Oriental Books, New Delhi, 1970, pp. 1041-1042.
25 Versiunea în limba engleză a textului scrisorii lui Genghis-han poate fi găsită în E. Bretschneider, *Mediaeval Researches from Eastern Asiatic Sources*, Barnes & Noble, New York, 1967, vol. 1, pp. 37-39.

CAPITOLUL 6 – *Descoperirea și cucerirea Europei*

1 *The Chronicle of Novgorod: 1016-1491*; trad. Robert Michel și Novill Forbes, Camden 3rd Series, Offices of the Society, Londra, 1914, vol. 25, p. 64.

2 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, p. 202.
3 Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, trad. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971, pp. 61-62.
4 Pentru mai multe informații despre aparatul administrativ în continuă extindere, vezi Thomas T. Allsen, "The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China" în *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368*, ed. Herbert Franke și Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 1994, p. 397.
5 Juvaini, *Genghis Khan*, pp. 236-237.
6 Al-Din, *Successors of Genghis Khan*, pp. 84-85.
7 Pentru mai multe informații despre acest bonus, vezi Larry Moses și Stephen A. Halkovic Jr., *Introduction to Mongolian History and Culture*, Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington, Ind., 1985, p. 71.
8 Vezi Thomas J. Barfield, *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Blackwell, Cambridge, Mass., 1992, p. 206.
9 Vezi Henry H. Howorth, *History of the Mongols*, partea 1, *The Mongols Proper and the Kalmuks*, Longmans, Green, Londra, 1867, p. 156.
10 Juvaini, *Genghis Khan*, p. 77.
11 *The Chronicle of Novgorod: 1016-1491*; trad. Robert Michel și Novill Forbes, Camden 3rd Series, Offices of the Society, Londra, 1914, vol. 25, p. 66.
12 *Ibid.*, p. 66.
13 *Ibid.*, p. 81.
14 Citatele din acest paragraf sunt preluate din Matthew Paris, *Matthew Paris's English History of the Year 1235 to 1273*, trad. J. A. Giles, Henry G. Bohn, Londra, 1852; ediție retipărită, AMS Press, New York, 1968, vol. 1, p. 469.
15 J. J. Saunders, *The History of the Mongol Conquests*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2001, p. 82.

16 Paris, *Matthew Paris's English History*, vol. 1, p. 314.
17 *Ibid.*, p. 314.
18 *Ibid.*
19 *Ibid.*
20 Saunders, *History of the Mongol Conquests*, p. 83.
21 *Chronicle of Novgorod*, pp. 87-90.
22 Al-Din, *Successors of Genghis Khan*, p. 138.
23 *Secret History*, p. 277.
24 Pentru mai multe informații despre bătălie, vezi Erik Hildinger, "Mongol Invasion of Europe", *Military History*, iunie 1997.
25 Jan Dlugosz, *The Annals of Jan Dlugosz*, trad. Maurice Michael, comentate de Paul Smith, IM Publications, Chichester, Marea Britanie, 1997, însemnare pentru anul 1241.
26 James Ross Sweeney, "Thomas of Spalato and the Mongols", *Florilegium: Archives of Canadian Society of Medievalists 12*, 1980.
27 Paris, *Matthew Paris's English History*, vol. 1, pp. 469-472.
28 Informații despre ipotetica legătură dintre Biblie și mongoli pot fi găsite în Axel Klopprogge, *Ursprung und Auspraegung des abdendlaendischen Mongolenbildes im 13. Jahrhundert: Eine Versuch zur Ideengeschichte des Mitterlaters*, Harrassowitz Verlag,Wiesbaden, 1993.
29 Paris, *Matthew Paris's English History*, vol. 1, pp. 314.
30 Citatele din acest paragraf sunt din *ibid.*, pp. 357-358.
31 Pentru un roman interesant despre identitatea acestui cavaler englez, vezi Gabriel Ronay, *The Tatar Khan's Englishman*, Cassell, Londra, 1978.

CAPITOLUL 7 – *Războiul reginelor*

1 Christopher Dawson, ed., *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Sheed & Ward, New York, 1955, p. 195.
2 Pentru o discuție mai amplă pe marginea edictului emis de Töregene, vezi Igor de Rachewiltz, "Töregene's Edict of 1240", *Papers on Far Eastern History 23*, martie 1981, pp. 38-63.

3 Ata-Malik Juvaini, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997, pp. 245-246.
4 Christopher Dawson, ed., *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Sheed & Ward, New York, 1955, pp. 73-76.
5 Juvaini, *Genghis Khan*, p. 245.
6 Minhaj al-Siraj Juzjani, *Tabakat-I-Nasiri: A general History of the Muhammadan Dynasties of Asia*, trad. maior H. G. Raverty, Asiatic Society of Bengal, Bengal, 1881; ediție retipărită, Oriental Book, New Delhi, 1970, p. 1144.
7 Juvaini, p. 245
8 Juvaini, *Genghis Khan*, p. 185.
9 *Ibid.*, p. 556.
10 Pentru mai multe informații despre epurări, vezi Thomas. T. Allsen, "The Rise of the Mongolian Empire and Mongolian Rule in North China" în *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368*, ed. Herbert Franke și Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 1994, p. 394.
11 Morris Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan" în *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368*, ed. Herbert Franke și Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 1994, p. 414.
12 Thomas T. Allsen, *Mongol Imperialism: The Politics of the Grand Qan Mongke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259*, University of California Press, Berkeley, 1987, p. 36.
13 Pentru mai multe informații despre aurar, vezi Leonardo Olschki, *Guillaume Boucher: A French Artist at the Court of the Khans*, Greenwood, New York, 1946, p. 5.
14 William of Rubruck, "The Journey of William of Rubruck" în *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Sheed & Ward, New York, 1955, p. 163.

15 *Ibid.*, p. 189.
16 *Ibid.*, p. 191.
17 *Ibid.*, p. 195.
18 *Ibid.*
19 Juvaini, *Genghis Khan*, p. 604.
20 Pentru mai multe informaţii despre sistemul monetar mongol, vezi Allsen, *Mongol Imperialism*, pp. 171-188, şi Allsen, *The Rise of the Mongolian Empire*, p. 402.
21 Dante a fost printre primii europeni care au folosit termenul în scrierile lor. Apare în Cartea XIX a *Divinei Comedii*, iar modul în care este întrebuinţat sugerează că autorul se aşteaptă ca cititorii să ştie foarte bine la ce se referă: *„Io stava come il frate che confessa Lo perfido assassin..."* („precum un frate ce-l spovedeşte pe crudul asasin...").
22 René Grousset, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, trad. Naomi Walford, Rutgers University Press, New Brunswick, N. J., 1970, p. 357.
23 „History of the Nation of Archers (the Mongols) by Grigor de Akanc", trad. Robert P. Blake şi Richard N. Frye, *Harvard Journal of Asiatic Studies 12*, decembrie 1949.
24 Pentru mai multe informaţii despre cuceririle mongole, vezi David Morgan, *The Mongols*, Blackwell, Cambridge, Mass., 1986, pp. 154-155.
25 Vezi Blake şi Frye, "History", p. 343.
26 Pentru toate aspectele privitoare la Kubilai-han, cea mai de încredere sursă este Morris Rossabi, *Khubilai Khan: His Life and Times*, University of California Press, Berkeley, 1988.
27 Herbert Franke, *From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimation of the Yüan Dynasty*, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, Sitzungsberichete, München, 1978, vol. 2, pagina 27.
28 Pentru mai multe informaţii despre condiţiile meteorologice şi clima din perioada Imperiului Mongol, vezi William Atwell, "Volcanism and Short-Term Climatic Change in East Asia and

World History, c. 1200-1699", *Journal of World History 12*, nr. 1, primăvară 2001, p. 50.

29 Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, trad. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971, p. 261.

Partea a treia – RENAŞTEREA GLOBALĂ: 1262–1962

CAPITOLUL 8 – *Kubilai-han şi noul Imperiu Mongol*

1 Thomas Mann, *Muntele vrăjit*, Editura RAO, Bucureşti, 2010.

2 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, trad. Ronald E. Latham, Penguin, Londra, 1958, p. 113.

3 Sir John Mandeville, *The Travels of Sir John Mandeville, The Voyage of Johannes de Plano Carpini, the Journal of Friar William de Rubruquis, the Journal of Friar Odoric*, Dover, New York, 1964, p. 348.

4 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*, Dover, New York, 1993, vol. 1, p. 382.

5 Cifrele privind execuţiile sunt luate din Paul Heng-chao Ch'en, *Chinese Legal Tradition Under the Mongols: The Code of 1291 as Reconstructed*, Princeton University Press, Princeton, N. J., 1979, pp. 44-45.

6 *Ibid.*, p. 154.

7 *Secret History*, p. 263. Pentru o descriere mai amplă a legislaţiei mongole, vezi Valentin A. Riasanovsky, *Fundamental Principles of Mongol Law*, Uralic and Altaic Series, Indiana University Publications, Bloomington, 1965, vol. 43, p. 83.

8 Pentru o evaluare mai pe larg a administraţiei mongole, vezi Elizabeth Endicott-West, *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1989.

9 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, trad. Teresa Waugh, Facts on File Publications, New York, 1984, p. 88.

10 Pentru mai multe informaţii despre influenţele culturale mongole, vezi Adam T. Kessler, *Empires Beyond the Great Wall: The Heritage of Genghis Khan*, Natural History Museum, Los Angeles, 1993.

11 Pentru mai multe informaţii despre educaţia mongolă în China, vezi Morris Rossabi, "The Reign of Khubilai Khan" în *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368*, ed. Herbert Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 1994, p. 447.

12 Aceste părţi comemorau şi repuneau în scenă cucerirea tribului Kereid şi înfrângerea lui Ong-han; cucerirea regatului Tangut; a celui Chin-Chin, a vestului şi a regatului Honan (la sud de Fluviul Galben); a provinciei Sichuan şi a statului tailandez Nanchao; a Coreei şi a Vietnamului. Sechen Jagchid şi Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society*, Westview, Boulder, 1979, p. 241.

13 Pentru mai multe informaţii despre susţinerea arătată de mongoli artelor, vezi Morris Rossabi, *Khubilai Khan: His Life and Times*, University of California Press, Berkeley, 1988, p. 161.

14 Citat în Jacques Gernet, *Daily Life in China on the Eve of the Mongol Invasion, 1250-1276*, trad. H. M. Wright, Macmillan, New York, 1962, p. 237.

15 Hidehiro Okada, "China as a Successor State to the Mongol Empire" în *The Mongol Empire and Its Legacy*, ed. Reuven Amitai-Preiss şi David O. Morgan, Koninklijke Brill NV, Leiden, 1999, p. 260.

16 Pentru mai multe informaţii despre flota mongolă şi invaziile Japoniei, vezi James P. Delgado, "Relics of the Kamikaze", *Archaeology*, ianuarie 2003, pp. 36-41, şi Theodore F. Cook Jr., "Mongol Invasion", *Quarterly Journal of Military History*, iarna 1999, pp. 8-19.

17 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, trad. Ronald Latham, Penguin, Londra, 1958, pp. 141-145.

18 Pentru mai multe informaţii despre bucătăria mongolă în China, vezi Paul D. Buell, *Historical Dictionary of the Mongol World Empire*, Scarecrow, Lanham, Md., 2003, pp. 309-312, şi Paul D. Buell şi Eugene N. Anderson, *A Soup for the Qan: Chinese Dietary Medicine of the Mongol Era as Seen in Hu Szu-Hui's'* Yin-Shan Cheng-Yao, Paul Kegan, Londra, 2000.

CAPITOLUL 9 – *Lumina lor aurită*

1 Edward Gibbon, *Decline and Fall of the Roman Empire*, J. M. Dent, Londra, 1910, vol. 6, p. 287.
2 Matthew Paris, *Matthew Paris's English History of the Year 1235 to 1273*, trad. J. A. Giles, Henry G. Bohn, Londra, 1852; ediție retipărită, AMS Press, New York, 1968, p. 155.
3 Textul complet al povestirii lui Rabban Bar Sawma se găsește în E. A. Wallis Budge, *The Monks of Kublai Khan, Emperor of China*; sau în *The History of the Life and Travels of Rabban Swama, Envoy and Plenipotentiary of the Mongol Khans to the Kings of Europe, and Markos Who as Mar Yahbhallaha III Became Patriarch of the Nestorian Church in Asia*, Religious Tract Society, Londra, 1928.
4 Marco Polo, *The Travels of Marco Polo*, trad. Teresa Waugh, Facts on File Publications, New York, 1984, p. 89.
5 Pentru un tablou exhaustiv al schimburilor dintre Ilhanat și China, vezi Thomas T. Allsen, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 2001.
6 Pentru mai multe informații despre știința chineză în perioada dominației mongole, vezi Joseph Needham, *Science and Civilization*, vol. 4 și 6, Cambridge University Press, Cambridge, Marea Britanie, 1971, 1986.
7 Pentru informații despre flota mongolă, vezi Louise Levathes, *When China Ruled the Seas*, Simon & Schuster, New York, 1994.
8 Ronald Latham, introducere la *The Travels of Marco Polo*, de Marco Polo, trad. Ronald Latham, Penguin, Londra, 1958, p. 15.
9 Pentru mai multe informații despre atitudinile culturale ale mongolilor față de supușii lor, vezi Erich Haenisch, *Die Kulturpolitik des Mongolishchen Welstreichs*, Preussische Akademie der Wissenschaften, Berlin, Heft 17, 1943, sau Larry Moses și Stephen A. Halkovic Jr., *Introduction to Mongolian History and Culture*, Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington, Ind., 1985.
10 Francis Bacon, *Novum Organum*, vol. 3, *The Works of Francis Bacon*, editate și traduse de Basil Montague, 1620; ediție retipărită, Parry & MacMillan, Philadelphia, 1854, p. 370.

11 Lauren Arnold, *Princely Gifts and Papal Treasures: The Franciscan Mission to China and Its Influence on the Art of the West, 1250-1350*, Desiderata Press, San Francisco, 1999, p. 39.

12 Nicolaus of Cusa, *Toward a New Council of Florence: "On the Peace of Faith" and Other Works by Nicolaus of Cusa*, ed. William F. Wertz Jr., Schiller Institute, Washington, D.C., 1993, p. 264.

13 *Ibid.*, p. 264.

14 *Ibid.*, pp. 266-267.

15 Pentru mai multe informații despre „Povestea scutierului" și mongoli, vezi Vincent J. DiMarco, "The Historical Basis of Chaucer's Squire's Tale", *Edebiyat*, vol. 1, nr. 2, 1989, pp. 1-22, și Kathryn L. Lynch, "East Meets West in Chaucer's Squire's and Franklin's Tales", *Speculum 70*, 1995, pp. 530-551.

16 Textul original este următorul:

HEERE BIGYNNETH THE SQUIERES TALES

At Sarray, in the land of Tartarye,
Ther dwelte a kyng that werreyed Russye,
Thurgh which ther dyde many a doughty man.
This noble kyng was cleped Cambyuskan,
Which in his tyme was of so greet renoun
That ther was nowher in no regioun
So excellent a lord in alle thyng.
Hym lakked noght that longeth to a kyng.
As of the secte of which that he was born
He kept his lay, to which that he was sworn;
And therto he was hardy, wys, and riche,
And pitous and just, alwey yliche;
Sooth of his word, benigne, and honourable,
Of his corage as any centre stable;
Yong fressh, and strong, in armes desirous
As any bacheler of al his hous.
A fair persone he was and fortunat,
And kepte alwey so wel roial estat

That ther was nowher swich another man.
This noble kyng this Tartre Cambyuskan.

CAPITOLUL 10 – *Imperiul iluziilor*

1 David Morgan, *The Mongols*, Blackwell, Cambridge, Mass., 1986, p. 198.

2 Pentru mai multe informaţii despre epidemiile de ciumă în teritoriile mongole, vezi Michael W. Dols, *The Black Death in the Middle East*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1977. Pentru mai multe informaţii despre epidemiile de ciumă, în general, vezi Robert S. Gottfried, *The Black Death*, Free Press, New York, 1983, şi David Herlihy, *The Black Death and the Transformation of the West*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1997.

3 Credinţa că mongolii răspândiseră în mod voit boala a rămas destul de puternică pentru a fi luată ca exemplu peste veacuri, însă fără vreun succes. Se spune că trupele ruseşti au folosit această tactică împotriva suedezilor, în 1710, iar în al Doilea Război Mondial, Japonia a încercat ceva similiar, aruncând din avioane purici infectaţi asupra satelor chinezeşti. Insectele fuseseră expuse la o formă deosebit de agresivă a bolii şi chiar au reuşit să infecteze câţiva săteni, însă nu a fost semnalată nicio epidemie.

4 Pentru estimări privind populaţia, vezi Massimo Livi-Bacci, *A Concise History of World Population*, ediţia a 2-a, trad. Carl Ipsen, Blackwell, Malden, Mass., 1997, p. 31, şi Jean-Noel Biraben, "An Essay Concerning Mankind's Evolution", *Population*, decembrie 1980.

5 Pentru o discuţie mai amplă despre impactul epidemiilor de ciumă şi de alte boli asemănătoare, vezi William H. McNeill, *Plagues and People*, Doubleday, Garden City, N.Y., 1976, pp. 132-175.

6 Pentru informaţii despre învinovăţirea evreilor, vezi Rosemary Horrox, *The Black Death*, Manchester University Press, Manchester, Marea Britanie, 1994, pp. 209-226.

7 Cu privire la politicile antichineze promovate de mongoli, vezi John W. Dardess, *Conquerors and Confucians: Aspects of Political Change în Late Yüan China*, Columbia University Press, New York, 1973.

8 Referitor la practicarea budismului tibetan sub mongoli, vezi Hoklam Chan şi William Theodore de Bary (editori), *Yüan Thought: Chinese Thanght and Religion Under the Mongols*, Columbia University Press, New York, 1982, p. 484.

9 Pentru mai multe informaţii despre sfârşitul dominaţiei mongole în China, vezi Udo Barkmann, „Some Comments on the Consequences of the Decline of the Mongol Empire on the Social Development of the Mongols" în *The Mongol Empire and Its Legacy*, ed. Reuven Amitai-Preiss şi David O. Morgan, Koninklijke Brill NV, Leiden, 1999.

10 Pentru mai multe informaţii privind impactul asupra comerţului, vezi Andre Gunder Frank, *ReORIENT: Global Economy in the Asia Age*, University of California Press, Berkeley, 1998, p. 112.

11 Pentru mai multe informaţii despre Cristofor Columb şi influenţa mongolă, vezi John Larner, *Marco Polo and the Discovery of the World*, Yale University Press, New Haven, 1999.

12 Citatele din acest paragraf sunt din Voltaire, *The Orphan of China*, în *The Works of Voltaire*, trad. William F. Fleming, E. R. DuMont, Paris, 1901, vol. 15., p. 180.

13 *Ibid.*, p. 216.

14 *Ibid.*

15 Citatele din acest paragraf sunt din George Louis Leclerc Buffon, *Buffon's Natural History of the Globe and Man*, T. Tegg, Londra, 1831, p. 122, citat în Kevin Stuart, *Mongols in Western/American Consciousness*, Edwin Mellen, Lampeter, Marea Britanie, 1997, pp. 61-79.

16 Robert Chambers, *Vertiges of the Natural History of Creation*, John Churchill, Londra, 1844; ediţie retipărită, University of Chicago Press, Chicago, 1994, p. 307.

17 Carleton Coon, *The Living Races of Man*, Knopf, New York, 1965, p. 148.

18 John Langdon Haydon Down, „Observations on the Ethnic Classification of Idiots", *Journal of Mental Science 13*, 1867, pp. 120-121, citat în Stuart, *Mongols in Western/American Consciousness*.

19 Chambers, *Vestiges*, p. 309.

20 Citat în Francis G. Crookshank, *The Mongol in Our Midst: A Study of Man and His Three Faces*, Dutton, New York, 1924, p. 21.
21 *Ibid.*, pp. 72-73.
22 *Ibid.*, p. 13.
23 *Ibid.*, p. 92.
24 Vladimir Sergheevici Soloviev, *Pan Mongolism* în *From the Ends to the Beginning: A Bilingual Anthology of Russian Verse*, disponibil la adresa http://max.mmic.northwestern.edu/~mdenner/Demo/index.html.
25 Jawaharlal Nehru, *Glimpses of World History*, John Day, New York, 1942, p. 5.
26 Pentru mai multe informaţii despre acest calendar, vezi Sechen Jagchid şi Paul Hyer, *Mongolia's Culture and Society*, Westview, Boulder, 1979, p. 115.
27 În perioada Primului Război Mondial, revoluţiile rusă şi chineză au împiedicat studierea în amănunt a *Istoriei*. În anii 1920, sinologul francez Paul Pelliot a pregătit o traducere în limba franceză, însă aceasta nu a fost publicată decât după cel de-al Doilea Război Mondial. Editorul german Bruno Schindler, de la Verlag Asia Maior, a pregătit textul german pentru publicare în Leipzig, însă în contextul persecuţiilor naziste, a fost silit să fugă în Anglia, lăsând manuscrisul în Germania. În cele din urmă, el a fost publicat de o altă editură, Verlag Otto Harrassowitz, văzând lumina tiparului în 1940. În Franţa, traducerea lui Pelliot a fost şi ea, în sfârşit, publicată în 1949. Cam în aceeaşi perioadă a apărut şi o versiune completă în limba rusă, ediţia germană ieşind în 1981. În afară de cei câţiva cercetători excentrici care au elaborat manuscrisul, lumea nu a dat prea multă importanţă textului. De-a lungul deceniilor ce-au urmat, aceşti pasionaţi din diverse ţări de pe glob au trudit la reconstituirea şi traducerea istoriei mai întâi în mongolă şi chineză, apoi în rusă şi franceză, dezbaterile aprinse pe marginea unor pasaje continuând, cu acelaşi avânt, şi în prezent. Unele fragmente din traducerile în rusă, germană şi franceză au apărut şi în engleză, dar, per ansamblu,

lumea anglofonă părea să manifeste o profundă și generală lipsă de interes față de mongoli, inclusiv față de această așa-zisă *Istorie secretă*.

28 Hélène Carrère D'Encausse, *Islam and the Russian Revolution: Reform and Revolution in Central Asia*, trad. Quintin Hoare, University of California Press, Berkeley, 1988, pp. 164-165.

29 Larry Moses și Stephen A. Halkovic Jr., *Introduction to Mongolian History and Culture*, Research Institute for Inner Asian Studies, Bloomington, Ind., 1985, p. 168.

EPILOG – *Eternul spirit al lui Genghis-han*

1 Din „Cingghis Khaan", compus de D. Jargalsaikhan și interpretat de grupul muzical *Chinggis Khaan*.

Notă despre transliterare

Într-o notă despre transliterare, autorul explică faptul că, din multitudinea de versiuni existente, a ales-o pe cea mai uşor de citit de către publicul vorbitor de limba engleză, specialiştii înţelegând, oricum, la cine sau la ce se face referire. De asemenea, a evitat folosirea umlautului sau a diacriticelor de orice fel.

În versiunea română, am folosit doar în câteva cazuri unele forme consacrate, alegând în general să rămân cât mai aproape de originalul mongol al numelor proprii şi al toponimelor, accesibil nevorbitorilor datorită introducerii, în anii 1940, a alfabetului chirilic, cu unele mici adăugiri pentru redarea unor sunete specifice. Ortografia fonetică ajută cititorul, chiar nevorbitor, să ştie cum sună, cu aproximaţie, un cuvânt sau un nume. De asemenea, tot în ideea unei redări cât mai fidele originalului, am păstrat umlauturile pe care Jack Weatherford a decis să le elimine. Pentru grupul „kh", redat în alfabetul latin când prin „h", când prin „q", am ales să folosesc, în general, „h", „k" înlocuindu-l pe „q", de pildă în cazul numelui propriu Ariq Bohe. În cazul numelor proprii aparţinând colaboratorilor săi actuali, am menţinut transliterarea internaţională folosită de autor.

*Glosar**

Anda – Fraţi de sânge. Temugin şi Jamuha erau *anda*. Yesügei (tatăl lui Temugin) era *anda* lui Torghil-han, cunoscut şi ca Ong-han al kereizilor.

Ariq Bohe – Cel mai tânăr fiu al lui Tolui, învins de fratele său, Kubilai, în disputa pentru titlul de Mare Han. Născut în jurul anului 1217; mort în 1264.

Avarga – Prima capitală a Imperiului Mongol, amplasată în tabăra de bază a lui Genghis-han, după ce acesta a cucerit teritoriul respectiv de la tribul Jurkin; situată la confluenţa dintre râurile Herlen şi Tsenker.

Baljuna, lac – Locul unde a avut loc Jurământul sau Legământul de la Baljuna, între Genghis-han şi un mic grup format din cei mai fideli susţinători ai săi. Este posibil să fi fost, de fapt, un râu.

Batu – Fiul lui Jochi, han al Rusiei din 1227 şi până la moartea lui, în 1255.

Behter – Fratele vitreg al lui Temugin, pe care acesta l-a ucis. Fiul lui Yesügei şi al lui Sochigel.

---

* Din glosarul original lipsesc termenii explicaţi deja pe larg în notele de subsol din text (n. tr.).

Belgutei – Fratele vitreg al lui Temugin, căruia i-a rămas credincios toată îndelungata lui viaţă de peste un secol. Mort în 1255.

Berhe – Fiul lui Jochi; i-a urmat fratelui său, Batu-han, pe tronul de han al Rusiei, domnind între 1257 şi 1267. A luptat împotriva verilor lui din Ilhanatul Persiei şi a refuzat să îl recunoască pe Kubilai drept Mare Han.

Boorchu – Unul dintre primii tovarăşi ai lui Temugin, ajuns ulterior general în armata mongolă.

Börte – Prima şi principala soţie a lui Temugin. Născută în jurul anului 1160; decedată în jurul anului 1222.

Burhan Haldun – „Muntele-Zeu", parte din lanţul Hentii.

busgui – Bărbat; literal, „fără de brâu".

Cathay – În româneşte, Chitai (n. tr.). Numele vechi dat de europeni hitanilor, înrudiţi cu mongolii şi stăpânitori ai nordului Chinei în perioada 907-1125, pe care chinezii i-au numit Dinastia Liao.

Chagatai – Al doilea fiu al lui Genghis-han şi Börte (1183-1242); descendenţii lui au condus aproape întreaga Asie Centrală şi au dat naştere dinastiei mogule din India.

Chiledu – Din tribul Merkid, a fost primul soţ al lui Hoelun, înainte ca aceasta să fie răpită de Yesügei.

deel – Veşmânt tradiţional, purtat atât de bărbaţi, cât şi de femei.

Genghis-han – Titlul dat lui Temugin în 1206, dar pe care e posibil ca acesta să îl fi folosit încă din 1189, când a devenit pentru prima dată han.

Guchlug – Fiul lui Tayang-han al naimanilor, ultimul conducător al Regatului Hitanilor Negri.

Gur-han – Un titlu străvechi, care înseamnă hanul suprem.

Güyük – Mare Han al Imperiului Mongol (1246-1248); fiul lui Ögedei.

Hoelun – Mama lui Genghis-han. Prin anul 1161, a fost răpită de lângă Chiledu al merkizilor, de către Yesügei, cu care a avut patru fii şi o fiică.

Hülegü – Cuceritorul Bagdadului şi fondatorul Ilhanatului Persiei. Mort în 1265.

Jaradan, clan – Descins din primul fiu născut după ce Bodonchar cel Nebun a răpit o soţie însărcinată. (Clanul Borjigin se trăgea din ultimul fiu născut de această femeie.)

Jamuha – *Anda*-ul lui Genghis-han şi, o scurtă perioadă, Gur-han al Mongolilor, executat de Genghis-han.

Jochi – Cel mai mare dintre fiii lui Genghis-han şi Börte, a cărui legitimitate nu a fost recunoscută de ceilalţi fraţi. A murit în 1227, în acelaşi an cu tatăl lui; urmaşii lui au fondat Hoarda de Aur a Rusiei.

Jurchezi – Triburi manciuriene care au stăpânit nordul Chinei. Cunoscuţi şi ca Dinastia Jin (Chin), 1115-1234; conduşi de Hanul de Aur.

Jurkini – O linie de sânge strâns înrudită cu Genghis-han.

Karakorum – Cunoscut şi drept Harhorin; a doua capitală a Imperiului Mongol (din 1235 până în 1260). Oraşul a fost clădit de Ögedei, pe râul Orhon din Mongolia centrală, în teritoriile ce aparţinuseră lui Ong-han al kereizilor.

Kereizi – Trib sau grupare de triburi din Mongolia centrală, locuind pe păşunile mănoase dintre râurile Orhon şi Tuul; conduşi de Torghil, Ong-hanul.

Haidu – Nepotul lui Töregene şi Ögedei (1236-1301); ca han, a stăpânit aproape întreaga Asie Centrală, fiind rivalul vărului său, Kubilai.

Han – Căpetenie sau rege. Titlurile date de neamurile stepelor pot induce în eroare. Pe lângă han, cea mai comună denumire pentru împărat al dinastiei lui Genghis-han a fost cea scrisă în mongola modernă ca *haan*, sau transliterată din mongola clasică ca *ha'an*, *hagan*, *qahan*, *qaghan* sau *qa'an*. Pentru a evita confuzia dintre han şi haan, în această carte am utilizat numai han, adăugat numelor proprii, precum Kubilai-han ori Batu-han, iar Mare Han îl înlocuieşte pe împărat sau haan. De pildă, „Fiul lui Genghis-han, Ögedei, a fost ales Mare Han în 1229". [În limba română, este încetăţenit termenul de han, nuanţele explicate de autor neavând relevanţă lingvistică pentru cititorul român, *n.tr.*]

Hanbalîk – Capitala mongolă ridicată de Kubilai, astăzi capitala Chinei, Beijing. În perioada mongolă, oraşul mai era cunoscut şi sub numele chinezeşti de Da-du sau Ta-tu; pe când era capitala regatului jurched, purta numele de Zhongdu.

Hasar – Fratele mai mic al lui Genghis-han; un om deosebit de puternic şi ţintaşul familiei.

hatun – Regină mongolă.

Herlen, râu – Unul dintre cele trei râuri care izvorăsc din Muntele Burhan Haldun. Când Börte a fost răpită de merkizi, Temugin locuia pe malurile acestui râu, aici clădindu-şi ulterior şi prima tabără de bază, ceva mai în aval, la Avarga.

Hitani – Trib strâns înrudit cu mongolii. Hitanii au stăpânit nordul Chinei, sub denumirea de Dinastia Liao (907-1125), fiind înfrânţi şi înlocuiţi de jurchezi. Mongolii dădeau

această denumire întregii regiuni de nord a Chinei, iar Marco Polo a preluat-o sub forma *Cathay/Chitai*.

Hodoe Aral – Denumire folosită pentru zona din jurul Avargăi, aflată în apropierea confluenței râurilor Herlen și Tsenker.

hubi – Parte din prada de război; vânătoare sau jaf.

Kipceak – Trib turcic din sudul Rusiei.

Kubilai-han – Nepotul lui Genghis-han (1215-1294); Mare Han și întemeietor al dinastiei chineze Yuan.

Merkizi – Trib ce locuia de-a lungul râului Selenge, actuala graniță dintre Mongolia și Siberia.

Möngke-han – Cel mai mare dintre fiii lui Tolui, Mare Han între 1251 și 1259.

morin huur – Instrument cu coarde, ornat cu un cap de cal.

naadam – Celebru festival în care se organizează întreceri de trântă, tir cu arcul și călărie.

Naimani – Trib din vestul Mongoliei, condus de Tayang-han până la înfrângerea acestuia de către Genghis-han, în 1205.

nerge – Linie folosită pentru a încercui animelele sălbatice, la debutul unei vânători de grup.

Oghul Qaimish – Soția lui Güyük; rămasă văduvă, a încercat să conducă Imperiul Mongol din poziția de regentă, dar a fost învinsă de Sorhohtani și fiii ei.

Ögedei – Al treilea fiu al lui Genghis-han și Börte, Mare Han al Imperiului Mongol din 1229 și până în 1241.

Ong-han – Căpetenia tribului Kereid. Cunoscut și sub numele de Torghil, dar și de Wang-han sau Van-han, toate reprezentând variațiuni ale titlului de Ong-han. Din pricină că membrii tribului său erau creștini, europenii au presupus adesea că el era legendarul rege și patriarh creștin Presbyter Johannes.

Onon, râu – Unul dintre cele trei râuri care izvorăsc din Muntele Burhan Haldun, pe malurile căruia s-a născut și a copilărit Genghis-han.

ordu sau hoardă – Curtea unui han. Cuvântul a intrat în limba engleză ca *horde* [iar în română, ca *hoardă*, n.tr.], fiind întâlnit și în turcă, ca *ordu*. Din el derivă *urdu*, limbajul taberelor militare, astăzi limba oficială în Pakistan.

ortoo – Sistemul poștal mongol; întâlnit și sub denumirea de *yam*.

Otchigen – Mezinul unei familii; Prințul Vetrei sau Prințul Focului.

Shanh, mănăstire – Un așezământ religios budist fondat de Zanabazar și locul unde odihnește stindardul negru, *sulde*, al lui Genghis-han.

Shigi-Hutuhu – Un băiat de neam tătar, crescut de Hoelun; născut în jurul anului 1180 și mort în jur de 1262. Judecător suprem al Imperiului Mongol și, cel mai probabil, autor al *Istoriei secrete a mongolilor*.

Sochigel – Mama lui Behter și Belgutei, ambii fii ai lui Yesügei, cu care nu se știe sigur dacă a fost căsătorită. Numele ei nu apare în *Istoria secretă*.

Sorhohtani – Soția lui Tolui și mama lui Möngke, Kubilai, Hülegü și Ariq Bohe. În urma victoriei asupra familiei domnitoare a lui Ögedei, în 1251, Sorhohtani a trecut controlul imperiului în mâinile celor patru fii, murind la scurt timp după aceea.

sulde – Stindard; suflet; spirit.

Tangut – Dinastie tribală care a domnit în Regatul Xia-Xia (Hsia-Hsia) situat la izvoarele Fluviului Galben și cuprinzând

inclusiv tribul Ordo, condus de Burhan-han, ucis de mongoli în 1227, an în care regatul lui a fost încorporat în Imperiul Mongol.

Tayang-han – Căpetenia naimanilor din vestul Mongoliei.

Taichiud – Rude apropiate ale familiei lui Temugin, care i-au părăsit după moartea lui Yesügei.

Teb Tengeri – Șamanul care a stârnit conflictul din familia lui Genghis-han și a fost ucis de Temüge, fratele cel mai mic.

Temüge – Cel mai mic (Prințul Vetrei sau al Focului) dintre frații lui Genghis-han.

Temugin – Numele dat la naștere lui Genghis-han.

Temüjin Uge – Un războinic tătar ucis de Yesügei, care a dat acest acest nume fiului său.

Temülün – Cea mai mică dintre copiii lui Yesügei și Hoelun și singura soră a lui Temugin.

Tolui – Mezinul lui Genghis-han (1193-1233). Căsătorit cu Sorhohtani, care a reușit să pună mâna pe conducerea imperiului, în numele fiilor ei, puterea revenindu-i, în cele din urmă, lui Kubilai.

Töregene – Soția lui Ögedei-han, regentă a Imperiului Mongol între 1241 și 1246.

tumen – Formațiune militară numărând 10 000 de oameni.

Uiguri – Neam turcic care în prezent ocupă un teritoriu autonom al Chinei; prima națiune străină care a cerut să fie inclusă în Imperiul Mongol.

Ulaanbaatar – Actuala capitală a Mongoliei; înseamnă *Eroul Roșu*.

Xanadu – Numele dat de occidentali capitalei lui Kubilai, Shangdu, situată în Mongolia Interioară. După construcția

orașului Hanbalîk, devenit capitală permanentă, Shangdu a rămas reședința de vară a Marelui Han.

Yeke Hatun – Mare Împărătească.

Yeke Mongol Ulus – Marea Națiune Mongolă.

Yesugen și Yesui – Cele două surori tătăroaice care s-au măritat cu Genghis-han.

Zanabazar – Lama budist, descendent al lui Genghis-han și întemeietorul mănăstirii Shanh.

Bibliografie selectivă

Abu-Lughod, Janet L., *Before European Hegemony: The World System A.D. 1250-1350*, Oxford University Press, New York, 1989.

Achenbacher, Joel, "The Era of His Ways: In Which We Chose the Most Important Man of the Last Thousand Years", *Washington Post*, 31 decembrie 1989.

Al-Din, Rashid, *The Successors of Genghis Khan*, trad. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971.

Allsen, Thomas T., *Mongol Imperialism: The Politics of the Grand Qan Mongke in China, Russia, and the Islamic Lands, 1251-1259*, University of California Press, Berkeley, 1987.

Idem, *Commodity and Exchange in the Mongol Empire: A cultural History of Islamic Textiles*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997.

Idem, *Culture and Conquest in Mongol Eurasia*, Cambridge University Press, Cambridge, 2001.

Amitai-Preiss, Reuven, *Mongols and Mamluks*, Cambridge University Press, 1995.

Amitai-Preiss, Reuven şi Morgan, David O., ed., *The Mongol Empire and Its Legacy*, Koninklijke Brill NV, Leiden, 1999.

Arnold, Lauren, *Princely Gifts and Papal Treasure: the Franciscan Mission to China and Its Influence on the Art of the West, 1250-1350*, Desiderata Press, San Francisco, 1999.

Atwell, William, "Volcanism and Short-Term Climatic Change in East Asia and World History c. 1200-1699", *Journal of World History 12*, nr. 1, primăvara 2001.

Bacon, Francis, *Noul Organon*, traducere de N. Petrescu şi M. Florian, studiu introductiv de Al. Posescu, Editura Academiei RPR, Bucureşti, 1957.

Bacon, Roger, *Opus Majus*, 2 vol., trad. Robert Belle Burke, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1928.

Barfield, Thomas J., *The Perilous Frontier: Nomadic Empires and China, 221 B.C. to A.D. 1757*, Blackwell, Cambridge, Mass., 1992.

Idem, *The Nomadic Alternative*, Prentice-Hall, Englewood Cliffs, N.J., 1993.

Barthold, V. V., "The Burial Rites of the Turks and the Mongols", trad. J. M. Rogers, *Central Asiatic Journal 14*, 1970.

Bawden, Charles R., *The Mongol Chronicle Altan Tobchi*, Göttinger Asiatische Forschungen, Weisbaden, 1955.

Bazargür, D. şi Enkhbayar, D., *Chinggis Khaan Historic-Geographic Atlas*, TTS, Ulaanbaatar, 1997.

Becker, Jasper, *The Lost Country: Mongolia Revealed*, Hodder & Stoughton, Londra, 1992.

Beckingham, Charles F. şi Hamilton, Bernard, ed., *Prester John, the Mongols, and the Ten Lost Tribes*, Variorium, Aldershot, Marea Britanie, 1996.

Berger, Patricia şi Bartholomew, Terese Tse, *Mongolia: The Legacy of Genghis Khan*, Thames & Hudson, Londra, 1995.

Biran, Michal, *Qaidu and the Rise of the Independent Mongol State in Central Asia*, Curzon, Richmond, Marea Britanie, 1997.

Blake, Robert P. şi Frye, Richard N., „History of the Nation of the Archers (the Mongols) by Grigor of Akanc", *Harvard Journal of Asian Studies 12*, decembrie 1949.

Boinheshig, *Mongolian Folk Design*, Inner Mongolian Cultural Publishing House, Beijing, 1991.

Bold, Bat-Ochir, *Mongolian Nomadic Society: A Reconstruction of the "Medieval" History of Mongolia*, St. Martin's Press, New York, 2001.

Boldbaatar, J., *Chinggis Khaan*, Khaadin san, Ulaanbaatar, 1999.

Bretschneider, E., *Mediaeval Researches from the Eastern Asiatic Sources*, vol. 1, Barnes & Noble, New York, 1967.

Browne, Edward G., *The Literary History of Persia*, vol. 2, Iranbooks, Bethesda, Md., 1997.

Budge, E. A. Wallis, *The Monks of Khubilai Khan, Emperor of China*; sau în *The History of the Life and Travels of Rabban Swama, Envoy and Plenipotentiary of the Mongol Khans to the Kings of Europe, and Markos Who as Mar Yahbhallaha III Became Patriarch of the Nestorian Church in Asia, Religious Tract Society*, Londra, 1928.

Idem, *The Commentary of Gregory Abu'l Faraj, Commonly Known as Bar Hebraeus*, Oxford University Press, Londra, 1932.

Buell, Paul D., *Historical Dictionary of the Mongol World Empire*, Scarecrow, Lanham, Md., 2003.

Buell, Paul D. şi Anderson, Eugene N., *A Soup for the Qan: Chinese Dietary Medicine of the Mongol Era as Seen in Hu Szu-Hui's Yin-Shan Cheng-Yao*, Paul Kegan, Londra, 2000.

Buffon, Georges-Louis Leclerc, *Istoria naturală*, traducere, selecţie şi note de Mioara şi Pan Izverna, prefaţă de Irina Mavrodin, Editura Univers, Bucureşti, 1984.

Bulag, Uradyn E., *Nationality and Hybridity in Mongolia*, Clarendon Press, Oxford, Marea Britanie, 1988.

Idem, *The Mongols at China's Edge*, Rowman & Littlefield, Lanham, Md., 2002.

Carpini, Friar Giovanni DiPlano, *The Story of the Mongols Whom We Call the Tartars*, trad. Erik Hildinger, Branding Publishing, Boston, 1996.

Chambers, James, *Genghis Khan*, Sutton Publishing, Londra, 1999.

Chan, Hok-Lam, *China and the Mongols*, Ashgate, Aldershot, Marea Britanie, 1999.

Chan, Hok-Lam şi de Bary, William Theodore, ed., *Yüan Thought: Chinese Thought and Religion Under the Mongols*, Columbia University Press, New York, 1982.

Ch'en, Paul Heng-chao, *Chinese Legal Tradition Under the Mongols: The Code of 1291 as Reconstructed*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1979.

Christian, David, "Silk Roads or Steppe Roads?", *Journal of World History 11*, nr. 1, primăvară 2000.

Idem, *A History of Russia, Central Asia, and Mongolia*, vol. 1, *Inner Eurasia from Prehistory to the Mongol Empire*, Blackwell, Malden, Mass., 1998.

The Chronicle of Novgorod: 1016-1471, trad. Robert Michel şi Nevill Forbes, Camden 3rd Series, vol. 25, Offices of the Society, Londra, 1914.

Cleaves, Francis Woodman, "The Historicity of the Baljuna Covenant", *Harvard Journal of Asiatic Studies 18*, no. 3-4, decembrie 1955.

Idem, trad. *The Secret History of the Mongols*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1982.

Conermann, Stephan şi Kusber, Jan, *Die Mongolen in Asien und Europa*, Peter Land GmbH, Frankfurt, 1997.

Cook, Theodore F., Jr., "Mongol Invasion", *Quarterly Journal of Military History*, iarnă 1999.

Crookshank, Francis G., *The Mongol in Our Midst: A Study of Man and His Three Faces*, Dutton, New York, 1924.

Curtin, Jeremiah, *The Mongols: A History*, Greenwood Press, Westport, Conn., 1907.

Dardess, John W., *Conquerors and Confucians: Aspects of Political Change in Late Yüan China*, Columbia University Press, New York, 1973.

Idem, "Shun-ti and the End of Yüan rule in China" în *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368*, ed., Herbert Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Dawson, Christopher, ed., *The Mongol Mission: Narratives and Letters of the Franciscan Missionaries in Mongolia and China in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, Sheed & Ward, New York, 1955.

DeFrancis, John, *In the Footsteps of Genghis Khan*, University of Hawaii Press, Honolulu, 1993.

de Hartog, Leo, *Russia and the Mongol Yoke*, British Academic Press, Londra, 1996.

Idem, *Genghis Khan: Conqueror of the World*, Barnes & Noble, New York, 1999.

Delgado, James P., "Relics of the Kamikaze", *Archaeology*, ianuarie 2003.

D'Encausse, Hélène Carrère, *Islam and the Russian Revolution: Reform and Revolution in Central Asia*, trad. Quintin Hoare, University of California Press, Berkeley, 1988.

Di Cosmo, Nicola, "State Formation and Periodization in Inner Asian History", *Journal of World History 10*, nr. 1, primăvară 1999.

DiMarco, Vincent J., "The Historical Basis of Chaucer's Squire's Tale", *Edebiyat*, vol. 1, nr. 2, 1989, pp. 1-22.

Długosz, Jan, *The Annals of Jan Długosz*, trad. Maurice Michael, IM Publications, Chichester, Marea Britanie, 1997.

Dols, Michael W., *The Black Death in the Middle East*, Princeton University Press, Princeton, N.J., 1977.

Dunn, Ross E., *The Adventures of Ibn Battuta*, University of California Press, Berkeley, 1989.

Elias, N. şi Ross, E. Denison, *A History of the Moghuls of Central Asia: Being the Tarikhi-I-Rashidi of Mirza Muhammad Haidar, Dughlát*, Curzon Press, Londra, 1895.

Elverskog, Johan, "Superscribing the Hegemonic Image of Chinggis Khan in the *Erdeni Tunumal Sudur*" în *Return to the Silk Routes*, ed. Mirja Juntunen şi Birgit N. Schlyter, Kegan Paul, Londra, 1999.

Endicott-West, Elizabeth, "Imperial Governance in Yüan Times", *Harvard Journal of Asiatic Studies 46*, 1986.

Idem, *Mongolian Rule in China: Local Administration in the Yuan Dynasty*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1989.

Fernandez-Gimenez, Maria E., "Sustaining the Steppes", *Geographic Review 89*, nr. 3, iulie 1999.

Fletcher, Joseph F., "The Mongols: Ecological and Social Perspectives", *Harvard Journal of Asiatic Studies 461*, iunie 1986.

Frank, Andre Gunder, *The Centrality of Central Asia*, VU University Press, Amsterdam, 1992.

Idem, *ReORIENT: Global Economy in the Asia Age*, University of California Press, Berkeley, 1998.

Franke, Herbert, "Sino-Western Contacts Under the Mongol Empire", *Journal of the Royal Asiatic Society* (Hong Kong) 6, 1966.

Idem, *From Tribal Chieftain to Universal Emperor and God: The Legitimization of the Yüan Dynasty*, vol. 2, Verlag der Bayerischen Akademie der Wissenschaften, München, 1978.

Idem, *China Under Mongol Rule*, Ashgate, Brookfield, V., 1984.

Idem, "The Exploration of the Yellow River Sources Under Emperor Qubilai in 1281" în *Orientalia Iosephi Tucci memoriae dicata*, ed. G. Gnoli şi L. Lanciotti, Instituto italiano per il medio ed estremo oriente, Roma, 1985.

Franke, Herbert şi Twitchett, Denis, *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368*, ed., Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Gibbon, Edward, *Istoria declinului şi a prăbuşirii Imperiului Roman*, 3 vol., Editura Minerva, Bucureşti, 1976.

Ginsburg, Tom, "Nationalism, Elites, and Mongolia's Rapid Transformation" în *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan*, ed. Stephen Kotkin şi Bruce A. Elleman, M. E. Sharpe, Armonk, N.Y., 1999.

Gluschenko, Nick, "Coinage of Medieval Rus", *World Coin News*, iunie 1998.

Gottfried, Robert S., *The Black Death*, Free Press, New York, 1983.

Grousset, René, *Conqueror of the World*, trad. Marian McKellar şi Denis Sinor, Orion Press, New York, 1966.

Idem, *The Empire of the Steppes: A History of Central Asia*, trad. Naomi Walford, Rutgers University Press, New Brunswick, N. J., 1970.

Haenisch, Erich, *Die Kulturpolitik des Mongolishchen Welstreichs*, Preussische Akademie der Wissenschaften, Berlin, Heft 17, 1943.

Halperin, Charles J., *Russia and the Golden Horde*, Indiana University Press, Bloomington, 1985.

Idem, *The Tatar Yoke*, Slavica Publishers, Columbus, Ohio, 1985.

Heissig, Walther, *A Lost Civilization: The Mongols Rediscovered*, trad. D. J. S. Thompson, Thames & Hudson, Londra, 1966.

-----, ed. *Die Geheime Geschichte der Mongolen*, Eugen Diederichs Verlag, Düsseldorf, 1981.

Herlihy, David, *The Black Death and the Transformation of the West*, Harvard University Press, Cambridge, Mass., 1997.

Hildinger, Erik, "Mongol Invasion of Europe", *Military History*, iunie 1997.

Idem, *Warriors of the Steppe*, Da Capo, Cambridge, Mass., 1997.

Hoang, Michel, *Genghis Khan*, trad. Ingrid Canfield, Saqi Books, Londra, 2000.

Holmgren, J., "Observations on Marriage and Inheritance Practices in Early Mongol and Yüan Society, with Particular Reference to the Levirate", *Journal of Asian History 20*, 1986.

Howorth, Henry H., *History of the Mongols*, partea 1, *The Mongols Proper and the Kalmuks*, Longmans, Green, Londra, 1876.

Hsiao, Ch'i-ch'ing, "Mid-Yüan Politics" în *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368*, ed. Herbert Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Humphrey, Caroline, *Shamans and Elders*, Oxford University Press, New York, 1996.

Hyer, Paul, "The Re-Evaluation of Chinggis Khan", *Asian Survey 6*, 1966.

Jackson, Peter, "The State of Research: The Mongol Empire, 1986-1999", *Journal of Medieval History*, 26-2, iunie 2000.

Jagchid, Sechen, *Essays in Mongolian Studies*, Brigham Young University Press, Provo, 1988.

Jagchid, Sechen şi Hyer, Paul, *Mongolia's Culture and Society*, Westview, Boulder, 1979.

Jagchid, Sechen şi Symons, Van Jay, *Peace, War, and Trade Along the Great Wall*, Indiana University Press, Bloomington, 1989.

Jones, Eric L., *Growth Recurring: Economic Change in World History*, Clarendon Press, Oxford, 1988.

Juvaini, Ata-Malik, *Genghis Khan: The History of the World Conqueror*, trad. J. A. Boyle, University of Washington Press, Seattle, 1997.

Kahn, Paul, *The Secret History of the Mongols: The Origins of Chingis Khan*, Cheng & Tsui, Boston, 1998.

Kaplonski, Christopher, "The Role of the Mongols in Eurasia History: A Reassessment" în *The Role of Migration in the History of the Eurasian Steppe*, ed. Andrew Bell, St. Martin's Press, New York, 2000.

Keegan, John, *A History of Warfare*, Knopf, New York, 1993.

Kessler, Adam T., *Empires Beyond the Great Wall: The Heritage of Genghis Khan*, Natural History Museum, Los Angeles, 1993.

Khan, Almaz, „Chinggis Khan: From Imperial Ancestor to Ethnic Hero" în *Cultural Encounters on China's Ethnic Frontiers*, ed. Stevan Harrell, University of Washington Press, Seattle, 1995.

Khazanov, Anatoly M., *Nomads and the Outside World*, University of Wisconsin Press, Madison, 1994.

Khoroldamba, D., *Under the Eternal Sky*, Ancient Kharakhorum Association, Ulaanbaatar, 2000.

Klopprogge, Axel, *Ursprung und Auspraegung des abdendlaendischen Mongolenbildes im 13. Jahrhundert: Eine Versuch zur Ideengeschichte des Mitterlaters*, Harrassowitz Verlag, Wiesbaden, 1993.

Komaroff, Linda şi Carboni, Stefan, ed., *The Legacy of Genghis Khan: Courtly Art and Culture in Western Asia, 1256-1353*, Metropolitan Museum of Art, New York, 2002.

Komroff, Manuel, ed., *Contemporaries of Marco Polo*, Liveright, New York, 1928.

Kotkin, Stephen şi Elleman, Bruce A., ed., *Mongolia in the Twentieth Century: Landlocked Cosmopolitan*, M. E. Sharpe, Armonk, N.Y., 1999.

Kwanten, Luc, *Imperial Nomads: A History of Central Asia, 500-1500*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1979.

Lamb, Harold, *Genghis Khan*, Garden City Publishing, New York, 1927.

Lane, George, *Early Mongol Rule in the Thirteenth-Century Iran: A Persian Renaissance*, Routledge Curzon, Londra, 2003.

Larner, John, *Marco Polo and the Discovery of the World*, Yale University Press, New Haven, 1999.

Latham, Ronald, Introducere la *The Travels of Marco Polo*, de Marco Polo, trad. Ronald Latham, Penguin, Londra, 1958.

Lattimore, Owen, *Studies in Frontier History*, Oxford University Press, New York, 1962.

Idem, "Cinghis Khan and the Mongol Conquests", *Scientific American 209*, nr. 2, august 1963.

Legg, Stuart, *The Barbarians of Asia: The Peoples of the Steppes from 1600 B.C.*, Dorset, New York, 1970.

Levathes, Louise, *When China Ruled the Seas*, Simon & Schuster, New York, 1994.

Lhagvasuren, Ch., *Ancient Karakorum*, Han Bayan, Ulaanbaatar, 1995.

Idem, *Bilge Khaan*, Khaadin san, Ulaanbaatar, 2000.

Liu, Jung-en, ed., *Six Yüan Plays*, Penguin, Middlesex, 1972.

Livi-Bacci, Massimo, *A Concise History of World Population*, ediţia a 2-a, trad. Carl Ipsen, Blackwell, Malden, Mass., 1997.

Lynch, Kathryn L., "East Meets West in Chaucer's Squire's and Franklin's Tales", *Speculum* 70, 1995.

McNeill, William H., *Plagues and People*, Doubleday, Garden City, N.Y., 1976.

Idem, *The Pursuit of Power*, University of Chicago Press, Chicago, 1982.

Man, John, *Gobi: Tracking the Desert*, Yale University Press, New Haven, 1999.

Mandeville, Sir John, *The Travels of Sir John Mandeville, The Voyage of Johannes de Plano Carpini, the Journal of Friar William de Rubruquis, the Journal of Friar Odoric*, Dover, New York, 1964.

Marshall, Robert, *Storm from the East*, University of California Press, Berkeley, 1993.

Montesquieu, Baron de, *The Spirit of the Laws*, trad. Thomas Nugent, Hafner, New York, 1949.

Morgan, David, *The Mongols*, Blackwell, Cambridge, Mass., 1986.

Needham, Joseph, *Science and Civilization in China*, vol. 3, 4 şi 6, Cambridge University Press, Cambridge, 1954-1998.

Nehru, Jawaharlal, *Glimpses of World History*, John Day, New York, 1942.

Nicolaus of Cusa, *Toward a New Council of Florence: "On the Peace of Faith" and Other Works by Nicolaus of Cusa*, William F. Wertz Jr., ed., Schiller Institute, Washington, D.C., 1993.

Olbricht, Peter şi Pinks, Elisabeth, *Meng-Ta Pei-Lu und Hei-Ta Shih-Lüeh: Chinesische Gesandtenberichte über die frühen Mongolen 1221 und 1237*, Otto Harrassowitz, Weisbaden, 1980.

Olschki, Leonardo, *Marco Polo's Precursors*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1943.

Idem, *Guillaume Boucher: A French Artist at the Court of the Khans*, Greenwood, New York, 1946.

Onon, Urgunge, trad., *The History and the Life of Chinggis Khan (The Secret History of the Mongols)*, E. J. Brill, Leiden, 1990.

Idem, *The Secret History of the Mongols: The Life and Times of Chinggis Khan*, Curzon Press, Richmond, Marea Britanie, 2001.

Ostrowski, Donald, *Muscovy and the Mongols*, Cambridge University Press, Cambridge, 1998.

Paris, Matthew, *Matthew Paris's English History of the Year 1235 to 1273*, trad. J. A. Giles, Henry G. Bohn, Londra, 1852. Ediţie retipărită, AMS Press, New York, vol. 1, 1968.

Pegg, Carole, *Mongolian Music, Dance, and Oral Narrative*, University of Washington, Seattle, 2001.

Pétis de la Croix, François, *The History of Genghizcan the Great: First Emperor of the Ancient Moguls and Tartars*, tipărit pentru J. Darby etc., Londra, 1722.

Polo, Marco, *The Travels of Marco Polo*, trad. Ronald Latham, Penguin Books, Londra, 1958.

Idem, *The travels of Marco Polo: The Complete Yule-Cordier Edition*, 2 vol., Dover, New York, 1993.

Prawdin, Michael, *The Mongol Empire: Its Rise and Legacy*, trad. Eden Paul şi Cedar Paul, George Allen & Unwin, Londra, 1940.

Purev, Otgony, *The Religion of Mongolian Shamanism*, trad. Narantsetseg Pureviin şi Elaine Cheng, Genco University College, Ulaanbaatar, 2002.

Rachewiltz, Igor de, *Papal Envoys to the Great Khans*, Stanford University Press, Standford, California, 1971.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Introduction, Capters One and Two", *Papers on Far Eastern History*, nr. 4, pp. 115-163, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1971.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Three", *Papers on Far Eastern History*, nr. 5, pp. 149-175, Australian

National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1972.

Idem, "Some Remarks on the Ideological Foundations of Chingis Khan's Empire", *Papers on Far Eastern History*, nr. 7, pp. 21-36, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1973.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Four", *Papers on Far Eastern History*, nr. 10, pp. 55-82, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1974.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Five", *Papers on Far Eastern History*, nr. 13, pp. 41-75, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1976.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Six", *Papers on Far Eastern History*, nr. 16, pp. 27-65, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1977.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Seven", *Papers on Far Eastern History*, nr. 18, pp. 43-80, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1978.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Eight", *Papers on Far Eastern History*, nr. 21, pp. 17-57, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1980.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Nine", *Papers on Far Eastern History*, nr. 23, pp. 111-146, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1981.

Idem, "Töregene's Edict of 1240", *Papers on Far Eastern History 23*, martie 1981, pp. 39-63.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Ten", *Papers on Far Eastern History*, nr. 26, pp. 39-84, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1982.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Eleven", *Papers on Far Eastern History*, nr. 30, pp. 81-160, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1984.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Chapter Twelve", *Papers on Far Eastern History*, nr. 31, pp. 21-93, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1985.

Idem, "The Secret History of the Mongols: Additions and Corrections", *Papers on Far Eastern History*, nr. 33, pp. 129-138, Australian National University, Department for Far Eastern History, Canberra, 1986.

Rashid al-Din, *The Successors of Genghis Khan*, trad. John Andrew Boyle, Columbia University Press, New York, 1971.

Ratchnevsky, Paul, *Genghis Khan: His Life and Legacy*, trad. Thomas Nivison Haining, Blackwell, Oxford, 1991.

Reid, Robert W., *A Brief Political and Military Chronology of the Mediaeval Mongols, from the Birth of Chinggis Qan to the Death of Qubilai Qaghan*, Publications of the Mongolia Society, Bloomington, Ind., 2002.

Riasanovsky, Valentin A., *Fundamental Principles of Mongol Law*, Uralic and Altaic Series, vol. 43, Indiana University Publications, Bloomington, 1965.

Ronay, Gabriel, *The Tatar Khan's Englishman*, Cassell, Londra, 1978.

Roosevelt, Theodore, Cuvânt-înainte la *The Mongols*, de Jeremiah Curtin, Greenwood, Westport, Conn., 1907.

Rossabi, Morris, *Khubilai Khan: His Life and Times*, University of California Press, Berkeley, 1988.

Idem, "The Reign of Khubilai Khan" în *The Cambridge History of China*, vol. 6, *Alien Regimes and Border States, 907-1368*, ed., Herbert Franke şi Denis Twitchett, Cambridge University Press, Cambridge, 1994.

Roux, Jean-Paul, *Genghis Khan and the Mongol Empire*, trad. Toula Ballas, Harry N. Abrams, New York, 2003.

Sabloff, Paula L. W., ed., *Modern Mongolia: Reclaiming Genghis Khan*, University of Pennsylvania Museum of Archaeology and Anthropology, Philadelphia, 2001.

Saunders, J. J., *The History of the Mongol Conquests*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2001.

Schmieder, Felicitas, *Europa und die Fremden*, Thorbecke, Sigmaringen, 1994.

Shen, Fuwei, *Cultural Flow Between China and the Outside World Throughout History*, Foreign Languages Press, Beijing, 1996.

Sinor, Denis, ed., *The Cambridge History of Early Inner Asia*, Cambridge University Press, Cambridge, 1990.

Idem, *Studies in Medieval Inner Asia*, Ashgate Publishing, Brookfield, Vt., 1997.

Skelton, R. A., Marston, Thomas E. şi Painter, George D., *The Vinland Map and the Tartar Relation*, Yale University Press, New Haven, 1965.

Soloviev, Sergei M., *Russia Under the Tatar Yoke, 1228-1389*, vol. 4 din *History of Russia*, trad. Helen Y. Prochazka, Academic International Press, Gulf Breeze, Fla., 2000.

Spence, Jonathan D., *The Chan's Great Continent*, W. W. Norton, New York, 1998.

Spuler, Bertold, *The Mongols in History*, trad. Geoffrey Wheeler, Praeger, New York, 1971.

Idem, *History of the Mongols Based on Eastern and Western Accounts of the Thirteenth and Fourteenth Centuries*, trad. Herlga şi Stuart Drummond, University of California Press, Berkeley, 1972.

Stuart, Kevin, *Mongols in Western/American Consciousness*, Edwin Mellen, Lampeter, Marea Britanie, 1997.

Sweeney, James Ross, "Thomas of Spalato and the Mongols", *Florilegium: Archives of Canadian Society of Medievalists 12*, 1980.

Tanaka, Hedemichi, "Giotto and the Influence of the Mongols and the Chinese on His Art", *Art History*, vol. 6, Tohoku University, 1984.

Idem, "Oriental Scripts in the Paintings of Giotto's Period", *Gazette des Beaux-arts*, vol. 113, ianuarie-iunie 1989.

Togan, Isenbike, *Flexibility and Limitation in Steppe Formation*, Brill, New York, 1998.

Trubetzkoy, Nikolai S., *The Legacy of Genghis Khan*, trad. Anatoly Liberman, Michigan Slavic Publications, Ann Arbor, 1991.

Vaughan, Richard, *Chronicles of Matthew Paris*, St. Martin's Press, New York, 1984.

Vladimirtsov, Boris Y., *The Life of Cinghis-Khan*, trad. prinţul D. S. Mirsky, Benjamin Blom, New York, 1930.

Voltaire, *The Orphan of China*, în *The Works of Voltaire*, vol. 15, trad. William F. Fleming, E. R. DuMont, Paris, 1901.

Waldron, Arthur N., *The Great Wall of China*, Cambridge University Press, Cambridge, 1992.

Waley, Arthur, *The Travels of an Alchemist*, Routledge & Kegan Paul, Londra, 1931.

Idem, *The Secret History of the Mongols and Other Pieces*, Barnes & Noble, New York, 1963.

Wang, Edward, "History, Space, and Ethnicity: The Chinese Worldview", *Journal of World History 10*, nr. 2, 1999.

Mulţumiri

Naţiunea mongolă fondată în 1206 de Genghis-han supravieţuieşte şi în zilele noastre, iar primele mulţumiri aş vrea să le adresez funcţionarilor de stat care mi-au înlesnit activitatea de cercetare, în special preşedintelui N. Bagabandi, domnului A. Tsanjid, ministrul Ştiinţei, Tehnologiei, Educaţiei şi Culturii, şi domnului A. Shagdarsuren, membru al Ih Hural (Marele Hural), Parlamentul Mongoliei.

Apreciez ajutorul oferit în mod spontan de profesori şi păstori pe tot cuprinsul Mongoliei. Respectul pe care oamenii îl poartă tovarăşilor mei de călătorie, profesorii Kh. Lkhagvasuren şi O. Sukhbaatar, a făcut să fim căutaţi, oriunde ne-am fi aflat, pentru a ni se oferi sprijinul. Eu, un străin necunoscut, am beneficiat în mod constant de onoarea conferită celor doi.

Abnegaţia cu care oamenii ne-au oferit ajutorul e dificil de pus în cuvinte. Chiar şi atunci când am ridicat tabăra în ceea ce ne părea cel mai izolat loc din lume, n-a trecut multă vreme şi la orizont şi-a făcut apariţia o fată într-un car tras de un iac, aducându-ne apă sau bălegar uscat pentru foc. În zilele călduroase primeam un mic recipient făcut din coajă de copac, plin

cu iaurt uscat și fructe de pădure; în altă zi, ne pomeneam cu un tânăr vânător care ne aducea o marmotă proaspăt preparată sau un castron cu lapte. De-a lungul întregii mele călătorii, păstorii nu mi-au oferit numai adăpost și hrană, ci mi-au adus și cai, și oi, ca o contribuție personală la efortul de studiere a strămoșilor lor. Nu de puține ori s-a întâmplat ca o întreagă familie să lase baltă ocupațiile zilnice, și un băiat să aibă grijă de turmă, ca să ne însoțească și să discute despre munca noastră. Într-una dintre cele mai cumplite zile, în care cei mai în vârstă erau călare, patru tineri înarmați s-au oferit voluntari să ne însoțească, pe jos, mai mult alergând, cale de peste 50 de kilometri, spre a ne apăra într-o zonă bântuită de lupi.

Uneori, oamenii ne-au adus daruri de o generozitate copleșitoare – blănuri strălucitoare sau coarne de animal atent lustruite. Alții ne-au dat mici figurine din lemn în formă de cal, oaie sau capră. Șamanii s-au rugat pentru succesul expediției noastre, iar călugării ne-au dat tămâie pe care s-o ardem în locurile sfinte prin care urma să trecem. Au fost și oameni care, lipsiți de orice altă avere, mi-au dat pietricele, ca să-mi amintesc mereu de locul unde i-am întâlnit. Astfel de datorii nu se plătesc niciodată pe deplin.

Dacă responsabilitatea pentru neajunsurile acestei cărți îmi aparține în totalitate, laudele pentru meritele sale trebuie împărțite între o mulțime de oameni. Îi sunt recunoscător pentru îndrumarea oferită profesorului J. Boldbaatar, de la Facultatea de Științe Sociale a Universității Naționale a Mongoliei. Un sprijin constant am primit și din partea angajaților, profesorilor și studenților de la Chinggis Khaan College din Ulaanbaatar. Când am publicat, în limba mongolă, prima ediție a acestei cărți, ca și o serie de articole pe temele dezbătute

în ea, le-au criticat cu gentileţe şi m-au ajutat să le îmbunătăţesc. Pentru acest imens serviciu, le mulţumesc profesorilor O. Purev, Kh. Shagdar, D. Bold-Erdene şi G. Baatartsooj. Aş dori să menţionez preţiosul sprijin oferit, în materie de traduceri, de T. Jamyansuren, A. Mungunzul, Ts. Khishigbayar şi D. Chimedlkham. Le mulţumesc şi studenţilor O. Hashbat şi D. Ochirdorj, pentru ajutorul lor de specialitate. Ilustraţiile cărţii au fost realizate de dr. S. Badral, căruia îi mulţumesc din suflet.

Pentru ajutorul cu deplasările şi procurarea echipamentelor şi proviziilor, le sunt îndatorat următorilor: T. Bold, Sh. Munhtsag, D. Tsetsegjargal, Sh. Batsugar şi T. Battulga. Apreciez şi ajutorul oferit de Douglas Grimes, Annie Lucas şi Angela Halonen-Webb, pentru călătoriile suplimentare din Statele Unite.

Deşi în activitatea noastră de cercetare nu am utilizat niciun fel de fonduri guvernamentale sau particulare, am fost ajutat în mod constant şi substanţial de Macalester College. Mulţumirile mele speciale bibliotecarilor şi personalului de la DeWitt Wallace Library, care mi-au găsit texte publicate în diverse colţuri ale lumii. Aş dori să menţionez şi preţioasele contribuţii făcute de colegii mei: Daniel Balik, Mary Lou Byrne, Kay Crawford, Jimm Crowder, John Davis, Juanita Garciagodoy, Martin Gunderson, Arjun Guneratne, Gitta Hammarberg, Daniel Hornbach, David Itzkowitz, Manazh Kousha, David Lanegran, David McCurdy, Michael McPherson, Karen Nakamura, Kathleen Parson, Sonia Patten, Ahmed Samatar, Khaldun Samman, Dianna Shandy, Paul Solon, Anne Sutherland şi Peter Weisensel. Mai presus de toţi, le mulţumesc

studenților mei, care mi-au tolerat cu mărinimie obsesiile și au căutat, cu mare generozitate, să mă ajute în muncă.

Pentru ajutorul suplimentar, sub formă de asistență și încurajări, primit în diverse etape ale proiectului meu, le mulțumesc următorilor: Raydean Acevedo, Christopher Atwood, Brian Baumann, Naran Bilik, Daniel Buettner, Leah și Rodney Camper, Harm DeBlij, John Dinger, D. Enkhchuluun, Kevin Fagan, James Fisher, Ray Gatchalian, Zaida Giraldo, Tjalling Halbertsma, Ts. Jargalsaikhan, Walt Jenkins, Christopher Kaplonski, D. Khoroldamba, Philip Kohl, David McCullough, Navid Mohseni, Axel Odelberg, B. Otgonbayar, Lee Owens, Qi Yi, Marc Swartz și Don Walsh.

Îi sunt veșnic recunoscător harnicei mele agente, Lois Wallace, alături de care lucrez de peste 25 de ani, și lui James O. Wade, colaborator de la fel de multă vreme. Pentru îndrumarea oferită de-a lungul procesului editorial, le sunt profund îndatorat editorilor mei, Emily Loose și Christopher Jackson, dar și lui Mary Vincent Franco și Lynn Olson.

Dintre toate darurile primite de la mongoli în cursul desfășurării acestui proiect, niciunul nu a fost mai prețios decât acela al cântecului. Când, epuizat, mă străduiam să îi prind din urmă pe ceilalți, cineva cânta ca să-mi dea putere. La finalul unei zile lungi și obositoare, când am găsit adăpost la o familie de păstori, o tânără s-a așezat în fața mea, m-a privit în ochi și, fără să tremure la vederea unei figuri atât de străine, a deschis larg gura și a cântat atât de frumos și cu o asemenea emoție, încât mi-a părut că însuși timpul stă în loc.

Treptat, am ajuns să înțeleg că muzica nu e doar o simplă formă de divertisment; cântecele conțin o mulțime de informații și te ajută să pătrunzi în profunzimile culturii și istoriei

mongole. Datorită vieţii pe care o duc, mereu pe drumuri, nomazii, inclusiv cei mongoli, sunt obligaţi să îşi poarte cărţile şi imaginile sub formă de cântec. Muzica mongolă este o hartă a întregii ţări, nu doar un simplu text pe note, urcările şi coborârile acestora marcând însăşi curgerea peisajului. *Morin huur*, instrumentul cu coarde al cărui gât este împodobit cu un cap de cal, şi la care, de regulă, cântă numai bărbaţii, poate fi făcut să imite sunetele păsărilor şi animalelor. Iar cântăreţul de melodii lungi, de regulă o femeie, poate evoca peisajul unor ţinuturi îndepărtate, numai graţie măiestriei glasului. Carole Pegg a reuşit, în lungii ani de muncă asiduă, să adune numeroase exemple de astfel de cântece şi să le facă publice prin intermediul unui compact disc, parte din proiectul ei de cercetare intitulat *Mongolian Music, Dance, and Oral Narrative.*

Chiar şi atunci când eram departe de Mongolia, oamenii îmi trimiteau videoclipuri şi înregistrări cu muzică tradiţională, care să-mi inspire munca. Cum aceste daruri au fost anonime, doresc să le mulţumesc aici tuturor celor care le-au trimis. Îmi plac foarte mult înregistrările la *morin huur* aparţinându-i lui Ts. Purevkhuu şi D. Ariunaa, şi incredibila voce a lui N. Norovbansand, cel mai mare cântăreţ mongol al secolului al XX-lea. Pe lângă inspiraţia adusă de muzica lui D. Jargalsaikhan şi a grupului Chinggis Khaan, munca mea a beneficiat şi de pe urma talentului deosebit al următorilor: Altai-Hangai, Black Horse, Black Rose, Khonkh, Tenger Ayalguu şi Tumen Ekh. Poate mai mult decât toate cuvintele dintr-o carte, muzica lui N. Jantsannorov, unul dintre cei mai mari compozitori ai lumii, reuşeşte să zugrăvească frumuseţea peisajului mongol şi să evoce patimile istoriei acestei ţări.

Fiul meu, Roy Maybank, m-a ajutat în cursul uneia dintre deplasările în Mongolia și China, iar fiica mea, Walker Buxton, m-a încurajat și m-a sprijinit constant. Cea mai mare datorie o am însă față de soția mea, Walker Pearce, care nu doar că mi-a dat o mână de ajutor în Rusia, China și Mongolia, dar a fost sursă nesecată de inspirație și umor, în toți cei șase ani de proiect. Aștept cu nerăbdare ziua în care, alături de ea și de nepoții noștri, voi străbate călare stepele lui Genghis-han.

Index

Abasidă, dinastie 288
adulter 137–138
Afganistan 16, 55, 185–186, 191, 202, 213–214, 271, 285, 304, 401
Agricultură 302, 352–353, 357, 359
Akbar 386–387
Alamut (Cuibul de Vultur), cetate 285
Alan, Frumoasa 77
alfabetizare 190, 197, 323, 359
Altai, munți 46, 63, 132, 143, 395
Altan-han 83
Amu Daria 48
Andronic al II-lea Paleologul 340
Annam 332
Argint, Copacul de 274, 304, 313
Armata de Stânga 162, 284, 301, 338
Armata de Dreapta 161, 284, 301, 338
Ariq Bohe 12, 274, 284, 298, 300–303, 309, 433, 435, 440
asasini 270, 285–289
asediu, mașinării de, 49, 53–54, 168, 172, 229, 242, 342
Asiriană, Biserica 84, 276–277
Astronomie 190, 194, 357
Atac Tăcut, tactică 233
Avarga 46, 107, 118, 181, 184, 210, 220, 435, 438–439
Ayn al-Jalut (Izvoarele lui Goliat) 296

Babur 386
Bagdad 152, 191, 228, 263, 270, 284–285, 288–295, 298–299, 340, 437
Bahadur Șah al II-lea 20, 400
Balasagun 184
Baljuna, jurământ 121–123, 415, 435
Bamiyan, vale, 189, 202
Batu-han 12, 236, 238–239, 246–247, 251, 258, 263, 267–269, 295, 435–436, 438
Bayan 326
Beg, Ulugh 364
Behter 68, 74, 76–79, 131, 145, 338, 435, 440
Beijing 32, 35, 152–153, 174, 306, 311, 325, 384
Bela al IV-lea, regele Ungariei 251, 253, 258
Belgutei 76–77, 82, 84–85, 88, 100, 104, 106, 436, 440
berbec (de asalt) 169, 242–243

Berhe 269, 436
Boccaccio, Giovanni 361, 376–377
Bodonchar cel Nebun 96, 437
Bohemund al Antiohiei 294
Boorchu 85, 88, 100, 135, 164, 436
Borjigin, clan 61, 69, 437
Börte 12, 69, 81–82, 84–88, 91, 93–94, 97, 115, 121, 137, 146, 181, 207, 210, 405–406, 408, 410, 436–439
  răpire 121, 137, 405, 408
Botohui-tarhun 182–183
bubonică, Ciuma 371–379, 385, 429
Boucher, Guillaume 274, 313
budism 15, 23, 138, 265, 379, 381, 383
Buhara 20, 47–50, 52–53, 56, 152, 189, 304, 401
Burhan Haldun, muntele 40, 43, 46, 88–90, 92, 107, 118, 123, 127, 132, 155, 188, 217, 237, 298, 400, 405, 436, 438
Buri, Luptătorul 104, 106

Cairo 284, 374
calendar 26, 356, 398, 431
Cambodgea 332
cartografie 7, 345
Casti, Giovanni 390
catapultă 53, 171, 201, 242, 251, 285
Catolică, Biserica 84, 257, 280, 377
Caucaz, munți 55, 190
Cernigov 231
Cinci Boturi 95
Chagatai 12, 136, 202, 206–207, 210–211, 258, 260, 267, 271, 284, 386, 436
Chaucer, Geoffrey 6, 11, 27, 29, 361, 368–369, 397
Chi Chün-hsiang 389
Chiledu 59–61, 436–437
China 7, 12, 16, 19–20, 24–25, 29–30, 33, 35, 148, 157, 178, 190, 200, 218, 226, 236–237, 261, 271, 283, 303–304, 307–308, 312, 315, 319, 333, 339, 343–346, 348, 350, 353–359, 372, 377–378, 382–384, 387, 389, 394–395, 399, 401
  Dinastia Manchu 154
  Dinastia Ming 319, 383–385
  Dinastia Sung 325–326, 328, 358
Clement al VI-lea, papă 377
creștinism 84, 138, 141, 225, 263–264, 275, 277–279, 394
Columb, Cristofor 370, 387–388
comunicații, metode de 163
Conciliul de la Efes 84, 277
confucianism 310, 321
Crookshank, Francis G. 393–394
cruciați 192, 200, 254, 294, 295

Dadu 311
David, rege 255
Da Yuan 309
Dunăre, fluviu 159, 258
Del Carpine, Giovanni dal Pian 196, 263, 265, 365
Din-i-allah 387
Delhi, sultanul din 200
Dolon Nor (Șapte Lacuri) 175
dominicani 280
Down, John Langdon Haydon 393
Dzungaria 250

Ebuskun 260
Eduard I, regele Angliei 339–340
Eduard al III-lea, regele Angliei 361

Eternul Cer Albastru 51, 89–90, 134–135, 144, 157, 219, 410
Eufrat, fluviu 290
evrei 84, 191, 199–200, 255–256, 289, 312, 368, 377–378, 383, 394

Familia de Aur 222, 243, 271, 273, 275, 303, 378
Fatima-hatun 262, 265–267
Ferdinand, rege 387
feudalism 253
Filip al IV-lea, regele Franței 340
Formațiunea Stufoasă 127
franciscani 365

Gabriele de Mussis 374
Galben, fluviu 16, 21, 58, 158–159, 299, 306, 311, 345–346, 440
Galben, palat 181
Gansu, provincie în China 158
Genghis-han
  adopții 106, 115
  aristocrația și 79, 96–98, 101
  Baljuna, Jurământul de la 121–123
  campanii
    Buhara 46, 48–53
    hitani negri 164–166
    India 213–214
    jurchezi 154–165, 220
    jurkini 103–107
    Horezm 186–196
    merkizi 59, 86–95
    naimani 125–130
    Ong-han 120–125
    Taichiud, clan 110–112
    tanguți 21, 158–159, 171
    tătari 102–106
    triburi din Siberia 148, 181–182
  capitala lui 107
  caracter 80
  căsătorie 82–83
  copilărie 67–79
  devine han de trib 98–99
  devine Mare Han 133–135
  fii 106, 136, 206
  imagini negative 389–390
  Jamuha și 72–75, 92–132
  logodnă 69
  mamă 58–59, 70–71
  moarte 217
  moartea tatălui 69
  naștere 58, 62
  Nehru, despre el 396–398
  nepoți 202, 236, 238–239, 246–248, 258
  nume 133
  paternitatea celui mai mare fiu 93–94, 137, 207–208
  răpirea soției 87–88
  răpire și sclavie 79–81
  război psihologic 50, 54, 204, 242, 253
  reforme
    armată 100, 116–117, 135–136
    metode de comunicare 142–143
    legi 136–139
    sistem de scriere 140–141
  religie 90, 138–141
  Teb Tengeri și 109, 144–147
  Timur, pretinsă descendență din 385–386
  ucenicie (slujire a miresei) 69
  uciderea fratelui vitreg 77–78
  Uniunea Sovietică și 23, 34, 402
Gibbon, Edward 220, 339
Giotto di Bondone 366
Grigor de Akner 294
Guchlug 129, 184–185, 436
Gutenberg, Johannes 363

Güyük 12, 237–238, 247–248, 262, 264–270, 273, 282, 309, 340, 365, 437, 439

Hada, general 176
Haenisch, Erich 399
Haidu 304, 344, 438
Hanbalîk 306, 311–313, 321, 384, 438, 442
Han de Aur, al jurchezilor 153
Hangzhou 152, 157, 306, 326
Hara Jirugen, munte 41
Hasar 76–78, 84, 100, 122–123, 144–146, 165, 438
Hazara, neam 31, 203
hârtie 25–26, 37, 141, 179, 194, 196–199, 227, 278, 282–283, 320, 350, 353, 357, 363–365, 382–383, 409
Herlen, râu 118, 155, 175, 181, 184, 210, 223, 435
Henric al II-lea, duce de Silezia 249–251
Hentii, munţi 23, 57, 436
Herat 152, 189, 203
Hitan, trib 154, 158, 164–165, 174–177, 183–185, 190, 195, 218, 318, 358, 436, 438
hitani negri 46, 158, 183–185, 436
Hoarda de Aur 12, 299, 304, 306, 379, 383, 437
Hodoe Aral 107, 181, 439
Hoelun 58–64, 68–71, 76–79, 85–86, 88, 97, 106, 115, 122, 141, 144–146, 309, 337, 405, 416, 436–437, 440–441
Horezm 47–48, 186–187, 189, 191–192, 194, 205, 214, 216, 229, 248, 262, 287, 358
Horhonag, valea 42, 94, 275, 298
Hormuz 347
huni 14, 44, 63, 219, 234, 393, 402
huraltai (consiliu) 99, 103, 108, 115, 132, 139, 155–156, 205, 228–229, 236, 238, 247, 262, 269–270, 283, 298, 300–301, 303, 319, 400–401
Hülegü, ilhanul Persiei 12, 270, 284–285, 287–296, 298–2099, 301, 303–304, 343, 357, 437, 440

Iaroslav al II-lea, Mare Cneaz 263
Ibn al-Athir 198–199
Ibn Battuta 346–347
Iisus 84, 226, 254, 263, 276–277, 280, 366, 368
Iluminism 29, 388, 391
Ilhanat 12, 304, 306, 340, 350, 379, 382, 436–437
Ika, insulă 329
India 12, 19–20, 30, 36, 63, 190–191, 213–214, 312, 332, 347, 353, 355, 384–385, 395–396, 436
Indus, fluviu 16, 159, 190, 295
Inocenţiu al IV-lea, papă 263–264
irigaţii 30, 204, 354
Isabela, regina Spaniei 387
Isfahan 199
Islam 47, 139, 190, 198, 224, 265, 286, 288, 295, 379, 384

Înaintarea Fulgerătoare (călătorie) 124

Jadaran, clan 72, 92, 132
Jagchid, Sechen
Jalal al-Din 199
Jamal al-Din 345, 357
Jamuha 72–75, 92, 94–99, 101–103, 107–110, 112, 114, 118–119,

121–122, 125–126, 129–132, 146–147, 275, 435, 437
Jargalsaikhan, D., 403, 463
Jebe 164–165, 172, 184–185, 229–230, 232, 235
Jelme 85, 88, 100, 111–112, 164
Jochi 12, 94, 119, 136–137, 148, 181, 206–211, 215, 236, 284, 299, 309, 400, 435–437
Jurched, trib 102–103, 153–154, 156–159, 164–165, 167–169, 172, 175–176, 178, 190, 193, 195, 311, 321, 358, 438
Jurkin, trib 103–107, 112, 115, 118, 131, 435, 437
Juvaini, Ata-Malik 49, 51, 54, 72, 87, 119, 185–188, 209, 222, 225, 227, 262, 268, 282, 358
Juzjani, Minhaj al-Siraj 51, 203, 218, 265

Kaffa 348, 373
Kaifeng 152, 175, 306
Kalka, râu 232, 400
Kamikaze (Vântul Divin) 329
Karakorum 152, 223–228, 243, 258, 262, 264, 269, 271–274, 279–281, 283, 287–288, 295–298, 300–302, 304, 306, 312–313, 437
Kaşgar 152, 183, 185
Kazahstan 35, 183, 187, 304
Kereid, trib 82–84, 99, 102, 108–109, 119–120, 123–125, 223, 225, 273, 439
Kiev 152, 231, 245–246, 248, 250
Kipceak, triburi 230, 259, 296, 439
Kîrgîzstan 35, 183, 372
Kîzîl Kum (Deşertul Roşu) 48
Kubilai-han 12, 21, 25, 270, 284, 296–298, 300–304, 307–315, 317–318, 320–360, 366–367, 380, 390
  administraţie 310, 314–320
  agricultură şi 352–354
  campanii pe mare 328–329
  construcţia flotei 328–329
  capitala lui 310–314
  cartografie şi 345
  educaţie si 317
  istorie scrisă şi 357–359
  invadarea Japoniei şi Javei 329–334, 346
  legi 314–315
  literatură şi teatru şi 323–325
  medicină şi 319, 337, 344, 354–355
  sistem comercial şi 346–351
  sistem de scriere şi 322
  sistem monetar 320–321
  tehnologia tipăririi 355, 359–364
  vânătoare 334–338

Lac
  Albastru 41
  Baikal 46, 88, 92
  Baljuna 121–122, 435
  Issîkul 269
Tufiş Mişcător, formaţie 127–128
legarea picioarelor 321
Liao, fluviu 165
Liaoyang 172
Liegnitz 249
Lkhagvasuren, profesor 37, 409, 459
Ludovic al IX-lea, regele Franţei 275, 279–281
Lupta Câinească (tactică) 172

Mahomed, profet 288, 368, 402
Mahomed al II-lea, sultanul Horezmului 186
Malaeză, Peninsula 392

Marea
  Aral 152, 211, 306
  Azov 232
  Caspică 55, 152, 189, 229, 231, 306
  Galileei 259, 296
  Mediterană 17, 159, 294–295, 385, 388
  Neagră 152, 186, 231, 306
mameluci 296, 334
Manchu, dinastie 154
mandarini 317–318, 360
Manghit, dinastie 400
maniheism 138
Marea Lege a lui Genghis-han 136, 140, 264
Marea Națiune Mongolă, formare 133, 442
Marele Zid Chinezesc 143
matematici 190, 358, 360
Mătăsii, Drumul 19, 35, 64, 67, 149, 178, 185
medicină 7, 337, 355, 359–360, 391
Merkid, trib 59, 83, 86, 88, 90, 92–93, 106, 113, 123, 131, 436
Mihail, prinț 246, 401
militară, strategie 169, 204, 239
Ming, dinastie 319, 383–385
Moartea Neagră 371
moguli 20, 30, 387
Mogulistan 304, 306, 344, 385
Molucca, insulă 333
monetar, sistem 282–283, 321, 382
Monglik 146
Mongolă, Pacea 7, 342
Mongolia Exterioară 174, 401
Mongolia Interioară 153, 178, 310, 398, 441
Mohi, câmpia de la 251
mongoloidă, clasificare 30, 392–393
Mosul 198, 350
Möngke 12, 239–240, 245, 269–271, 273–275, 277, 281–284, 287–288, 297–301, 309, 440
Multan 213
musulmani 30, 84, 123, 140, 159, 183–187, 190–192, 196, 198–200, 209, 225–226, 229, 271, 277, 278–279, 284, 289, 291, 293, 295, 311–312, 318, 322, 354–356, 360, 368, 378, 380, 383, 387
Muntele în Formă-de-Inimă 41, 98, 401
Mutugen 202

Naiman, trib 46, 83–84, 98, 125–129, 131, 133, 140, 184–185, 225, 436, 439, 441
Nanjing 344, 384
Negru, fluviu 345
Nestor, patriarh 277
nestorieni 276, 312
Nicolae al IV-lea, papă 340, 365
Nicolaus Cusanus 367
Nipru, fluviu 235
Nișapur 152, 189, 193, 202–203
nizari, ismailiții 285–289
Novgorod, Cronica din 221, 234–235, 240, 246

Odorico da Pordenone 312
Oghul Qaimish-hatun 12, 268, 271, 439
Olhunuud, trib 59
Omar Khayyam 202
Ong-han (Torghil) 82, 435, 439
Onon, râu 33, 40–41, 46, 58, 68–70, 72, 74, 79, 90, 94, 110, 118, 175, 223, 298–299, 440

Oraşul Interzis 35, 312
Orhon, râu 13, 46, 82, 223, 437
os alb, familii de 96–97, 101, 113–114, 131, 147
os negru, familii de 96–97, 101, 113, 119, 135
ostatici, luare de 20, 141, 195
Otoman, Imperiu 384–385
Otrar 152, 187, 189
Ögedei 12, 136, 181, 206, 208–209, 221–228, 236–238, 246–248, 250, 258, 260–262, 265, 268–273, 284, 297, 304, 344, 359, 437–441

Pakistan 185, 191, 213, 440
pan-mongolism 395, 398
Paris, Matthew 243–245, 248, 254–256, 339–340, 361, 391
Pâslă, Poporul Zidurilor de 119, 121, 133
Pegolotti, Balducci 348
Persia 7, 12, 20, 24–25, 30, 226, 228, 232, 255, 270–271, 283, 320, 343–346, 348, 353, 355, 358, 378–379, 382, 384, 388
Pétis de la Crois, François 134, 186
Phagspa 322, 366
Polo, Maffeo
Polo, Marco 21, 36, 119, 161, 275, 307, 312–313, 318, 320, 336, 342, 346–347, 350, 364, 387–388, 439
Polo, Niccolò 340
Potsdam, conferinţă 210
poştal, serviciu 19, 142–143, 238, 360, 441
praf de puşcă 7, 172, 242, 251, 253, 292, 328
propagandă 6, 109, 165, 170–171, 197–198, 326, 399

Rabban Bar Sawma 339–341, 365, 368
Raşid al-Din 28, 209, 224, 226, 355, 358–359
Riazan 240, 242
Rinchinbal-han 370
Rogerius 253
Romanovici, Mstislav 231
Rubroeck, Wilhelm 275–281, 365
Rusia 12, 20, 25, 30, 34–35, 240, 245, 257, 258, 263, 267, 269, 291, 296, 299, 326, 344, 378–379, 383–384, 399, 401, 464

Samarkand 52–53, 55, 152, 189, 364
Sayid Alim-han 400
selgiucizi 191, 263, 294
Selenge, râu 88, 92, 439
Senggum 119
şamani 14, 37, 109, 123, 132, 134–135, 281, 335, 379, 460
Shangdu (Xanadu) 152, 302, 306, 310–311, 370, 441–442
Shigi-Hutuhu 141, 177, 440
Shiremun 225
Sichuan 298
slavi 233–234, 236, 259, 344
Sochigel 61, 68, 70, 85, 435, 440
Sorhohtani 12, 237, 260, 267–274, 284, 439–441
Stindardul Spiritului 14–15, 22, 34, 71, 90, 109, 132, 338, 401–402, 410
Stolul de Corbi sau Stelele Căzătoare (formă de atac) 171
Sukhbaatar, O., profesor 37, 407–408, 459
suniţi, musulmani 379

şiiţi, musulmani 379

tadjic, popor 48, 192, 318
Taichiud, clan 61, 68–69, 71, 76–77, 79, 81–82, 90, 106, 108, 110–113, 115, 118, 131, 441
tanguți 19, 21, 46, 156, 158, 171, 174, 185, 195, 216–217, 318
taoism 218, 225, 261, 297–298, 312, 383
Targutai (Hanul cel Gras) 68
Tayang-han 83, 126, 129, 133,140, 184, 436, 439, 441
tătari 30, 45, 46, 62–64, 69, 83, 98, 102–105, 113–116, 118–120, 131, 133, 140, 176, 198, 235, 240, 244–245, 253, 255, 340, 367, 389, 390
tătari negri 63
Teb Tengeri 109, 132, 144–147, 267, 441
templieri, cavaleri 253
Temugin (*vezi* Genghis-han)
Temugin Uge 63, 69
Temülün 64, 441
Temüge Otchigen 144, 146, 205, 267
teutoni, cavaleri 249
textile, comerț cu 344, 350, 353, 361, 377
tipărire (tehnologie) 351, 359–360
Toma, apostol 84
Toma din Spalato 252, 361, 391
Tian-Șan, munți 129, 158, 183, 269, 372
Tigru, fluviu 288–290, 292
Timur cel Șchiop (Timurlenk) 385–386, 399
Tokuchar 202
Tolui 12, 136, 206, 223, 236–237, 240, 260, 267, 272–273, 310, 435, 439–441
Töregene-hatun 12, 261–263, 265–268, 304, 359, 438, 441
Tsenker, râu 107, 181, 435, 439
Turcia 20, 191, 263, 270, 304, 384
turci albaștri 63
Turkistan 304
Tuul, râu 46, 82, 91, 118, 437
turcice, triburi 36, 42, 48, 63, 117, 149, 192, 230–231, 240, 290

Ungaria 17, 34, 58, 249, 251, 253, 257, 326, 361
uiguri 19, 46, 141, 148–149, 156, 158, 174, 181, 183–185, 187, 192, 271, 318, 327, 441
Ucraina 240, 257, 375
Urgench 152, 189, 211

Vasile, bazileu 200
Viena 152, 257
Vietnam 17, 270, 332, 345, 347
Volga, fluviu 74, 190, 240, 373
Voltaire 29, 389, 390

Xie Ao (Hsieh Ao) 327
Xinjiang 141, 148, 183

Yangtze, fluviu 306, 346, 354
Yanibeg 306, 373
Yaqut al-Hamawi 196
Yesui 115, 217, 442
Yesugen 115, 442
Yesügei 61, 63, 68–71, 82–83, 108, 120, 122, 226, 309, 337, 435–437, 440–441
Yuan, dinastie 12, 306, 324, 439
Yunnan 298, 346

Zaytun, port 346, 350
Zhongdu (Beijing) 152–153, 174–176, 178, 194, 311, 417, 438

Cuprins

Prefață de Călin Felezeu 5
Introducere – *Cuceritorul dispărut* 13

Partea întâi
DOMNIA TERORII ÎN STEPĂ: 1162–1206 45
Capitolul 1 – *Cheagul de sânge* 47
Capitolul 2 – *Povestea celor trei râuri* 87
Capitolul 3 – *Războiul hanilor* 119

Partea a doua
RĂZBOIUL MONDIAL MONGOL: 1211–1261 151
Capitolul 4 – *Un scuipat în obrazul Hanului de Aur* . 153
Capitolul 5 – *Sultan versus han* 189
Capitolul 6 – *Descoperirea și cucerirea Europei* 221
Capitolul 7 – *Războiul reginelor* 260

Partea a treia
RENAȘTEREA GLOBALĂ: 1262–1962 305
Capitolul 8 – *Kubilai-han și noul Imperiu Mongol* ... 307
Capitolul 9 – *În lumina lor aurită* 339
Capitolul 10 – *Imperiul iluziilor* 370

Epilog – *Eternul spirit al lui Genghis-han* 403

Note 411
Notă de transliterare 433
Glosar 435
Bibliografie selectivă 443
Mulțumiri 459
Index 465

CORINT ISTORIE

Agent dublu în Războiul Rece. Autobiografia lui Oleg Gordievski	Oleg Gordievski	54,90
Agentul Zigzag. Dragoste, trădare și spionaj în al Doilea Război Mondial	Ben Macintyre	49,50
Arma secretă a Israelului. Povestea unității Talpiot	Jason Gewirtz	43,90
Atlas istoric Duby. Toată istoria lumii în 300 de hărți		54,90
Bani murdari. Cum fac afaceri cartelurile de droguri	Tom Wainwright	49,50
Beria. Mâna dreaptă a lui Stalin	Amy Knight	43,90
Binecuvântați fie spionii. Istoria secretă a Mossad-ului de la origini până în 1999	Gordon Thomas	54,90
Călătoria prin Eldorado. Zece ani în lagărele sovietice	Nikolai Vasilievici Sablin	27,50
Când Churchill a dat iama în oi și Stalin a jefuit o bancă	Giles Milton	32,90
Când Hitler a luat cocaină și Lenin și-a pierdut creierul	Giles Milton	35,90
CIA și asasinarea celor doi Kennedy	Patrick Nolan	38,50
Codul Enigma. Alan Turing și înfrângerea Germaniei naziste	David Boyle	30,50
Conchistadorii prin ochii aztecilor. Antologie de texte indigene	Miguel León-Portilla	35,90
Confesiunile unui fost islamist	Maajid Nawaz	16,50
Conversații cu Stalin	Milovan Djilas	21,90
Coreea de Nord. Între fascinație și teroare	Loretta Napoleoni	21,90
Crimeea și noul imperiu rus	Agnia Grigas	27,50
Cu Hitler până la sfârșit. Memoriile ordonanței lui Hitler	Heinz Linge	32,90
Departe de casă. Memoriile unui copil-soldat	Ishmael Beah	43,90
Destin deturnat. O istorie a lumii prin ochii Islamului	Tamim Ansary	43,90
Dispărută în Moscova	Marguerite Harrison	38,50
Două surori. Din Norvegia în jihadul din Siria	Åsne Seierstad	43,90
Dragă Zari. Povești nespuse ale unor femei din Afganistan	Zarghuna Kargar	49,50
Dragoste și revoluție. Amintirile unei românce în Turcia lui Kemal Atatürk	Florin Țurcanu, Enis Tulça	30,50
Dușmani vechi, amenințări noi. Istoria secretă a Mossad-ului din 2000 până în prezent	Gordon Thomas	54,90
Drumul din Kolîma. Călătorie pe urmele Gulagului	Nicolas Werth	27,50
El Narco. Cartelurile de droguri din Mexic	Ioan Grillo	27,50
Evadare de la Auschwitz	Joel C. Rosenberg	54,90
Evita. Viața secretă a Evei Perón	Nicholas Fraser, Marysa Navarro	21,90
Fotograful de la Mauthausen	Benito Bermejo	52,50
Grace de Monaco. Povestea unei prințese	Jean des Cars	16,50

Gripa spaniolă din 1918. Pandemia care a schimbat lumea	Laura Spinney	43,90
Hitler așa cum l-am cunoscut. Însemnările fotografului personal al lui Hitler	Heinrich Hoffmann	27,50
Iadul dezlănțuit. Al Doilea Război Mondial văzut de contemporani (1939–1945)	Max Hastings	65,90
Iranul meu. Gustul amar al revoluției	Shirin Ebadi	32,90
Irlandezul. Asasinul mafiei	Charles Brandt	49,50
ISIS. Califatul terorii	Loretta Napoleoni	27,50
ISIS. Jocul morții	Mark Bourrie	21,90
ISIS. Negustorii de oameni	Loretta Napoleoni	32,90
Islamiștii. Cum ne văd ei pe noi	Anne Nivat	16,50
Islamiștii europeni. Revolta tinerei generații	Robert S. Leiken	27,50
Istoria terorismului. De la asirieni la jihadiști	Randall D. Law	43,90
Istoria nespusă a Statelor Unite ale Americii	Oliver Stone, Peter Kuznick	49,50
În Africa. Uimitoarele aventuri ale lui Stanley și Livingstone	Martin Dugard	49,50
În buncăr cu Hitler. Ultimele zile ale celui de-al Treilea Reich	Joachim Fest	24,90
În căutarea victimelor comunismului	Guido Barella	21,90
În furtuni de oțel	Ernst Jünger	41,50
În slujba Kremlinului. Spioni care au schimbat cursul istoriei	Vladimir Fédorovski	21,90
Însemnări intime și politice (iulie 1941–martie 1942)	Adolf Hitler, François Delpla	43,90
Întâi l-au omorât pe tata. Povestea unei fetițe din Cambodgia	Loung Ung	41,50
John F. Kennedy – Marilyn Monroe. O iubire imposibilă	Paul-Jean Franceschini	38,50
Jurnalul marii ducese Olga Romanova. Martor regal al Revoluției Ruse	Helen Azar	21,90
Jurnalul unui soldat în Legiunea Străină (1960–1964)	Simon Murray	38,50
Kamikaze. Povestea unui pilot japonez din Escadrilele Sinucigașe	Yasuo Kuwahara, Gordon T. Allred	32,90
La Belle Époque. Amurgul unei lumi	Mary McAuliffe	60,50
La porțile Leningradului. Amintiri de pe Frontul de Est	William Lubbeck, David Hurt	46,90
Leii din Kandahar. O poveste de război despre forțele speciale	Rusty Bradley, Kevin Maurer	27,50
Madame Claude. O lume secretă a plăcerii, privilegiilor și puterii	William Stadiem	49,50
Mareșalul lui Stalin. Viața lui Gheorghi Jukov	Geoffrey Roberts	49,50
Maria Antoaneta. Procesul reginei	Raphael Dargent	41,50

Masacrul din Darfur. Singur împotriva răului	Mukesh Kapila	27,50
Matilda. Prim-balerina Teatrului Imperial Rus și amanta țarului Nicolae al II-lea	Matilda Kșesinskaia	49,50
Memorii	Ernst Röhm	38,50
Naziștii și drogurile. Senzații tari în al Treilea Reich	Noman Ohler	54,90
Neînfricații. Evadări spectaculoase din lagărele japoneze	Mark Felton	16,50
Noii împărați. Putere și dinastii comuniste în China	Kerry Brown	16,50
Noul țar	Steven Lee Myers	43,90
O istorie secretă a Revoluției Ruse	Victor Loupan	27,50
O lume secretă. Mari spioane din secolul al XX-lea	Vladimir Fedorovski	16,50
O revoltată în Rusia bolșevică	Evghenia Iaroslavskaia-Markon	27,50
Omul de Neanderthal. O poveste rescrisă de știința modernă	Dimitra Papagianni, Michael A. Morse	43,90
Parisul anilor nebuni	Mary McAuliffe	54,90
Prizonier la japonezi. Amintirile unui supraviețuitor din al Doilea Război Mondial	Alistair Urquhart	43,90
Putinofobia. Rusia contemporană și angoasele Occidentului	Giulietto Chiesa	21,90
Război	Sebastian Junger	21,90
Războiul din Pacific în Peleliu și Okinawa. Memoriile unui soldat	E.B. Sledge	38,50
Războiul redescoperit 1914–1918	Stéphane Audoin Rouzeau, Annette Becker	32,90
Războiul unei familii 1914–2014	Stéphane Audoin-Rouzeau	21,90
Regina deșertului. O femeie în Arabia	Gertrude Bell, Georgina Howell	38,50
Regina Elisabeta a II-a	Jean des Cars	71,50
Regina Elisabeta a II-a. Portret intim	Andrew Marr	38,50
Retragerea lui Napoleon din Rusia. Memoriile maiorului Vionnet	Louis Joseph Vionnet	21,90
Riposta. Spionajul israelian și masacrul de la München din 1972	Aaron J. Klein	43,90
Rudolf de Habsburg. Mayerling sau sfârșitul unui imperiu	Christine Mondon	10,90
Rudolf de Habsburg și secretele de la Mayerling	Jean des Cars	49,50
Rusia explodează. Planul secret pentru resuscitarea KGB-ului	Iuri Felștinski, Aleksandr Litvinenko	10,90
Sahara. O poveste adevărată despre supraviețuire	Dean King	43,90

Saladin. Triumful Renașterii sunnite	A.R. Azzam	46,90
Scandaluri regale. Povești șocante despre regi, regine, țari, papi și împărați	Michael Farquhar	43,90
Secolul roșu. De la revoluția bolșevică la Putin	Vladimir Fédorovski, Alexandre Adler	21,90
Secretele morții lui Mussolini. Adevărul despre controversata execuție a Ducelui!	Luciano Garibaldi	21,90
Secretul lui Leonardo. Enigmele ascunse în capodoperele sale	Costantino d'Orazio	38,50
Sfârșitul. Rezistența sfidătoare și înfrângerea Germaniei lui Hitler, 1944–1945	Ian Kershaw	32,90
Singur în Damasc. Viața și moartea spionului israelian Eli Cohen	Samuel Segev	41,50
Siria. De ce s-a înșelat Occidentul	Frédéric Pichon	27,50
Sissi. Biografia împărătesei Elisabeta de Austro-Ungaria	Ángeles Caso	43,90
Stalingrad. Cum a triumfat Armata Roșie	Michael K. Jones	32,90
Stalingradul de pe Yangtze. Bătălia pentru Shanghai – 1937	Peter Harmsen	32,90
Stalinismul de fiecare zi. Viața cotidiană în Rusia sovietică a anilor 1930	Sheila Fitzpatrick	32,90
Sultana Kösem	Aslî Eke	16,50
Și apoi s-a dezlănțuit iadul. Două decenii în Orientul Mijlociu (1996–2016)	Richard Engel	43,90
Tunelurile terorii. Războiul dintre Hamas și Israel	Alan Dershowitz	27,50
Turcia între nebunie și melancolie	Ece Temelkuran	21,90
Turcia lui Erdoğan	Ahmet İnsel	30,50
Țările arabe din Golful Persic. De la regate ale deșertului la puteri globale	Rory Miller	60,50
Zăpada însângerată. Memoriile unui soldat german de pe Frontul de Est	Günter K. Koschorrek	43,90

Pentru comenzi şi informaţii, contactaţi:
GRUPUL EDITORIAL CORINT
Departamentul de Vânzări
Str. Mihai Eminescu nr. 54A, sector 1, Bucureşti, cod poştal 010517
Tel./Fax: 021.319.47.97; 021.319.48.20
Depozit
Str. Gării nr. 11, Mogoşoaia, jud. Ilfov
Tel.: 0758.053.416
E-mail: vanzari@edituracorint.ro
Magazin virtual: www.edituracorint.ro

Format: 16/54x84;
Coli tipo: 30

Tiparul executat la:

ULUITOAREA POVESTE A MODULUI ÎN CARE UN PERSONAJ EXTRAORDINAR, RĂSĂRIT DINTR-UN COLŢ ÎNDEPĂRTAT DE LUME, A CONSTRUIT UN IMPERIU ŞI, PRIN EL, A CONDUS ÎNTREAGA LUME SPRE ERA MODERNĂ.

Armata mongolă condusă de Genghis-han a cucerit mai multe teritorii şi a subjugat mai multe popoare, în douăzeci şi cinci de ani, decât au reuşit romanii în patru sute. Pretutindeni în acest vast imperiu, mongolii au influenţat dezvoltarea fără precedent a schimburilor culturale, au extins reţeaua comercială şi au fost motorul unei renaşteri a civilizaţiei. Om cu vederi infinit mai progresiste decât omologii săi europeni şi asiatici, Genghis-han a abolit tortura, a conferit libertate deplină tuturor cultelor religioase şi a anulat privilegiile aristocraţiei specifice sistemelor feudale. Începând cu povestea ascensiunii lui din sânul unei culturi tribale şi încheind cu explozia de civilizaţie declanşată de Imperiul Mongol, această excepţională lucrare de istorie revizionistă este o veritabilă epopee despre naşterea lumii moderne.

„E greu să găseşti vreun alt personaj care, provenit dintr-un mediu atât de puţin propice, să fi atins asemenea culmi; poate doar Iisus."

Harper's

„Analiza însufleţită pe care ne-o oferă Weatherford îi reabilitează pe mongoli şi ne poartă într-o fascinantă călătorie intelectuală... Bine scrisă şi presărată cu surprize."

Kirkus Reviews

„Weatherford este un povestitor extraordinar... Portretul făcut [de el] Hanului este unul complex şi multidimensional... Cartea lui Weatherford oferă o perspectivă generoasă asupra cuceritorului mongol, în tot ce-a avut el mai măreţ şi mai mârşav."

Minneapolis Star Tribune

CATEGORIA A
ISTORIE ŞI STUDII CULTURALE
EVALUARE CNCS
2020-2024

ISBN: 978-606-793-980-4

Carte recomandată de
Historia

Partener media:
Radio România Cultural

www.edituracorint.ro